

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่
จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี

นางสาวอรุณวรรณ ศิริวิฑิตาภรณ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FACTORS AFFECTING THE EXISTENCE OF TRADITIONAL SETTLEMENT
OF PAK KLONG WAT PRADU COMMUNITY,
SAMUT SONGKHRAM AND RATCHA BURI PROVINCES

Miss Aroonwan Siriwashiraporn

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Urban Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

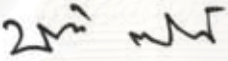
Copyright of Chulalongkorn University

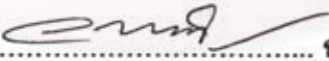
หัวข้อวิทยานิพนธ์ ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน
ปากคลองวัดประดู่ จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี
โดย นางสาวอรุณวรรณ ศิริวิชราภรณ์
สาขาวิชา การวางผังเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้มหาวิทยาลัยฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

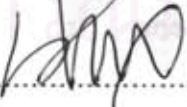

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพพันธ์ ตาปานานท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประสงค์ เอี่ยมอนันต์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ)

อรุณวรรณ ศิริวิชารามณ์ : ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี. (FACTORS AFFECTING THE EXISTENCE OF TRADITIONAL SETTLEMENT OF PAK KLONG WAT PRADU COMMUNITY, SAMUT SONGKHRAM AND RATCHA BURI PROVINCES) อ. ที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, 241 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่จากอดีตถึงปัจจุบัน 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และ 3) เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ให้คงอยู่ต่อไป

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการตั้งถิ่นฐานตามแนวแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนริมน้ำที่มีเอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐาน การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น และสภาพทางสังคม - วัฒนธรรม ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่ เครือข่ายลำน้ำที่ยังไม่ถูกทำลาย ขนาดและแนวเส้นทางโครงข่ายการสัญจรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชน การถือครองที่ดินโดยคนในชุมชน การประกอบอาชีพดั้งเดิม กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ประชากรที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ ระบบสังคม และการประกอบประเพณี - พิธีกรรม รวมถึงนโยบายการพัฒนาประเทศจากภาครัฐที่ประสานสอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานจากรัฐบาลกลางและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น และกฎหมายต่าง ๆ โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนนี้มากที่สุดคือ ลักษณะทางสังคม - วัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ "เอมอส แรทโทพอร์ต" ที่อธิบายถึงการพิจารณาลักษณะทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงไปถึงลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่ ส่งเสริมการรักษาเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนไว้อย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนการอนุรักษ์ตามแนวทางการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ควบคู่กับการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยคำนึงถึงความเหมาะสม สัมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้าง

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมืองลายมือชื่อนิสิต.....
 สาขาวิชา การวางแผนเมืองลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ปีการศึกษา 2550

4874192925 : MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORD: FACTORS EXISTENCE / TRADITIONAL SETTLEMENT / PAK KLONG WAT PRADU COMMUNITY

AROONWAN SIRIWASHIRAPORN: FACTORS AFFECTING THE EXISTENCE OF TRADITIONAL SETTLEMENT OF PAK KLONG WAT PRADU COMMUNITY, SAMUT SONGKHRAM AND RATCHA BURI PROVINCES. THESIS ADVISOR: ASSOC.PROF.WANNASILPA PEERAPUN, Ph.D., 241 pp.

The objectives of this study are: 1) to study the history and the settlement evolution of Pak klong Wat Pradu community; 2) to study the factors influencing the existence of traditional settlement of Pak klong Wat Pradu community; and 3) to propose the guidelines for the conservation of the Pak klong Wat Pradu community.

The result of the study reveals that Pak klong Wat Pradu community has been patterned as a river linear settlement from the past to the present, giving rise to its traditional settlement identity. The existence of the community traditional settlement includes man-made and social-cultural environment. The factors influencing the existence of traditional settlement includes the existence of waterway networks; the suitable size and pattern of circulation system; local people's land ownerships; traditional occupations; vocationally economic activities; people of ancestry; traditional ways of life; social system and customary ceremonies; and the policies and regulations resulting from the coordination between the central government and local administration. The most significant factor influencing the existence of the traditional settlement is social-cultural environment. This result agrees with Amos Rappoport's concept about the linkage between the culture and physical characteristics of the community.

The guidelines for the conservation of Pak klong Wat Pradu community consist of a set of policies for the conservation of the community's identity focusing around governmental coordination and public participation. Public-private cooperation conservation system should be encouraged along with job creation. Such activities should co-exist well with the natural and cultural characteristics of Pak klong Wat Pradu community and nearby areas.

Department Urban and Regional Planning Student's signature.....
Field of study Urban Planning Advisor's signature.....
Academic year 2007

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างสูงที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อคิดเห็น และแนวทางในการวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างสม่ำเสมอ และขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน รวมถึงขอขอบพระคุณชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างทุกท่านเป็นอย่างสูงสำหรับความกรุณา และความเอื้อเฟื้อเพื่อทุกประการในขณะที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเฉพาะคุณสุทัศน์ สวัสดิเกียรติ คุณอารยา แก้วสมภักดิ์ และคุณศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์

นอกจากนี้ขอขอบคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่ในภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกท่านสำหรับไม่ตรีจิตทุกประการตลอดช่วงเวลาแห่งการศึกษาระดับมหาบัณฑิตครั้งนี้ และขอบคุณกัลยาณมิตร รวมถึงผู้ใกล้ชิดทุกคนที่มีได้เอื้อนามไว้ ณ ที่นี้ด้วยความซาบซึ้งใจสำหรับความช่วยเหลือ และกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยอย่างมากมาย สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพ่อ แม่ และครอบครัวสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง

พฤษภาคม 2551

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนที่.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	3
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	3
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	3
1.5 ข้อจำกัดในการศึกษา.....	7
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน.....	8
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า เอกลักษณ์ของชุมชน และการอนุรักษ์ชุมชน.....	14
2.3 แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนเมือง.....	22
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	28
2.5 สรุปแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่ใช้ในการศึกษา.....	33
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	43
3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	43
3.2 วิธีดำเนินการวิจัย.....	45
3.3 ประเภทของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา.....	46
3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	49

บทที่ 4 สภาพทั่วไปของชุมชนปากคลองวัดประดู่	50
4.1 ประวัติศาสตร์	50
4.2 สภาพทางกายภาพ	54
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ	71
4.4 สภาพทางสังคม และวัฒนธรรม	73
4.5 ลักษณะการเมือง - การปกครอง	75
4.6 สรุปภาพรวมของชุมชน	77
บทที่ 5 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่	79
5.1 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน	79
5.1.1 ช่วงที่ 1: ยุคนุกเบิกการตั้งชุมชน (พ.ศ.2310 - 2449)	81
5.1.2 ช่วงที่ 2: ยุคชุมชนขยายตัวและตลาดน้ำคึกคัก (พ.ศ.2450 - 2500)	89
5.1.3 ช่วงที่ 3: ยุคเปลี่ยนผ่าน ชุมชนริมน้ำชบเซา (พ.ศ.2501 - 2541)	97
5.1.4 ช่วงที่ 4: ยุคกระแสฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2542 – ปัจจุบัน)	108
5.2 สรุปพัฒนาการของชุมชน	115
บทที่ 6 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่	124
6.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม	134
6.1.1 ปัจจัยด้านกายภาพ	134
6.1.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ	152
6.1.3 ปัจจัยด้านสังคม – วัฒนธรรม	157
6.1.4 ปัจจัยด้านการเมือง – การปกครอง	165
6.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และปัญหาทางกายภาพของชุมชน	176
6.2.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชน	176
6.2.2 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน	178
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	181
7.1 สรุปผลการศึกษา	181

	หน้า
7.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชน.....	187
7.2.1 การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ชุมชน.....	187
7.2.2 การเสนอรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ชุมชน.....	188
7.2.3 การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำบริเวณชุมชน.....	192
7.2.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับชุมชน.....	194
7.2.5 การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน.....	200
7.2.6 แนวทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ.....	205
7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป.....	206
รายการอ้างอิง.....	207
ภาคผนวก.....	210
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	241

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญญัตราง

ตาราง	หน้า
2.1	ปัจจัยหรืออิทธิพลที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน..... 35
2.2	เงื่อนไข ปัจจัย และตัวแปร ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง... 36
2.3	ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองหรือชุมชนริมน้ำ..... 37
4.1	จำนวนครัวเรือนและประชากรภายในพื้นที่ศึกษา..... 74
5.1	สรุปการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่..... 118
6.1	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีและที่มาของรายได้ของครัวเรือนในชุมชน (หมู่บ้าน)..... 152
6.2	การรับช่วงต่อของลูกหลานในอาชีพการทำสวนและอาชีพค้าขาย..... 153
6.3	ลักษณะของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษา..... 158
6.4	ลักษณะของครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือน..... 159
6.5	แสดงระดับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม..... 175

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า	
1.1	ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา.....	4
1.2	ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	5
4.1	ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	55
4.2	เส้นทางสัญจรหลักในการเข้าถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	59
4.3	โครงสร้างระบบบริการขั้นพื้นฐาน.....	63
4.4	การใช้ประโยชน์ที่ดิน.....	67
4.5	การถือครองที่ดิน.....	70
4.6	ขอบเขตการปกครองของรัฐ.....	76
6.1	แสดงการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน และการเข้าถึงบ้านเรือนจากถนนสายหลักและสายรอง.....	143
6.2	การถือครองที่ดิน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนของ ชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	151
6.3	แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ในปัจจุบัน.....	156
6.4	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	164
7.1	การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์.....	189

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
2.1 แสดงองค์ประกอบสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์.....	11
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไปสู่ลักษณะทางกายภาพของชุมชน.....	20
2.3 แบบจำลองปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ Michael Carr.....	24
2.4 แสดงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันของ 3 ตัวแปรหลัก ที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำดำรงอยู่ได้.....	29
2.5 แสดงปัจจัยการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย.....	31
3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	44
4.1 สภาพภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา.....	56
4.2 เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก.....	60
4.3 ประเภทของยานพาหนะที่ใช้ในการสัญจร.....	61
4.4 สาธารณูปโภค และสาธารณูปการในพื้นที่ศึกษา.....	64
4.5 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ.....	72
5.1 แสดงบริเวณ “ชุมชนสวนนอก”.....	80
5.2 แสดงโครงสร้างของชุมชน และสิ่งปลูกสร้างในยุคที่ 1 (พ.ศ.2310 – 2449).....	88
5.3 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2495.....	95
5.4 แสดงโครงสร้างของชุมชน และสิ่งปลูกสร้างในยุคที่ 2 (พ.ศ.2450 – 2500).....	96
5.5 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2510.....	106
5.6 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2522.....	106
5.7 แสดงโครงสร้างของชุมชน และสิ่งปลูกสร้างในยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541).....	107
5.8 สภาพภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา.....	113
5.9 แสดงโครงสร้างของชุมชน และสิ่งปลูกสร้างในยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 – 2551).....	114
6.1 บ้านเรือนริมน้ำ.....	126
6.2 ศาลนสสถาน.....	127
6.3 พื้นที่สวน.....	129
6.4 ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ.....	130
6.5 ร้านค้าริมน้ำ.....	131
6.6 กลุ่มคนดั้งเดิม การประกอบอาชีพดั้งเดิม วิถีชีวิต และประเพณี ของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	133

ภาพประกอบ	หน้า
6.7 แสดงลักษณะลำคลอง เส้นทางถนน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตั้งแต่ยุคที่ 2 ถึงยุคปัจจุบัน.....	137
6.8 แสดงลักษณะลำคลอง และส่วนประกอบภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ ตั้งแต่ยุคที่ 2 ถึงยุคปัจจุบัน.....	137
6.9 สภาพลำน้ำ และการใช้ประโยชน์จากลำน้ำในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	138
6.10 บ้านไคทำน้ำในพื้นที่ศึกษา.....	139
6.11 ศาลาทำน้ำในพื้นที่ศึกษา.....	140
6.12 ทางเดินริมน้ำในพื้นที่ศึกษา.....	140
6.12 ทางเดินริมน้ำในพื้นที่ศึกษา.....	140
6.13 สะพานข้ามคลองในพื้นที่ศึกษา.....	140
6.14 บ้านเรือนจำแนกตามประเภทสถาปัตยกรรม.....	146
6.15 เปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถานและโครงข่ายการสัญจร ในยุคที่ 2 และ 4 ของการตั้งถิ่นฐานชุมชน.....	149
7.1 การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	182
7.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่.....	186
7.3 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่อนุรักษ์.....	190
7.4 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ควบคุมการพัฒนา.....	191
7.5 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่เพื่อการพัฒนา.....	192
7.6 รูปแบบบ้านเดี่ยวริมน้ำแบบดั้งเดิม.....	195
7.7 รูปแบบเรือนแถวริมน้ำแบบดั้งเดิม.....	196
7.8 รูปแบบสถาปัตยกรรมริมน้ำแบบดั้งเดิม.....	198
7.9 รูปแบบบ้านริมน้ำที่กลมกลืนกับแบบดั้งเดิม.....	199
7.10 บริเวณที่มีการปรับปรุงถนนเพื่อเข้าสู่พื้นที่ริมน้ำ.....	202
7.11 บริเวณที่มีการปรับปรุงท่าเรือ.....	203

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำแม่กลอง มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สภาพพื้นที่เต็มไปด้วยลุ่มน้ำจำนวนมากเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกระจายทั่วพื้นที่ มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ เป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ จนกระทั่งเมื่อประเทศไทยรับเอาอิทธิพลความเจริญตามแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศ โดยเริ่มจากภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ.2394 (สมัยรัชกาลที่ 4) และเริ่มมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ใน พ.ศ.2504 เป็นต้นมา พื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองจึงมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นระยะ ไม่ว่าจะเป็น โครงข่ายคมนาคมทางบก การจัดการทรัพยากรน้ำ เกษตรกรรม สาธารณูปโภค สาธารณูปการ ฯลฯ การพัฒนาดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออย่างมากกับชุมชนหลายแห่งบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองนี้ มีชุมชนเพียงบางแห่งเท่านั้นที่ยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมเอาไว้ได้

ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ตั้งอยู่บริเวณปากคลองวัดประดู่ที่แยกมาจากแม่น้ำแควอ้อมซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเส้นทางไหลของแม่น้ำแม่กลองสายเก่า ในเขตรอยต่อระหว่างเทศบาลตำบลเหมืองใหม่จังหวัดสมุทรสงคราม และเทศบาลตำบลวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจของพื้นที่ตลาดปากคลองวัดประดู่ คือ เป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น¹ เมื่อ ร.ศ.123 นอกจากนี้ในอดีตตลาดปากคลองวัดประดู่เคยเป็นตลาดค้าขายที่สำคัญและมีชื่อเสียง โดยมีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำ เป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทาง การเกษตร และข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของชาวสวนผลไม้ที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นและบริเวณใกล้เคียง กิจกรรมดังกล่าวส่งผลต่อพื้นที่สองฝั่งคลองให้มีการก่อตัวเป็นกลุ่มอาคารที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า รูปแบบอาคารเป็นเรือนแถวพื้นถิ่นริมน้ำ ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มเรือนแถวไม้ มีชานพักและบันไดทำน้ำ มีทางเดินหน้าบ้านปูไม้กระดานต่อเนื่องกันโดยตลอด แสดงให้เห็นถึงความเจริญในอดีตที่ยังหลงเหลือให้สัมผัสได้อย่างชัดเจน ลักษณะอาคารมีความสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทำให้เกิดภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์อย่างชัดเจน รวมถึงการเลือกที่ตั้งอาคารและชุมชนที่เข้าใจถึงสภาพภูมิประเทศตามธรรมชาติที่เป็นพื้นที่ริมน้ำที่

¹ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, เสด็จประพาสต้น, (กรุงเทพฯ : หจก.บรรณกิจ เทรดดิ้ง, 2539), หน้า14.

มีสภาพน้ำขึ้นน้ำลงซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของที่ราบลุ่มภาคกลาง ยังนับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ วิถีชีวิตของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่อาศัยลำคลองเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตประจำวันยังคงมีร่องรอยปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง รวมถึงลักษณะภูมิทัศน์และสภาพสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ยังคงรูปแบบดั้งเดิมที่ค่อนข้างสมบูรณ์ยังไม่มีถูกรุกทำลายจากการพัฒนามากมาย ซึ่งนับว่าเหลืออยู่ไม่มากนัก

ปัจจุบันสภาพวิถีชีวิตของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสมัย ทั้งการได้รับผลกระทบจากการคมนาคมทางบกที่มีบทบาทมากขึ้น ส่งผลได้จากถนนที่ขนานไปตามแนวคลองทั้งสองฝั่ง รวมทั้งสะพานข้ามคลอง มีผลให้ลำคลองและการคมนาคมทางน้ำลดบทบาทลง ผู้คนบางส่วนได้ย้ายบ้านเรือนไปตั้งอยู่ใกล้กับถนนมากขึ้น ส่งผลให้บ้านริมคลองมีผู้อยู่อาศัยเบาบางลง ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจที่ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่พึ่งพิงตลาดน้ำเกิดภาวะซบเซาเนื่องจากบทบาทหน้าที่และกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลดน้อยลงจึงส่งผลให้การตั้งถิ่นฐาน เอกลักษณะทางวิถีชีวิต และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามแม้สภาพสังคมและวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ขณะนี้ยังไม่เป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วน แต่ด้วยศักยภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดสมุทรสงคราม² ของโครงการที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับ Danish International Development Assistance (Danida) แต่ปัจจุบันยังไม่ปรากฏว่ามีหน่วยงานใดทำการศึกษาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่นี้เลย ประกอบกับแนวโน้มการพัฒนาจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี ที่มีการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางลำคลอง กระแสการท่องเที่ยวปัจจุบันและการพัฒนาด้านต่างๆ จึงมีแนวโน้มจะขยายตัวเข้าสู่พื้นที่มากขึ้น ดังนั้นหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความเข้าใจในโครงสร้างของชุมชน สันฐานของแหล่งตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้น ลักษณะความเป็นอยู่ เอกลักษณะเฉพาะของชุมชนที่มีคุณค่าสืบทอดกันมาจากอดีต ชุมชนจึงจะสามารถรักษาไว้ซึ่งสภาพที่มีคุณค่าที่แสดงให้รับรู้ถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนได้สืบไป

ประเด็นในการศึกษาจึงเป็นการเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ของชุมชน และปัจจัยที่มีอิทธิพลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ตลอดจน

² กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, แผนที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, (กรุงเทพฯ,2548), หน้า16-17.

เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นได้

1.2 คำถามในการวิจัย

ชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ซึ่งเป็นชุมชนริมน้ำที่ยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมเอาไว้ได้ มีพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานอย่างไร และมีปัจจัยอะไรที่ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสมมติฐานในการศึกษาคั้งนี้คือวิถีชีวิตที่ผูกพันกับลำน้ำและกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่ เป็นสิ่งที่มีผลให้องค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

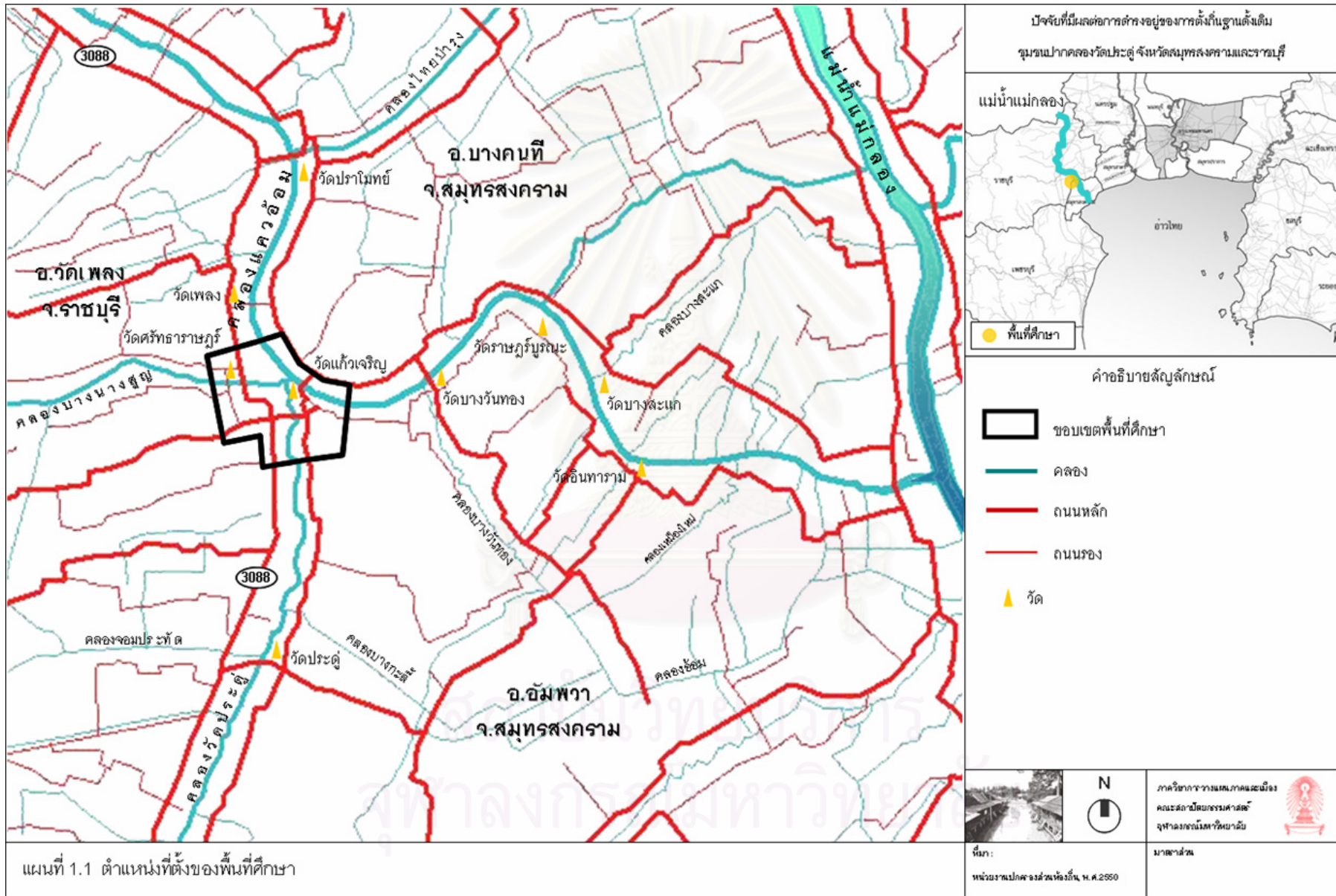
- 1) ศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่จากอดีตถึงปัจจุบัน
- 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่
- 3) เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ให้คงอยู่ต่อไป

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

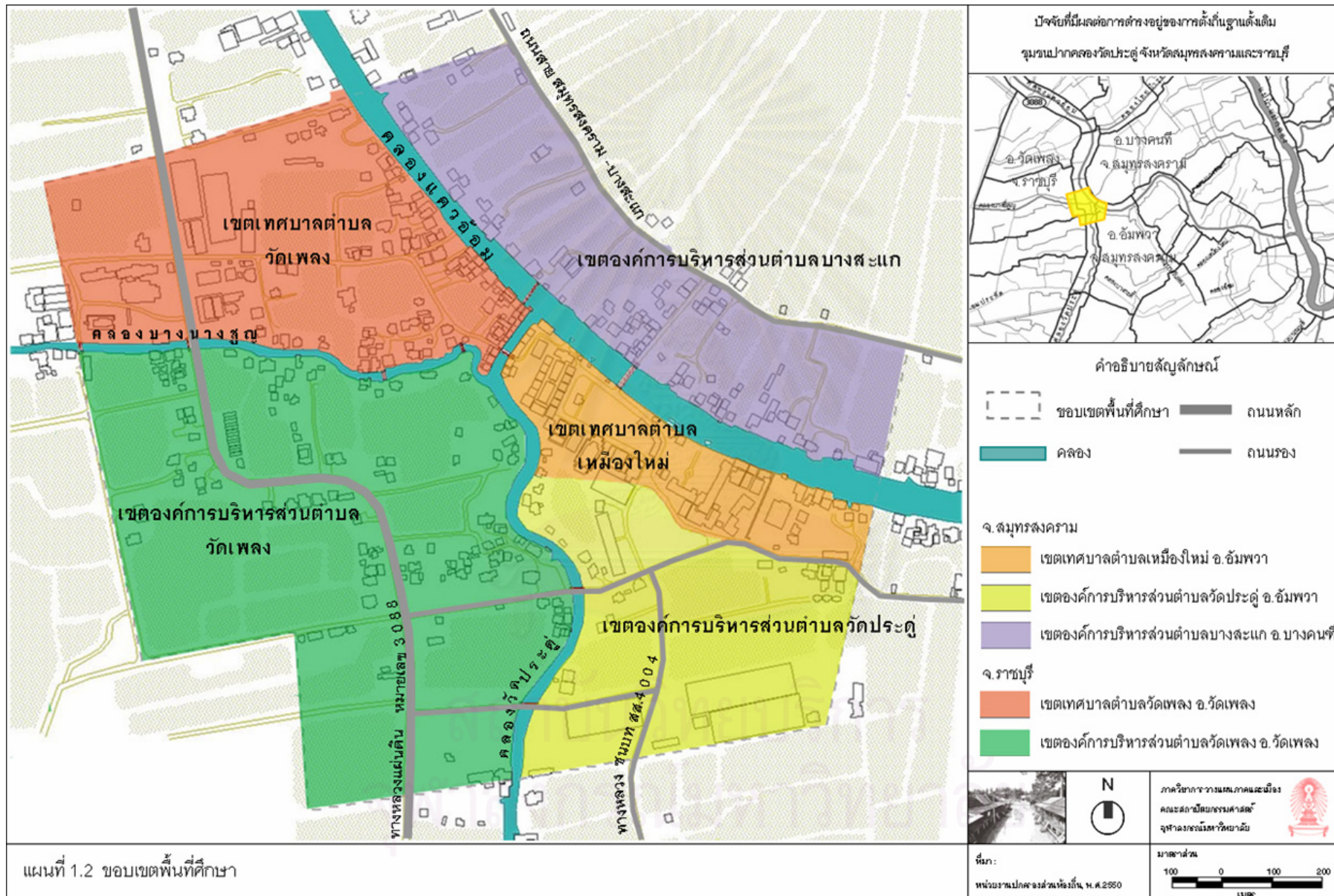
- 1) ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

บริเวณพื้นที่ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ทั้งสองฝั่งคลองวัดประดู่ โดยมีขนาดพื้นที่ศึกษาประมาณ 0.7 ตารางกิโลเมตร ซึ่งขอบเขตของพื้นที่ศึกษานั้นอยู่ภายในพื้นที่ 3 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 คือ พื้นที่บางส่วนของอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ หมู่ 10 เขตเทศบาลตำบลเหมืองใหม่ ขนาดพื้นที่ประมาณ 0.1 ตารางกิโลเมตร และ หมู่ 1 เขตองค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่ขนาดพื้นที่ประมาณ 0.12 ตารางกิโลเมตร

ส่วนที่ 2 คือ พื้นที่บางส่วนของอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ หมู่ 3 และ 4 ตำบลบ้านปราโมทย์ เขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางสะแก ขนาดพื้นที่ประมาณ 0.15 ตารางกิโลเมตร

แผนที่ 1.1 ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา

ส่วนที่ 3 คือ พื้นที่บางส่วนของอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ได้แก่ 3.1) หมู่ 5 เขตเทศบาลตำบลวัดเพลง ขนาดพื้นที่ประมาณ 0.16 ตารางกิโลเมตร และ 3.2) หมู่ 6 เขตองค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลงขนาดพื้นที่ประมาณ 0.32 ตารางกิโลเมตร

โดยอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียงของพื้นที่ศึกษา ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ต.บ้านปราโมทย์ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
ทิศใต้	ติดต่อกับ ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี

2) ขอบเขตเนื้อหา

2.1) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน รวมถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม – วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง ที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อทราบถึงพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตลอดจนศึกษาข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ การคมนาคมขนส่ง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบโครงสร้างพื้นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรม สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับพื้นที่ และกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ต่อไป

2.2) ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณารูปแบบและเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และทราบถึงปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโดยทั่วไป

2.3) ศึกษาปัญหาและศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ที่อาจส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

1) รวบรวมและศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร หนังสือ ภาพถ่ายเก่า ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียมในแต่ละช่วงเวลา และนำข้อมูลมานำเสนอในรูปแบบของแผนที่ และภาพถ่าย เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงกายภาพ

2) ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนเมือง และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน เพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา

3) ศึกษาสภาพปัจจุบันของชุมชนในพื้นที่ศึกษา และพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เพื่อระบุลักษณะการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ตลอดจนได้ทราบถึงปัญหาและศักยภาพของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบัน

4) ศึกษารายละเอียดลักษณะการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน เพื่อวิเคราะห์ค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ รวมถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

5) เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

1.6 ข้อจำกัดของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำให้ต้องการข้อมูลที่มีรายละเอียดเฉพาะพื้นที่อย่างมาก ซึ่งยังไม่มีหน่วยงานใดจัดทำหรือรวบรวมไว้ การศึกษานี้จึงขาดข้อมูลทุติยภูมิ ส่งผลให้ต้องใช้ข้อมูลปฐมภูมิเป็นหลัก และข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงอดีต ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลจากประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนในรายละเอียดบางประการได้

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ข้อมูลของชุมชนปากคลองวัดประดู่และพื้นที่โดยรอบได้รับการรวบรวมและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้คนในชุมชนและท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่สนใจได้ค้นคว้าและศึกษาถึงประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของชุมชน

2) การทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิม ทำให้สามารถวางแผนกำหนดองค์ประกอบในด้านที่จะส่งผลกระทบต่อ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีคุณค่า เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ได้ต่อไป

3) การศึกษานี้เป็นการกระตุ้นและสนับสนุนให้ชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และพื้นที่โดยรอบได้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่ตนมี และรู้สึกภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ตลอดจนเกิดความสำนึกในการที่จะอนุรักษ์ดูแลสภาพแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่นของตน

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลอง วัดประดู่ จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี จำเป็นต้องอาศัยแนวความคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ศึกษาจริง ตลอดจนการศึกษาและทบทวนงานวิจัยต่าง ๆ ที่มีเนื้อหา รูปแบบและวิธีการศึกษา ประเด็นการศึกษาและพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับการศึกษาค้นคว้า ซึ่งแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

- 2.1 แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน
- 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า เอกลักษณะของชุมชน และการอนุรักษ์ชุมชน
- 2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.5 สรุปแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน

2.1.1 ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

องค์กรต่าง ๆ ได้กล่าวถึงความหมายของการตั้งถิ่นฐานไว้มากมายโดยสรุปแล้ว การตั้งถิ่นฐาน (Settlement) หมายถึง องค์กรซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นและองค์ประกอบทางธรรมชาติ รวมกันเป็นถิ่นที่อาศัยซึ่งมนุษย์ใช้เป็นแหล่งดำเนินชีวิต เลี้ยงดูครอบครัว และประกอบอาชีพ ตลอดจนแสวงหาการอยู่ดีกินดีทาง ด้านกายภาพ จิตใจ และสติปัญญา¹ นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมในเชิงประสานเกื้อกูลกัน² และเป็นการรวมกันระหว่างระบบนิเวศและระบบวัฒนธรรม³

¹ UN Department of Economic and Social Affairs, Human Settlement : The Environment Challenge. A compendium of UN papers for the Conference on the Human Settlement 1972. Paris.

² สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การสัมมนาทางวิชาการเรื่องการจัดตั้งถิ่นฐานมนุษย์และสิ่งแวดล้อม วันที่ 2-5 กันยายน 2521, (ภูเก็ต, 2521), หน้า 2- 5.

³ Stephen Boyden, An Interactive ecological approach to the study of human settlements, (Paris: Unesco, 1972),p.37.

ในขณะที่ Spencer and Thomas มองว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural geography) ของการจัดการพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย ทำมาหากิน และการแสวงหาโอกาสต่าง ๆ ของมนุษย์ที่มาอยู่รวมกัน ซึ่งสิ่งที่ปรากฏบนพื้นที่เกิดจากผลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม ส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ที่เชื่อมโยงไปสู่แหล่งที่ตั้งและสิ่งแวดล้อม โดยผ่านระบบการทำกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมนั้น ขณะเดียวกันสภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานแต่ละแห่งก็ส่งผลต่อการกำหนดวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน รวมถึงการกำหนดลักษณะและรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกันด้วย⁴ ส่วน Constantinos A. Doxiadis⁵ นักผังเมือง อธิบายว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นการจัดรูปแบบทางพื้นที่โดยมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดและการยกระดับความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้นตามลำดับ และกล่าวว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ทั่วไป และในทุกระดับของการตั้งถิ่นฐาน เกิดจากการรวมตัวของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล ครอบครัวและสังคม กับปัจจัยสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

2.1.2 รูปแบบและองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน

Leong and Morgan⁶ พบว่า หากพิจารณาลักษณะรูปร่างและอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (Settlement patterns) โดยทั่วไปมี 3 ลักษณะที่สำคัญ คือ

1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม/แบบกระจุกตัว (Cluster settlements) เป็นการรวมกลุ่มของบ้านเรือนที่เกิดจากอิทธิพลต่าง ๆ เป็นตัวกำหนดและควบคุม โดยเฉพาะลักษณะทางธรรมชาติ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ หุบเขา ทางแยกของถนน และบริเวณที่แม่น้ำลำคลองมาบรรจบกัน เป็นต้น ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มกระจุกตัวหนาแน่น มีศูนย์กลางบริการชุมชนอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งของบ้านเรือน เช่น ร้านค้า โรงเรียน ตลาด วัด มีพื้นที่การเกษตรอยู่โดยรอบชุมชน หรือหมู่บ้าน การเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว จะเลี้ยงกันในบริเวณบ้านหรือบริเวณใกล้เคียง ส่วนขนาดของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการสร้างหมู่บ้าน หมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่มักก่อตั้งมาเป็นเวลานาน และมีประชากรอยู่อาศัยหลายชั่วอายุคน

⁴ J.E. Spencer and W.L. Thomas, *Introduction Culture Geography*, (2nd New York: John Wilky & Sons, 1978), p.6.

⁵ C.A Doxiadis, *Action for Human Settlements*, (New York: W.W.Norton & Company Inc., 1976), p.2 - 26.

⁶ Leong G.C. and Morgan G., *Human and Economic Geography*. (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1982).

2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (Scattered settlements) เป็นการตั้งถิ่นฐานที่บ้านเรือนของเกษตรกรตั้งอยู่ภายในที่ดินของตน การกระจายตัวของที่อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับขนาดของที่ดินทำกิน สำหรับประเทศไทยการตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้มักพบในพื้นที่ที่เกษตรกรประกอบอาชีพการทำสวน โดยบ้านเรือนตั้งกระจายอยู่ไม่ไกลกันในพื้นที่สวนของแต่ละครอบครัว และมีคูคลองเป็นแนวเขตกัน

3) การตั้งถิ่นฐานตามแนวยาว (Linear settlements) ส่วนใหญ่ปรากฏในบริเวณที่เป็นที่ราบ บ้านเรือนตั้งเรียงยาวไปตามปัจจัยที่ตั้งพื้นฐาน ได้แก่ แม่น้ำ คลอง ชายฝั่งทะเล และถนน โดยในเขตที่เป็นชุมชนการค้าหรือทางแยกของเส้นทางคมนาคม บ้านเรือนมักตั้งเป็นกลุ่มติดต่อกัน ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไปบ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่างกัน และมีพื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่การเกษตร ทั้งนี้ การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำถือเป็นการตั้งถิ่นฐานในระยะแรก ๆ ของโลก เป็นที่ตั้งของแหล่งอารยธรรม เมืองหลวง และเมืองต่าง ๆ เพราะแม่น้ำเป็นแหล่งน้ำจืดที่สำคัญ ที่ทำให้เกิดอาหาร การคมนาคม และการนันทนาการ ซึ่งเมืองต่าง ๆ มักใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางติดต่อ และเผยแพร่วัฒนธรรมกับบริเวณโดยรอบ

ส่วนขององค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานนั้น Constantinos A. Doxiadis⁷ นักผังเมือง ได้เสนอทฤษฎี "Ekistics" โดยกล่าวถึง องค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ออกเป็น 5 องค์ประกอบ ได้แก่

1) ธรรมชาติ (Nature) เป็นรากฐานและขอบเขตของชุมชนที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา มนุษย์จะเป็นผู้ปรับให้เข้ากับสภาพธรรมชาติ หลังจากเลือกสรรแล้ว ตัวอย่างองค์ประกอบทางธรรมชาติ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ดิน พืชพรรณ สัตว์ และภูมิอากาศ เป็นต้น

2) คน (Man or Anthropos) โดยพิจารณาในด้านตัวบุคคลซึ่งมีทั้งเรื่องของความต้องการทางด้านชีวภาพ เช่น อากาศ อุณหภูมิ ที่ว่าง เป็นต้น ความรู้สึกสัมผัส การรับรู้ ความต้องการด้านอารมณ์ ค่านิยม รูปแบบทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต และวัฏจักรของชีวิตครอบครัว

3) สังคม (Society) เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ การพบปะสังสรรค์ แบบแผนทางวัฒนธรรม การศึกษา เป็นต้น

4) โครงสร้างทางด้านกายภาพ (Physical Structure) เป็นรูปแบบของการจัดองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคน ได้แก่ บ้านพักอาศัย สถานบริการชุมชน ศูนย์บริการการศึกษา ศูนย์ราชการและธุรกิจ อุตสาหกรรม และคมนาคม โดยอาจเป็นกระบวนการของการจัดวางผังบริเวณและรูปแบบการก่อสร้าง

7

C.A Doxiadis, Action for Human Settlements, (New York: W.W.Norton & Company Inc., 1976), p.2 - 26.

5) โครงข่าย (Network) ได้แก่ โครงข่ายการให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ในอันที่จะเสริมต่อบัจจัยทุกด้านข้างต้น ได้แก่ ระบบน้ำใช้ ไฟฟ้า การขนส่ง การติดต่อสื่อสาร การจัดการของเสีย เป็นเรื่องของการวางผังกายภาพ (Physical Planning)

ส่วนขนาดและพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานที่เริ่มจากระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับมหานครขนาดใหญ่แต่ละแห่ง ขึ้นอยู่กับสภาพของทำเลที่ตั้งและความสัมพันธ์โดยรวมขององค์ประกอบทั้ง 5 โดยระบบจะพยายามรักษาภาวะสมดุลขององค์ประกอบระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผ่านการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี วัฒนธรรม และการเมือง การปกครอง ทั้งนี้ Doxiadis มีเป้าหมายสูงสุดของทฤษฎี คือ ส่งเสริมให้คนมีความเป็นอยู่อย่าง ผาสุก และปลอดภัยในชุมชน

ภาพ 2.1 แสดงองค์ประกอบสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ตามแนวคิด Doxiadis (ที่มา : C.A Doxiadis, 1976, p.119)

2.1.3 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยกับแม่น้ำลำคลอง

สภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมีลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนบริเวณปากแม่น้ำเป็นเวลาหลายร้อยปี จนเกิดเป็นดินดอนสามเหลี่ยม และมีแม่น้ำสำคัญหลายสายไหลผ่าน มีการแตกแขนงเป็นคลองเล็กคลองน้อยเป็นโครงข่ายกระจายทั่วไปในพื้นที่ ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยนี้ เมืองหรือชุมชนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคม จนเกิดการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนขึ้นเป็นชุมชนและหมู่บ้านตามแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามแนว

ริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) ซึ่งถือเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมก่อนมีการเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบอื่น เป็นรูปลักษณะที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของการอยู่อาศัยทางน้ำหรือการตั้งถิ่นฐานทางน้ำ จากการศึกษาของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย⁸ พบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยในอดีตกว่าร้อยละ 70 สร้างขึ้นโดยมีความผูกพันใกล้ชิดกับแม่น้ำหรือลำน้ำแทบทั้งสิ้น แม้ว่าบางแห่งจะอยู่บนเนินเขาหรือที่สูง ที่ตั้งส่วนใหญ่ก็มักอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำประเภทใดประเภทหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ คลอง หนอง บึง น้ำพุ ทะเลสาบ และบ่อน้ำขุด (Deep wells) เป็นต้น แหล่งน้ำเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการตั้งถิ่นฐานเป็นอันดับแรก เพราะน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในด้านต่าง ๆ ทั้งในเมืองและชนบท ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภคบริโภค การประกอบอาชีพ เป็นแหล่งอาหาร เป็นเส้นทางสัญจรและขนส่งสินค้า แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ หรือใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนลักษณะการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปของชุมชนหรือหมู่บ้านริมน้ำนั้น ฤทัย ใจจงรัก⁹ กล่าวว่า ลักษณะชุมชนจะมีการสร้างบ้านเรือนอย่างต่อเนื่องเรียงรายไปตามแนวของตลิ่งแม่น้ำหรือลำคลอง เมื่อหมู่บ้านปรากฏขึ้นแล้ว สิ่งจำเป็นอื่น ๆ มักเกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นตลาด ร้านค้า และวัด ซึ่งมักตั้งเรียงรายไปตามริมแม่น้ำลำคลองเช่นกัน สำหรับตลาดถือเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งต่อมาภายหลังจึงใช้เงินตราเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนแทน ส่วนพื้นที่ด้านหลังอาคารบ้านเรือนมักเป็นสวน และถัดจากสวนออกไปเป็นทุ่งนาหรือไร่ ทำให้เกิดเป็นสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงามของหมู่บ้าน หมู่บ้านลักษณะดังกล่าวจะมีการขยายตัวไปทางยาวตามแนวลำน้ำ ภายในหมู่บ้านมีศูนย์กลางอยู่ที่ “วัด” แต่โดยทั่วไปวัดมักเกิดขึ้นภายหลังจากที่ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว อย่างไรก็ตามแม้ว่าวัดจะเกิดขึ้นภายหลังแต่วัดก็มีความสำคัญต่อหมู่บ้านเป็นอันมาก เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและมีอิทธิพลในการประสานยึดเหนี่ยวให้หมู่บ้านดำรงอยู่ได้เป็นกลุ่มก้อน เมื่อหมู่บ้านเหล่านี้มีจำนวนบ้าน ร้านค้าเพิ่มมากขึ้นและหนาแน่นขึ้น จะมีการขยายขอบเขตและรวมตัวกันเข้าเป็นชุมชนและเมืองที่มีแม่น้ำหรือคลองขนาดใหญ่ผ่านกลาง เช่น กรุงเทพมหานคร เมืองสุพรรณบุรี และเมืองอัมพวา เป็นต้น

ในขณะที่ อรศิริ ปาณินท์¹⁰ กล่าวว่า ระบบการตั้งถิ่นฐานทางน้ำและบริเวณพื้นที่ริมน้ำหรือลุ่มคลอง เป็นการแสดงถึงการอยู่อาศัยของผู้คนที่มีมาอย่างต่อเนื่อง มีธรรมชาติเป็นองค์ประกอบ

⁸ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมตามแผนปฏิบัติการ 21 เสนอต่อคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพนวิชั่น อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2543), หน้า 4-17.

⁹ ฤทัย ใจจงรัก, *เรือนไทยเดิม*, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518), หน้า 5- 7.

¹⁰ อรศิริ ปาณินท์, *บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น*, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), หน้า 18- 19.

หลัก มีย่านที่อยู่อาศัย มีแหล่งงาน และสถานที่พักผ่อน อยู่ในบริเวณเดียวกันโดยไม่ต้องสร้างสภาพแวดล้อมขึ้นมา แสดงถึงความได้เปรียบในเชิงความเป็นธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ธรรมชาติ และการมีวัฒนธรรมที่งดงามมีคุณค่า สามารถสัมผัสได้ถึงบรรยากาศแบบไทยที่น่าอยู่ มีวัดเป็นองค์ประกอบและเป็นศูนย์รวมของชุมชน เป็นแหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์และศิลปะที่มีคุณค่า ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม การมีสภาพแวดล้อมเช่นนี้ค่อนข้างพบเห็นได้ยาก โดยเฉพาะในชุมชนเมืองปัจจุบันที่ขาดสิ่งแวดล้อมที่กลมกลืนกับธรรมชาติ

2.1.4 องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ

Chaweewan¹¹ กล่าวว่า ชุมชนริมน้ำดั้งเดิม โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในบริเวณที่ลุ่มภาคกลางของประเทศไทย มีลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบลุ่มและมีโครงข่ายของลำน้ำกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ ประกอบกับการปลูกสร้างบ้าน เรือนเกาะกันเป็นแนวยาวขนานไปกับลำน้ำ ส่งผลให้ผู้คนมีความรู้สึกผูกพันและพึ่งพาอาศัยน้ำเพื่อการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ จนเกิดเป็นวิถีชีวิตและสังคมชุมชนริมน้ำ ดังนั้น โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมจึงมีองค์ประกอบ 4 อย่าง ได้แก่

1) ระบบโครงข่ายคลอง (Canal network system) เกิดจากการมีแม่น้ำสายหลักและคลองจำนวนมากเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกระจายทั่วพื้นที่ ถือเป็นหัวใจสำคัญต่อระบบนิเวศที่มีคุณค่า ก่อให้เกิดองค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชน และสร้างความสัมพันธ์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น รวมถึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ซึ่งลักษณะของคลองในพื้นที่ลุ่มน้ำแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ คลองหลักหรือคลองนอก คลองรอง คลองสวน และลำประโดง

2) พื้นที่ทางการเกษตร (Agricultural area) มีทั้งที่เป็นพื้นที่สวนและที่นา สำหรับพื้นที่สวนจะอาศัยระบบลำคลองเพื่อการเพาะปลูก และเป็นเส้นทางขนส่งผลผลิต พื้นที่สวนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ด้านหลังเรือนที่อยู่อาศัย มีการแบ่งเป็นแปลงคล้ายตารางหมากรุก ทุกแปลงมีคลองผ่าน และสามารถไปเชื่อมกับคลองหลัก คลองรอง หรือคลองสวน หรือเชื่อมกับพื้นที่ข้างเคียงในเขตที่ไกลกว่า

3) วัด (Temple) ถือเป็นศูนย์รวมของชุมชนที่ส่วนใหญ่มักตั้งอยู่ใกล้สวน เนื่องจากผู้อาศัยในชุมชนนิยมบริจาคที่ดินให้วัด ในอดีตความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านมีค่อนข้างสูง วัดเป็น

¹¹ Chaweewan Denpaiboon, *Transformation by Modernization of the Traditional Waterfront Settlements in the Context of their Coexistence with Aquatic Environment: A Case Study of Raft Houses and Pillar House of Thailand*, (Doctor of Philosophy, Kyoto University, Japan, 2001), p. 2-24 – 2-29.

สถานที่สำคัญสำหรับการศึกษาและเรียนรู้ เป็นที่พบปะและทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา วัด จึงมีลักษณะที่ปรากฏชัดทั้งกายภาพและเป็นศูนย์ของหมู่บ้านและชุมชน

4) ตลาดน้ำ หรือตลาดเรือ (Floating market) เป็นตลาดที่ใช้เรือในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า มักตั้งอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างคลองสำคัญ หรือจุดที่แม่น้ำและคลองมาบรรจบกัน หรืออยู่ใกล้วัดซึ่งเป็นที่ตั้งชุมชน ตลาดน้ำถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เป็นเครื่องชี้วัดสภาพเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่น และเป็นแหล่งจัดสรรปันความต้องการซึ่งกันและกัน

ส่วน เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ¹² มีความเห็นว่าลักษณะของความเป็นชุมชนริมน้ำควรมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ดังนี้

- 1) สถานที่ที่เป็นที่ตั้งอาคารบ้านเรือนหรือที่พักอาศัย
- 2) แหล่งทำมาหากิน หรือสร้างผลผลิตและเลี้ยงดูบุตรหลาน
- 3) โครงข่ายลำน้ำและลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิต

- 4) บริเวณที่เป็นย่านการค้า หรือแหล่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า
- 5) มีการปฏิสัมพันธ์กัน หรือความผูกพันร่วมกันทางสังคม
- 6) วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมของผู้คนในชุมชน และความเชื่อทางศาสนา

ทั้งนี้องค์ประกอบทั้งหมดจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และปรากฏให้เห็นในรูปแบบทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า เอกลักษณ์ของชุมชน และการอนุรักษ์ชุมชน

คุณค่าของสิ่งที่ควรอนุรักษ์ เกิดจากความมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะในการสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิดลักษณะของเมือง (Character of town) ที่เป็นการศึกษาสิ่งที่เป็นคุณค่าในพื้นที่ระดับเมือง และระดับความเป็นย่านชุมชนทั้งในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองนั้นจะเป็นสิ่งที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากพื้นที่อื่น ๆ

องค์กรที่ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งที่ควรอนุรักษ์ที่สืบค้นได้คือ สภาแหล่งมรดกแห่งออสเตรเลียตะวันตก (Heritage Council of Western Australia : HCWA) ได้จัดทำรายงาน

¹² เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ, "ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 42- 43.

เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนมรดกสถานขึ้น¹³ โดยมีความเป็นมาที่สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติแห่งมรดกแห่งออสเตรเลียตะวันตก ปี ค.ศ.1990 ทำให้เกิดการขึ้นทะเบียนมรดกสถาน เป็นรายการรวบรวมสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมทั้งหมดในรัฐ และพระราชบัญญัตินี้ยังอ้างอิงถึงข้อมูลพื้นฐาน และต้องการให้หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นจัดเตรียมรายการแหล่งมรดกของตนเองด้วย นอกจากนี้สภาแห่งมรดกยังมีหน้าที่เบื้องต้นในการให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีในการอนุมัติหรือถอดถอนแหล่งมรดกเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสถาน ซึ่งสภาแห่งมรดกนี้ประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง และผู้ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ที่สามารถให้คำแนะนำที่หนักแน่นและเชื่อถือได้เกี่ยวกับความสำคัญของแหล่งมรดก สำหรับสาระสำคัญในรายงานนี้คือ “หลักการในการประเมินความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสถาน” (Criteria of Cultural Heritage Significance for Assessment of Places for Entry into The Register of Heritage Places) เนื้อหาส่วนหนึ่งได้ระบุถึงลักษณะสำคัญที่ปรากฏ (Nature of Significance) ของมรดกทางวัฒนธรรม ว่าประกอบด้วยคุณค่า 4 ประเภท ดังนี้

1) คุณค่าทางความงาม

หลักการ 1: มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีนัยสำคัญในการแสดงถึงลักษณะทางความงามเป็นพิเศษ

- 1.1) มีความสำคัญต่อชุมชนในด้านลักษณะทางความงาม
- 1.2) มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ การออกแบบ ความเป็นเลิศทางศิลปะ

เป็นนวัตกรรม หรือความสัมฤทธิ์ผล

1.3) มีความสำคัญต่อการก่อให้เกิดคุณค่าทางความงาม หรือมีผลต่อมุมมองที่สำคัญ ตลอดจนช่วยให้ระบุคุณลักษณะทางความงามของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม หรือภูมิทัศน์ตามธรรมชาติของสถานะนั้นได้

1.4) ในกรณีที่เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญต่อคุณลักษณะทางความงามที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยองค์ประกอบเฉพาะส่วน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของภูมิทัศน์เมืองหรือสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมโดยรวม

2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

หลักการ 2: มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญต่อวิวัฒนาการหรือประวัติศาสตร์ของออสเตรเลียตะวันตก

¹³ Heritage Council of Western Australia, Information Paper Register of Heritage Places, [Online]. Available from: www.heritage.wa.gov.au/pdfs/pubList/section2/Assess_crit.pdf [2008, April 11]

2.1) มีความสำคัญต่อความหนาแน่นหรือความหลากหลายของลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของท้องถิ่น ภูมิภาค หรือรัฐ

2.2) มีความสำคัญในการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่สำคัญของประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ภูมิภาค หรือรัฐ

2.3) มีความสำคัญต่อบุคคล หรือองค์กรใด ๆ ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของประเทศ รัฐ หรือภูมิภาค

2.4) มีความสำคัญในการเป็นแบบอย่างเกี่ยวกับศิลปะ ความคิดสร้างสรรค์ การออกแบบ ความเป็นเลิศทางศิลปะ นวัตกรรม หรือความความสัมฤทธิ์ผลในช่วงเวลาที่สำคัญ

3) คุณค่าทางหลักวิทยาศาสตร์

หลักการ 3A: มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีศักยภาพในการเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ทางธรรมชาติ หรือทางวัฒนธรรมของออสเตรเลียตะวันตก

3.1) มีความสำคัญในการช่วยให้ข้อมูลเป็นที่เข้าใจในวงกว้าง โดยการเป็นแหล่งสำหรับการศึกษาวิจัย แหล่งการสอน ตัวอย่างของท้องถิ่น แหล่งอ้างอิง ฯลฯ

3.2) มีความสำคัญในการเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในวงกว้างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภูมิภาค หรือรัฐ

หลักการ 3B: มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญในการแสดงออกทางนวัตกรรม หรือความสัมฤทธิ์ผลในเชิงเทคนิคระดับสูง

3.3) มีความสำคัญต่อนวัตกรรม หรือความสัมฤทธิ์ผลเฉพาะสาขา

4) คุณค่าทางสังคม

หลักการ 4: มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของชุมชนหรือกลุ่มวัฒนธรรมในออสเตรเลียตะวันตก และมีประโยชน์เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม การศึกษา และจิตวิญญาณ

4.1) มีความสำคัญเสมือนสิ่งที่มีคุณค่าอย่างสูงของกลุ่มวัฒนธรรมหรือชุมชน และมีประโยชน์เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม ศาสนา จิตวิญญาณ ความงาม และการศึกษา

4.2) มีความสำคัญต่อการทำให้เกิดจิตวิญญาณของชุมชน

2.2.1 คุณลักษณะที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน

การที่ชุมชนแต่ละแห่งจะมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ได้นั้น Burke¹⁴ กล่าวว่าชุมชนนั้น ๆ จำเป็นต้องมีความรู้สึกต่อความเป็นสถานที่ (Sense of place) ที่สร้างลักษณะเฉพาะ (Identity)

¹⁴ Gerald Burke, *Townscape*, (Great Britain: Pelican Book Ltd., 1976), p. 83- 85.

ของพื้นที่อันเกิดจากภาพรวมและจินตภาพของการรวมกันขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน นั้นไม่ว่าจะเป็น กลุ่มอาคาร รูปแบบการตั้งบ้านเรือน โครงข่ายถนน รวมทั้งบรรยากาศของชุมชน ลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนอิทธิพลจากสภาพภูมิประเทศเหล่านี้ล้วน เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้ชุมชนหรือเมืองนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ขณะเดียวกัน เอกลักษณ์ของชุมชนสามารถปรากฏหรือสื่อออกมาให้รับรู้ได้ทั้งที่เป็น *รูปธรรมและนามธรรม* โดย ส่วนที่เป็นรูปธรรมเป็นองค์ประกอบที่ปรากฏให้เห็นอยู่ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นแบบแผนการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ ส่วนที่เป็นนามธรรมเป็นองค์ประกอบที่อยู่ภายใน มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหรือเรียกได้ว่าเป็นคุณค่าทางจิตใจ (Spiritual valued) หรือจิตวิญญาณของพื้นที่ ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ของพื้นที่นั้นอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นความทรงจำร่วมกันของผู้คนในย่าน (Collective memory) เป็นลักษณะเฉพาะของย่าน (Local character) เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันภายในชุมชน วิถีชีวิต เป็นต้น ซึ่งทั้ง 2 ส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมต่างมีความเกี่ยวเนื่องกันจนไม่อาจศึกษาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งได้ อาจกล่าวได้ว่า เอกลักษณ์ของชุมชนเกิดจากการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ โดยสมาชิกในชุมชน ผ่านวิวัฒนาการและการสืบทอดกันมาจนกลายเป็นลักษณะพิเศษของชุมชน และถือเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชุมชนจนเกิดเป็นการรับรู้ของคนทั่วไป

ส่วนแนวคิดของ Garnham¹⁵ กล่าวว่า การที่เมืองหรือชุมชนแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไป เป็นผลมาจากการมีองค์ประกอบหลักในชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะมาประกอบรวมกันขึ้น แล้วก่อให้เกิดการรับรู้หรือการจดจำได้ถึงเอกลักษณ์ หรือจิตวิญญาณของสถานที่ และสำนักของการเป็นส่วนหนึ่งของผู้คนในพื้นที่นั้นขึ้นมา ซึ่งองค์ประกอบหลักที่ทำให้ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ขึ้นมาสามารถพิจารณาได้จากส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพและภาพลักษณ์ที่ปรากฏ (Physical features and Appearance) เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพที่แท้จริงของสถานที่และคุณค่าทางสุนทรียภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สภาพภูมิทัศน์ ภูมิอากาศ และพืชพรรณที่โดดเด่นตามธรรมชาติ ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงการใช้อยู่ และงานช่างฝีมือของชุมชนในช่วงเวลานั้น ๆ เป็นต้น

¹⁵ Harry L. Garnham, *Maintaining The Spirit of Place: A Process for The Preservation of Town Character*, (Mesa Arizona: PDA Publishers Corporation, 1985), p. 1- 7.

2) กิจกรรม และหน้าที่ที่สังเกตเห็นได้ (Observable activities and function) เป็นการพิจารณาสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ ได้แก่ ภาพลักษณ์ของพื้นที่จากการประกอบกิจกรรม (Image of area perceived by activity) ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อรองรับกิจกรรมนั้นๆ เช่น ลักษณะการใช้สอยอาคาร สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ สถานที่และที่ดินในชุมชน ระดับของกิจกรรม (Level of activity) เป็นสิ่งที่บอกระดับประเภทของกิจกรรมว่ากิจกรรมใดเป็นกิจกรรมหลักที่คนในชุมชนให้ความสำคัญและทำเป็นประจำ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือสังคม ซึ่งพิจารณาจากความถี่และลักษณะของการประกอบกิจกรรมของคนในชุมชน ทั้งรายวันและตามฤดูกาล สามารถสะท้อนถึงลักษณะอาชีพหรือกิจกรรมที่ปรากฏชัดเจนของชุมชนนั้น ๆ เป็นต้น

3) การสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ (Meaning or symbols) เป็นการพิจารณาถึงการรับรู้ ความเข้าใจ หรือการมีประสบการณ์ร่วมของคนที่มีต่อลักษณะที่หลากหลายของพื้นที่ต่าง ๆ อันเกิดจากการตอบสนองของผู้คนในชุมชนต่อลักษณะทางกายภาพและหน้าที่ใช้สอย ได้แก่ ข้อกำหนดของพื้นที่ (Area rule) ที่ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของชุมชน เช่น การควบคุมรูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุและพื้นผิวของอาคาร เป็นต้น รูปแบบความเป็นเจ้าของ (Pattern of ownership) เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่แสดงถึงการครอบครองทางพื้นที่ ทั้งขนาดและความสัมพันธ์ที่มีต่อพื้นที่ ระดับของการปิดล้อม (Level of encloses) แสดงถึงระดับการใช้งาน และการเข้าถึงในแต่ละพื้นที่ ที่ว่างและโครงข่ายที่ว่างในชุมชน (Network of spaces) เป็นสิ่งที่แสดงถึงความถี่ ความห่าง และการเกิดขึ้นเฉพาะที่ของกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ประสบการณ์ความรู้สึกในคุณลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้มักไม่เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะสูญเสียมันไป

ส่วน Rossi¹⁶ มองว่า เอกลักษณ์ของชุมชนเกิดจากการที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง มีการสร้างสมประสบการณ์ และการถ่ายทอดวิถีชีวิตชุมชนสู่คนรุ่นหลัง จนทำให้ชุมชนได้กลายเป็นถิ่นที่มีความหมายและลักษณะพิเศษสำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนและบุคคลภายนอก เกิดการรับรู้ได้ว่าในแต่ละชุมชนหรือย่านนั้นมีบทบาทความสำคัญอย่างไร รวมถึงสามารถเชื่อมโยงภาพของย่านแต่ละย่านเป็นโครงข่ายเข้าด้วยกัน แล้วปรากฏเป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ (Image of place) หรือชื่อเสียงของย่าน (Naming) ที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะ ส่งผลให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และเกิดเป็นเอกลักษณ์ของย่านในที่สุด

¹⁶ Rossi Aldo, *The Architecture of The City*, (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999), p. 97 - 98.

ส่วนระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน สุรเชษฐ์¹⁷ กล่าวว่าภายในชุมชนมี 3 ระบบสำคัญที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วย 1) ระบบการผลิต หรือการทำมาหากิน 2) ระบบความสัมพันธ์ที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนด้วยกัน และ 3) ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ ค่านิยม ศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งความสัมพันธ์ของระบบทั้ง 3 เรียกว่า “วิถีชีวิตของชุมชน” เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมีเอกลักษณ์

2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม กิจกรรม และการใช้พื้นที่

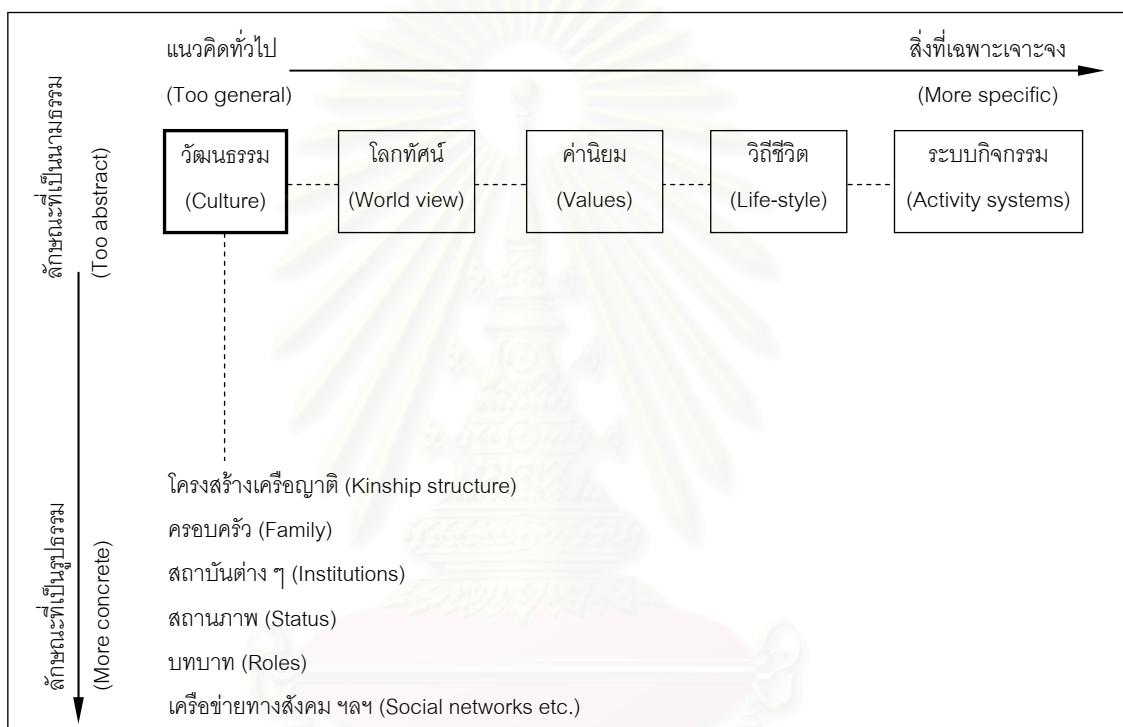
Rapoport¹⁸ กล่าวว่า ระบบที่ตั้งเป็นการจัดการพื้นที่หรือที่ตั้งเพื่อรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของคนหรือกลุ่มคนในสังคม และระบบกิจกรรมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบที่ตั้ง การพิจารณาที่ตั้งเพียงแห่งใดแห่งหนึ่งนั้นไม่เพียงพอ ต้องพิจารณาพื้นที่หลาย ๆ แห่งในชุมชนเชื่อมโยงกัน เพราะระบบกิจกรรมหนึ่ง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ จำนวนมาก และต้องใช้พื้นที่หลากหลายลักษณะเป็นชุดของที่ตั้งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องมารองรับระบบกิจกรรมนั้น ลักษณะของที่ตั้งที่ปรากฏให้เห็นทางกายภาพมักเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมและคุณสมบัติของที่ตั้ง (Behavior setting) นั้น

นอกจากนี้ระบบที่ตั้งยังถือเป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทั้ง 4 คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 4 จะแปรเปลี่ยนไปตามกิจกรรมของคนหรือกลุ่มคนที่แปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมอีกที ซึ่งการคลี่คลายแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม Rapoport ได้นำเสนอแผนภาพข้างต้น (ภาพ 2.2) Rapoport กำหนดให้แกนตั้งแสดงถึงแนวคิดของวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม และเมื่อต้องการให้มีความชัดเจนในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น จะใช้การอธิบายทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ในที่นี้คือ กลุ่มทางสังคม เครือญาติ ครอบครัว สถาบัน และบทบาท ฯลฯ โครงสร้างทางสังคมเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการกำหนดแบบแผนการจัดองค์ประกอบทางพื้นที่ และที่ตั้ง (Setting) รวมไปถึงรูปแบบของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่วนแกนนอนแสดงถึงวัฒนธรรมเป็นแนวคิดทั่วไปที่สามารถแยกออกเป็นสิ่งที่เฉพาะเจาะจงได้มากขึ้น ประกอบด้วย โลกทัศน์ ค่านิยม วิถีชีวิต และระบบกิจกรรม โดยเฉพาะระบบกิจกรรมถือเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นกายภาพมากที่สุด และมีผลต่อ

¹⁷ สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, ฐานแห่งชีวิตกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533), หน้า 13- 14.

¹⁸ Rapoport Amos, *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity Culture and Social Life*, Edited by Tim Ingold, (London: Routledge, 1994), p. 479 - 480.

การจัดองค์ประกอบทางพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ในฐานะที่เป็นผลจากการเลือกของคนในชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของค่านิยมในการดำเนินชีวิตของกลุ่มทางสังคม และในที่สุดจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่ระบบที่ตั้งหรือการใช้พื้นที่ภายในชุมชน แล้วปรากฏให้คนทั่วไปรับรู้และเห็นได้ ทั้งนี้ หากชุมชนใดมีวัฒนธรรมพื้นฐานที่แตกต่างกันของกลุ่มคนในสังคม ย่อมส่งผลให้ระบบกิจกรรม การจัดองค์ประกอบทางพื้นที่ และการใช้พื้นที่หรือการครอบครองพื้นที่ภายในชุมชน มีความหลากหลายหรือลักษณะที่แตกต่างกันไปตามเหตุผลที่ซ่อนอยู่

ภาพ 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไปสู่ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
(ที่มา: Rapoport, 1994, p.476)

2.2.3 การอนุรักษ์คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนเมือง

การอนุรักษ์ในระยะแรก ทำกันในวงจำกัด มีการอนุรักษ์เฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดการมองเป็นภาพรวม มักเป็นการอนุรักษ์ที่เน้นด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เมื่อถึงยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม คริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการผลิต มีผลให้เมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาเทคนิค แนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ซับซ้อน มีระบบมากขึ้น และเกิดแนวความคิดการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง เนื่องจากสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างต่างๆที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และได้รับการอนุรักษ์มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมือง และเป็นองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง

ดังนั้นการอนุรักษ์ จึงเป็นการมองภาพรวมในลักษณะการอนุรักษ์ทั้งเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุงให้คงสภาพเดิม และให้พื้นที่หรือบริเวณที่ทำการอนุรักษ์มีชีวิตชีวาอยู่ได้โดยไม่กระทบ หรือขัดกับสภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่ดำเนินไปในปัจจุบัน

ส่วนแนวคิดในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์นั้น วรรณศิลป์ พีรพันธุ์¹⁹ ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมคลองอัมพวา พบว่า มีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณา ประกอบด้วย

- 1) องค์ประกอบทางกายภาพที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชน การควบคุมการพัฒนาที่เหมาะสม และการปรับปรุงหรือฟื้นฟูบริเวณที่เสื่อมโทรม ให้กลับคืนสภาพที่ดี
- 2) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ได้แก่ การพัฒนาการท่องเที่ยวฐานชุมชนตามหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการกระจายรายได้ในชุมชน
- 3) องค์ประกอบทางสังคม วัฒนธรรมที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์วิถีชีวิต และประเพณีที่ดั้งเดิมการฟื้นฟูวิถีชีวิตและประเพณีที่ดั้งเดิมแต่สูญหายหรือเสื่อมไปโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแม่น้ำ คู คลองให้กลับคืนมารวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทาง ธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมแก่ทุกคนในชุมชน
- 4) องค์ประกอบทางการเมืองการปกครองที่เหมาะสม ได้แก่ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนา และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย

ส่วน Aldo Rossi²⁰ ได้อธิบายแนวคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ ไว้ว่า การอนุรักษ์ และฟื้นฟู จำเป็นต้องมองภาพในลักษณะขององค์รวม ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนคือ

- 1) องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้าง บริเวณหรือสถานที่ที่คนในชุมชนนั้นสามารถสัมผัสได้ และเป็นที่ยอมรับของคนทั้งในและนอกชุมชน เกิดเป็นภาพที่มีความหมายทั้งในสิ่งก่อสร้างนั้น และรวมถึงบริบทของสิ่งก่อสร้างด้วย ซึ่งคนในชุมชนได้ร่วมกันทำให้เกิดความหมายขึ้นมา ภาพในที่นี้สามารถเห็นได้โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบาย

¹⁹ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์, องค์ประกอบเมือง, (อัครสำนักพิมพ์), 2538.

²⁰ Aldo Rossi, อ้างถึงใน พัชรินทร์ เวียงชัย "แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไทย-โคราช กรณีศึกษา: หมู่บ้านพระเพลิง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา การวางผังเมืองและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 18.

2) องค์ประกอบที่อยู่ภายใน เป็นคุณค่าที่มองไม่เห็นด้วยตา เรียกว่า คุณค่าทางด้านอารมณ์ความรู้สึก เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน ผ่านกาลเวลาอย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน เกิดการซ้อนทับของความหมายของพื้นที่ในมิติต่าง ๆ ของชุมชน จนเกิดเป็นภาพลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นที่ยอมรับของคนในและนอกชุมชน ซึ่งคนในชุมชนจะมีความรู้สึกผูกพันกับความหมายของคุณค่านั้น ๆ ภาพลักษณ์นี้คนในชุมชนถือว่าเป็นกลไกที่ทำให้เกิดความหมายและเรื่องราวต่าง ๆ ดำเนินอย่างต่อเนื่อง

หลักการทั่วไปของการอนุรักษ์ชุมชน จึงเป็นการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ไม่จำกัดเฉพาะกายภาพของชุมชนประกอบกันจนกลายเป็นชุมชน โดยปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจันฐิติ ได้กล่าวว่า “การอนุรักษ์ชุมชนต้องมีการคำนึงถึงชุมชนและเมืองโดยรวม ซึ่งจะต้องมีสภาพน่าอยู่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ยาศัยอยู่กับโลกแวดล้อมที่ผู้คนได้สร้างขึ้น นับได้ว่าเป็นแนวความคิดที่เปลี่ยนไปจากเดิม”²¹ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ว่า “การปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ (Modernization) คือการปรับเปลี่ยนเอาสิ่งที่ดีอยู่แล้วในอดีต มาผสมผสานเข้ากับสิ่งที่เหมาะสมที่เลือกเฟ้นจากภายนอก เพื่อปรับให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกนั่นเอง”²² และชุมชนในความหมายของ ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล กล่าวว่า “ชุมชนไม่ได้หมายถึงกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานของ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographic Area) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Interaction) และความผูกพันร่วมกัน (Common Ties)”²³

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน เป็นแนวคิดในการป้องกัน พื้นที่ซึ่งมีร่องรอยแห่งอดีต สถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์สำคัญที่มีความพิเศษเนื่องจากเป็นกลุ่มอาคาร ทำให้ไม่สามารถอนุรักษ์อาคารเหล่านั้นโดยแยกจากกันได้ วิธีที่ดีที่สุด คือ การอนุรักษ์อาคารเหล่านั้นรวมกัน เนื่องจากคุณค่าของความเป็นกลุ่มอาคารนั่นเอง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง

การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเป็นสามัญลักษณ์ของสรรพสิ่ง ชุมชนและเมืองก็เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลก มีการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่แตกต่างกันไปตาม

²¹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจันฐิติ, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540).

²² ศรีศักร วัลลิโภดม, “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องท้องถิ่นวัฒนธรรม เสนอที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 22-23 มิถุนายน 2540. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

²³ ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

เงื่อนไขของแต่ละแห่ง จากการค้นคว้าทำให้พบว่า Lewis Keeble²⁴ ได้แบ่งวิวัฒนาการของเมืองออกเป็น 4 ระดับ โดยการเปรียบเทียบกับชีวิตมนุษย์ในช่วงวัยที่ต่างกันอย่างน่าสนใจ ดังนี้

- 1) ขั้นแรก (Infantile) เริ่มจากการรวมตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก ไม่มีการแบ่งแยกการใช้ที่ดินชัดเจน
- 2) ขั้นวัยรุ่น (Juvenile) เริ่มแบ่งที่ดินเป็นย่านพักอาศัย และมีอุตสาหกรรมเล็ก ๆ อยู่ในครัวเรือน
- 3) ขั้นผู้ใหญ่ (Mature) โครงสร้างภายในเมืองแบ่งเป็นที่พักอาศัย พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรมอย่างเห็นได้ชัดเจน
- 4) ขั้นชรา (Senile) เป็นเมืองที่มีโครงสร้างภายในเมืองเสื่อมโทรม เนื่องจากการโตเต็มที่ อย่างไรก็ตามวิวัฒนาการของเมืองตามแนวคิดนี้ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าต้องเกิดขึ้นในทุกขั้นตอน เพราะบางเมืองอาจมีวิวัฒนาการอยู่เพียงขั้นแรกขั้นเดียว แล้วไม่มีการพัฒนาไปสู่ขั้นอื่น ในขณะที่บางเมืองอาจมีการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ และมีการเรียนรู้การป้องกันเมืองไม่ให้พบกับสภาพเสื่อมโทรมจึงไม่ต้องพบกับวิวัฒนาการในขั้นสุดท้าย

ส่วนสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2521²⁵ ได้กล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานจะดำรงอยู่ได้ เมื่อสามารถพัฒนาชีวิตมนุษย์ภายใต้เงื่อนไข 4 ประการคือ

- 1) ตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ (มีแหล่งพักอาศัยที่เหมาะสม ทัศนียภาพ มีแหล่งอาชีพ/รายได้ที่เพียงพอและมั่นคง)
- 2) รักษาสภาวะสมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ได้
- 3) มีความเสมอภาคทางสังคม
- 4) มนุษย์สามารถดำรงได้อย่างมีศักดิ์ศรี และคุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์

ในขณะที่ Michael Carr²⁶ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานไว้ดังนี้

- อิทธิพลจากเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยทางเศรษฐกิจ หมายถึง ตำแหน่งหน้าที่การงาน และทางสังคม หมายถึง การเพิ่ม – ลดประชากร การใช้เวลาว่างและความต้องการ

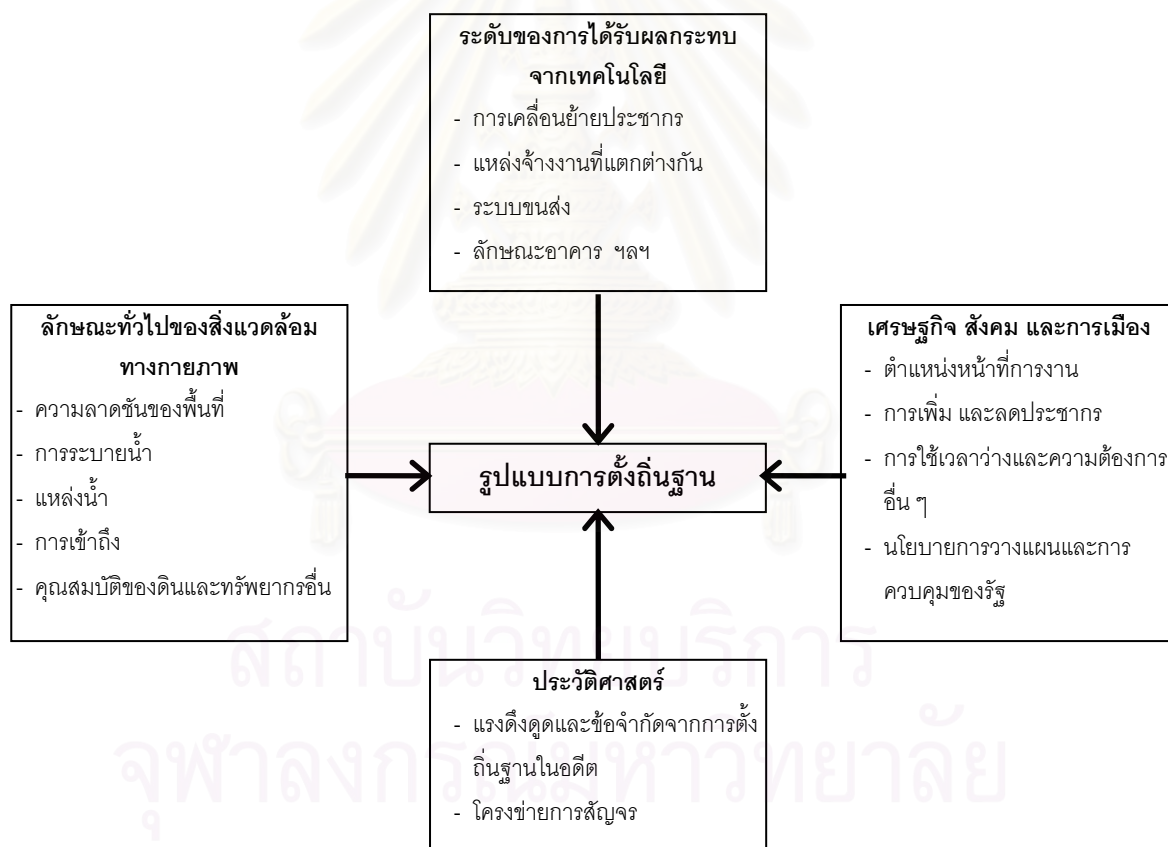
²⁴ Lewis Keeble, *Principles and practice of town and country planning* (London: The Estates Gazette, 1972), p.87.

²⁵ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, *การสัมมนาทางวิชาการเรื่องการจัดตั้งถิ่นฐานมนุษย์และสิ่งแวดล้อม* วันที่ 2- 5 กันยายน 2521, (ภูเก็ต, 2521), หน้า 2- 5.

²⁶ Michael Carr. *Patterns : Process and Change in Human Geography*. (London : Memillan Education, 1989).

อื่น ๆ ส่วนทางการเมือง หมายถึง นโยบายการวางแผนและการควบคุมของรัฐ และอิทธิพลต่าง ๆ อันเกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ มีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

- อิทธิพลจากลักษณะทั่วไปของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ความลาดชันของพื้นที่ การระบายน้ำ แหล่งน้ำ การเข้าถึง คุณสมบัติของดินและทรัพยากรอื่น ๆ
- อิทธิพลของระดับที่ได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยี ได้แก่ การเคลื่อนย้ายประชากร แหล่งจ้างงานที่แตกต่างกัน ระบบขนส่ง ลักษณะอาคาร การสร้างเส้นทางคมนาคม มีอิทธิพลต่อการกระจายของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากชุมชนจำนวนมากได้เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม
- อิทธิพลจากประวัติศาสตร์ ปัจจัยที่มีผลลงใจให้ประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแต่ละสมัยนั้นอาจมีความแตกต่างกัน ได้แก่ แรงดึงดูดและข้อจำกัดจากการตั้งถิ่นฐานในอดีต โครงข่ายการสัญจรที่มีผลต่อการพัฒนาในปัจจุบัน

ภาพ 2.3 แบบจำลองปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ Michael Carr

ส่วน ฉัตรชัย พงศ์ประยูร²⁷ มีความเห็นว่า ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมนั้นเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ข้อ ดังนี้

1) ระบบเศรษฐกิจและสังคม จัดเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อการตั้งถิ่นฐานได้เริ่มเกิดขึ้น และผ่านระยะการตั้งตัวไปแล้ว หลังจากนั้นความแตกต่างในเรื่องการขยายตัวและความมั่นคงของแหล่งตั้งถิ่นฐานจะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่นนั้นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและระบบเศรษฐกิจสังคมของประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตอยู่ตามหมู่บ้านที่พึ่งตนเอง การติดต่อกับโลกภายนอกมีจำกัดอยู่เฉพาะการแลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคเท่าที่จำเป็น ต่อมาเนื่องจากการได้ติดต่อกับค้าขายกับโลกภายนอกมากขึ้น ผู้คนจึงมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากวิถีชีวิตแบบพอกินพอใช้ได้หันมาทำการเกษตรเพื่อการค้า ผลคือทำให้ชุมชนแปรสภาพเป็นชุมชนเมืองมากยิ่งขึ้น

2) การถือครองที่ดิน ตั้งแต่สมัยโบราณชาวไทยสามารถบุกเบิกพื้นที่ซึ่งเป็นของรัฐ ทำการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงครอบครัวได้ การถือครองที่ดินสมัยก่อนจึงไม่ใช่ปัญหา แต่ปัจจุบันพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรได้หมดไป เนื่องจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการเข้าครอบครองที่ดิน ดังนั้นการบุกเบิกที่เพาะปลูกใหม่จะติดขัดด้วยการตั้งถิ่นฐานใหม่ และในที่สุดจึงกลายเป็นหมู่บ้านถาวรที่มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย

3) การขนส่ง หมู่บ้านเป็นจำนวนมากได้เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม การสร้างเส้นทางคมนาคมจึงเป็นการกระจายความหนาแน่นของหมู่บ้านไปสู่ที่บุกเบิกใหม่ แหล่งชุมชนเหล่านี้จะมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างจากหมู่บ้านเกษตรแบบเดิม เพราะส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งบริการ ศูนย์กลางการค้า และอาชีพอื่น ๆ ดังนั้นการตัดเส้นทางคมนาคมใหม่จึงส่งเสริมให้เกิดความสะดวกในการคมนาคม และมีอิทธิพลต่อการกระจายขอบเขตการตั้งถิ่นฐานออกไปด้วย

4) นโยบายทางการเมืองของรัฐ ปัจจัยทางการเมือง หมายถึง อิทธิพลต่าง ๆ อันเกิดจากนโยบายการตัดสินใจของรัฐบาล และมีผลโดยตรงต่อการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานมนุษย์จะปราศจากวัตถุประสงค์ทางการเมืองไม่ได้ ในเมื่อความสะดวกสบายของประชาชนความปลอดภัย และเรื่องวัฒนธรรมก็ตีต่างผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมในการตั้งถิ่นฐาน

นอกจากนี้ Trewartha²⁸ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกทำเลที่ตั้งในการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นระดับกลุ่มบ้าน หมู่บ้าน ชุมชนเมือง นคร หรือมหานคร มีปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

²⁷ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 165- 166.

1) ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ (Natural Factors) ถือเป็นปัจจัยที่กำหนดความเหมาะสมของการเป็นถิ่นที่อยู่สำหรับมนุษย์เบื้องต้น ซึ่งมนุษย์อาจพิจารณาจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบกัน ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แร่ธาตุ แหล่งน้ำ ฯลฯ

2) ปัจจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Factors) ได้แก่ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทัศนคติ ประเพณี ขนบธรรมเนียม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนเหล่านี้มีผลต่อทัศนคติในการเลือกทำเลที่ตั้งแตกต่างกันด้วย

3) ปัจจัยเกี่ยวกับประชากร (Demographic Factors) ได้แก่ ความแตกต่างของประชากรเกี่ยวกับการเกิด การตาย การย้ายถิ่น ฯลฯ

ส่วน Robinson²⁹ มองว่า การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในแต่ละบริเวณยังขึ้นกับวัตถุประสงค์หรือความต้องการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตร ที่ดอนปราศจากน้ำท่วมถึงเพื่อตั้งบ้านเรือน ฯลฯ กล่าวได้ว่าปัจจัยต่าง ๆ ล้วนมีผลต่อการเลือกที่ตั้ง แหล่งที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน และการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่ปัจจัยสำคัญและมีอิทธิพลต่อการเลือกทำเลที่ตั้งมากที่สุด คือ สภาพทางธรรมชาติ หรือสภาพทางกายภาพ โดยมีอิทธิพลอื่น ๆ สนับสนุนร่วมกันหลายอย่าง คือ การประกอบกิจกรรมด้าน เศรษฐกิจ สังคม ประวัติศาสตร์ และการเมือง

ในส่วนของปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองนั้น ดวงจันทร์ อภาวชิรุตม์ เจริญเมือง³⁰ ได้กล่าวว่า เมืองแต่ละเมืองก่อตั้งขึ้นจากเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ลักษณะ ภัยธรรมชาติ ระบบการเมืองการปกครอง แนวทางการพัฒนา การสร้างเมืองใหม่ หรือการทิ้งเมือง และทำลายเมืองมีปรากฏให้เห็นทั้งจากบันทึกในประวัติศาสตร์ ตำนาน รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งเมืองทุกเมืองย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาโดยมีสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงพอประมวลได้ดังนี้

1) การถูกยกเลิกรูปร่าง “เมือง” เนื่องจากไม่มีศักยภาพพื้นฐานของเมือง มีเมืองบางประเภทที่เกิดขึ้นจากสาเหตุที่ไม่มีพื้นฐานและปัจจัยที่จะทำให้เมืองดำเนินไปอย่างยั่งยืน ดังกรณี

²⁸ Glenn T. Trewartha, *Geography of Population World Pattern*, (New York: John Wiley & Sons, 1969), p.77 -78.

²⁹ Robinson, *Geography for Business Studies*, (London : Macdonald & Evan, 1972), p.439.

³⁰ ดวงจันทร์ อภาวชิรุตม์ เจริญเมือง, *เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการและแนวโน้ม*, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

ของเมืองหลายๆเมืองในภาคอีสาน ที่มีการขออำนาจรัฐบาลกลางในสมัย ร.5 เพื่อยกฐานะจากความเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านขึ้นเป็นเมือง เพียงเพราะผู้นำหมู่บ้านเหล่านั้นอยากเป็นเจ้าของ

2) ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ปัญหาน้ำท่วมหรือกระแสน้ำเปลี่ยนทิศ และปัญหาการพังทลายของดิน

3) การเกิดโรคระบาด ในสมัยโบราณเมื่อยังไม่มีการค้นพบและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับความสะอาดและสุขลักษณะของการอยู่ร่วมกันแบบชุมชนเมือง เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ ประชากรอาจต้องอพยพไปจากพื้นที่เดิมเมื่อโรคระบาดนั้นสงบจึงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เดิม หรืออาจตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใหม่ซึ่งไม่ไกลจากที่เดิมนักก็ได้

4) เมืองประสบปัญหาการเมือง เช่นเมืองนั้นแพ้สงคราม ทำให้ถูกกวาดต้อนพลเมืองทั้งเจ้านายและไพร่มาทั้งเมืองโดยอยู่ภายใต้การดูแลของอีกฝั่ง ตลอดจนวิธีการหรือทำลายเมืองเมื่อเกรงว่าข้าศึกจะใช้ประโยชน์จากเมืองเดิมเป็นฐานในการโจมตีตน

5) ปัญหาประชากรอพยพออกไป สาเหตุหลักที่ทำให้เมืองนั้นๆเสียประชากรไปคือ (1) จากศัตรูบ้านเมืองกวาดต้อนไป (2) จากอำนาจส่วนกลางที่เกณฑ์แรงงานเข้าไปทำประโยชน์ในเมืองหลวง และ (3) การหนีโดยสมัครใจเพื่อไปตั้งชุมชนใหม่ที่ดีกว่า

6) การเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคม เมื่อมีการสร้างเส้นทางสายใหม่ที่มีความสะดวกรวดเร็วกว่าเส้นทางเดิมก็จะได้รับผลกระทบ ความเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้ส่งผลต่อการใช้ที่ดินในเมืองนั้นๆเป็นอย่างมาก ทำให้การใช้ที่ดินในเมืองเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการสร้างเส้นทางคมนาคมใหม่มิได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนเท่านั้น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการตัดถนนสายใหม่เพิ่มขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อการค้าที่ทำการปกครองเช่นเดียวกัน เช่น กรณีของที่ว่ากรมอำเภอหางดงและสันป่าตองในจังหวัดเชียงใหม่

7) ปัญหาการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่โดยการตัดสินใจของรัฐ เช่น การสร้างมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หรือการสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น โครงการขนาดใหญ่ของรัฐในลักษณะนี้ได้ก่อให้เกิดชุมชนใหม่ในจุดต่าง ๆ ของเมือง

8) นโยบายระดับชาติ แนวทางการพัฒนาประเทศในอดีตที่ผ่านมาช่วงหนึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่เพียงกรุงเทพฯและปริมณฑล รวมทั้งจังหวัดใหญ่เพียงไม่กี่แห่งในประเทศ ทำให้ประชาชนต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อหางานทำมากขึ้น ตลอดจนนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการเก็งกำไรในตลาดหลักทรัพย์ รวมถึงการส่งเสริมธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่ขยายตัวและเกิดเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ นอกจากนี้ยังมีการลงทุนอย่างมหาศาลเพื่อสร้างเขื่อนและระบบชลประทานเพื่อการเกษตรที่ไร้ผลอย่างสิ้นเชิง ทรัพยากรของประเทศต้องสูญเสียไปอย่างถาวร

นอกเหนือจากสภาพทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สภาพสังคมเมืองยังเปลี่ยนแปลงไปด้วย มีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกมากขึ้นทำให้เมืองในประเทศไทยเปลี่ยนไปอย่างมากมาย

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ได้นำงานวิจัยที่มีผลการศึกษา หรือมีประเด็นในการศึกษา ที่เกี่ยวเนื่องกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเมืองเป็นหลัก โดยมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

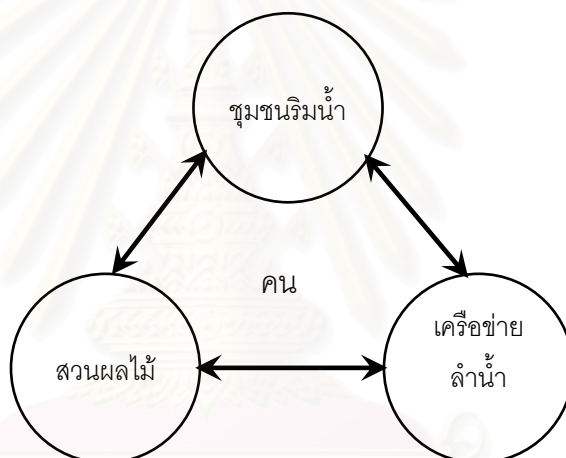
ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง³¹ ได้ทำการศึกษาวิจัย *เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม* เป็นงานวิจัยประยุกต์ที่ศึกษาให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองในประเทศไทย ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานในสมัยโบราณจนพัฒนากลายเป็นเมือง งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการศึกษา แบบสหสาขาวิชาที่มององค์รวมของเมือง เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การเกิด การดำรงอยู่ และการสูญสลายของเมืองในภาพรวมของสังคมไทย งานวิจัยนี้พบว่า การเกิด การดำรงอยู่ หรือการแตกดับของเมืองเมืองหนึ่ง เป็นผลพวงมาจากทั้งปัจจัยภายนอกและภายในของเมือง ยิ่งเมืองเติบโตมากเท่าใดก็ยิ่งมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่านั้น ในสมัยก่อนการทหารมีบทบาทมากในการล่าอาณานิคมและการมีอิทธิพลเหนือเมืองหนึ่ง ๆ แต่ในโลกยุคปัจจุบันมีปัจจัยหลายอย่างที่มีความสำคัญทัดเทียมกัน เช่น พลังทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และระบบการสื่อสาร เป็นต้น ในภาวะที่มีกระแสโลกาภิวัตน์ที่ต้องการให้โลกเป็นหนึ่งเดียวกันนั้น ปัจจัยภายนอกกำลังมีบทบาทสำคัญมากขึ้น สังคมไทยต้องพัฒนาความเข้มแข็งของปัจจัยภายใน ซึ่งปัจจัยภายในประเทศที่สำคัญมีอิทธิพลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมืองในสังคมไทย ได้แก่

- 1) ระบบการเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจ
- 2) นโยบายการพัฒนาประเทศ
- 3) ระบบสังคม
- 4) จำนวนและคุณภาพชนชั้นกลาง
- 5) ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน
- 6) บทบาทองค์กรศาสนา
- 7) ระบบการผังเมือง
- 8) บทบาทการท่องเที่ยว และ
- 9) โครงสร้างการจัดการระบบการถือครองที่ดิน

โดยปัจจัยดังที่กล่าวมานี้จะมีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของเมืองในสังคมไทยว่าจะคงความมีเอกลักษณ์เพียงใด หรือจะถูกกระแสโลกาภิวัตน์ ครอบงำจนกลายเป็นเมืองที่มีลักษณะเหมือนในประเทศอื่น นอกจากนี้ ดวงจันทร์ ยังได้กล่าวโดยสรุปว่าการพัฒนาประชาธิปไตย การกระจายอำนาจ และการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม จะทำให้สังคมไทยมีความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจและสังคม และจะทำให้เมืองในสังคมไทยสามารถดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์และยั่งยืน

³¹ ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง, *เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการและแนวโน้ม*, (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542).

เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร³² ศึกษาเรื่อง ที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง โดยทำการวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ทางกายภาพที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำในปัจจุบันดำรงอยู่ และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง ปัญหาและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชุมชนริมน้ำ ตลอดจนหาคำตอบเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ผลการศึกษาสรุปว่า สามารถโยงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันของ 3 ตัวแปรหลักที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำดำรงอยู่ได้ คือ (ภาพ 2.4) ชุมชนริมน้ำ ซึ่งมีชาวบ้านอยู่อาศัยที่ได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยการอุปโภคบริโภคจากเครือข่ายลำน้ำหลักและรอง โครงสร้างเครือข่ายลำน้ำ ทั้งในส่วนเครือข่ายลำน้ำใหญ่ที่มีบทบาททางการคมนาคมและเครือข่ายลำน้ำย่อยที่ประกอบกัน และสวนผลไม้ ภายในบริเวณชุมชนทั้งริมน้ำหลักและฝืนสวนที่อยู่ลึกเข้าไป

ภาพ 2.4 แสดงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันของ 3 ตัวแปรหลัก
ที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำดำรงอยู่ได้

ตัวแปรหลักทั้งสาม ต่างทำหน้าที่เกื้อหนุนกันทั้งในส่วนการรักษาสมดุลทางชีวภาพของระบบนิเวศน์ในพื้นที่ระหว่างเครือข่ายลำน้ำหลัก เครือข่ายลำน้ำ ย่อยในสวน และการจัดการภายในสวนเอง และในส่วนผู้ได้รับประโยชน์จากผลผลิตทั้งโดยตรงและโดยอ้อมของผู้คนในชุมชนริมน้ำเอง นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ถึงที่มาของอิทธิพล ซึ่งส่งผลให้เกิดตัวแปรหลักแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้น ก็สามารถแจกแจงได้ตามสามเหลี่ยมความสัมพันธ์เช่นกัน โดยอิทธิพลที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสวนคือ ความคิดของคนที่มีต่อสวนผลไม้เปลี่ยนแปลงไป นำไปสู่การ

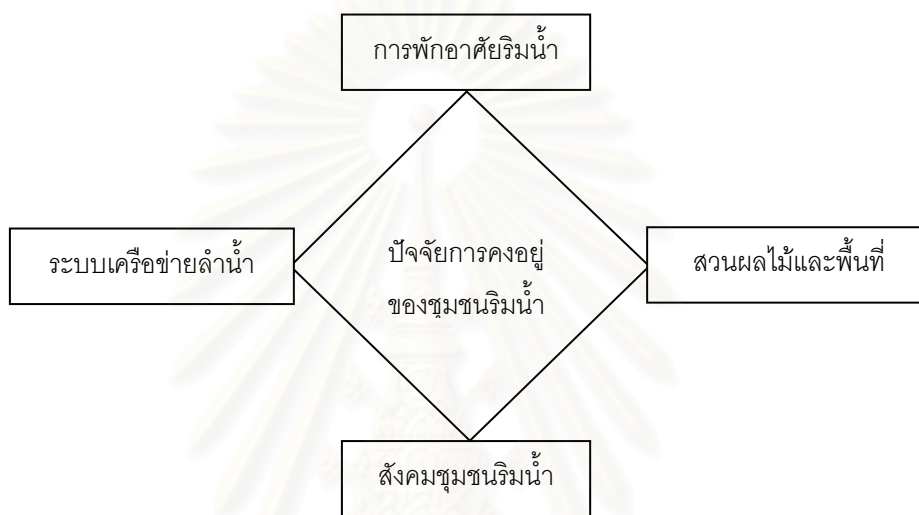
³² เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร, การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง, สารคดี 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 238-253.

ขาดความใส่ใจในส่วนนั้น ๆ ประกอบกับรูปแบบการถือครองที่ดินเปลี่ยนแปลงไปจากการตัดแบ่งมรดก และการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปเป็นการรับจ้างหรือรับราชการ และอิทธิพลระหว่างความสัมพันธ์ของชุมชนและเครือข่ายลำน้ำในการได้รับมาจากเรือหางยาวเป็นลำดับแรกที่ทำให้เกิดการก่อสร้างเขื่อนริมตลิ่งรูปแบบต่าง ๆ หลังจากนั้นตัวกฎหมายที่มีต่อพื้นที่บริเวณริมน้ำตั้งแต่กฎหมายห้ามปลูกเรือนแพริมน้ำทำให้ต้องยกเรือนขึ้นเสา มาจนปัจจุบันมีกฎหมายว่าด้วยระยะร่นจากริมน้ำ และที่สำคัญระดับน้ำที่เพิ่มขึ้นทำให้แนวเส้นขอบเขตบ้านเปลี่ยนไป ต่างเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้คนคิดทำเขื่อนถาวรเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน รวมถึงอิทธิพลที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสวนและเครือข่ายลำน้ำ เริ่มจากผลทางมหภาคของการขยายตัวออกสู่ปริมณฑล โดยหมู่บ้านจัดสรร การตัดถนน และการเปลี่ยนแปลงแผนการใช้ที่ดินทางผังเมือง

เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ³³ ได้ทำการศึกษาถึง ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย ผลของการศึกษาและทำการวิเคราะห์สภาพพื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย พบว่าชุมชนริมน้ำที่อยู่ในคลองบางกอกน้อย ยังคงมีศักยภาพในการคงอยู่ โดยการรักษาวินัยชีวิต และรูปแบบของชุมชนที่อาศัยแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิตประจำวัน การทำมาหากินตลอด จนใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ดังจะเห็นได้จากองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำที่ยังคงสภาพอยู่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของลำน้ำที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ คุณภาพน้ำในการนำมาใช้ประโยชน์ การรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสายน้ำและศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น วิถีชีวิตตามแบบชุมชนริมน้ำที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ดังนั้นสภาพการคงอยู่และลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ที่อยู่ในลำคลองเดียวกัน จึงมีระดับของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันตามองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อที่ต่างกัน การคงอยู่ของชุมชนริมน้ำจึงมิได้ถูกกำหนดด้วยตัวแปรหรือดัชนีเพียงตัวเดียว แต่จะถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงที่เกี่ยวข้องกันจนเป็นลูกโซ่ ต่างทำหน้าที่ที่เกื้อหนุนกันของ ผู้คน พื้นที่ น้ำ ระบบทางสังคม และ สภาพทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ จึงมาจาก 4 ตัวแปรหลักดังนี้คือ การพักอาศัยริมน้ำ ระบบเครือข่ายลำน้ำ สวนผลไม้และพื้นที่เกษตร สังคมชุมชนแบบชาวน้ำ รวมถึงตัวแปรย่อยต่าง ๆ ที่เป็นผลทำให้ตัวแปรหลักยังคงสภาพอยู่ ตัวแปรเหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงลักษณะที่ปรากฏออกมาทางกายภาพของคุณภาพน้ำ ลักษณะของการใช้น้ำ สภาพแวดล้อมทางน้ำ การตั้งถิ่นฐาน ระบบเครือข่ายลำน้ำ

³³ เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ, "ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

การใช้ประโยชน์ที่ดิน และสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ที่แสดงถึงควมมีชีวิตชีวาและลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ทั้งยังเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นทางน้ำ จนกลายเป็นปัจจัยของการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ที่รักษาความสมดุลให้ยังคงดำเนินต่อไป และยังมีส่วนในการจัดการภายในตัวชุมชนเองในการที่จะพึ่งพาตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยรายได้หรือผลผลิตที่มาจากภายนอกเป็นตัวหล่อเลี้ยงชุมชน

ภาพ 2.5 แสดงปัจจัยการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

- การพักอาศัยริมน้ำ หมายถึง ลักษณะหรือตำแหน่งที่ตั้งของที่พักอาศัยที่ได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการบริโภค อุปโภค และการเพาะปลูกที่เกิดจากลำน้ำ
- ระบบเครือข่ายลำน้ำ หมายถึง ลักษณะกายภาพทางภูมิศาสตร์ของเครือข่ายลำน้ำสายหลักและลำน้ำย่อย ในการกระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ที่ติดริมน้ำและพื้นที่ด้านใน ความสมบูรณ์ของเครือข่ายลำน้ำรวมถึงการเชื่อมโยงที่ต่อเนื่องกันของพื้นที่และคุณภาพของน้ำที่สะอาด
- สวนผลไม้และพื้นที่เกษตร หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ติดกับลำน้ำสายหลักและพื้นที่สวนด้านในที่ เป็นแหล่งผลิตและตัวสร้างรายได้ให้กับพื้นที่
- สังคมชุมชนริมน้ำ หมายถึง ลักษณะทางสังคมที่เป็นกลุ่มเดียวกัน มีความคล้ายคลึงกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันอยู่เสมอ มีค่านิยม สังคมประเพณี และลักษณะความเชื่อแบบเดียวกัน

ส่วนปัจจัยการเปลี่ยนแปลงมาจาก 2 ประการหลักคือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การประกอบอาชีพ และการยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ เส้นทางการคมนาคม นโยบาย และการวางแผนของภาครัฐ และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนกับน้ำเห็นห่างออกจากกัน และเป็นตัวสะท้อนถึงความผูกพันของผู้คนที่ติดน้ำที่

เลื่อนรางและกำลังจะสูญหายไป โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ในเขตเมืองและบริเวณรอยต่อเมือง ที่ได้รับอิทธิพลจากการสัญจรทางบก การขยายตัวของเมือง และการเกิดโครงการก่อสร้างที่ไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมเดิม ทำให้ระบบนิเวศน์ของพื้นที่เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสภาพแวดล้อมริมน้ำ สภาพของชุมชนริมน้ำจึงแปรเปลี่ยนไปตามการพัฒนาความเจริญ กาลเวลา ระยะทาง และการเข้าถึงที่สะดวกรวดเร็ว

วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ³⁴ ศึกษาถึง การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งข้อสรุปจากผลการศึกษาพบว่า ลักษณะเฉพาะที่บ่งชี้ถึงความเป็นตัวตนของชุมชนริมน้ำใน อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม มี 3 องค์ประกอบสำคัญที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ 1) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศน์ที่โดดเด่น 2) กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน และ 3) วิถีชีวิตของผู้คนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ

สำหรับเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวาสามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้มาก พบว่า มีด้วยกัน 3 ประการ คือ (1) ทรัพยากรน้ำและระบบเครือข่ายลำน้ำ ทั้งในระดับลุ่มน้ำและในพื้นที่ชุมชน ที่ยังมีความสมบูรณ์และความสมดุลทางนิเวศวิทยาอยู่มาก โดยระบบน้ำถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงอยู่ขององค์ประกอบร่วมสำคัญอื่นๆ ที่แสดงถึงความเป็นชุมชนริมน้ำ (2) การไม่เกิดการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นเพียงชุมชนย่านการค้าระดับท้องถิ่น เป็นชุมชนที่ถูกมองข้ามจากการพัฒนาหรือผู้แสวงหาประโยชน์จากพื้นที่ และ(3) กลุ่มคนดั้งเดิมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยในชุมชน ส่วนใหญ่ยังยึดวิถีการดำเนินชีวิตแบบเดิมที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลองและการทำสวน และการเข้าไปอยู่อาศัยและทำมาหากินของบุคคลภายนอกมีไม่มาก นอกจากนี้ยังพบว่า สถานภาพการดำรงอยู่ของชุมชน และระดับการอยู่รอดของความเป็นชุมชนริมน้ำ จะแปรผกผันกับระดับของการพัฒนาหรือลักษณะความเป็นเมืองของชุมชนนั้น โดยชุมชนริมน้ำที่มีลักษณะของความเป็นเมืองที่มากกว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านกายภาพเกิดขึ้นมาก รวมถึงการสูญหายหรือหมดไปขององค์ประกอบสำคัญของชุมชนก็มีมากกว่า ส่วนชุมชนริมน้ำที่มีความเป็นชนบทค่อนข้างมาก การเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจจะมีลักษณะที่เด่นชัดมากกว่าด้านอื่น ๆ และชุมชนจะมีระดับการอยู่รอดที่สูงกว่า

³⁴ วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ, "การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนภาค และเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

ในส่วนของปัจจัยสำคัญจากภายนอกที่มีอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำมากที่สุด จากผลการศึกษาพบว่ามี 2 ประการคือ (1) การพัฒนาระบบถนน ที่ส่งผลต่อการทำลายและลดบทบาทความสำคัญของระบบเครือข่ายลำน้ำ และ (2) การสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำ ทำให้สมดุลของสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในระบบลุ่มน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้ผู้คนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยพยายามรักษาสมดุลทางเศรษฐกิจของครัวเรือนไว้ ผลจากการปรับตัวนอกจากทำให้ครัวเรือนอยู่รอด ยังมีผลต่อการรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำให้ดำรงอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน

2.5 สรุปแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น สามารถสรุปและเชื่อมโยงกับการศึกษาได้โดยแบ่งเป็น 3 ส่วนที่สำคัญดังนี้

2.5.1 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ

การศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน ทำให้ทราบว่า การตั้งถิ่นฐานมนุษย์เป็นการจัดรูปแบบทางพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย ทำมาหากิน และการแสวงหาโอกาสต่าง ๆ โดยมนุษย์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และความสัมพัทธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมอีกด้วย องค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปจึงประกอบด้วยสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหรือสังคมนั้นเอง

ส่วนการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปของชุมชนริมน้ำของไทย โดยเฉพาะในเขตภาคกลาง มีลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบลุ่มและมีโครงข่ายของลำน้ำกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ และมีการสร้างบ้านเรือนอย่างต่อเนื่องเรียงรายไปตามแนวของตลิ่งแม่น้ำหรือลำคลอง ตลอดจนถึงตลาด ร้านค้า และวัด ตั้งเรียงรายไปตามริมแม่น้ำลำคลองเช่นกัน สำหรับพื้นที่ด้านหลังอาคารบ้านเรือนมักเป็นสวน และถัดจากสวนออกไปเป็นทุ่งนาหรือไร่ ชุมชนริมน้ำจึงมีแหล่งงาน และสถานที่พักผ่อน อยู่ในบริเวณเดียวกันโดยไม่ต้องสร้างสภาพแวดล้อมขึ้นมา ซึ่งการพักอาศัยอยู่ริมน้ำได้ส่งผลให้ผู้คนมีความรู้สึกผูกพันและพึ่งพาอาศัยน้ำเพื่อการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ จนเกิดเป็นวิถีชีวิตและสังคมชุมชนริมน้ำ ส่วนภายในหมู่บ้านยังมี “วัด” เป็นองค์ประกอบและเป็นศูนย์รวมของชุมชน ซึ่งมีความสำคัญต่อหมู่บ้านเป็นอันมาก และมีอิทธิพลในการประสานยึดเหนี่ยวให้หมู่บ้านดำรงอยู่ได้เป็นกลุ่มก้อน โดยทั่วไปวัดมักเกิดขึ้นภายหลังจากที่ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว นอกจากนี้องค์ประกอบหลักทางกายภาพของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ประกอบด้วย (1) โครงข่ายลำน้ำ (2) พื้นที่การเกษตรหรือสวน

ผลไม้ (3) ย่านการค้าหรือตลาดน้ำ (4) บ้านเรือนที่พักอาศัย และ (5) วัด ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำของไทยที่ได้ค้นพบดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและพิจารณารูปแบบและองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ต่อไป

2.5.2 คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน และการอนุรักษ์ชุมชน

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชุมชน ทำให้พบว่าองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนหลัก คือ (1) ส่วนรูปธรรม คือ ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ เป็นโครงสร้างทางกายภาพที่แท้จริงของสถานที่ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สภาพภูมิทัศน์ ภูมิอากาศ และพืชพรรณที่โดดเด่นตามธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ และงานช่างฝีมือของชุมชน เป็นต้น และ (2) ส่วนนามธรรม คือ จิตวิญญาณของพื้นที่ เป็นสิ่งที่อยู่ภายในมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ (Spiritual valued) เกิดจากการสะสมประสบการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ของพื้นที่นั้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันในชุมชน วิถีชีวิต ฯลฯ สำหรับลักษณะเฉพาะที่บ่งชี้ถึงความเป็นตัวตนของชุมชนริมน้ำใน

อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม มี 3 องค์ประกอบสำคัญที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ (1) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศน์ที่โดดเด่น (2) กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน และ (3) วิถีชีวิตของผู้คนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน นอกจากนี้การศึกษาหลักการในการประเมินความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสถาน ทำให้พบว่าคุณค่าของสถานที่ซึ่งควรอนุรักษ์ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ (1) คุณค่าทางความงาม (2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (3) คุณค่าทางหลักวิทยาศาสตร์ และ (4) คุณค่าทางสังคม

ในการอธิบายถึงการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า เอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของชุมชนดังกล่าวข้างต้น มาพิจารณาประกอบกับการศึกษาพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางในการอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ต่อไป โดยแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมนั้น ควรพิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุมทั้งทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ ทางสังคม วัฒนธรรม และทางการเมืองการปกครองที่เหมาะสม

2.5.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน และการดำรงอยู่ของชุมชนเมือง

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของเมือง ทำให้ทราบว่าวิวัฒนาการของเมืองแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน และเป็นแนวทางในการศึกษาถึงระดับขั้นพัฒนาการของชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ ส่วนการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง พบว่าสามารถจัดกลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน และการดำรงอยู่ของชุมชนเมืองได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1) ปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานโดยทั่ว ๆ ไป มิได้ระบุชัดเจนถึงการมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่หรือการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่

ตาราง 2.1 ปัจจัยหรืออิทธิพลที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย	ปัจจัย หรือ อิทธิพล
Michael Carr	<ul style="list-style-type: none"> - อิทธิพลจากลักษณะทั่วไปของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ : ความลาดชันของพื้นที่ การระบายน้ำ แหล่งน้ำ การเข้าถึง คุณสมบัติของดินและทรัพยากรอื่น ๆ ฯลฯ - อิทธิพลจากเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง : ตำแหน่งหน้าที่การงาน การเพิ่ม – ลดประชากร การใช้เวลาว่างและความต้องการอื่น ๆ และนโยบายการวางแผนและการควบคุมของรัฐ - อิทธิพลของระดับที่ได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยี : การเคลื่อนย้ายประชากร แหล่งจ้างงานที่แตกต่างกัน ระบบขนส่ง ลักษณะอาคาร การสร้างเส้นทางคมนาคม - อิทธิพลจากประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย แรงดึงดูดและข้อจำกัดจากการตั้ง ถิ่นฐานในอดีต โครงข่ายการสัญจร
จัตรัย พงศ์ประยูร	<ul style="list-style-type: none"> - ระบบเศรษฐกิจและสังคม - การถือครองที่ดิน - การขนส่ง - นโยบายทางด้านการเมืองของรัฐ
Trewartha	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพทางธรรมชาติ - วัฒนธรรม - ประชากร
Robinson	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพทางธรรมชาติ - การประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ สังคม ประวัติศาสตร์ และการเมือง

2) เงื่อนไข ปัจจัย และตัวแปร ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือการดำรงอยู่ของชุมชนเมือง ได้แก่

ตาราง 2.2 เงื่อนไข ปัจจัย และตัวแปร ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย	เงื่อนไข ปัจจัย และตัวแปร
สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	<p>การตั้งถิ่นฐานจะดำรงอยู่ได้ เมื่อสามารถพัฒนาชีวิตมนุษย์ภายใต้เงื่อนไข ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ - รักษาสภาวะสมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรได้ - มีความเสมอภาคทางสังคม - มนุษย์สามารถดำรงได้อย่างมีศักดิ์ศรี และคุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์
วิลาวัณย์ ภมรสุวรรณ	<p>เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้มาก ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทรัพยากรน้ำและระบบเครือข่ายลำน้ำ ที่ยังมีความสมบูรณ์และความสมดุลทางนิเวศวิทยาอยู่มาก - การไม่เกิดการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นเพียงชุมชนย่านการค้าระดับท้องถิ่น - กลุ่มคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในชุมชน ที่ส่วนใหญ่ยังยึดวิถีชีวิตแบบเดิมที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลองและการทำสวน
ดวงจันทร์ อภาวัชรุตม์ เจริญเมือง	<p>ปัจจัยสำคัญมีอิทธิพลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมืองในสังคมไทย ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - ระบบการเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจ - นโยบายการพัฒนาประเทศ - ระบบสังคม - จำนวนและคุณภาพชนชั้นกลาง - ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน - บทบาทของ ศีลธรรม - ระบบการผังเมือง - บทบาทการท่องเที่ยว - โครงสร้างการจัดการระบบการถือครองที่ดิน
เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร	<p>ตัวแปรหลักที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำดำรงอยู่ได้ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนริมน้ำ - เครือข่ายลำน้ำ - สวนผลไม้

ตาราง 2.2 (ต่อ)

แนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัย	เงื่อนไข ปัจจัย และตัวแปร
เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ	การคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ มาจากตัวแปรหลัก ดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> - การพักอาศัยริมน้ำ - ระบบเครือข่ายลำน้ำ - สวนผลไม้และพื้นที่เกษตร - สังคมชุมชนแบบชานน้ำ

3) ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง และความเป็นชุมชนริมน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองหรือชุมชนริมน้ำ

แนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัย	ปัจจัย หรือ อิทธิพล
ดวงจันทร์ อภาวิชชุตม์ เจริญเมือง	ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง <ul style="list-style-type: none"> - การถูกยกเลิกรูปร่าง “เมือง” - ธรรมชาติเปลี่ยนแปลง - การเกิดโรคระบาด - เมืองประสบปัญหาการเมือง - ปัญหาประชากรอพยพออกไป - เส้นทางคมนาคมเปลี่ยนแปลง - ปัญหาการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่โดยการตัดสินใจของรัฐ - นโยบายระดับชาติ
วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ	ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำมากที่สุด คือ <ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาระบบถนน - การสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำ ทำให้สมดุลของสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในระบบลุ่มน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการพิจารณาปัจจัย อิทธิพล และตัวแปรที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเมืองที่ได้นำเสนอในตารางข้างต้น พบว่า ปัจจัย อิทธิพล และตัวแปรต่าง ๆ สามารถแบ่งประเภทได้ดังนี้

ลักษณะทางกายภาพ โดยมี Michael Carr, Trewartha, Robinson ระบุว่า *สภาพทางธรรมชาติ* เป็นสิ่งที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ทว่ามีได้กล่าวเฉพาะเจาะจงว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง ในขณะที่ ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง ได้ระบุว่า *การที่ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงส่งผลให้ชุมชนเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนเท็ดคักดี เตชะกิจขจร และ เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ* ได้กล่าวเกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติที่เฉพาะเจาะจงถึง *เครือข่ายลำน้ำ* ว่าเป็นตัวแปรที่มีผลต่อการดำรงอยู่หรือการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำอีกด้วย และ *วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ* ได้กล่าวว่า *ทรัพยากรน้ำและระบบเครือข่ายลำน้ำ* ที่ยังมีความสมบูรณ์และความสมดุลทางนิเวศวิทยาอยู่มาก คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้มาก

สำหรับลักษณะทางกายภาพอื่น ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้น *ฉัตรชัย พงศ์ประยูร* กล่าวว่า *การถือครองที่ดิน* เป็นสิ่งที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ในขณะที่ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง ได้ระบุว่า เป็นสิ่งที่มีผลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมือง นอกจากนี้เท็ดคักดี เตชะกิจขจร และ เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ ได้กล่าวถึง *พื้นที่สวนผลไม้หรือพื้นที่เกษตร* ว่าเป็นตัวแปรที่มีผลต่อการดำรงอยู่หรือการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ส่วนดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง และ *วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ* ได้กล่าวถึง *เส้นทางคมนาคมเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาระบบถนน* เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองและชุมชนริมน้ำ และ *วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ* ยังกล่าวอีกว่า *การสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำ* ทำให้สมดุลของสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในระบบลุ่มน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนริมน้ำมากที่สุดอีกด้วย

ลักษณะทางเศรษฐกิจ Michael Carr, Robinson และฉัตรชัย พงศ์ประยูร ได้กล่าวถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วย *หน้าที่การงาน ระบบเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ* ว่าเป็นสิ่งที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานทั่วไปมีได้ระบุว่า มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง ในขณะที่ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง ได้ระบุว่า *บทบาทของการท่องเที่ยว* เป็นสิ่งที่มีผลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมือง นอกจากนี้ *วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ* ได้กล่าวว่า การที่ชุมชนไม่เกิดการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นเพียงชุมชน *ย่านการค้าระดับท้องถิ่น* คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้มาก

ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรม Michael Carr, Trewartha และฉัตรชัย พงศ์ประยูร กล่าวถึง *การเพิ่ม – ลดประชากร ลักษณะประชากร ระบบสังคม และวัฒนธรรม* ว่าเป็นสิ่งที่มีผล

ต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานทั่วไปไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง ส่วน ดวงจันทร์ อภาวัฐรุทธ์ เจริญเมือง ได้กล่าวว่า ระบบสังคม จำนวน และคุณภาพชนชั้นกลาง ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน บทบาทของคักศาสนา เป็นสิ่งที่มีผลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมือง และได้กล่าวอีกว่า ปัญหาประชากรอพยพออก เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง สำหรับเทคคักดี เตชะกิจขจร และเติมคักดี ภาณุวรรณ ได้กล่าวถึง ชุมชนริมน้ำ หรือสังคมชุมชนริมน้ำ และการพักอาศัยอยู่ริมน้ำ ว่าเป็นตัวแปรที่มีผลต่อการดำรงอยู่หรือการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำอีกด้วย นอกจากนี้วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ ได้กล่าวถึง กลุ่มคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในชุมชน ที่ส่วนใหญ่ยังยึดวิถีชีวิตแบบเดิมที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง และการทำสวน คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้มากอีกด้วย

ลักษณะทางการเมือง – การปกครอง Michael Carr, Robinson และฉัตรชัย พงศ์ประยูร ได้กล่าวถึง นโยบายการวางแผนและการควบคุมของรัฐ การประกอบกิจกรรมทางการเมือง และนโยบายทางการเมืองของรัฐ ว่าเป็นสิ่งที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ทว่ามีได้ระบุว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ของการตั้งถิ่นฐาน หรือชุมชนเมือง ในขณะที่ ดวงจันทร์ อภาวัฐรุทธ์ เจริญเมือง ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า ระบบการเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจ นโยบายการพัฒนาประเทศ ระบบการผังเมือง เป็นสิ่งที่มีผลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมือง และยังได้กล่าวถึง การถูกยกเลิกฐานะ“เมือง” เมืองประสบปัญหาการเมือง ปัญหาการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่โดยการตัดสินใจของรัฐ นโยบายระดับชาติ ว่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง

ฉะนั้น อิทธิพล ปัจจัย และตัวแปรต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเมืองดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มหลักนั้น สามารถนำมาสรุปเป็นประเด็นเพื่อสร้างเป็นกรอบแนวความคิดเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ได้โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ปัจจัยด้านกายภาพ

จากการพิจารณาปัจจัย อิทธิพล และตัวแปรในหัวข้อ 2.5.3 พบว่า สภาพทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในระบบลุ่มน้ำ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไป และอาจส่งผลได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงหรือการคงอยู่ของชุมชน ส่วนผลการศึกษาที่ได้กล่าวถึงเงื่อนไข และตัวแปรที่มีผลต่อการดำรงอยู่หรือการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำโดยตรงคือ เครือข่ายลำน้ำ

ของวิลาวัณย์ ภมรสวรรณ เทิดศักดิ์ เตชะกิจจร และเติมศักดิ์ ภาณุวรรณ นับว่าน่าสนใจมาก เนื่องจาก เครือข่ายลำน้ำ นับเป็นสภาพทางธรรมชาติที่สำคัญของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่เช่นกัน โดยซึ่ง สภาพทางธรรมชาติและเครือข่ายลำน้ำ จะเป็นประเด็นที่พิจารณา ร่วมกัน ส่วนพื้นที่สวนผลไม้ที่นั้นจากผลการศึกษาของ ฉวีวรรณ เตนไพบูลย์ นับเป็นองค์ประกอบ หลักทางกายภาพของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม เป็นตัวแปรที่แสดงถึงการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ทว่ามีใช้ สาเหตุที่ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้ผลการวิจัยของ ดวงจันทร์ อภาวัชรุตม์ เจริญเมือง และวิลาวัณย์ ภมรสวรรณ ที่กล่าวถึงเส้นทางคมนาคม และระบบถนน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองและชุมชนริมน้ำ มีความน่าสนใจเนื่องจากใน ปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการตัดถนนเข้าถึง ทว่าการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมยังสามารถดำรงอยู่ ได้ จึงได้ศึกษา โครงข่ายการสัญจรที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ต่อไป ฉะนั้นปัจจัยทางกายภาพที่มีผลต่อ การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่

- สภาพทางธรรมชาติ
- โครงข่ายการสัญจร
- การถือครองที่ดิน

2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

การพิจารณาปัจจัย อิทธิพล ตัวแปร และเงื่อนไข ของปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ในการอธิบาย หัวข้อ 2.5.3 พบว่าผลการศึกษาของ วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ ซึ่งได้กล่าวเกี่ยวกับการที่ชุมชนไม่ได้ รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นเพียงชุมชนย่านการค้าระดับท้องถิ่น คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนริมน้ำ สามารถรักษาสถานภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ ได้นั้นมีความน่าสนใจมาก เนื่องจากชุมชนปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีตลาดนัดปากคลองวัด ประดู่ที่เฟื่องฟูมาก จนกระทั่งพื้นที่ศูนย์กลางทางการค้าเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันเหลือร้านค้าเพียงไม่กี่แห่งเช่นกัน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแนวความคิดที่กล่าวถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ ซึ่ง ประกอบด้วย หน้าที่การงาน ระบบเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ว่าเป็นสิ่งที่มีผลต่อรูปแบบ การตั้งถิ่นฐานประกอบกัน จึงได้ทำการพิจารณาถึงลักษณะด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ได้แก่

- การประกอบอาชีพ
- การประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ

ทั้งนี้ในส่วนที่กล่าวถึง บทบาทของการท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่มีผลต่อทิศทางและการดำรงอยู่ของเมืองนั้น เมื่อพิจารณาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้พบว่า การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนปากคลองวัดประดู่ในอดีตนั้นมีเพียงการล่องเรือตามลำน้ำ คือ คลองแควอ้อมและคลองวัดประดู่ เพื่อชมทัศนียภาพตามแนวสองฝั่งคลอง และปริมาณการท่องเที่ยวนั้นมีเกิดขึ้นน้อยมาก ประกอบกับชุมชนปากคลองวัดประดู่มิได้เป็นจุดแวะพักของนักท่องเที่ยว ส่วนในยุคปัจจุบันนี้แม้จะมีโฮมสเตย์ในชุมชน 1 แห่ง แต่ก็เป็นการขนาดเล็ก ที่เปิดดำเนินการเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2550 นี้ จึงนับว่าการท่องเที่ยวมิได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่แต่อย่างใด

3) ปัจจัยด้านสังคม – วัฒนธรรม

การพิจารณาปัจจัย อิทธิพล ตัวแปร และเงื่อนไข ของปัจจัยด้านสังคม - วัฒนธรรม ในการอธิบายหัวข้อ 2.5.3 พบว่ามีประเด็นที่หลากหลายมาก โดยประเด็นที่น่าสนใจคือ ผลการศึกษาของวิลาวัณย์ ภมรสวรรณ ที่กล่าวถึง กลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชน และยังมีแนวความคิดที่กล่าวถึง ลักษณะประชากร ปัญหาประชากรอพยพ การเพิ่ม – ลดประชากร ซึ่งจะได้กล่าวรวมในประเด็น ลักษณะประชากร ส่วนผลการศึกษาของเทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร และเทิดศักดิ์ ภาณุวรรณ ที่ระบุถึง ชุมชนริมน้ำ หรือสังคมชุมชนริมน้ำ และ การพักอาศัยอยู่ริมน้ำ เป็นตัวแปรที่มีผลต่อการคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ ตลอดจนแนวความคิดที่กล่าวถึง การใช้เวลาว่างและความต้องการอื่น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะการประกอบกิจกรรมทั่วไปของชาวชุมชน นั้นได้กล่าวรวมในประเด็น วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ ส่วนแนวความคิดเกี่ยวกับระบบสังคม บทบาทขององค์กรศาสนา หากพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทั้งหลายในชุมชน นั้นสามารถเป็นประเด็นเดียวกันได้คือ ระบบสังคม นอกจากนี้ ประเด็นเกี่ยวกับประเพณี ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ และวัฒนธรรมชุมชน เป็นการประกอบกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะเวลาของชาวชุมชน สามารถพิจารณาร่วมกันได้ในเรื่อง ประเพณี และวัฒนธรรม การพิจารณาถึงลักษณะด้านสังคม – วัฒนธรรมที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ได้แก่

- ลักษณะประชากร
- วิถีชีวิตชุมชน
- ระบบสังคม
- ประเพณี และวัฒนธรรม

4) ปัจจัยด้านการเมือง – การปกครอง

จากการพิจารณาปัจจัย อิทธิพล และตัวแปรในหัวข้อ 2.5.3 พบว่า แนวความคิดที่กล่าวถึงประเด็นที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และเป็นอิทธิพลอันเกิดจากนโยบาย การตัดสินใจของรัฐบาล สามารถนำมาพิจารณาร่วมกันได้ ในนโยบายการพัฒนาประเทศ และนโยบายด้านการเมืองของรัฐ ส่วนประเด็น ระบบการผังเมือง จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่า พื้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ และพื้นที่รอบข้างยังไม่ปรากฏว่ามีการจัดทำผังเมืองรวมเกิดขึ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ระบบการผังเมืองจึงมิได้มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ฉะนั้นลักษณะทางทางการเมือง – การปกครองที่มีผลต่อการดำรง อยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ได้แก่

- นโยบายการพัฒนาประเทศ และนโยบายด้านการเมืองของรัฐ
- การวางแผนและการควบคุมของรัฐ

ดังนั้นจากการสรุปแนวความคิด และงานวิจัย ดังที่กล่าวในหัวข้อ 2.5.1 ทำให้เห็นว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำภาคกลางในประเทศไทย ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น และสภาพสังคม – วัฒนธรรม ซึ่งจากคำถามในการวิจัยว่า ชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ มีพัฒนาการอย่างไร และมีปัจจัยอะไรที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้จนถึงปัจจุบัน จึงได้ทำการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ลักษณะเศรษฐกิจ และลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา เพื่อค้นหาองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ยังคงอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั่นเอง ส่วนการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ ได้อาศัยประเด็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ทั้งในอดีตและปัจจุบันดังที่ได้สรุปไว้ข้างต้น เพื่อทำการวิเคราะห์ต่อไป โดยได้นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมและปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ดังกล่าว ในกรอบแนวคิดในการศึกษาซึ่งได้กล่าวต่อไปในบทที่ 3

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

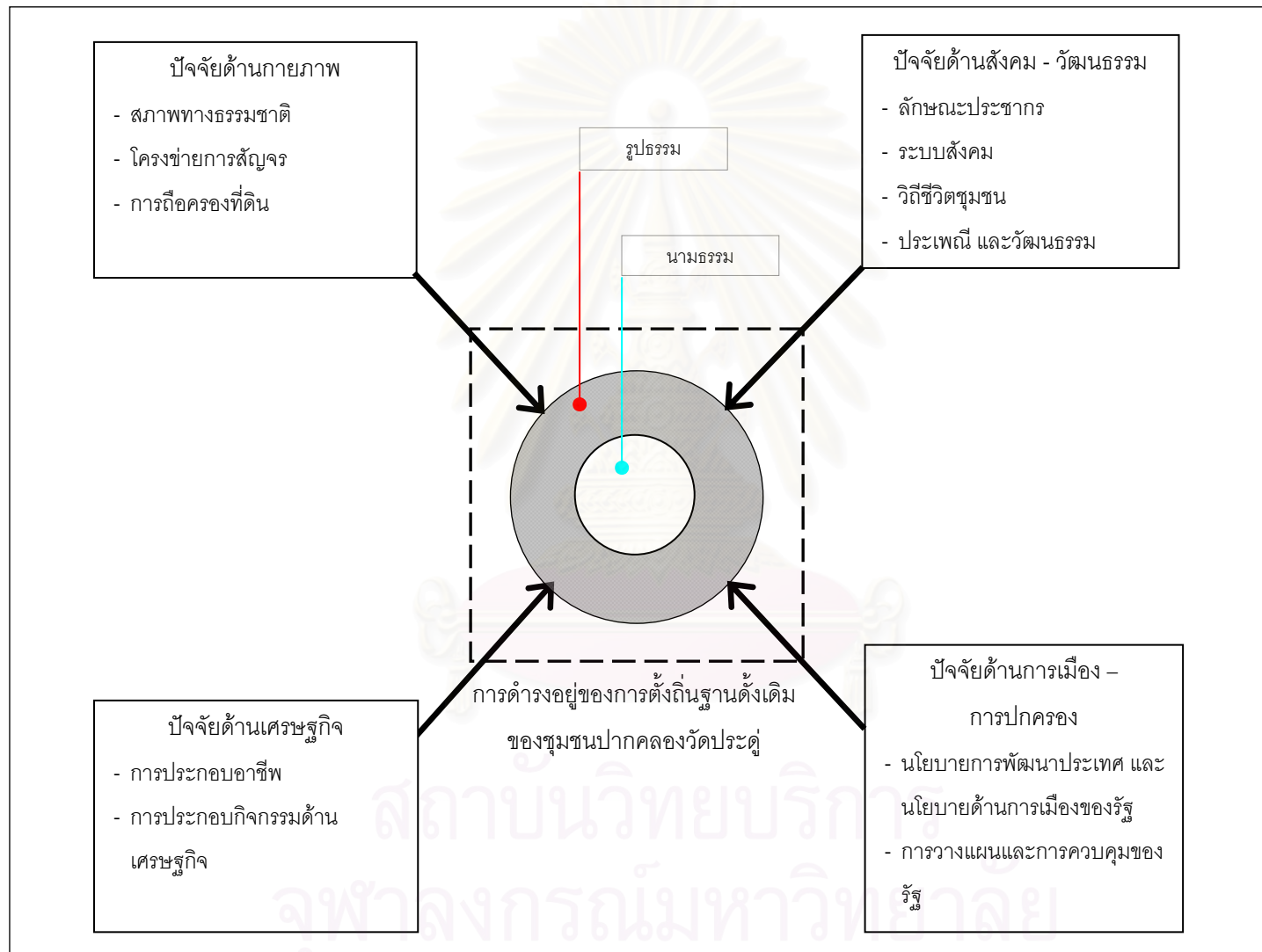
3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษานี้ได้อาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชุมชนของ Burke¹ มาแสดงถึงการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เนื่องจากพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำแม่กลอง มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ เป็นพื้นที่ซึ่งเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ จนกระทั่งเมื่อประเทศไทยรับเอาอิทธิพลความเจริญตามแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาประเทศ พื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองจึงมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นระยะไม่ว่าจะเป็น โครงข่ายคมนาคมทางบก การจัดการทรัพยากรน้ำ เกษตรกรรม สาธารณูปโภค ฯลฯ การพัฒนาดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างมากกับชุมชนหลายแห่งบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองนี้ ซึ่งมีชุมชนเพียงบางแห่งเท่านั้นที่ยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมเอาไว้ได้ ฉะนั้นการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จึงนับเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ซึ่งประกอบด้วย (1) ลักษณะทางรูปธรรม และ (2) ลักษณะทางนามธรรม

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ได้อาศัยแบบจำลองจากแนวความคิดของ Michael Carr² ที่แสดงถึงอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน เป็นแนวทางในการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ประกอบกับการศึกษาคำนี้เป็นการศึกษาในเชิงพื้นที่ (Area Approach) ผู้วิจัยจึงศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของลักษณะทางรูปธรรมของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นหลัก โดยได้ปรับปรุงประเด็นปัจจัยตามที่ได้แสดงไว้ในส่วนท้ายของการทบทวนวรรณกรรม เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ ของพื้นที่ศึกษา ซึ่งปัจจัยดังกล่าวได้พิจารณาครอบคลุมทั้งปัจจัยที่เป็นลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม - วัฒนธรรม และการเมือง - การปกครอง ดังนั้นกรอบแนวคิดในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จึงมีรายละเอียดดังแสดงในภาพ 3.1

¹ Gerald Burke, *Townscape*, (Great Britain: Pelican Book Ltd., 1976), p. 83- 85.

² Michael Carr. *Patterns : Process and Change in Human Geography*. (London : Memillan Education, 1989).

ภาพ 3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

3.2 วิธีดำเนินการศึกษา

1) ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย และศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งประกอบด้วย

- ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะภูมิศาสตร์ การใช้พื้นที่ การใช้อาคารบ้านเรือน เป็นต้น โดยสืบค้นข้อมูลทั้งจากเอกสารทางวิชาการ หลัฐานต่าง ๆ ที่ได้มีการบันทึกหรือกล่าวถึง และภาพถ่ายเก่า จากหน่วยงานราชการและประชาชนในท้องถิ่น ประกอบกับการสัมภาษณ์ พูดคุย ตลอดจนการแปลภาพถ่ายทางอากาศในช่วงเวลาต่าง ๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่

- ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ประกอบด้วย ลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้น การใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หลัฐานต่าง ๆ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การบันทึกประวัติศาสตร์ผ่านการบอกเล่า (Oral History) การสังเกตการณ์โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน เป็นต้น

- ข้อมูลด้านนโยบาย แผนงาน และโครงการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐและเอกชน ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาระดับจังหวัด แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น ตลอดจนโครงการลงทุนทางธุรกิจของเอกชน ซึ่งนโยบายและโครงการพัฒนาในช่วงเวลาต่าง ๆ ล้วนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบกิจกรรม การใช้พื้นที่และวิถีชีวิตของชุมชนทั้งสิ้น

2) เรียบเรียงข้อมูลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และจัดแบ่งเป็นช่วงเวลาตามลักษณะสำคัญที่ปรากฏขึ้นในชุมชน เพื่อทราบถึงสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3) วิเคราะห์ลักษณะองค์ประกอบด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อศึกษาองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนที่ยังดำรงอยู่จากอดีตถึงปัจจุบัน

4) วิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง การปกครอง รวมถึงนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

5) ประเมินผลการวิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษา เป็นการวิเคราะห์แนวโน้มของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ตลอดจนเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของลักษณะทางกายภาพ และสภาพสังคม วัฒนธรรมของชุมชน

3.3 ประเภทของข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

3.3.1 **ข้อมูลทุติยภูมิ** เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ทั้งตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ ตลอดจนข้อมูลทางสถิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากหน่วยงานราชการส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่

- กรมแผนที่ทหาร
- สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เทศบาลตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- เทศบาลตำบลวัดเพลง อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี
- องค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางสะแกและบ้านปราโมทย์ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
- องค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลง อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี
- สำนักผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม

ฯลฯ

3.3.2 **ข้อมูลปฐมภูมิ** เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลในพื้นที่ศึกษาจริง และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง โดยวิธีการเก็บข้อมูลประกอบด้วย 4 ส่วนหลัก ได้แก่

1) การสำรวจพื้นที่ (Field Survey)

เป็นการสำรวจสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนในปัจจุบัน ประกอบการสังเกตในลักษณะกว้าง ซึ่งหัวข้อที่ศึกษา ได้แก่

- ขอบเขตทางกายภาพของชุมชน
- สภาพแม่น้ำลำคลอง
- พื้นที่สวนประเภทต่าง ๆ
- การเข้าถึงพื้นที่ เส้นทางสัญจร
- ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

- การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการใช้ประโยชน์อาคาร
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและสภาพของบ้านเรือน
- สภาพโดยรวมของสิ่งปลูกสร้าง

2) การสังเกตการณ์ (Observation)

เป็นการสังเกตการณ์เกี่ยวกับกิจกรรมในชีวิตประจำวัน วิธีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ซึ่งหัวข้อที่ทำการสังเกต ได้แก่

- ประเภท และจำนวนของกิจกรรม
- รายละเอียดของกิจกรรมภายในชุมชน และในแต่ละพื้นที่ย่อย
- ช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรม และวงจรของกิจกรรมภายในชุมชน

3) การสัมภาษณ์ (Interview)

เป็นการเก็บข้อมูลในเชิงลึก โดยการสอบถาม พูดคุยกับประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา เช่น องค์การศาสนาในพื้นที่ศึกษา และเทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์โดยยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (Purposeful sampling) ซึ่งการสัมภาษณ์แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

- การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants) แบบเจาะลึก
- การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

3.1) การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants) ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการสัมภาษณ์ คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนหรือพื้นที่โดยรอบมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 40 ปี และทราบเรื่องราวในอดีตของพื้นที่ศึกษา โดยเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา รวมถึงเป็นผู้ที่มีบทบาทในพื้นที่ทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน เช่น ผู้อาวุโสของชุมชน ครู ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กำนัน นายกเทศมนตรี เจ้าอาวาส และพระผู้ใหญ่จากวัดในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง เป็นต้น การสัมภาษณ์นี้ใช้วิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) และการสนทนาแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structured conversation) โดยประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน
- สภาพทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคม – วัฒนธรรม และการเมือง – การปกครอง ของชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- บทบาททางด้านต่าง ๆ ของชุมชนทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน

- การประกอบกิจกรรม และกิจวัตรประจำวัน ในอดีตและปัจจุบัน
- ความคิดเห็น ทักษะคติ และความต้องการที่มีต่อชุมชน เช่น สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม เป็นต้น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- ความคิดเห็นเกี่ยวกับเอกลักษณ์หรือการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

3.2) การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการสัมภาษณ์ คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่หรือพื้นที่โดยรอบมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 20 ปี และเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา แต่ให้มีความหลากหลายในกลุ่มอาชีพ การสัมภาษณ์นี้ใช้วิธีการสนทนาแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structured conversation) โดยประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- สภาพทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคม – วัฒนธรรม และการเมือง – การปกครอง ของชุมชนในอดีตและปัจจุบัน
- เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- การประกอบกิจกรรม และกิจวัตรประจำวัน ในอดีตและปัจจุบัน
- ความคิดเห็น ทักษะคติ และความต้องการที่มีต่อชุมชน เช่น สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม เป็นต้น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4) การสนทนากลุ่มที่เฉพาะเจาะจง (Focus group)

เป็นการจัดขึ้นหลังจากผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามได้ระดับหนึ่ง เพื่อสังเกตการณ์ ตรวจสอบ ทำความเข้าใจ และสร้างความชัดเจนในประเด็นต่าง ๆ โดยประชากรเป้าหมายที่ผู้วิจัยจะได้เลือกมาเป็น “กลุ่มตัวอย่าง” ในการสนทนากลุ่มนั้น คือ กลุ่มคนที่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นอย่างดี และเป็นคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาหรือพื้นที่โดยรอบมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 40 ปี รวมถึงมีอาชีพต่างกัน เพื่อนำความคิดเห็นที่ได้จากการสนทนากลุ่มที่เฉพาะเจาะจง ไปพิจารณาและนำเสนอประกอบการวิเคราะห์ ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ต่อไป

3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.1 การประมวลผล นำข้อมูลทุติยภูมิ และปฐมภูมิที่รวบรวมได้ มาจัดระเบียบ แบ่งประเภทข้อมูล และเรียบเรียง โดยนำเสนอในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนา ตลอดจนการอธิบายถึงลักษณะและโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะใช้การนำเสนอในลักษณะของแผนที่ และแผนผัง

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ในส่วนของข้อมูลปฐมภูมิ เมื่อทำการรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วนแล้วทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วนแล้วจึงดำเนินการแสดงข้อมูลโดยการบรรยาย และตาราง เป็นต้น หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ประวัติศาสตร์ และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชน นำข้อมูลทั้งหมดจัดเรียงในกรอบการศึกษา โดยแบ่งเป็น ลักษณะทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ ทางสังคม โครงสร้างของชุมชน ลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชนริมน้ำ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลักของชุมชน จากนั้นจึงทำการอธิบายโดยนำเสนอในรูปแบบของการบรรยายเชิงพรรณนา ประกอบตาราง แผนที่ และแผนผัง

- ปัจจัยที่ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม สามารถดำรงอยู่ได้ เป็นการวิเคราะห์ถึงรายละเอียดของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ตลอดจนวิเคราะห์สภาพสังคม วัฒนธรรม และนโยบายต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยทำการสรุปผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของแผนที่ ภาพ และการบรรยายประกอบ

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของชุมชนปากคลองวัดประดู่

คลองวัดประดู่ เป็นคลองซอยเล็ก ๆ ที่ไหลแยกมาจากคลองแควอ้อม หรือลำน้ำอ้อม ซึ่งเชื่อว่าเป็นลำน้ำแม่คลองเก่า¹ ตรงปากคลองอยู่ติดกับบริเวณวัดแก้วเจริญทางตอนเหนือ และชาวบ้านเรียกชื่อปากคลองนี้ได้เป็น 2 ชื่อ คือ ปากคลองวัดประดู่ หรือ ปากคลองวัดแก้ว² แต่ชื่อตามทางการนั้นคือ ปากคลองวัดประดู่ เนื้อหาในบทนี้เป็นกรออธิบายถึงสภาพทั่วไปโดยรวมของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

4.1 ประวัติศาสตร์

ชุมชนปากคลองวัดประดู่ ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรระบุถึงความเป็นมาของชุมชนอย่างชัดเจน แต่พื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู่นี้อาจนับได้ว่าเป็นบริเวณที่มีชุมชนเก่าแก่มาก่อน และอยู่ในเขตที่เรียกว่าเป็น “สวนนอก” เช่นกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่บริเวณแม่น้ำอ้อมและอยู่ติดกับเขตอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี³ โดยในระยะแรกของการตั้งชุมชนริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่นี้ มีการกล่าวถึงพื้นที่บริเวณวัดแก้วเจริญ ซึ่งสืบค้นประวัติได้ว่าเป็นวัดโบราณ แต่ระบุไม่ได้ว่าสร้างขึ้นแต่ครั้งใด และใครเป็นผู้สร้าง และไม่ปรากฏนามเดิมว่าชื่อวัดอะไร ตามคำกล่าวของผู้เฒ่าผู้แก่ในถิ่นนี้เล่าสืบกันมา⁴ ว่า ชาวบ้านท่าใหญ่ ซึ่งอพยพหลบภัยจากพม่าเข้าศึก มาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาครั้งเสียกรุง เมื่อ พ.ศ.2310 ได้มาถึงสถานที่แห่งนี้ เห็นเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมทั้งเป็นที่กว้างว่างเปล่า หาผู้คนอยู่อาศัยมิได้จึงได้จัดการแผ้วถางเพื่อสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่ ครั้นแผ้วถางจากริมฝั่งเข้าไปตามชายคลองประดู่ ลึกประมาณ 3 เส้นเศษ ก็พบซากพระอุโบสถอันหาฝาผนังและหลังคามิได้ พบแต่สิ่งปรักหักพังปรากฏอยู่กับพุทธประธานศิลาแลง พระพุทธรูปศิลาแลงปางต่าง ๆ และพระพุทธรูปสร้างด้วยแก้ว ประดิษฐานอยู่บนชุกชี พบใบสีมารอบพระอุโบสถหน้าและหลัง ผนังอุโบสถมีพระพุทธรูปศิลาแลงประดิษฐานอยู่บนแท่น นอกจากนี้ยังพบเจดีย์แบบรามัญ 2 องค์ชำรุดหักพัง มีพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ชนิดไม่มี

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ท้องถิ่นสมุทรสงคราม” ใน วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2542), หน้า 27 – 30.

² ประยงค์ ยวนานนท์, “แควอ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ”, หน้า 85.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ท้องถิ่นสมุทรสงคราม” ใน วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, หน้า 27 – 30.

⁴ คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์, “ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวิไล)”, พิมพ์ครั้งที่ 1, (2542), หน้า 119- 120. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ผ้าพาดซึ่งเรียกว่า พระกรวย บรรจุกุญแจเป็นอันมาก จึงทราบว่าเป็นอารามร้าง ครั้นเห็นว่าเป็นที่ธรณีสงฆ์ไม่เหมาะแก่การสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย จึงได้พากันข้ามคลองประดู๋ ไปแผ้วถางอยู่ในหม่ทางทิศตะวันตกของวัดห่างประมาณ 5 เส้นเศษ และหมู่บ้านท่าใหญ่ ก็ยังคงปรากฏอยู่จนปัจจุบันชื่อหมู่บ้านบึงท่าใหญ่⁵ หรือหมู่ที่ 6 อยู่ในเขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ดังนั้นหมู่บ้านท่าใหญ่จึงนับได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆ ของพื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู๋ที่มีเอกสารสืบค้นได้

ต่อมาเมื่อสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นพื้นที่แถบอัมพวาหรือที่คนทั่วไปแต่ก่อนรู้จักกันในชื่อ “บางช้าง”⁶ เริ่มมีผู้คนเชื้อชาติต่าง ๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทย ชาวจีน และชาวเขมร โดยเฉพาะชาวจีนอพยพที่มีความชำนาญทั้งในการค้าขายและทำการเกษตร ส่งผลให้พื้นที่แถบนี้เกิดมีทั้งตลาดบกและตลาดนัดทางน้ำตามที่แตกต่างกัน ซึ่งตลาดน้ำบริเวณปากคลองสายสำคัญ และบริเวณหน้าวัดที่อยู่ริมน้ำ ได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น บริเวณปากคลองอัมพวา ปากคลองบางแค ปากคลองบางนกแขวก บริเวณหน้าวัดแก้วเจริญ หน้าวัดเกาะแก้ว ฯลฯ⁷ ซึ่งในอดีตบริเวณปากคลองวัดประดู๋ หรือปากคลองวัดแก้วเจริญนี้เป็นตลาดค้าขายขนาดใหญ่ที่สำคัญแห่งหนึ่ง โดยมีเอกสารที่ระบุถึง “ตลาดปากคลองวัดประดู๋” คือ จดหมายเหตุเล่าเรื่องตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสหัวเมือง เมื่อรัตนโกสินทร์ศก 123 (พ.ศ. 2447) โดยนายทรงอาณุภาพ เล่าไว้ในจดหมายเหตุฉบับที่ 4 ว่า

“วันที่ 21 กรกฎาคม.....ออกเรือพระที่นั่งจากเมืองราชบุรีกระบวนเรือพลับพลาให้ล่องไปตามลำแม่น้ำใหญ่ไปคอยที่เมืองสมุทรสงคราม เสด็จเรือมาด 4 แจว มีเรือต้นที่ชื่อใหม่เป็นเรือที่นั่งรอง พวงเรือไฟเล็กเข้าทางแม่น้ำอ้อม ไปแวะซื้อเสบียงอาหารที่ตลาดปากคลองวัดประดู๋ พวกเราเดินซูลมุนขวกไขวกันไปตามเพลงไม่มีใครจะรู้จักเขากำลังเล่นลิเกกันหน้าโรงบ่อน ฉันเดินไกลไปดูพบทหารเรือซึ่งเคยเป็นบ่อยพระยาขลุ่ยทู้จักกันมาแต่ก่อน เห็นมันรู้จักจึงกระซิบบอกอ้ายหมอนั่นว่าเอ็งอย่าอีกทีก็ให้ใครรู้ว่าเสด็จ คุ้มกันทำนิ่งเฉยดีอยู่ไม่เห็นผู้ใดรู้เห็นวีแวว จนกระทั่งเสด็จกลับลงเรือออกจากท่า เจ้าพิณพาทย์ลิเกก็ตีเพลงสรรเสริญพระบารมีส่งเสด็จนี่.....”⁸

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119- 120.

⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ท้องถิ่นสมุทรสงคราม” ใน วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, หน้า 27 – 30.

⁷ วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ, “การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2548), หน้า105.

⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เสด็จประพาสต้น, (กรุงเทพฯ: หจก.บรรณกิจเทรดดิ้ง,2539),หน้า 13- 14.

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตยุคเริ่มแรก จากการสอบถามคนเก่าแก่ที่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ ปรากฏว่าผู้คนจะอาศัยอยู่ในเรือนแพ จอดตามริมฝั่งแม่น้ำแคว อ้อมและคลองวัดประดู่ นายสุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี เจ้าของร้านอึ้งยงจิว ซึ่งเป็นร้านขายยาโบราณตั้งอยู่บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ ริมคลองแควอ้อม อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี เล่าว่า “เมื่อก่อนแถวนี้ไม่มีบ้าน เป็นนา เป็นป่า ที่สร้างบ้านตรงนี้เมื่อก่อนจะเป็นสวนมะพร้าว ตรงทางเดินด้านหน้านี้ปลูกเรือนแพ ก่อนนี้บ้านนี้ก็แพ คนก็อยู่ในแพกัน ฉันทก็เกิดในแพ ชายของก็ชายในแพ เตี้ยเพ็งจะปลูกบ้านนี้ตอนฉันอายุซัก 6 ขวบได้”⁹ และนายเป้า เล่าศศิวิฒนพงศ์ อายุ 74 ปี อดีตประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี เล่าว่า “เมื่อก่อนแถวนี้ (บริเวณปากคลองวัดประดู่) มีแต่ป่า เป็นกอไผ่ ต้นไม้ คนจีนที่อพยพมาเห็นว่าเป็นที่ทำเลดีทำมาค้าขายได้ จึงเริ่มสร้างเรือนสำหรับค้าขายและพักอาศัยด้วย”¹⁰ เมื่อการค้าเริ่มขยายตัวจนกระทั่งเก็บเงินซื้อที่ดินได้ จึงเริ่มมีการปลูกสร้างบ้านเรือนขึ้นบริเวณริมตลิ่งที่เคยจอดแพอยู่ ร้านค้าในเรือนแพและคนในพื้นที่ใกล้เคียงจึงได้พากันทยอยย้ายขึ้นมาปลูกบ้านสร้างเรือนตามริมฝั่งแม่น้ำแควอ้อมและคลองวัดประดู่ กลุ่มเรือนแถวไม้ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่แรกเริ่มจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นร้านค้า และเป็นที่อยู่อาศัยไปด้วย ซึ่งผู้ที่อาศัยริมน้ำส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่เคยอยู่ในแพและกลุ่มคนที่ทำการค้าขายอยู่บริเวณนี้แทบทั้งสิ้น ส่วนคนไทยที่อพยพมาอยู่บริเวณนี้ก่อน ส่วนมากจะจับจองพื้นที่เพื่อทำนา ทำสวน ทำการเพาะปลูกผัก ผลไม้ต่าง ๆ อาศัยอยู่ในพื้นที่ถัดเข้าไปจากริมน้ำ เนื่องจากถนัดกับการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมมากกว่า

ส่วนสภาพการค้าบนชานเรือนหน้าห้องแถวร้านค้าทั้ง 2 ฝั่ง มีพวกพ่อค้าแม่ค้าหาบของมาวางขายกัน เต็มตลอดแนวยาว เว้นช่องทางไว้ให้ผู้คนเดินจับจ่ายซื้อของ ผ่านไปมาได้สะดวก ซื้อได้ขายคล่องกันตลอดเวลา เดี่ยวคนนี้ไปเดี๋ยวคนนั้นมา พ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้แข็งแรง หาบของซึ่งบรรจุกอยู่เป็นกระจาด กระบุง ตะกร้า มาแต่หนทางไกล ชาวบ้านแถวปากคลองเรียก “แม่ค้ามาจากถนน” ถนนนี้เป็นชื่อของหมู่บ้านตำบลบ่อกระดาน อยู่เขตอำเภอปากท่อ ไกลจากตลาดปากคลองวัดแก้ว ออกไปตามทุ่งนาและป่า ประมาณ 6 – 7 กิโลเมตร ซึ่งชาวบ้านแถวนั้นจะมีพวกลาวโซ่งและลาวพวน ก็มีจำนวนมาก พวกเหล่านี้จะหาบของพื้นบ้านและของป่ามาขายที่ตลาดนัดปากคลองวัดแก้วเจริญ¹¹ เช่นเดียวกับคำบอกเล่าของนายเป้า เล่าศศิวิฒนพงศ์ ที่กล่าวว่า “ตลาดน้ำตรงปากคลองวัดประดู่จะมี “นอกชาน” เดินยาวตลอด คนจากคูบัว หนามพงดอ ห้วยชินสีห์จะหาบของ

⁹ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอึ้งยงจิว(ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี, 22 กรกฎาคม 2550.

¹⁰ สัมภาษณ์ เป้า เล่าศศิวิฒนพงศ์ อายุ 74 ปี, อดีตประธานสภาวัฒนธรรม อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี, 26 มิถุนายน 2550.

¹¹ ประยัญ ญวนนทร์, “แควอ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ”, หน้า 187. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

มาขายกันเป็นแถว พอขายเสร็จก็จะซื้อพวกของทะเล ปลาทุ ปลาจวด จากพวกแม่กลองไป ทางแม่กลองจะพายเรือมาขายของพวกนี้ เสร็จแล้วก็จะซื้อพวกมะพร้าว น้ำตาลกลับไป¹²

ต่อมาเมื่อมีการสร้างเขื่อนท่าม่วง สภาพแวดล้อมเริ่มเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาเดือน 8 ถึงเดือน 12 ที่เคยเป็น “หน้าน้ำ” ก็หายไป ความสะดวกสบายในการสัญจรทางน้ำในหน้าน้ำจึงลดลงไปอีก ประกอบกับพื้นที่ใกล้เคียงเริ่มมีถนนตัดเข้ามา ชาวบ้านหันไปนิยมการสัญจรทางบกมากกว่า นางอารยา แก้วสมภักดิ์ อายุ 55 ปี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา เล่าว่า “สมัยก่อนตอนสาว ๆ ป้าจะพายเรือไปขายของที่นัด ชายมะพร้าว ชายชมพู ที่พายเรือไปขายของนี่เหนื่อยนะ เวลาขนของลงเรือแต่ละครั้งเนี่ยลำบาก จะไปนัดไกล ๆ ต้องออกจากบ้านตั้งแต่เช้ามีด บางครั้งออกตั้งแต่ตี 2 ตี 3 ที่ต้องไปไกล ๆ เพราะถ้าไม่ไปของที่เราาก็จะเสียเปล่า และเราก็ต้องการไปแลกของที่จำเป็นหรืออยากได้กลับมาด้วย พอมีถนนเค้าก็ขับรถมารับของถึงที่สบายไป ตอนที่ถนนเข้ามา มีแต่คนดีใจ “ถนนมาแล้วว๊วย” เหมือนฟ้าคอยฝน¹³ ตลาดนัดทางน้ำจึงเริ่มซบเซาลง รวมถึงนัดปากคลองวัดประดู่เช่นกัน ความซบเซาของตลาดปากคลองวัดประดู่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป คือ ในช่วงแรกพวกที่หาบของมาขายที่นอกชานจะเริ่มหายไปทีละรายสองราย จำนวนเรือที่พายมาขายของก็เริ่มลดลง จนกระทั่งที่นอกชานไม่มีคนมาตั้งของขายอีก คงมีเฉพาะเรือพายมาขายของกันอยู่บ้าง ในที่สุดเรือก็น้อยลงจนต้องเลิกนัดไปโดยปริยาย¹⁴

ในอดีตจำนวนบ้านแถวไม้ริมน้ำ ทางฝั่งวัดแก้วเจริญจะปลูกเรือยนต์ต่อๆ กันไปยาวตลอดตั้งแต่หัวมุมปากคลองวัดประดู่ติดกันไปตลอดจนถึงบริเวณวัดสร้างเป็นเขื่อนในปัจจุบัน¹⁵ (สุดเขตวัด) ตลอดแนวยาวจากปากคลอง ยาวลึกเข้าไปทั้ง 2 ฝั่งตามริมตลิ่งมีห้องแถวไม้ปลูกสร้างอยู่ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ใหม่ก็มีเก่าก็มี ด้านหน้ามีกระโถงลงท่อน้ำ คูหาเดี่ยวบ้าง สองคูหาบ้าง เรียงตามลำดับเข้าไป¹⁶ ส่วนทางฝั่งวัดเพลงจะเริ่มตั้งเตรียมฝั่งแม่น้ำอ้อมขึ้นไปทางวัดเพลงประมาณ 500 เมตร เป็นเรือยนต์ไม้ปลูกกันตามริมน้ำเป็นระยะห่างบ้างติดกันบ้าง ทั้งสองฝั่งคลองแควอ้อมเรือลงมาจนถึงปากคลองวัดประดู่ เข้ามาด้านในจรดคลองบางนางสุก

เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชุมชนปากคลองวัดประดู่คือ ประมาณ พ.ศ.2535 วัดแก้วเจริญมีนโยบายจะปรับปรุงพื้นที่วัดให้เป็น “วัดพัฒนา” วัดจึงต้องการที่ดิน

¹² สัมภาษณ์ เป้า เล่าศิริวัฒนพงศ์ อายุ 74 ปี, อดีตประธานสภาวัฒนธรรม อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี, 26 มิถุนายน 2550.

¹³ สัมภาษณ์ อารยา แก้วสมภักดิ์ อายุ 55 ปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 25 สิงหาคม 2550.

¹⁴ สัมภาษณ์ ชนุษฐ์ สวัสดิ์เกียรติ อายุ 70 ปี, ร้านอึ้งยงจิว (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 7 กรกฎาคม 2550.

¹⁵ สัมภาษณ์ พระครูปลัดเกษม(ปาน) อาภาสุสโร อายุ 81 ปี, เจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 14 กรกฎาคม 2550.

¹⁶ ประยัญ ญาณนท์, “แควอ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ”, หน้า 184. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่คืนจากชาวบ้านที่เช่าที่วัดอาศัยอยู่ มีการออกหนังสือให้ชาวบ้าน ย้ายออกจากพื้นที่นี้ แต่ในที่สุดชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ย้ายออกไปจากพื้นที่ มีเพียงบางส่วนเท่านั้น ที่ย้ายบ้านเรือนออกไปเช่น บริเวณริมน้ำที่สร้างเป็นเขื่อนกันดินในปัจจุบัน และพื้นที่ด้านหลังถัด จากริมน้ำเข้าไปใกล้กับแนวรั้วของวัดแก้วเจริญปัจจุบัน ส่วนชุมชนที่เหลืออยู่ก็สามารถอาศัยอยู่ไป ได้ตลอด แต่การอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตวัดจะต้องมีกฎคือ ห้ามสิ่งผิดกฎหมาย ห้ามเล่นการพนัน และ ห้ามขายน้ำมัน¹⁷ เป็นแนวปฏิบัติในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในเขตวัด แม้ชุมชนปากคลองวัด ประดู่จะมีคลองประดู่กั้นกลางชุมชน และยังอยู่ในเขตการปกครองที่แตกต่างกันมาตั้งแต่อดีต แต่ชาวบ้านทั้งสองฝั่งคลองก็มีความสมัครสมานสามัคคีกันดี อยู่อาศัยกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ตามแบบอย่างสังคมชนบททั่วไป ชุมชนนี้จึงค่อนข้างสงบเรียบร้อย ประกอบกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ของชุมชนได้ลดลงอย่างมาก ผู้ที่อยู่ในชุมชนจึงมีเพียงผู้สูงอายุและคนดั้งเดิมในพื้นที่ ส่วนคนรุ่น ใหม่และวัยแรงงานต่างก็พากันออกไปประกอบอาชีพ ดำเนินชีวิตส่วนใหญ่อยู่นอกพื้นที่ และจะ กลับมาเมื่อเป็นวันหยุดหรือช่วงเทศกาลเท่านั้น

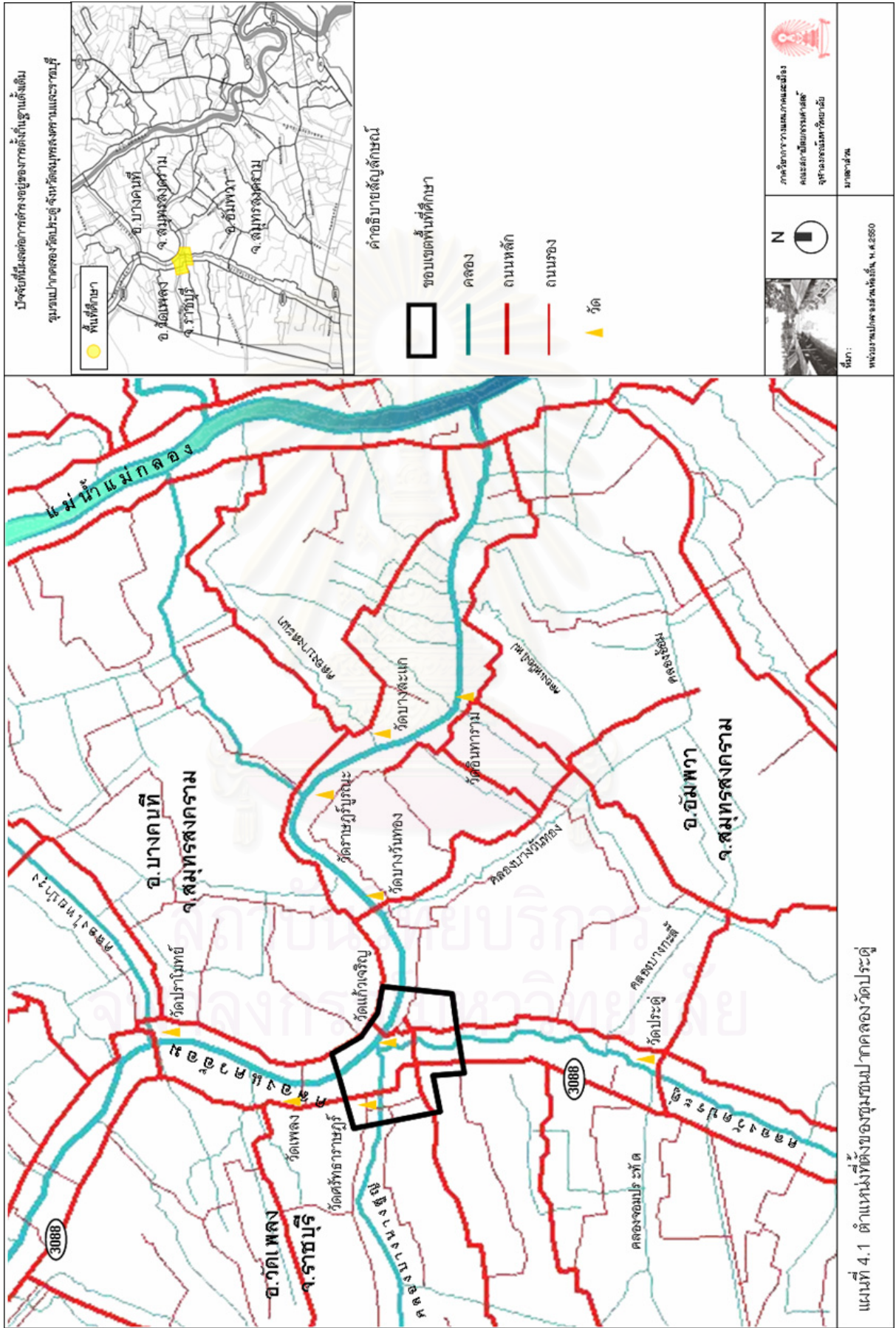
4.2 สภาพทางกายภาพ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนใกล้เคียง เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง มีลำคลองธรรมชาติหลายสาย เหมาะสำหรับการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น ทำสวนทั้งสวนไม้ล้มลุก และสวนไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว กัลฉวย ลิ้นจี่ ฯลฯ และพืชผักสวนครัวต่างๆ ส่วนพื้นที่ริมน้ำโดยมากจะเป็นร้านค้า

4.2.1 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ศึกษาอยู่ในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี มีคลองวัดประดู่เป็นแนวแบ่งเขตจังหวัด เมื่อใช้เกณฑ์การแบ่งภาคตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ พบว่าทั้งสองจังหวัดอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มโดยตลอดเรียกว่า ลุ่มน้ำแม่กลอง พื้นที่ศึกษาเป็นการบรรจบกันของลำน้ำสำคัญสองสาย คือ คลองวัดประดู่ และคลองแควอ้อม ที่ชาวบ้านเรียกกันมานานว่า แม่น้ำอ้อม โดยลำน้ำทั้งสองจะมีลักษณะสามน้ำ คือ เมื่อน้ำทะเลขึ้น น้ำทะเลจะดันน้ำจืดในลำน้ำ และลำคลองย่อยต่าง ๆ ที่ไหลมาจากราชบุรีและกาญจนบุรีกลับขึ้นไปก่อน ในช่วงหัวน้ำขึ้น 1-2 ชั่วโมงแรกน้ำในลำคลองจะเป็นน้ำจืด ในชั่วโมงที่ 3-4 น้ำทะเลเข้าคลุกเคล้ากับน้ำจืดมากแล้ว น้ำในลำคลองก็กลายเป็นน้ำกร่อยหรือน้ำล้นจืดล้นเค็ม พอชั่วโมงที่ 5-6 น้ำก็จะกลายเป็นน้ำเค็ม คือเป็นสามน้ำในสายน้ำเดียวกัน

¹⁷ สัมภาษณ์ไพรัช ลิ้มโสภาธรรม อายุ 55 ปี, บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 4 สิงหาคม 2550.

เป็นเพราะอิทธิพลจากน้ำทะเลขึ้นและลง ในหนึ่งวันน้ำจะขึ้น 2 ครั้งและลง 2 ครั้ง เฉลี่ยครั้งละ 6 ชั่วโมงโดยปริมาณน้ำขึ้นและลงอย่างละ 2 ครั้งมีปริมาณน้ำไม่เท่ากัน ต้องดูข้างขึ้น ข้างแรมของพระจันทร์ด้วย นอกจากนี้ในอดีตจะมีชุมชนจากแถบคลองโคน คลองซ่อง แพรกทะเล คลองขุดยี่สาร พายเรือมาลมน้ำจืดจากคลองวัดประดู่ใส่เรือไป เนื่องจากคลองดังกล่าวเป็นคลองหรือลำน้ำที่ต่อตรงกับระดับน้ำทะเล จะเป็นระบบน้ำเดียว คือเป็นน้ำเค็มอย่างเดียว¹⁸

ภาพ 4.1 สภาพภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา

(ที่มา : ภาพถ่ายดาวเทียม Quick bird, ปี ค.ศ. 2005, สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ)

¹⁸ สุรจิต ชิวเวทย์, "น้ำและลม," คนแม่กลอง พิมพ์ครั้งที่ 4 (พฤษภาคม 2549): หน้า 46.

ส่วนสภาพของดินในบริเวณพื้นที่ศึกษาจะเป็นดินเหนียวปนทราย ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำและการขึ้นลงของน้ำทะเล สมรรถนะของดินจึงมีความอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางถึงสูงมาก เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ ประชาชนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น ทำสวนมะพร้าว ปลูกลิ้นจี่ ส้มโอ กัลย กล้วย ฯลฯ ในเรื่องระดับความสูงของพื้นที่ พบว่าพื้นที่ฝั่งวัดแก้วเจริญ จังหวัดสมุทรสงคราม จะเป็นพื้นที่ต่ำกว่า มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ส่วนพื้นที่ฝั่งตำบลวัดเพลง จังหวัดราชบุรี จะเป็นที่ดอน น้ำไม่ท่วม ส่วนสภาพทางธรณีวิทยาของพื้นที่ศึกษานั้นเกิดจากการทับถมของตะกอนจากน้ำทะเลและน้ำกร่อยที่มีอายุมาก เนื้อดินเหนียวสีเทาเข้มถึงสีดำ ดินมีการระบายน้ำไม่ค่อยดี น้ำซึมผ่านได้ช้า การไหลบ่าของน้ำผิวดินช้า ส่งผลให้ในฤดูฝนน้ำขัง 6-7 เดือน

4.2.2 ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของประเทศไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตามลักษณะของลมมรสุมในแต่ละฤดูกาล ระหว่างลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์จะมีอากาศเย็นและแห้งจากประเทศจีนพัดเข้าสู่ประเทศไทย ส่วนในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายนจะได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ นำอากาศอุ่นชื้นจากมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่ประเทศไทย จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรีซึ่งเป็นจังหวัดในเขตภาคตะวันตกของประเทศไทย จึงมีฝนตกมากพอควรช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม อากาศมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ อุณหภูมิไม่ร้อนจัดหรือหนาวจัด

ฤดูกาลตามลักษณะทางอุตุนิยมวิทยา ภูมิอากาศในภาคตะวันตกของประเทศไทย อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดูกาล ดังนี้

- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ต้นเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคมจะมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดมาจากมหาสมุทรอินเดียจะมีกำลังแรงขึ้นตั้งแต่เดือนกรกฎาคม โดยปริมาณฝนที่ตกมากที่สุดบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรีโดยประมาณจะอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่มีอากาศดีที่สุดในรอบปี ซึ่งได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดมาจากประเทศจีน โดยเดือนมกราคมจะมีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในรอบปี
- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูหนาวจะเปลี่ยนเป็นมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในฤดูฝน ดังนั้นฤดูนี้จึงมีอากาศร้อน โดยเดือนเมษายนจะมีอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดในรอบปี

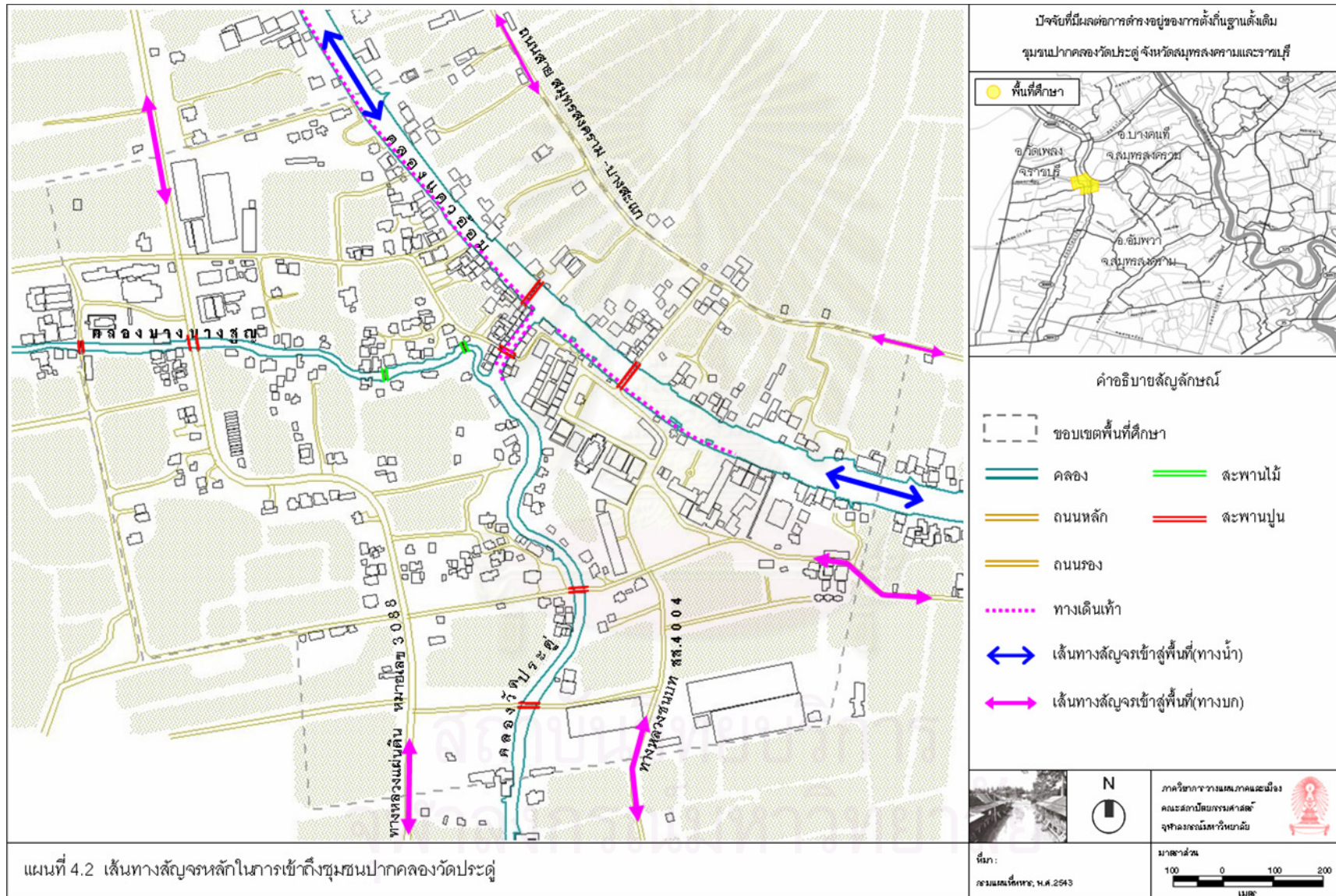
4.2.3 เส้นทางคมนาคม

การเข้าถึงพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน สามารถใช้ได้ทั้งเส้นทางสัญจรทางน้ำและทางบก โดยทางบกจะใช้เส้นทางทั้งทางหลวงแผ่นดินสาย 3088 และทางหลวงชนบท สส.4004 เป็นหลัก ซึ่งการเข้าถึงพื้นที่นั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น เส้นทางสัญจรทางบก กับเส้นทางสัญจรทางน้ำ ดังนี้

- เส้นทางสัญจรทางบก

การเดินทางเข้าถึงพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ทางทิศตะวันออก จะเข้าสู่พื้นที่ศึกษาในเขตอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเริ่มจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 325 (สายสมุทรสงคราม – ดำเนินสะดวก) ผ่านตัวเมืองแม่กลอง แล้วเลี้ยวซ้ายข้ามสะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ตำบลคลองสวน อำเภออัมพวา เข้าสู่ถนนผลไม้ หรือทางหลวงชนบท สส. 4004 ผ่านวัดสำคัญ ๆ ของจังหวัดสมุทรสงครามหลายแห่งเช่น วัดบางนางลี่ วัดบางแค่น้อย เป็นต้น เข้าสู่เขตเทศบาลตำบลเหมืองใหม่ ผ่านวัดเสด็จ วัดบางวันทอง แล้วจึงเข้าสู่บริเวณพื้นที่ศึกษา และการเดินทางเข้าถึงพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ทางทิศตะวันตกจะเข้าถึงพื้นที่ศึกษาในเขตอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี สามารถเดินทางเข้ามาในพื้นที่ได้โดยใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3088 (ถนนสายราชบุรี- วัดเพลง- ปากท่อ) ซึ่งเป็นถนนเลียบบคลองวัดประดู่ตลอดแนวจนถึงบริเวณพื้นที่ศึกษาจึงเลาะเลียบบคลองแควอ้อมในเขตจังหวัดราชบุรีไปตลอด

โดยเส้นทางสัญจรทางบกจะมีถนนสายหลัก คือ ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3088 (ถนนสายราชบุรี – วัดเพลง - ปากท่อ) ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3093 บริเวณอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี มีลักษณะเป็นถนนลาดยาง ความกว้าง 12 เมตร รวมไหล่ทาง และถนนสายรองคือ ถนนผลไม้ ซึ่งประกอบด้วยถนนหลายสาย บางช่วงจะเป็นทางหลวงชนบท สส.4004 ส่วนบางช่วงเป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4013 เชื่อมต่อกับถนนซึ่งแยกมาจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 325 (สายสมุทรสงคราม – ดำเนินสะดวก) บริเวณแยกสะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ (สะพานวัดนางวัง) ตำบลคลองสวน อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และถนนสายสมุทรสงคราม – บางสะแก มีลักษณะใกล้เคียงกับทางหลวงชนบทสาย สส.4004 เป็นถนนที่ชุมชนในเขตตำบลบางสะแก และบ้านปราโมทย์ใช้สัญจรเพื่อติดต่อกับชุมชนในฝั่งอำเภออัมพวา ปัจจุบันถนนมีทั้งลักษณะเป็นถนนลาดยาง ความกว้าง 8 เมตร รวมไหล่ทาง และบางช่วงไหล่ทางจะแคบความกว้างรวมจะอยู่ประมาณ 6 เมตรเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีถนนสายย่อยอีกหลายสายในพื้นที่ โดยมีทั้งที่เป็นถนนลาดยาง เช่น ถนนในวัดแก้วเจริญ เชื่อมต่อกับทางหลวงชนบท สส.4004 บริเวณหน้าโรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนวยการวิทย์ เข้ามาในวัดเพื่อเชื่อมกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4005 ที่ขนานกับแม่น้ำอ้อมทางฝั่งบ้านปราโมทย์ อำเภอบางคนที และยังมีถนนบางสายที่เป็นคอนกรีตกว้าง 6 เมตร เช่น ถนนชอยการไฟฟ้าวัดเพลง ตำบลวัดเพลง

คลองแควอ้อม

คลองวัดประดู่

คลองบางนางสุญ

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3088

ทางหลวงชนบท สส.4004

ถนนภายในชุมชน

ถนนภายในวัดแก้วเจริญ

ภาพ 4.2 เส้นทางคมนาคมทางน้ำและทางบก (ผู้วิจัย, 2550)

ภาพ 4.3 ประเภทของยานพาหนะที่ใช้ในการสัญจร (ผู้วิจัย, 2550)

- เส้นทางสัญจรทางน้ำ

ในการเข้าถึงพื้นที่โดยการสัญจรทางน้ำในปัจจุบันคงเหลืออยู่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต แต่ก็ยังคงมีให้พบเห็นได้บ้าง โดยเป็นชาวบ้านที่อยู่ลึกเข้าไปในคลองวัดประดู่และชาวบ้านที่อยู่ริมคลองแควอ้อม นอกจากนี้จะมีคลองบางนางสุญ ที่ปัจจุบันนี้ไม่มีการสัญจรทางน้ำให้พบเห็นแล้ว ในส่วนของการเดินทางเมื่อมาจากทางทิศตะวันออกและตะวันตกเฉียงเหนือ จะใช้เส้นทางสัญจรคือ คลองแควอ้อม ส่วนการเดินทางมาจากทางด้านทิศใต้จะใช้เส้นทางหลักคือ คลองวัดประดู่ ในการจอดเรือสามารถจอดได้ตามบันไดทำน้ำหน้าบ้านที่อยู่ริมน้ำทั้งสองฝั่งคลอง

และบริเวณหน้าวัดแก้วเจริญจะมีศาลาริมน้ำข้างป้อมตำรวจในอดีตจะเป็นท่าเรือโดยสาร แต่ในปัจจุบันไม่มีเรือโดยสารแล้วคงเหลือแต่ศาลาเป็นที่นั่งเล่น

ภายในพื้นที่ศึกษามีคลอง ลำรางและลำประโดงมากมาย ลำน้ำที่สำคัญได้แก่ คลองแควอ้อม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า แม่น้ำอ้อม คลองวัดประดู่ คลองบางนางสุญ คลองบางวันทอง และลำรางขนาดเล็กอื่นๆ โดยลำน้ำที่มีความสำคัญอย่างมากที่สุดภายในพื้นที่ศึกษา คือ คลองวัดประดู่ และคลองแควอ้อม ซึ่งคลองทั้งสองเป็นลำน้ำหลักที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภค และสัญจรทางน้ำของชุมชนบริเวณนี้ นอกจากนี้คลองประดู่ยังเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำเส้นหลักของชุมชนที่อาศัยอยู่ลึกเข้าไปในคลองวัดประดู่อีกด้วย

ยานพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางบก หรือทางถนนมีหลายประเภท ส่วนใหญ่ประชาชนในพื้นที่จะใช้รถยนต์ส่วนบุคคล หรือรถจักรยานยนต์ และมีบางส่วนที่ใช้บริการรถโดยสารสาธารณะที่มีทั้งรถประจำทางสายราชบุรี – ปากท่อ มีต้นสายที่อำเภอเมืองราชบุรี วิ่งมายังอำเภอวัดเพลง แล้ววนเข้ามารับ-ส่งผู้โดยสารในวัดแก้วเจริญ และสุดสายที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี และรถสองแถวประจำทางสายแม่กลอง - วัดแก้วเจริญ ซึ่งหากมาจากกรุงเทพฯ สามารถขึ้นรถได้ที่ตัวเมืองแม่กลอง สุดสายที่วัดแก้วเจริญ คีวรรถสองแถวจะอยู่บริเวณหน้าโรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบำรุง) นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงกับคีวรรถสองแถว ยังมีคีวรรถจักรยานยนต์รับจ้างคอยให้บริการประชาชนทั่วไปอยู่ด้วย ส่วนพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางน้ำ ได้แก่ เรือขนาดเล็กชนิดต่างๆ ซึ่งมีทั้งที่ใช้แรงคนพายและใช้เครื่องยนต์

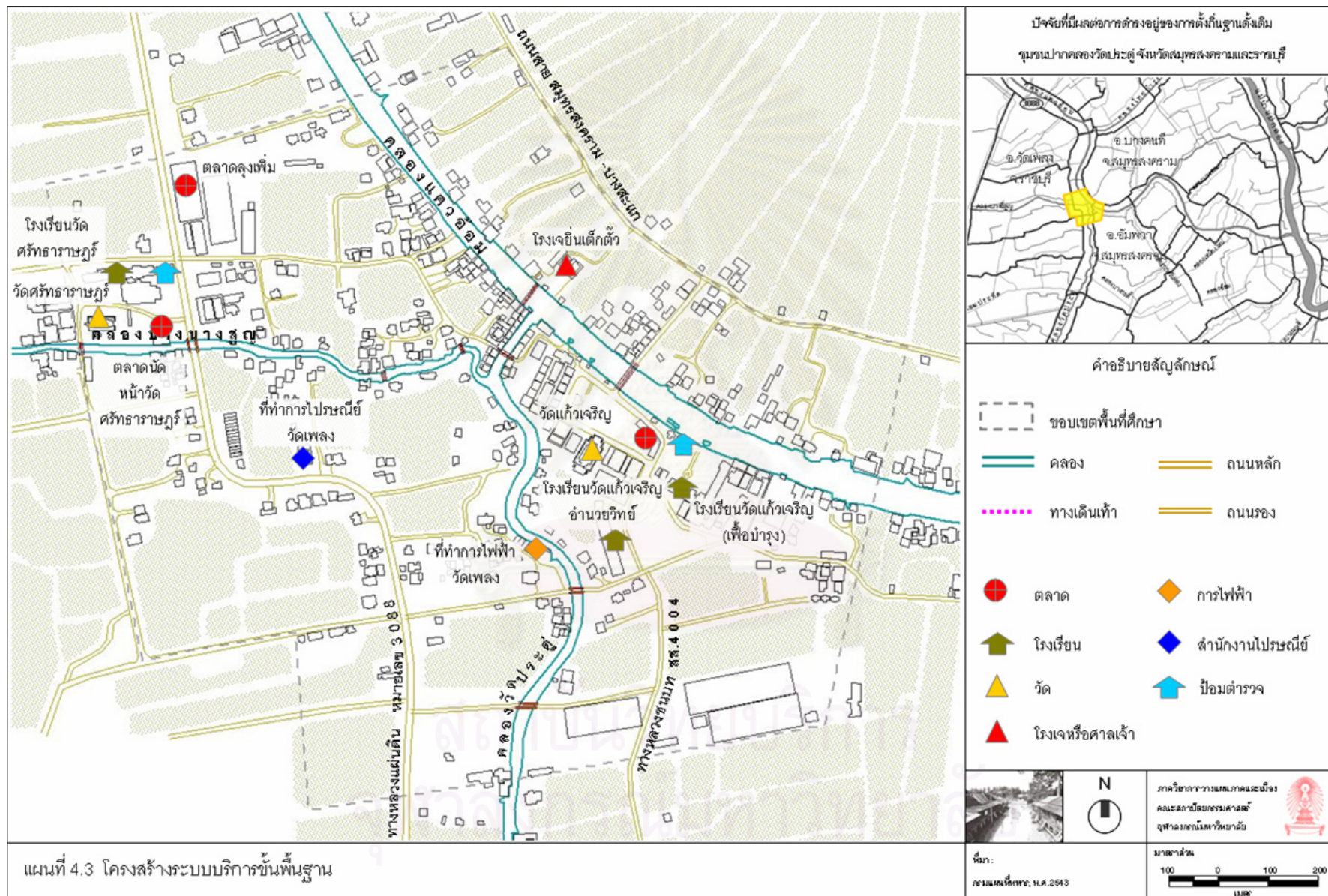
4.2.4 ระบบบริการขั้นพื้นฐาน

ภายในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยระบบบริการขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1) สาธารณูปโภค

การให้บริการในส่วนของน้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสารและโทรคมนาคม ภายในพื้นที่ศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านในแต่ละเขตพื้นที่ศึกษา¹⁹ พบว่า คริวเรือนในบริเวณพื้นที่ศึกษาได้รับการบริการอย่างทั่วถึง โดยพื้นที่ฝั่งจังหวัดสมุทรสงครามจะอยู่ในความดูแลของเทศบาล ตำบลเหมืองใหม่ และองค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนพื้นที่ในฝั่งจังหวัดราชบุรีจะได้รับการดูแลจากเทศบาลตำบลวัดเพลง และองค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลง อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี

¹⁹ เขตพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยหมู่บ้าน 6 แห่ง ดูรายละเอียดจากหัวข้อ 4.4.2 สภาพการเมือง – การปกครอง

สะพานข้ามคลอง

ประปา และไฟฟ้า

การจัดเก็บขยะของชุมชน

ป้อมตำรวจ และตู้โทรศัพท์ บริเวณวัดแก้วเจริญ

สถานศึกษา

วัดแก้วเจริญ

วัดศรัทธาราษฎร์

ศูนย์การเรียนรู้ของตำบล

ศูนย์สาธารณสุขชุมชน

โรงเรียนเด็กดี

ภาพ 4.4 สาธารณูปโภค และสาธารณูปการในพื้นที่ศึกษา, (ผู้วิจัย, 2550)

ในด้านการกำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่ศึกษา พบว่าทางหน่วยงานภาครัฐได้จัดให้มีการจัดเก็บและทำลายขยะโดยรวมจึงไม่มีปัญหาเรื่องขยะตกค้างหรือที่ทิ้งขยะ แต่อาจมีปัญหาเกี่ยวกับการทิ้งขยะ ของเสียลงสู่ลำน้ำบ้างเล็กน้อย ส่วนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในชุมชน ทางเทศบาลเมืองใหม่ได้มีการเตรียมความพร้อมด้านนี้ด้วยการจัดอบรมให้ความรู้กับประชาชนเพื่อรู้จักวิธีการเบื้องต้นในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และเทศบาลทั้งสองแห่งยังได้จัดให้มีรถดับเพลิง รถบรรทุกน้ำ เตรียมพร้อมไว้แล้ว สำหรับความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพของประชาชนบริเวณพื้นที่ศึกษา จะมีป้อมตำรวจประจำตำบล 1 แห่ง สำหรับแจ้งเหตุร้ายและข่าวสารตลอด 24 ชั่วโมง ตั้งอยู่ในบริเวณวัดแก้วเจริญ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และในเขตอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี จะมีทั้งสถานีตำรวจภูธรอำเภอวัดเพลงตั้งอยู่บริเวณศูนย์ราชการอำเภอวัดเพลง และป้อมตำรวจศูนย์จราจร ของสถานีตำรวจภูธรอำเภอวัดเพลง เปิดรับแจ้งเหตุตลอด 24 ชั่วโมงเช่นกัน

สะพานที่ใช้ข้ามคลองแควอ้อมในพื้นที่ศึกษามี 2 แห่งคือ สะพานน้อมเกล้า อยู่ในเขตวัดแก้วเจริญเชื่อมพื้นที่ อ.อัมพวา กับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เป็นสะพานคอนกรีตรถยนต์สามารถสัญจรผ่านไปได้ และสะพานในเขตโรงเรียนเด็กดี อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เชื่อมกับเขต อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี เป็นสะพานคอนกรีตสำหรับเดินข้ามเท่านั้น ส่วนสะพานข้ามคลองวัดประดู่ในพื้นที่ศึกษามี 3 แห่งคือ สะพานเจริญพร้อม และสะพานในซอยการไฟฟ้าวัดเพลง อยู่ในเขต อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี เป็นสะพานคอนกรีตรถยนต์สามารถสัญจรข้ามได้ และอีกแห่งหนึ่งอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่ เชื่อมพื้นที่ อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี กับ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม โดยเป็นสะพานคอนกรีตขนาดเล็ก และแคบ รถจักรยานยนต์สามารถข้ามได้ แต่แล่นสวนกันไม่ได้

2) สาธารณูปการ

การบริการด้านการศึกษา พบว่าในพื้นที่ศึกษา เขต อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม มีสถานศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบำรุง) สังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ อยู่ในพื้นที่หมู่ 10 เทศบาลตำบลเมืองใหม่ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 และโรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนวยการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการเช่นกัน ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 องค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่ เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 และสถานศึกษาอีก 1 แห่งตั้งอยู่ในเขต อ.วัดเพลง คือ โรงเรียนวัดศรัทธาราษฎร์ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษาจะมีโรงเรียนในเขตปกครองเทศบาลตำบลวัดเพลง จังหวัดราชบุรี ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลวัดเพลง (หริตศรัทธาประชานุกูล) เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 และ

โรงเรียนเรืองวิทย์ เป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงประถม ศึกษาปีที่ 6 เช่นกัน ซึ่งนอกจากสถานศึกษาเหล่านี้แล้ว ผู้ปกครองยังนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนในตัวเมืองราชบุรีหรือที่เทศบาลอำเภออัมพวาอีกด้วย นอกจากนี้ภายในพื้นที่ศึกษายังมีห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง เป็นห้องสมุดประจำอำเภออัมพวาแห่งแรก ตั้งอยู่ในวัดแก้วเจริญ ซึ่งตัวอาคารเคยเป็นที่ตั้งของศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน อ.อัมพวา แต่ได้เปลี่ยนเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ต.เหมืองใหม่แล้วเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2550

ส่วนสถานพยาบาลในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนวัดแก้วเจริญ ตั้งอยู่ในเขตโรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบำรุง) ให้บริการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั่วไปของชาวชุมชน และในบริเวณวัดแก้วเจริญยังมีสถานบริการรักษาโรคเกี่ยวกับกระดูก และเส้นให้แก่ประชาชนทั่วไป 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่ชั้น 1 ของกุฏิสงฆ์ในวัดแก้วเจริญ นอกจากนี้ยังมีสถานพยาบาลต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงพื้นที่ศึกษา ได้แก่ สถานีอนามัยเหมืองใหม่ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่ใกล้วัดบางวันทอง หมู่ที่ 9 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา และโรงพยาบาลวัดเพลง มีขนาด 30 เตียง และคลินิก 1 แห่ง ตั้งอยู่บนถนนสายราชบุรี - ปากท่อ ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดพระฤทัย อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี รวมถึงสาธารณสุข อ.วัดเพลง 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 บริเวณศูนย์ราชการ อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี

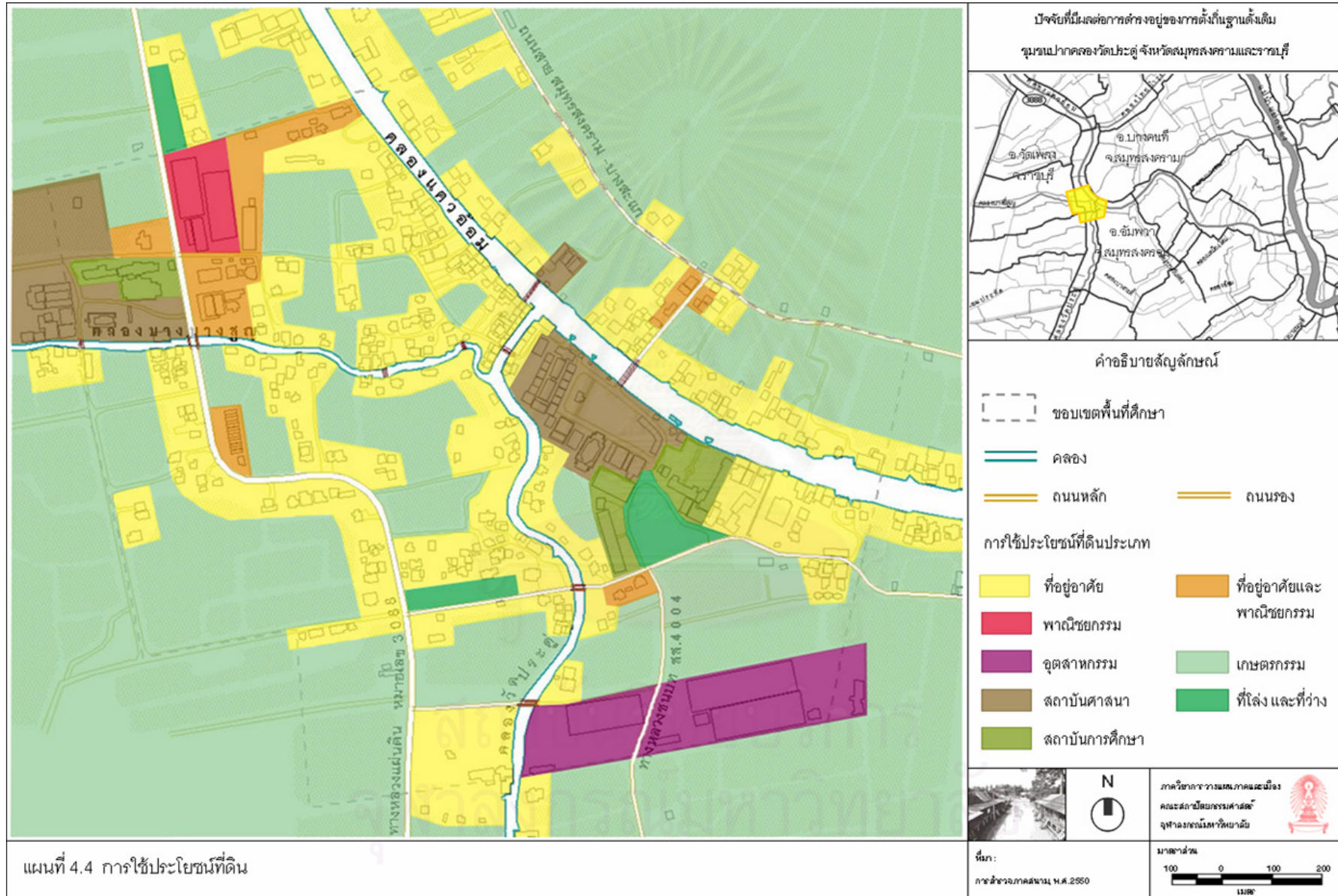
สำหรับสถาบันศาสนาในพื้นที่ศึกษานี้ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่ามี ความเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของชุมชนปากคลองวัดประดู่อย่างใกล้ชิด คือ วัดแก้วเจริญ ส่วน ศาสนสถานที่อยู่ใกล้เคียงได้แก่ โรงเรียนเต็กตึ้ว อำเภอบางคนที และวัดประดู่ วัดบางวันทอง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ตลอดจนในเขตจังหวัดราชบุรี ได้แก่ วัดศรัทธาราษฎร์ วัดเพลง วัดพระฤทัย (โบสถ์คริสต์)

4.2.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 8 ประเภท ดังนี้

1) การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

จากการพิจารณาภาพถ่ายดาวเทียมประกอบกับการสำรวจภาคสนามพบว่า มีการใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยกระจายอยู่ในแทบทุกบริเวณพื้นที่ศึกษา มีทั้งบริเวณพื้นที่ริมน้ำคือ คลองแคว อ้อม คลองวัดประดู่ คลองบางนางสุญ และพื้นที่ถัดจากริมน้ำเข้าไปด้านใน รวมถึงพื้นที่ริมถนนสายหลักและสายรองในพื้นที่ศึกษา แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มักจะถูกอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมที่สะดวก ซึ่งในอดีตก็คือลำคลองสายต่าง ๆ จนกระทั่งมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก คือการตัดถนนสายหลักเข้าสู่พื้นที่ศึกษา การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจึงมีการขยายตัวจากพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่ใกล้กับถนนสายหลักและสายรองต่าง ๆ มากขึ้น

2) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัย

การใช้ที่ดินประเภทนี้เป็นการใช้ที่ดินแบบดั้งเดิม นับตั้งแต่การเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณปากคลองวัดประดู่ของชาวจีน ซึ่งนิยมสร้างบ้านเรือนในบริเวณที่สามารถทำการค้าขายได้ดี คือพื้นที่ริมคลองแค่อ้อม ในเขต อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี และปากคลองวัดประดู่ จนกระทั่งตลาดน้ำชบเซาลง การประกอบกิจการค้าขายขึ้นอยู่กับเส้นทางถนนมากกว่า การใช้ที่ดินประเภทนี้ในปัจจุบันจึงแทบสูญหายไปจากพื้นที่ริมน้ำ ทว่ายังคงเหลือร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองของตลาดน้ำให้พบเห็นได้บ้างจากรูปแบบของเรือนแถวไม้ริมน้ำตรงตลาดปากคลองวัดประดู่หลายหลัง ส่วนพื้นที่ด้านในถัดจากริมน้ำที่เคยเป็นเรือกสวน และหมู่บ้านมาก่อน เมื่อมีถนนตัดเข้ามา กลับมีการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยมากขึ้น

3) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมในพื้นที่ศึกษา จะกระจายอยู่ตามริมถนนสายหลักเท่านั้น โดยมีขนาดที่ดินใหญ่ – เล็กตามประเภทของกิจกรรมพาณิชยกรรม ส่วนใหญ่พื้นที่ของการใช้ที่ดินประเภทนี้ ในอดีตจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมมาก่อน เช่น สวนมะพร้าว สวนลิ้นจี่ เป็นต้น

4) การใช้ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันศาสนาในพื้นที่ศึกษาและบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นอย่างมาก เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา ประเภทพาณิชยกรรม ตลอดจนประเภทที่อยู่อาศัย เป็นต้น เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวชุมชนในพื้นที่ศึกษาค่อนข้างมีความผูกพันกับสถาบันศาสนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5) การใช้ที่ดินประเภทการศึกษา

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบำรุง) และโรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนวยการวิทย์ โดยโรงเรียนทั้งสองแห่งนี้มีพื้นที่ติดต่อกับวัดแก้วเจริญ ซึ่งในอดีตโรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนวยการวิทย์นั้นได้ใช้อาคารปริยัติธรรมในวัดแก้วเจริญเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนการสอน ด้วยความกรุณาของอดีตเจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ (หลวงปู่หยอด) ต่อมาโรงเรียนอำนวยการวิทย์จึงได้มีอาคารเรียนอย่างถาวรขึ้นในเขตธรณีสงฆ์ของวัดแก้วเจริญนั่นเอง²⁰ และในพื้นที่ศึกษายังมีโรงเรียนวัดศรัทธาราษฎร์ ที่ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับวัดศรัทธาราษฎร์นั่นเอง นอกจากนี้

²⁰ คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์, “ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวโร)”, พิมพ์ครั้งที่ 1, (2542), หน้า 78 - 80.

ภายในวัดแก้วเจริญ ยังมีห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง โดยตัวอาคารยังเป็นที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ต.เหมืองใหม่ด้วย ส่วนในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา จะมีโรงเรียนโสภณศิริ โรงเรียนอนุบาลวัดเพลง (หริตศรัทธาประชานุกุล) มีพื้นที่ติดต่อกันกับวัดเพลง และโรงเรียนเรืองวิทย์ ซึ่งเป็นพื้นที่ภายในเขตวัดพระฤทัย อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี

6) การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม

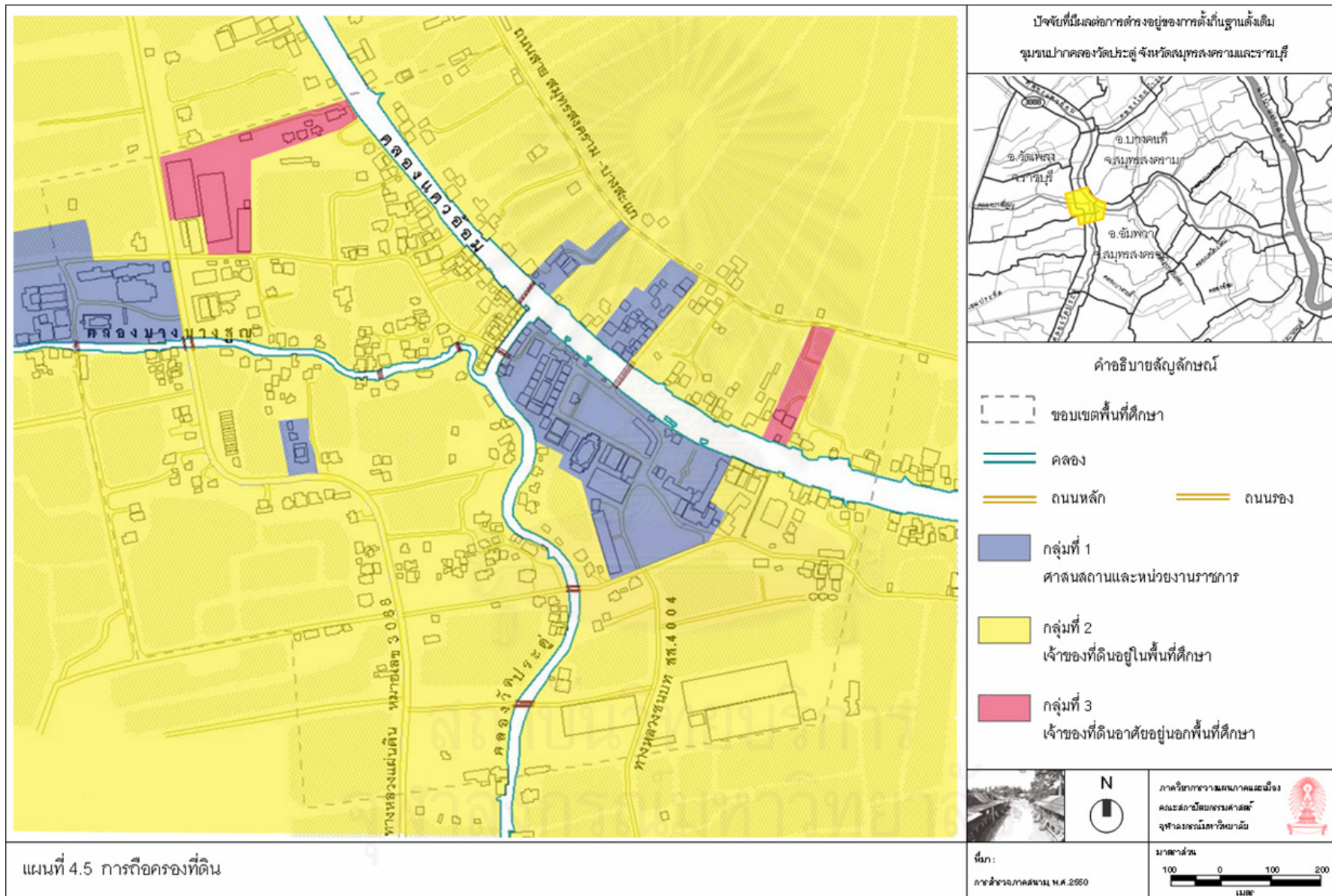
การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ที่ปัจจุบันยังเปิดกิจการอยู่มีทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ คือ โรงเลื่อยไม้ เป็นโรงงานขนาดใหญ่ มีอาคารเก็บสินค้าขนาดใหญ่มาก ส่วนอุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่พบได้หลายแห่งในเขตตำบลเหมืองใหม่ เช่น การแปรรูปเปลือกมะพร้าว การทำน้ำพริก เป็นต้น กิจการประเภทนี้ส่วนมากไม่มีสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่มากนักบนที่ดิน นอกจากนี้ในเขตเทศบาลตำบลวัดเพลง ที่ริมคลองแควอ้อมยังมี โรงเพาะเห็ดอยู่ 1 แห่ง เป็นกิจการขนาดใหญ่พอสมควรแต่ก็เป็นอุตสาหกรรมในเชิงเกษตรกรรมเท่านั้น โดยในเขตพื้นที่ศึกษานี้ไม่ปรากฏอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลภาวะ โดยการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมนี้พบมากบริเวณพื้นที่ริมถนนสายหลักและรอง เนื่องจากส่วนใหญ่ต้องใช้รถบรรทุกเพื่อขนส่งสินค้าออกสู่ตลาด และขนส่งวัตถุดิบ อุปกรณ์ต่าง ๆ เข้าสู่โรงงาน ส่วนกิจการประเภทโรงสีข้าว และคู่อ้อเรือที่เคยมีอยู่ในพื้นที่ศึกษาปัจจุบันได้ปิดกิจการไปแล้วและบางส่วนได้รื้อตัวอาคารออกไปด้วย

7) การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรม

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นสวนมะพร้าว ลั่นจี่ ส้มโอ และพืชสวนทั่วไป เมื่อมองดูโดยรวมจะพบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้มีพื้นที่ค่อนข้างมาก และกระจายเป็นกลุ่มขนาดพื้นที่เล็กบ้างใหญ่บ้าง พื้นที่สวนนี้จะเป็นทั้งพื้นที่บริเวณริมน้ำและพื้นที่ริมถนนสายหลัก

8) การใช้ที่ดินประเภทที่โล่ง ที่ว่าง

ในพื้นที่ศึกษานี้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่โล่งที่ว่าง ในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ สนามหญ้าตรงกลางวัดแก้วเจริญหน้าวิหารหลวงปู่หยอด เป็นที่ประกอบกิจกรรมในเทศกาลต่างๆ และสนามฟุตบอลกับลานในโรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบารุง) และโรงเรียนวัดแก้วเจริญ อำนวยวิทย์ ซึ่งมีทั้งลานคอนกรีตและสนามหญ้า และที่ว่างริมคลองแควอ้อมซึ่งในอดีตเป็นโรงหมู แต่ได้เลิกกิจการไปนานแล้ว ส่วนในเขตจังหวัดราชบุรี ได้แก่ ลานโล่งบริเวณปากซอยการไฟฟ้าวัดเพลง เป็นลานถมดินปรับระดับแล้วไม่มีการใช้ประโยชน์ใด เนื่องจากเจ้าของที่ดินมีโครงการก่อสร้างตึกแถว แต่ยังไม่มีการดำเนินการ นอกจากนี้ยังมีที่โล่งบริเวณตลาดลุงเพิ่ม ซึ่งมีทั้งส่วนที่อยู่ริมทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3088 เป็นที่ว่างปรับระดับปูหินคลุก และส่วนที่อยู่ด้านหลังตลาดลุงเพิ่ม ถัดเข้าไปจากทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3088 เป็นที่ส่วนบุคคล

แผนที่ 4.5 การถือครองที่ดิน

4.2.6 การถือครองที่ดิน

ที่ดินในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน (ดูแผนที่ 3.6 ประกอบ) มีผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินแบ่งเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกคือ หน่วยงานราชการและสถาบันศาสนา โดยที่ดินซึ่งอยู่ในการครอบครอง ได้แก่ โรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนวยการวิทยาลัย โรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อบำรุง) และพื้นที่ธรณีสงฆ์ คือ พื้นที่บริเวณวัดแก้วเจริญ และพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับวัดแก้วเจริญ รวมถึงพื้นที่บ้านริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่ฝั่งจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งชาวบ้านเสียค่าเช่าให้แก่วัดแก้วเจริญเป็นรายปี ปีละ 150 บาท ซึ่งค่าเช่าอยู่ในอัตราที่มานานหลายปีแล้ว²¹ พื้นที่ส่วนนี้มีขนาดพื้นที่ประมาณ 0.15 ตารางกิโลเมตร กลุ่มที่สองคือ เจ้าของที่ดินที่เป็นประชาชนทั่วไป ที่ยังอาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี ที่ดินที่อยู่ในการครอบครองอาจเป็นทั้งการอยู่อาศัยเองหรือให้ผู้อื่นเช่า ซึ่งอาจเป็นการเช่าเพื่ออยู่อาศัยหรือเช่าเพื่อประกอบกิจการต่าง ๆ โดยที่ดินซึ่งอยู่ในการครอบครองมีขนาดพื้นที่ประมาณ 0.45 ตารางกิโลเมตร และกลุ่มที่สามคือ เจ้าของที่ดินที่ย้ายไปอยู่ในกรุงเทพมหานคร และเปิดให้ผู้อื่นมาเช่าพื้นที่ของตน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเช่าเพื่อการอยู่อาศัย หรือบางส่วนปิดทิ้งไว้โดยไม่ให้ใครเช่า เนื่องจากเจ้าของจะกลับมาบ้างเป็นครั้งคราวเพื่อพักผ่อนกับครอบครัวหรือญาติมิตรตามโอกาส²² โดยที่ดินซึ่งอยู่ในการครอบครองมีขนาดพื้นที่ประมาณ 0.1 ตารางกิโลเมตร

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรในพื้นที่ศึกษามีการประกอบอาชีพที่ค่อนข้างหลากหลาย ประกอบด้วย การค้าขาย การเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม รวมถึงการรับจ้างและการรับราชการ สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจบริเวณพื้นที่ริมน้ำที่ยังคงเหลือให้พบเห็นได้บ้าง เช่น การพายเรือขายกาแฟ ขายกล้วยฉาบเรือขายน้ำปลาจากแม่กลอง หรือเรือนแถวริมน้ำที่เป็นร้านโชว์ห่วย ร้านขายยาดั้งเดิม เป็นต้น แต่กิจกรรมการค้าบริเวณนี้จะไม่คึกคักเท่ากับร้านค้าที่อยู่ตามแนวถนนสายหลักหรือถนนสายรองในพื้นที่ โดยเฉพาะในวันที่มีตลาดนัดทั้งตลาดดงเพิ่ม และตลาดนัดวัดศรีทธาวราษฏร์ กิจกรรมการค้าจะมีความคึกคักมากเป็นพิเศษ เนื่องจากมีพ่อค้าแม่ค้าจากที่อื่นมาขายสินค้าด้วยนอกเหนือจากร้านค้าปกติที่เปิดขายอยู่ทุกวัน คนที่มาจับจ่ายซื้อสินค้าก็มีทั้งชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาและชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนกิจกรรมทางด้านเกษตรกรรมนั้นในพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นการทำสวนมะพร้าว ปลูกส้มโอ ลิ้นจี่ กล้วย มะม่วง แล้วเจ้าของสวนจึงนำผลผลิตที่ได้ไปจำหน่ายตาม

²¹ สัมภาษณ์ ไพรัช ลัมไพภรณ์ อายุ 55 ปี, บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 4 สิงหาคม 2550.

²² สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอึ้งยงจิว (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 22 กรกฎาคม 2550.

ตลาดด้วยตนเองหรือมีพ่อค้าคนกลางมารับไปจำหน่ายต่อ และอาชีพรับจ้างนั้นมีทั้งการรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างขายหญ้า รับจ้างก่อสร้าง ฯลฯ ตลอดจนการรับจ้างเฉพาะทางคือ การรับจ้างขึ้นมะพร้าว และการรับจ้างเก็บลิ้นจี่ เนื่องจากการรับจ้างในลักษณะนี้ต้องอาศัยความชำนาญ โดยเฉพาะ เช่น การหักกิ่งลิ้นจี่ จะต้องรู้ว่าจะหักอย่างไรไม่ให้กิ่งช้ำ ถ้ากิ่งลิ้นจี่ช้ำปีหน้าผลผลิตอาจออกมาไม่ดีเท่าที่ควร เป็นต้น และผู้ที่รับจ้างงานประเภทนี้บางคนก็มีสวนเป็นของตนเอง แต่ก็รับจ้างไปทำงานให้สวนคนอื่นด้วย แต่คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะอายุเลยวัยกลางคนขึ้นไปและนับวันจะเหลือน้อยลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจทำงานในลักษณะนี้ ส่วนรายได้ของประชาชนในพื้นที่ศึกษานั้นพบว่า ลักษณะของอาชีพ ตลอดจนความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ มีความเกี่ยวข้องกับระดับรายได้ของครัวเรือน โดยครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา ไม่ปรากฏว่ามีครอบครัวใดมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ผู้มีรายได้ต่ำหรือยากจนของ จปฐ.²³

ภาพ 4.5 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ (ผู้วิจัย, 2550)

นอกจากนี้บทบาททางเศรษฐกิจของชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตที่ชุมชนต่าง ๆ ยังใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ตลาดนัดทางน้ำ ที่ปากคลองวัดแก้วหรือปากคลองวัดประดู่ เป็นเสมือนศูนย์กลางทางเศรษฐกิจระดับชุมชน เป็นชุมชนที่คับคั่ง และทำเลการค้าขายหนาแน่น คึกคัก จับจ่ายซื้อขายของกันตลอดทั้งวันและทุกวัน เรือแพทุกชนิด บรรทุกสินค้าและรับคนโดยสาร เข้าออกคลองซอยต่าง ๆ กันขวักไขว่ มีเรือต่อขนาดกลาง ขายส่งสินค้า ชาวบ้านร้านตลาดเรียกว่า “เรือส่ง”²⁴ แต่การเดินทางในปัจจุบันประชาชนจะใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก ซึ่งเป็นการสัญจรที่สะดวกกว่าทางน้ำ ทั้งระยะใกล้และไกล กิจกรรมค้าขาย การบริการต่าง ๆ จึงหันมายึดทำเลที่อยู่ติดกับเส้นทางถนนมากกว่า บทบาทด้านการค้าและบริการของชุมชนริมน้ำ

²³ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่, หมู่ 1 ต.วัดประดู่, หมู่ 5 และหมู่ 6 ต.วัดเพลง.

²⁴ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี. ร้านอึ้งยงวัน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี. 22 กรกฎาคม 2550.

ปากคลองวัดประดู่จึงค่อย ๆ ลดน้อยลง จนเป็นสภาพดังเช่นปัจจุบัน ส่วนภาคการผลิตจะพบว่าพื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมนั้นลดลงอย่างต่อเนื่อง ผลผลิตทางการเกษตร เช่น มะพร้าว มะม่วง เป็นต้น มีการส่งผลผลิตออกนอกพื้นที่ในปริมาณมาก ๆ ลดน้อยลง แต่จะมีกิจการที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรที่มีแนวโน้มค่อนข้างดีเกิดขึ้นใหม่ เช่น การนำกาบมะพร้าวมาทำกระบะปลูกต้นไม้ เป็นต้น

4.4 สภาพทางสังคม - วัฒนธรรม

ประชากรในชุมชนปากคลองวัดประดู่ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่มีเชื้อสายจีน และประชากรบางส่วนที่อยู่ในพื้นที่ถัดจากตลาดปากคลองวัดประดู่ เข้าไปในคลองวัดประดู่และคลองบางนางสุญ ส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายเป็นไทยแท้ แต่ปัจจุบันนี้ประชากรทั้งสองเชื้อชาติก็ได้ผสมผสานกันจนเกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรมไปแล้ว ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงนับว่าเป็นเชื้อชาติไทย สัญชาติไทยแทบทั้งสิ้น ในส่วนของการนับถือศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธประมาณร้อยละ 95 ของประชากรในพื้นที่ศึกษาทั้งหมด มีประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นส่วนน้อยมาก

โครงสร้างประชากรจากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย ประชากรอายุประมาณ 50 – 60 ปีขึ้นไป เป็นส่วนมาก ประมาณร้อยละ 50 ของประชากรที่อาศัยอยู่จริงทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา รองลงมาคือประชากรอายุ 0 - 17 ปี คิดเป็นร้อยละ 20 ส่วนประชากรวัยแรงงานจะอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนน้อยที่สุด เนื่องจากทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสิ่งแวดล้อม ทัศนคติและค่านิยมในการดำเนินชีวิต ในสมัยปัจจุบันแตกต่างจากอดีต ประชากรวัยหนุ่มสาวจึงออกไปทำมาหากินนอกพื้นที่มากขึ้น ซึ่งโดยมากจะออกไปทำงานนอกชุมชนตามจังหวัดต่าง ๆ ที่มีงานในลักษณะที่เรียนมารองรับ มีผลให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนมีสมาชิกอยู่กันไม่ครบ สมาชิกที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่ที่มีอายุมาก และลูกหลาน

ส่วนลักษณะความเป็นอยู่โดยทั่วไปของชุมชนปากคลองวัดประดู่ มีความสงบสุข ร่มเย็น ชาวบ้านส่วนมากดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย มีอัธยาศัยไมตรีต่อกันและกัน ตลอดจนผู้มาเยี่ยมเยียนเป็นอย่างดี ลักษณะสังคมมีทั้งลักษณะของสังคมเมืองและสังคมชนบทผสมผสานกัน เช่น การประกอบอาชีพของประชากรบางส่วนเป็นอาชีพของสังคมเมือง อย่างการค้าขาย การบริการ รับราชการ ฯลฯ ในขณะที่บางส่วนยังประกอบอาชีพที่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพของสังคมชนบทอยู่ และในการทำมาหากินเลี้ยงชีพนั้นยังไม่เคร่งเครียดกับการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด เท่ากับการดำเนินชีวิตของคนในเมืองใหญ่ เป็นต้น ส่วนวิถีชีวิตของชาวชุมชนที่อยู่ริมน้ำส่วนใหญ่ก็ยังคงความผูกพันกับลำคลองอยู่บ้าง เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การซื้ออาหารหรือสินค้าบางอย่าง การชก้างต่าง ๆ เป็นต้น เพียงแต่ไม่ใกล้ชิดกับลำคลองมากเหมือนในสมัยอดีต

ตาราง 4.1 จำนวนครัวเรือนและประชากรภายในพื้นที่ศึกษา

ชุมชนในพื้นที่ศึกษา	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา	จำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร (คน)	จำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษา (คน)
ชุมชนวัดแก้วเจริญ – บางวันทอง (หมู่ 10) ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม	212	54	343	170
ชุมชนบ้านวัดประดู่ (หมู่ 1) ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม	134	20	435	59
ชุมชนบ้านบางสะแก (หมู่ 3 และ 4) ต.บ้านปราโมทย์ อ.บางคนที สมุทรสงคราม	112	76	426	229
ชุมชนศรัทธาร่วมใจ (หมู่ 5) ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี	234	116	750	275
ชุมชนบึงท่าใหญ่ (หมู่ 6) ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี	226	158	748	573
รวม	918	424	2,702	1,306

(ที่มา : สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ทะเบียนในเขตพื้นที่และผู้นำชุมชน, 2550)

ความสัมพันธ์ของชาวชุมชนที่อยู่ต่างเขตการปกครองกันนั้นมีความสมัครสมานกันดีตามสมควร ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกใด ๆ ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามโอกาส ตลอดจนประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันตามประเพณีเสมอมา เช่น งานบวช งานแต่งงาน การทำบุญตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น โดยมีวัดเป็นสถานที่หลักในการจัดกิจกรรม

วัดที่มีความสำคัญอย่างมากต่อคนในชุมชนปากคลองวัดประดู่ก็คือ วัดแก้วเจริญ ตั้งอยู่ที่หมู่ 10 ในเขต ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ที่ตั้งเดิมเป็นหมู่บ้านที่ 1 ต.หัวลาด อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม มณฑลราชบุรี วัดนี้เป็นวัดโบราณ ผู้ปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นคนแรกนั้นสืบไม่ได้ความชัด ทราบเพียงว่า พระอธิการตายเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้เป็นองค์แรก ราว พ.ศ.2340²⁵ นอกจากนี้อีกฝั่งหนึ่งของคลองแควอ้อม เขต อ.บางคนที ยังมีศาสนสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนเต็กตั่ว ตั้งอยู่ในเขต ต.บ้านปราโมทย์ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม โดยศาลเจ้านี้พื้นของชาวจีน ลำน้ำแควอ้อม คลองประดู่ คลองบางนางสุญ และใกล้เคียงได้ประกอบศาสนกิจพิธี เช่น วันตรุษจีน เทศกาลกินเจ และวันสำคัญอื่นที่ชาวจีนกำหนดมาตลอดจากอดีตจนปัจจุบัน

²⁵ คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์, "ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวโล)", หน้า 119- 120.

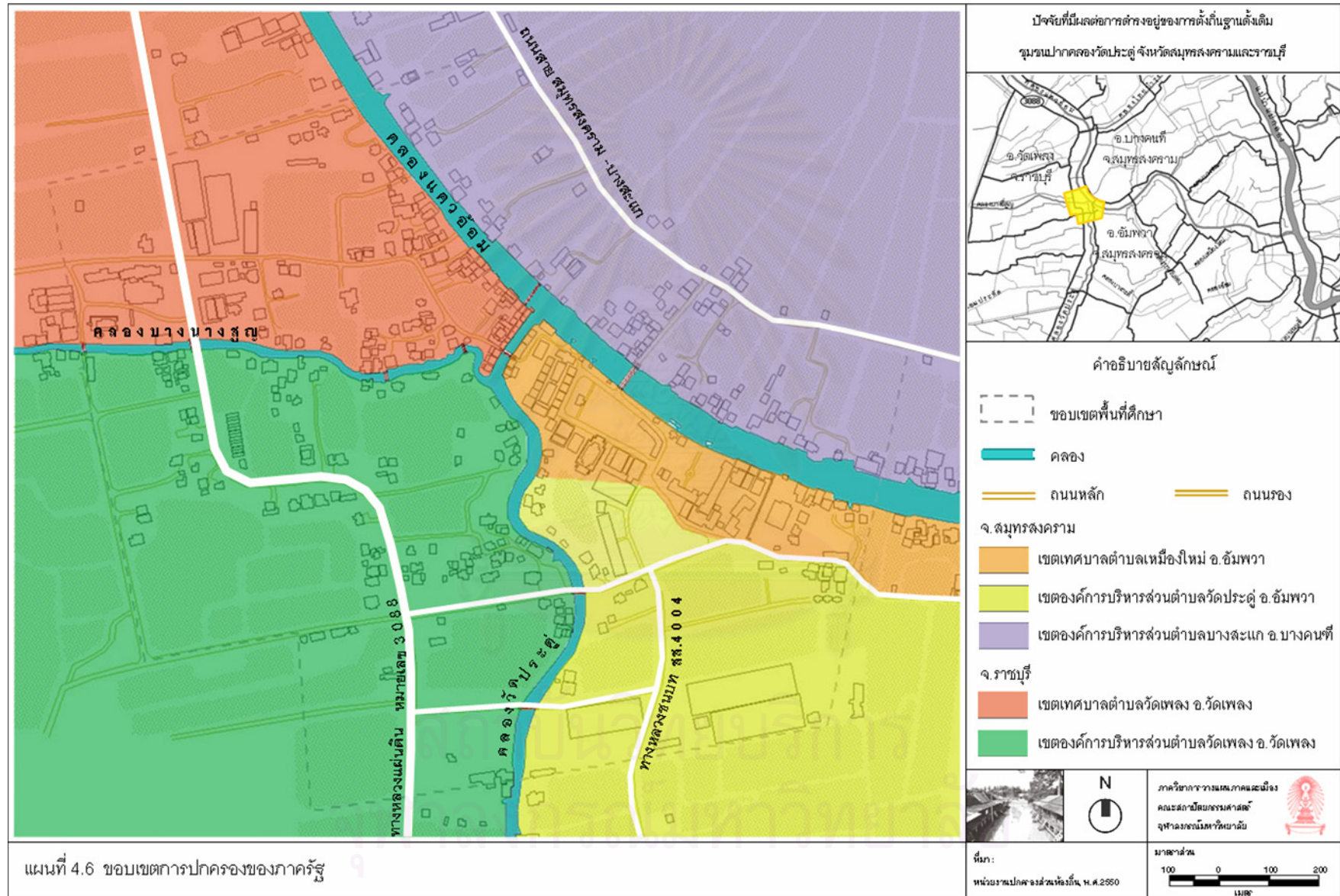
ในส่วนองงานประเพณีของชุมชน กิจกรรมที่ชาวชุมชนกระทำร่วมกันโดยมากคือ การทำบุญที่วัดในวันสำคัญ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และตามเทศกาลต่าง ๆ ส่วนประเพณีหนึ่งที่แตกต่างจากที่อื่นซึ่งวัดแก้วเจริญจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือ งานวันครบรอบมรณภาพของหลวงปู่หยอด อดีตเจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ ซึ่งจัดขึ้นประมาณช่วงวันที่ 12 เดือนมีนาคม นอกจากนี้ในวันพระ โดยเฉพาะในระหว่างเทศกาลเข้าพรรษา ชาวพุทธ ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีศรัทธาทั้งหลายจะไปค้างคืนที่วัด เพื่อฟังพระสวดมนต์และฟังเทศน์ตอนกลางคืน ตลอดจนปฏิบัติสมาธิภาวนาร่วมกันก็ยังคงมีอยู่หลายคน นับเป็นประเพณีอันดีงามที่ได้ปฏิบัติสืบมาถึงปัจจุบัน

4.5 ลักษณะการเมือง - การปกครอง

จากการแบ่งเขตพื้นที่เพื่อการบริหารและปกครองโดยภาครัฐ บริเวณพื้นที่ศึกษาจึงเป็นพื้นที่รอยต่อของเขตการปกครองในหลายพื้นที่ โดยประกอบด้วย (ดูแผนที่ 4.7 ประกอบ)

- 1) พื้นที่บางส่วนของหมู่ 10 ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเหมืองใหม่
- 2) พื้นที่บางส่วนของหมู่ 1 ตำบลวัดประดู่ อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่
- 3) พื้นที่บางส่วนของหมู่ 3 และหมู่ 4 ตำบลบ้านปรามอทย์ อำเภอบางคนที สมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบางสะแกและบ้านปรามอทย์
- 4) พื้นที่บางส่วนของหมู่ 5 ตำบลวัดเพลง อำเภอวัดเพลง ราชบุรี เป็นพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลวัดเพลง
- 5) พื้นที่บางส่วนของหมู่ 6 ตำบลวัดเพลง อำเภอวัดเพลง ราชบุรี เป็นพื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลง

โครงสร้างการบริหารงานของหน่วยการปกครองในเขตพื้นที่เทศบาลทั้ง 2 แห่ง เป็นไปตามพระราชบัญญัติเทศบาล 2496 รวมทั้งแก้ไขเพิ่มเติมจนถึงฉบับที่ 12 พ.ศ.2546 โดยองค์การเทศบาลประกอบด้วย สภาเทศบาลและคณะเทศมนตรี ซึ่งสมาชิกสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรีจะมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน ส่วนหน่วยการปกครองในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 2 แห่ง มีโครงสร้างการบริหารงานตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และแก้ไขถึงปัจจุบัน ซึ่งโครงสร้างการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วย สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะผู้บริหาร โดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน

ส่วนการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ของคณะผู้บริหารในพื้นที่ดังกล่าว ในภาพรวมพบว่าแต่ละเขตพื้นที่จะมีนโยบายพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เป็นหลัก โดยจะเน้นการส่งเสริมอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่จะพัฒนาชุมชนให้มีสภาพแวดล้อมน่าอยู่อาศัย ให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสุขภาพอนามัยดี ตลอดจนมีการมุ่งเน้น ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ส่วนนโยบายการพัฒนาในด้านอื่นๆ จะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละเขตพื้นที่ ทั้งนี้ในแผนการพัฒนาพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นโครงการที่มุ่งเน้นพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ยกกระดับคุณภาพชีวิตทั่วไป ยังไม่ปรากฏว่ามีโครงการขนาดใหญ่จากนักลงทุนภายนอกแต่อย่างใด

4.6 สรุปภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาลักษณะทั่วไปของชุมชนปากคลองวัดประดู่ทั้งหมดภายในบทที่ 4 นี้ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการศึกษา อันได้แก่องค์ประกอบทางด้านกายภาพ ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม และด้านการเมืองการปกครองแล้ว สามารถสรุปภาพรวมของชุมชนโดยได้แยกอธิบายตามองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านข้างต้นดังต่อไปนี้

4.6.1 ทางด้านกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ศึกษา พบว่าตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำในอดีตอย่างชัดเจน แม้ว่าพื้นที่บริเวณถัดจากริมน้ำเข้าไปที่เคยเป็นพื้นที่สวนผลไม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปบางส่วน แต่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังสามารถรักษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี โดยยังคงเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำที่มีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างเหนียวแน่น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งคลองแควอ้อม คลองประดู่ และคลองบางนางสุญ นอกจากนี้ระบบนิเวศน์ที่ดีของพื้นที่ ส่งผลให้สภาพแวดล้อมของชุมชนมีความสวยงามและร่มรื่นอยู่เสมอ ในส่วนของอาคารสิ่งปลูกสร้างที่ยังคงมีการอนุรักษ์และรักษาสภาพให้ดำรงอยู่เหมือนครั้งในอดีต ได้ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าหาได้ยากในปัจจุบัน ที่สามารถสะท้อนภาพความรุ่งเรืองของชุมชนในอดีตได้เป็นอย่างดี

4.6.2 ทางด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นชุมชนที่มีการประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก รองลงมาคืออาชีพที่เกี่ยวกับการเกษตร เช่น การทำสวนมะพร้าว สวนลิ้นจี่ เป็นต้น ในอดีตสมัยที่แม่น้ำลำคลองยังเป็นเส้นทางสัญจรหลักของผู้คน พื้นที่ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่จะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่ปัจจุบันการคมนาคมทางถนนมีความสะดวกสบายมากกว่าการสัญจร

ทางน้ำ กิจกรรมการค้าขายบริเวณพื้นที่ริมน้ำจึงซบเซาลงอย่างมาก ร้านค้าที่ตั้งใหม่ต่างยึดทำเลใกล้กับถนนสายต่าง ๆ มากกว่า ในขณะที่ร้านค้าดั้งเดิมที่อยู่ริมน้ำบางส่วนก็ยังคงเปิดกิจการอยู่ สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไป ซึ่งปริมาณการซื้อขายจะไม่มาก ขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่างจากในอดีตที่ขายดีขายได้มาก ส่วนการประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการทำสวนมะพร้าว ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านมาแต่อดีต และบางส่วนก็เป็นสวนลั่นจี่ ส้มโอ กัลยง ตลอดจนสวนแบบผสมผสาน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ราคาผลผลิต ความพอใจของเจ้าของพื้นที่นั้นๆ เป็นต้น สภาพเศรษฐกิจโดยรวมจะเป็นแบบพอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้

4.6.3 ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

สภาพสังคมของชุมชนในพื้นที่ศึกษาโดยรวมมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ไม่มีความเคร่งเครียดในการดำเนินชีวิตมากเท่ากับคนในเมืองใหญ่ ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นวัยสูงอายุและวัยเด็ก ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากค่านิยม ทศนคติในการดำเนินชีวิต ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจของชุมชนที่ผลักดันให้ประชากรวัยหนุ่มสาวต้องเดินทางออกนอกพื้นที่เพื่อประกอบอาชีพหรือศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้นไป ในขณะที่กลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก็ยังคงสืบทอดกิจการจากบรรพบุรุษ สืบทอดวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง และดูแลรักษาอาคารบ้านเรือนที่ได้อยู่อาศัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนประกอบกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ให้คนรุ่นต่อมาได้เรียนรู้และทราบถึงวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากชุมชนริมน้ำหลายแห่งที่วิถีชีวิตและกลุ่มคนดั้งเดิมได้สูญหายไปหมดตามกาลเวลาและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

นอกจากนี้การที่ประชากรอยู่คนละเขตการปกครอง คนละจังหวัดกันนั้นไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยมีในอดีตสูญหายหรือทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ชาวชุมชนส่วนมากยังคงความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือกัน มีความเป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกันเสมอ

4.6.4 ทางด้านการเมืองและการปกครอง

ลักษณะการบริหารปกครองโดยภาครัฐที่มีต่อชุมชนปากคลองวัดประดู่ เป็นการบริหารและปกครองพื้นที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันแบบแยกส่วน แต่ละหน่วยงานจะพัฒนาพื้นที่เฉพาะบริเวณที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของตนเอง ขาดการประสานงานร่วมกันให้ชุมชนซึ่งเสมือนเป็นชุมชนเดียวกันได้มีระดับการพัฒนาที่สอดคล้องกัน เท่าเทียมกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเป็นอิสระของหน่วยการบริหารและปกครองในการที่จะกำหนดโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ข้างเคียง ส่วนนโยบายหลักของแต่ละเขตการปกครอง จะเกี่ยวกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนให้มีสภาพแวดล้อมน่าอยู่อาศัย มีคุณภาพชีวิตที่ดี และนโยบายด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

บทที่ 5

พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่

การศึกษาพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่¹ ได้อาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและบริเวณที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ในปัจจุบัน ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม เช่น เอกสาร ภาพถ่ายดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศ และการบอกเล่าทางประวัติศาสตร์ (Oral history) เป็นต้น เพื่อทราบถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5.1 พัฒนาการทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

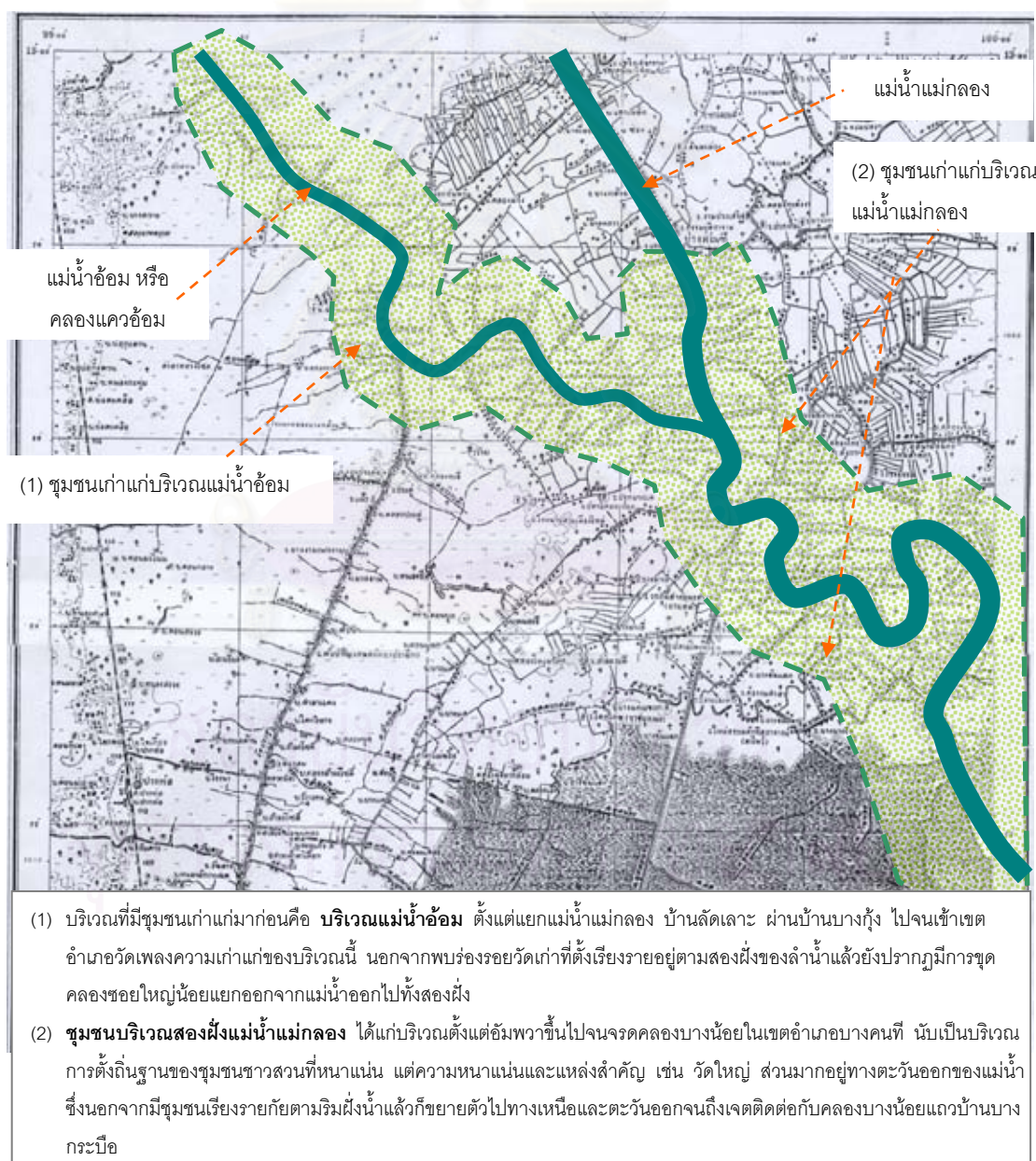
ชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งอยู่บริเวณที่มีลำน้ำสองสายมาบรรจบกันคือ คลองวัดประดู่และคลองแควอ้อม หรือลำน้ำอ้อม ซึ่งข้อเขียนของรองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ในเรื่องท้องถิ่นสมุทรสงคราม ได้กล่าวว่าลำน้ำอ้อมนี้ ถือได้ว่าเป็นลำน้ำแม่กลองสายเก่า และยังคงกล่าวถึงบริเวณชุมชนเก่า คือ ชุมชนบริเวณแม่น้ำอ้อม และชุมชนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ทั้งสองบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวสวนที่เรียกว่า สวนนอก อันเป็นที่รู้จักกันมาช้านาน¹ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า สวนนอก ซึ่งเป็นชุมชนริมน้ำที่ทำสวนไม้ผลและพืชผักจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก เช่น พริก หอม กระเทียม มะม่วง มะพร้าวบางช้าง ฯลฯ อยู่ในเขตการปกครองของเมืองราชบุรี มีหลักฐานว่า ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ราวปี พ.ศ.2173 – 2198 แขวงบางช้างเริ่มปรากฏมีสวนผลไม้และพืชผักที่อุดมสมบูรณ์ มีความเจริญทั้งในด้านเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรม ช่วงเวลานั้นสภาพพื้นที่บางช้างเป็นปารกปะปนกับสวน มีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง แต่ต่อมาพื้นที่ในแถบนี้ได้มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือน และทำการบุกเบิกพื้นที่ในบริเวณที่เป็นลำคลองสายย่อยสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง เพื่อตั้งถิ่นฐานและทำมาหากิน เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความเหมาะสมสำหรับการตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัย มีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่ก่อตัวจากตะกอนแม่น้ำ

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วง โดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ และบทบาททางด้านต่าง ๆ ของชุมชน เป็นเกณฑ์ในการกำหนดช่วงพัฒนาการ ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ท้องถิ่นสมุทรสงคราม” ใน วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544), หน้า 50 – 54.

- ช่วงที่ 1 : ยุคบุกเบิกการตั้งชุมชน (พ.ศ.2310 - 2449)
- ช่วงที่ 2 : ยุคชุมชนขยายตัวและตลาดน้ำคึกคัก (พ.ศ.2450 - 2500)
- ช่วงที่ 3 : ยุคเปลี่ยนผ่าน ชุมชนริมน้ำชบเซา (พ.ศ.2501 - 2541)
- ช่วงที่ 4 : ยุคกระแสฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2542 – ปัจจุบัน)

การแบ่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนออกเป็นช่วง ๆ เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ขององค์ประกอบเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในแต่ละช่วงเวลา โดยได้ทำการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง รวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบในแต่ละช่วงเวลาดังต่อไปนี้

ภาพ 5.1 แสดงบริเวณ “ชุมชนสวนนอก”

5.1.1 ช่วงที่ 1 : ยุคบุกเบิกการตั้งชุมชน (พ.ศ. 2310 - 2449)

เหตุการณ์ต่าง ๆ และสภาพทั่วไปของพื้นที่ ที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และชุมชนรอบข้างในช่วงแรก มีรายละเอียดดังนี้

- พ.ศ.2310 หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

ช่วงเวลานี้ชาวลุ่มน้ำแม่กลองทั้งบริเวณปากอ่าวแม่กลอง และชาวสวนริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง รวมทั้งชาวบ้านจากอยุธยา และจากบริเวณอื่น ๆ พวกกันละทิ้งบ้านเรือนอพยพหนีภัยสงคราม ด้วยการบุกเบิกพื้นที่ถอยร่นเข้าไปในบริเวณที่เป็นลำคลองสายย่อย ๆ สองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ประกอบกับต่อมาได้มีการกวาดต้อนผู้คนเชื้อชาติต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานภายหลังบ้านเมืองสงบ ส่งผลให้พื้นที่ในแถบนี้มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่น โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง และริมคลองสายใหญ่ต่าง ๆ เช่น คลองอัมพวา คลองบางจาก คลองแควอ้อม คลองบางแค รวมทั้งคลองย่อยสายต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า อยู่ในอุโมงค์ในสวน²

- พ.ศ.2325 ถึง พ.ศ.2435 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้มีผู้ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบอัมพวาและพื้นที่โดยรอบมากขึ้น นอกจากเป็นผู้คนที่อพยพหนีภัยสงครามดังกล่าวข้างต้น ยังมีกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพเป็นจำนวนมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชาวจีนอพยพในสมัยนี้เข้ามาในอัมพวาเพื่อตั้งรกรากทำสวน บางส่วนมาเป็นแรงงานรับจ้างกร่องสวนให้กับคนท้องถิ่น โดยจะปลูกพืชผักบนคันสวนระหว่างการปลูกมะพร้าวเป็นค่าตอบแทน เมื่อปลูกมะพร้าวเสร็จก็ย้ายไปรับจ้างกร่องสวนให้กับเจ้าของรายอื่นต่อไป ขณะเดียวกันชาวจีนอพยพบางส่วนยังมีความชำนาญทางการค้าขายด้วย ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนมีการขยายตัว เกิดตลาดนัดทางบกและทางน้ำตามที่ต่างๆ โดยเฉพาะตลาดน้ำเกิดขึ้นมากมายบริเวณปากคลองสายสำคัญและบริเวณหน้าวัดที่อยู่ริมน้ำ เช่น บริเวณปากคลองบางจาก ปากคลองอัมพวา ปากคลองบางนกแขวก ปากคลองวัดแก้วเจริญ ฯลฯ ตลาดนัดทางน้ำเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ที่ชาวบ้านนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนหรือขายกัน แต่ยังเป็นสถานที่ที่ผู้คนจากที่อื่นมาซื้อผลผลิตและนำผลผลิตมาค้าขายหรือแลกเปลี่ยนกันด้วย³ ส่วนพื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นี้สันนิษฐานว่าชาวจีนอพยพดังกล่าวได้เริ่มเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณปากคลองวัดประดู่แล้ว โดยระยะแรกจะสร้างเรือนแพลอยอยู่ในน้ำตามริมตลิ่งบริเวณปากคลองวัดประดู่

² วิลาวัลย์ ภมรสุวรรณ, "การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต ภาคศึกษารวางแผนภาค และเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 93.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

- พ.ศ.2403 – 2411 มีการพัฒนาเครือข่ายแม่น้ำลำคลอง

ผลจากการเห็นสนธิสัญญาเบาวริงกับประเทศอังกฤษและชาติตะวันตกใน พ.ศ.2338 ช่วงเวลานี้รัฐจึงมีนโยบายพัฒนาเครือข่ายแม่น้ำลำคลอง เพื่อความสะดวกในการคมนาคมและการลำเลียงผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ เช่น การเสนอขุดคลองภาษีเจริญจากกรุงเทพฯ สู่มแม่น้ำท่าจีนใน พ.ศ.2403 และการขุดคลองดำเนินสะดวกใน พ.ศ.2409 ซึ่งคลองทั้งสองขุดขึ้นเพื่อความสะดวกสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาล โดยเฉพาะการขุดคลองดำเนินสะดวกนั้นได้ทำให้การสัญจรทางตอนบนของพื้นที่แถบที่ขุดคลองนี้เปลี่ยนจากการใช้เกวียนเป็นการสัญจรทางน้ำ ชุมชนเกิดความสะดวกในการติดต่อถึงกัน และเมื่อ พ.ศ.2411 (ปลายสมัยรัชกาลที่ 4) เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทรงให้ขุดคลองประชามขึ้นเพื่อย่นระยะทางขนส่งสินค้าทางทะเลจากเพชรบุรี โดยภายหลังการขุดคลองประชามขึ้นได้ส่งผลให้ผู้คนพากันเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณอัมพวาหนาแน่นขึ้น ประกอบกับต่อมาภายหลังได้มีการขุดคลองซอยแยกจากคลองขุดดังกล่าวเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างระบบน้ำสำหรับการทำไร่ ทำสวน และได้ประโยชน์ทางการสัญจรด้วย ส่งผลให้ระบบโครงข่ายทางน้ำเชื่อมต่อกันทั่วถึง การเดินทางระหว่างชุมชนต่าง ๆ ด้วยเรือมีความสะดวกจากเส้นทางคลองขุดที่ลัดถึงกันมากขึ้น

- พ.ศ.2417 มีประกาศยกเลิกระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาส

นโยบายที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านแถบอัมพวาอีกเรื่องหนึ่งคือ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศพระราชกำหนดเลิกทาส ทางรัฐจึงมีประกาศยกเลิกระบบแรงงานเกณฑ์และระบบทาส ใน พ.ศ.2417 ส่งผลให้มีชาวไทยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งบรรดาข้าทาสในแถบนี้ที่เพิ่งได้รับอิสระจากระบบไพร่ ซึ่งเคยทำสวนเตียน ปลูกพืชผัก และไม้ล้มลุก และชาวไทยอีกกลุ่มเป็นคนที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดเพชรบุรี เข้ามาถือสวนหรือเช่าสวนของชาวสวนที่อยู่แต่เดิม จนสามารถเก็บเงินซื้อที่ดินทำสวนเป็นของตนเองได้ แต่หากเป็นพื้นที่ด้านในหรือปลายคลอง เช่น คลองวัดประดู่ คลองบางแค คลองโพรงพาง เป็นต้น ก็สามารถบุกเบิกจับจองพื้นที่ซึ่งเป็นป่ากร้างโดยไม่ต้องซื้อ ซึ่งมีทั้งเบิกพื้นที่เป็นทุ่งนา เป็นร่องสวน ทำนาในร่อง และปลูกมะพร้าวน้ำตาล⁴

- พ.ศ.2425 มีการดำเนินการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดแก้วเจริญ⁵

ชุมชนปากคลองวัดแก้วเจริญได้เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมั่นคงมากขึ้นในช่วงนี้ เนื่องจาก

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁵ คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์, “ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวโร)”, พิมพ์ครั้งที่ 1, (2542), หน้า 121.

พระภิกษุฟักได้จัดการปฏิสังขรณ์วัดเป็นการใหญ่หลังจากได้รับอาราธนามาเป็นเจ้าอาวาส พระอุโบสถของวัดแก้วเจริณุก่อนหน้านี้อาจชำรุดทรุดโทรม เมื่อมาถึงยุคพระอธิการฟัก จึงได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณวัดแก้วเจริณูได้เต็มใจช่วยเหลืออย่างเข้มแข็งจนปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดแก้วเจริณูได้สำเร็จ นับได้ว่าในยุคนี้วัดได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ

- พ.ศ.2440 - 2441 มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีพระราชดำริให้มีการปรับปรุงการปกครองของประเทศไทย โดยได้ออกพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 เพื่อใช้เป็นพื้นฐานขั้นต้นของการจัดรูปการปกครองแบบเทศาภิบาล และยกเลิกการปกครองแบบเก่าไป ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองตามระบบมณฑลเทศาภิบาล หลักการปกครองแบบเทศาภิบาลนี้คือ รัฐบาลจะทำการปกครองหัวเมืองตั้งแต่ชั้นต่ำสุดถึงสูงสุด โดยเริ่มต้นจากพลเมืองเลือกผู้ใหญ่บ้าน และผู้ใหญ่บ้าน 10 หมู่บ้านมีสิทธิเลือกกำนันของตำบล ตำบลหลาย ๆ ตำบลมีพลเมืองประมาณ 10,000 คนรวมกันเป็นอำเภอ หลายอำเภอรวมกันเป็นเมือง และหลายเมืองรวมเป็นมณฑลโดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ดูแล สำหรับพื้นที่แถบอัมพวาจะมีราชบุรีเป็นศูนย์กลาง

- พ.ศ.2447 (ร.ศ.123) รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้นเมืองราชบุรีและเมืองสมุทรสงคราม

จดหมายนายทรงอานุกาพเล่าเรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งแรก ในฉบับที่ 3 ได้เล่าเกี่ยวกับการประพาสเมืองราชบุรี ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2447 ว่า “บ่ายวันนี้ทรงเรือมาด 4 แจว เรือไฟเล็กลากล่องน้ำไปประพาสในแม่น้ำอ้อม เรือลำเดียวอยู่ข้างจะยัดเยียดจึงมีพระราชประสงค์จะหาซื้อเรือ 4 แจว.....เป็นเรือของกำนันหมื่น แต่เป็นเรือชำรุดหาได้ซื้อไม่.....ไปจนถึงวัดเพลง จึงซื้อเรือมาดประทุน 4 แจวได้ลำหนึ่ง พระราชทานชื่อว่าเรือต้น” สันนิษฐานว่าชุมชนบริเวณแม่น้ำอ้อมนี้จะมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่พอสมควร เนื่องจากมีกำนันเป็นผู้ปกครองพื้นที่แถบนี้

ส่วนในจดหมายฉบับที่ 4 ได้เล่าถึงการประพาสเมืองสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2447 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสต้นเข้าสู่บริเวณปากคลองวัดประดู่ เป็นการเสด็จทางชลมารค โดยเรือมาด 4 แจว มีเรือต้นที่ซื้อใหม่เป็นเรือที่นั่งรอง พ่วงเรือไฟเล็กเข้าทางแม่น้ำอ้อม เพื่อแวะซื้อเสบียงอาหารที่ตลาดปากคลองวัดประดู่ หลังออกจากตลาดจึงเสด็จเข้าคลองวัดประดู่ ไปจนถึงวัดประดู่ และทรงให้หยุดพักทำครัวเสวยเช้าที่วัดประดู่ นั้น จากเอกสารเกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้นที่บรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับตลาดปากคลองวัดประดู่ในสมัยนั้น

“.....ไปแวะซื้อเสบียงอาหารที่ตลาดปากคลองวัดประดู่พวกเราเดินซุ่มนซุ่มกันไปตามเพลงไม่มีใครจะรู้จัก เขากำลังเล่นลิเกกันหน้าโรงบ่อน ฉันทัดเดินไกลไปดู ไปพบทหารเรือซึ่งเคยเป็นบ่อบของพระยาชลยุทธ รู้จักกันมาแต่ก่อน เห็นมันรู้จักก็จึงกระซิบบอกอ้ายหมอนั่นว่า เอ็งอย่าอีกทีก็ให้ใครรู้ว่าเสด็จ คุณมันก็นิ่งเฉยดีอยู่ ไม่เห็นผู้ใดรู้เห็นวีแวว จนกระทั่งเสด็จกลับลงเรือ พอเรือออกจากท่า เจ้าพิณพาทย์ลิเกก็ตีเพลงสรรเสริญพระบารมีส่งเสด็จ นี่แหละเป็นด้วยเหตุบ่อบพระยาชลยุทธไปโจษขึ้นหรืออย่างไรก็หาทราบไม่....”⁶

ที่ได้กล่าวว่ปากคลองวัดประดู่ก็คือปากคลองวัดแก้วเจริญในปัจจุบัน เป็นปากคลองที่จะเข้าไปในคลองวัดประดู่ ท่านพระครูสุนทรธรรมกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญเล่าว่า⁷ สมัยก่อนริมปากคลองฝั่งตะวันตกมีโรงบ่อน การพนัน มีนายบ่อนผูกอากรเล่นอยู่เป็นประจำ ส่วนโรงลิเกที่ว่านั้นเล่นอยู่ในลานวัดแก้วเจริญฝั่งคลองด้านตะวันออก พวกที่ไปซื้อเสบียงก็ไปซื้อฝั่งคลองข้างโรงบ่อนเพราะมีตลาด ส่วนสมเด็จพระยาดำรงฯ กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นฝั่งคลองด้านตะวันออกที่มีลิเกเล่นอยู่ เจ้าพิณพาทย์ที่ตีเพลงสรรเสริญพระบารมีก็ตีที่ฝั่งวัดแก้วเจริญ ฉะนั้น ตลาดปากคลองวัดประดู่จึงมีความคึกคักมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีการเสด็จประพาสต้น และมีทั้งตลาดที่ค้าขายกันบนบกและตลาดที่ค้าขายกันบนท้องน้ำ ซึ่งตลาดบกในสมัยนั้นคาดว่าจะเป็นบริเวณเรือนแถวริมน้ำริมคลองแควอ้อม ในพื้นที่เขตอำเภอวัดเพลงในปัจจุบัน อาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำตรงตลาดปากคลองนี้จึงน่าจะได้สร้างขึ้นก่อนที่จะมีการเสด็จประพาสต้นครั้งนี้ โดยเฉพาะอาคารที่ในอดีตเป็นเรือนแพมาก่อนจะเป็นอาคารเก่าแก่ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่แน่นอน มีเพียงการซ่อมแซมปรับปรุงตามสภาพเท่านั้น

- พ.ศ.2449 มีการสร้างศาลเจ้าบริเวณปากคลองวัดประดู่เป็นครั้งแรก⁸

ศาลเจ้า เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือเมื่อมีคนจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งในชุมชนซึ่งต่อมามากกลายเป็นย่านตลาด และชาวจีนมีการแต่งงานกับคนพื้นถิ่นจนมีลูกหลาน ชุมชนขยายใหญ่ขึ้นก็จะมีผู้สร้างศาลเจ้าขึ้นเป็นที่ประกอบประเพณี พิธีกรรม ยิ่งกว่านั้น ชุมชนเมืองที่เติบโตเป็นเมืองใหญ่ เป็นที่รวมของพวกพ่อค้าคหบดีและผู้มีอาชีพหลากหลาย มักมีการสร้าง “โรงเจ” ขึ้นเพื่อการทำบุญและการประกอบประเพณี พิธีกรรมด้วย⁹ สำหรับศาลเจ้าบริเวณปากคลองวัดประดู่นี้ชาวชุมชนในอดีตจะเรียกว่า “ศาลเจ้า

⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เสด็จประพาสต้น, (กรุงเทพฯ: หจก.บรรณกิจเทรดดิ้ง,2539),หน้า 13- 14.

⁷ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544), หน้า 46.

⁸ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี. ร้านอ้อยง้วน (ชายบาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี. 10 ตุลาคม 2550.

⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, เรือนไทย บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, มีนาคม 2543), หน้า 57.

ล่าง” ต่อมาจึงมีการตั้งชื่อว่า “ยื่นเต็กตั่ว” ในการก่อสร้างครั้งแรกนั้นเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว หลังคามุงสังกะสี เป็นสถานที่สำหรับการประกอบพิธีไหว้เจ้าตามประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ ของชาวจีนในชุมชนและชุมชนรอบข้างเรื่อยมา

ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนบริเวณพื้นที่ศึกษาในช่วงเริ่มแรกของการก่อตั้งชุมชน ซึ่งเป็นทั้งชุมชนเกษตร และชุมชนการค้า นั้น มีลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง รวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ

สภาพพื้นที่โดยรอบส่วนใหญ่ยังเป็นป่ารกปะปนกับพื้นที่สวน มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นบริเวณที่ดอน อันเกิดจากการทับถมของลำน้ำที่คดเคี้ยวไปมาก่อนที่จะออกทะเล ประกอบกับระบบเครือข่ายลำน้ำที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่องถึงหลังจากที่มีการปรับปรุงเครือข่ายลำน้ำ โดยการขุดคลองสายต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจากคลองที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้จึงได้อาศัยที่ดอนเหล่านั้นเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเรือกสวน และใช้แม่น้ำลำคลองเพื่อการคมนาคมและอุปโภคบริโภค รวมทั้งการทำสวนด้วย ชุมชนริมน้ำทั่วไปในแถบนี้ ล้วนสร้างบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ตามริมสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง บริเวณคู้้งน้ำ หรือบริเวณที่ลำคลองมาบรรจบกัน หรือบริเวณทางแยกแม่น้ำ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงแรกจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างมาก พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่ารก้าง และดงต้นมะพร้าว สิ่งปลูกสร้างที่มีในระยะแรก นอกจากวัดและศาลเจ้าก็มีบ้านเรือนริมน้ำอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน และมีเรือนแพลอยอยู่ในน้ำตามริมตลิ่งบริเวณปากคลองวัดประดู่ ส่วนลักษณะบ้านเรือนหากเป็นบ้านของคนไทย จะนิยมปลูกบ้านทรงไทยโบราณ หรือเรือนไทยพื้นถิ่นยกเสาสูง หลังคามุงจาก มีคูเก็บเรือ มีศาลาทำน้ำหรือบันไดทำน้ำอยู่หน้าบ้านสำหรับขึ้นลงเรือ และเป็นสถานที่ประกอบกิจวัตรประจำวัน แต่เดิมบ้านเรือนของชาวสวนในแถบนี้นิยมสร้างเป็นเรือนเครื่องผูกสร้างด้วยไม้ไผ่ หรือที่เรียกว่า “บ้านซัดเตะ” เพราะหาง่าย ปลูกง่าย อีกทั้งการก่อสร้างไม่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก อาศัยการขอแรงจากเพื่อนบ้าน และเมื่อหมดอายุก็สามารถซ่อมแซมหรือปลูกใหม่ได้ง่ายและเร็ว ส่วนใหญ่เป็นเรือนเดี่ยว¹⁰ ส่วนบ้านของชาวจีนบริเวณปากคลองวัดประดู่ในช่วงแรกนี้จะมีลักษณะเป็นเรือนแพลอยอยู่ในน้ำ ซึ่งเป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัย

ทางด้านการคมนาคมขนส่ง แม่น้ำลำคลองถือเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรภายในชุมชนระหว่างบ้านเรือน รวมถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างออกไป แม่น้ำลำคลองจึงมี

¹⁰ วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ, “การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จ. สมุทรสงคราม,” หน้า95.

ความสำคัญอย่างมากในการเดินทางทั่วไป ส่วนการสัญจรทางบกมีการใช้ทางเกวียนหรือทางเดินเท้า ซึ่งส่วนมากจะเป็นคันดินตามร่องสวนหรือท้องนาที่มีขนาดไม่กว้างนัก

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของชุมชนทั่วไปในแถบนี้ในช่วงแรกจะเป็นการทำไร่ทำสวน มีลักษณะการผลิตเป็นแบบผสมผสานคือ การผสมผสานกันของระบบผลิตหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน เช่น การทำน้ำตาลมะพร้าว การทำสวนไม้ผล การปลูกพืชผักล้มลุก และการทำนา เป็นต้น โดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หากเหลือจากการบริโภคจึงนำไปแลกเปลี่ยนกัน เป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ในการผลิตนี้จะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก จนกระทั่งมีชาวจีนที่มีความชำนาญทั้งในการค้าขายและทำการเกษตรอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนเริ่มมีการขยายตัว เกิดมีทั้งตลาดบกและตลาดนัดทางน้ำตามที่ต่าง ๆ¹¹ ซึ่งชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีชัยภูมิดีเหมาะสำหรับทำการค้าขาย เมื่อพื้นที่แถบนี้เริ่มมีคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนและทำมาหากินมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ด้านในที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร การค้าของตลาดปากคลองวัดประดู่จึงมีการขยายตัว มีกิจกรรมทางการค้าหนาแน่นขึ้น โดยพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมค้าขายในช่วงแรก ๆ จะอาศัยท้องน้ำบริเวณที่สบกันระหว่างคลองแควอ้อมและคลองวัดประดู่ เป็นที่ลอยเรือค้าขายแลกเปลี่ยนของควา ของสด ผัก ผลไม้กัน ซึ่งพวกพ่อค้าแม่ค้าก็คือชาวสวนที่อาศัยอยู่ในอู่ในสวน และที่พายเรือมาจากที่อื่น เช่น แม่กลอง ยี่สาร เป็นต้น นำผลผลิตของตนเองมาแลกเปลี่ยนกัน ส่วนแพร้านค้าที่จอดอยู่ตามริมตลิ่งนั้นจะเป็นบ้านเรือนของชาวจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้นั่นเอง

3) ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River Linear Settlement) อันเป็นผลจากสภาพทางภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมาย ส่งผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนโดยรอบมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างแนบแน่น เนื่องจากแม่น้ำลำคลองมีบทบาทในการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันมาก เช่น เป็นแหล่งอาหาร เป็นพื้นที่สำหรับประกอบอาชีพทั้งการค้าขายและการเกษตร เป็นเส้นทางสัญจร เป็นสถานที่เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น แม่น้ำลำคลองจึงเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวชุมชนให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งความอุดมสมบูรณ์นี้เองที่ส่งผลให้ชาวชุมชนแถบนี้มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายและสงบสุข สำหรับ

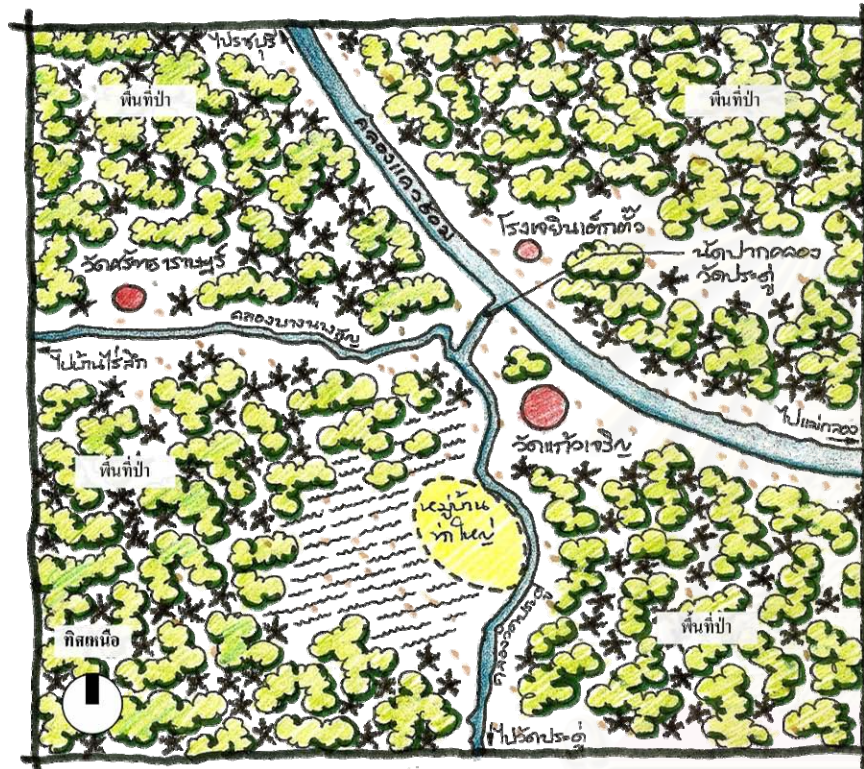
¹¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 105.

สภาพสังคมโดยทั่วไปผู้คนจะอยู่กันเป็นหมู่บ้าน เกี้ยววงเป็นญาติกัน หรือเป็นกลุ่มพื้นเพเดียวกัน ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวใหญ่มีปู่ย่าตายาย พ่อแม่ ลูกหลานอาศัยอยู่รวมกัน คนในชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือแรงงาน เวลาว่างงานบุญ งานประเพณีและกิจกรรมทางสังคมตามโอกาส โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน การจัดกิจกรรมใด ๆ ต้องอาศัยพื้นที่วัด เพราะไม่มีพื้นที่สาธารณะนอกจากพื้นที่ไร่ นา ป่าสวน และแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้ในช่วงการก่อตั้งชุมชนวัดแก้วเจริญได้อาศัยแรงงานของชาวบ้านในการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ในวัด และการตัดบาตร ทำบุญเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา ส่วนชาวบ้านก็ได้อาศัยวัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การทำบุญวันเกิด การบวชเรียน การแต่งงาน การเผาศพ เป็นต้น ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนในช่วงนี้จึงมีความแนบแน่นอย่างมาก

ด้านการปกครองในช่วงก่อตั้งชุมชนนี้เป็นยุคที่บ้านเมืองเปลี่ยนผ่านศูนย์การปกครองจากกรุงศรีอยุธยาเป็นกรุงธนบุรีและเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ในที่สุด ในช่วงนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของพื้นที่คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพียงแต่รูปแบบตำบล หมู่บ้าน สมัยนั้นไม่ใช่รูปแบบตำบล หมู่บ้าน ซึ่งมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปกครองเช่นในปัจจุบัน เพราะไม่ได้กำหนดอาณาเขตเป็นจำนวนคนหรือจำนวนบ้านให้เป็นที่แน่นอน สันนิษฐานว่าในช่วงนี้ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นชุมชนหนึ่งของแขวงบางช้างอยู่ในเขตการปกครองแบบหัวเมืองขึ้นกับเมืองราชบุรี

4) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ชุมชนริมน้ำทั่วไปบริเวณพื้นที่ศึกษาและพื้นที่โดยรอบในยุคนี้ได้กระจายกันตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มตามแนวริมน้ำ ชุมชนชาวไทยที่เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานส่วนมากจะทำไม้ทำสวน หากผลผลิตเหลือจากการบริโภคจึงนำไปแลกเปลี่ยนกัน ส่วนชุมชนชาวจีนส่วนมากจะทำการค้าขาย พื้นที่ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่ันว่ามีชัยภูมิที่ตีเหมาะสำหรับทำการค้า เนื่องจากในช่วงนี้แม่น้ำลำคลองเป็นทางสัญจรหลักของชุมชนทั่วไป ชาวจีนจึงเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และประกอบอาชีพค้าขาย ความสัมพันธ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่กับพื้นที่โดยรอบจึงเป็นไปในลักษณะของการพบปะซื้อขายสินค้ากัน และชาวชุมชนโดยรอบซึ่งส่วนมากเป็นชาวสวนยังได้ลอยเรืออยู่บนลำน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันเองด้วย พื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู่จึงเริ่มมีความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่แถบนี้ ส่วนชุมชนที่ไกลออกไปนั้นยังไม่มีความสัมพันธ์กันมากนัก

แผนที่แสดงโครงสร้างชุมชน ในทัศนการช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2310 – 2449)

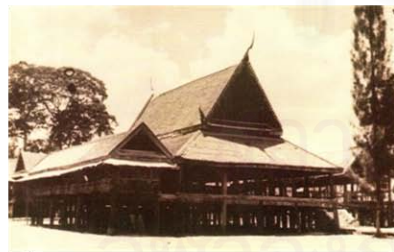
▲ บ้านที่เก่าแก่ที่สุดในหมู่บ้านท่าใหญ่

▲ ศาลเจ้าหลังเก่าของโรงเรียนเด็กหัวสร้างเมื่อ พ.ศ.2449

▲ กุฎีสงฆ์เก่า วัดแก้วเจริญ ส่วนใหญ่ระบุว่า เป็นกุฎีสงฆ์ที่สร้างครั้งแรกเมื่อประมาณหนึ่งร้อยปีเป็นแบบเก่า

▲ ศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดแก้วเจริญ ได้รับการปฏิสังขรณ์สำเร็จในชุด พระอริการพิศ เป็นเจ้าอาวาส

▲ พระอุโบสถหลังเก่า วัดแก้วเจริญ ได้รับการปฏิสังขรณ์สำเร็จใน พ.ศ.2425 ชุดพระอริการพิศ เป็นเจ้าอาวาส

ภาพ 5.2 แสดงโครงสร้างของชุมชนและพื้นที่รอบข้าง ยุคที่ 1 (พ.ศ.2310 – 2449)

5.1.2 ช่วงที่ 2 : ยุคชุมชนริมน้ำขยายตัว (พ.ศ.2450 - 2500)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำในแถบอัมพวา รวมถึงบริเวณพื้นที่ศึกษาในช่วงที่ 2 นี้เริ่มมีการสร้างบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น และมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในบริเวณพื้นที่ริมน้ำอย่างมาก ซึ่งสภาพทั่วไปและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และชุมชนรอบข้าง มีรายละเอียดดังนี้

- พ.ศ.2460 โรงสี “สะฮั่วเฮง” ก่อตั้งขึ้นบนที่ราบลุ่มริมลำน้ำแควอ้อม

ในชนบทการเกิดมี “โรงสี” ขึ้น ณ ที่ใด เป็นการแสดงให้เห็นถึงการขยายพรมแดนทางเศรษฐกิจ (economic frontier) เข้าสู่ชุมชนในบริเวณนั้น ทำให้รู้ว่ามีคนจีนเข้าไปตั้งหลักแหล่งซื้อข้าว สีข้าว เกิดเรือนใหญ่ เรือนแถว ร้าน โรงขึ้น¹² ส่วนชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่มีการตั้งโรงสีขึ้นเช่นกัน คือ โรงสี “สะฮั่วเฮง” เป็นโรงสีไฟ ที่รับสีข้าวเปลือกแห่งแรกที่ก่อตั้งขึ้นบนที่ราบลุ่มริมลำน้ำแควอ้อม มีชาวนาและผู้ค้าข้าว นำข้าวไปสีกันคึกคัก จนข้าวขึ้นลงที่แห่งน้ำหน้าโรงสี ดูขวักไขว่ แต่ละวันมีเรือข้าวจอดรอคอยกันอยู่หลายลำ ต่อมาเจ้าของได้ออนโรงสีให้ผู้อื่น ไม่นานจึงเลิกกิจการไป¹³

- พ.ศ.2468 -2484 ยุคพระอธิการเปลี่ยน เป็นเจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ

พระอธิการเปลี่ยน ได้จัดการปลูกสร้างวางระเบียบกุฏิพระให้สวยงาม บูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ให้คงสภาพดีขึ้น และยังได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงการศึกษาทั้งสามัญศึกษาและศาสนศึกษาจนเป็นหลักฐานมั่นคงซึ่งเป็นอนุสรณ์อยู่จนทุกวันนี้¹⁴ การปฏิสังขรณ์และการอุปถัมภ์การศึกษาที่ได้ระบุดังกล่าวไว้ในยุคนี้ คือ พ.ศ.2478 ท่านได้จัดตั้งการศึกษาประชาบาล โดยอาศัยศาลาการเปรียญเป็นสถานที่ศึกษา ต่อมา พ.ศ.2481 จึงมีอาคารโรงเรียนขึ้นเป็นหลักฐาน

- พ.ศ.2484 -2488 ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ช่วงเวลาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีประชาชนจากกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้รับภัยของสงคราม จากการทิ้งระเบิดของฝ่ายพันธมิตร ได้อพยพหลบภัยสงครามมาอยู่อาศัยกับญาติพี่น้อง และบางครั้งครัวมาเข้าบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู่¹⁵ ซึ่งการอพยพครั้งนี้ส่งผลให้มีประชากรในพื้นที่มากขึ้น จนกระทั่งสงครามยุติลงใน พ.ศ.2488 ประชาชนที่ได้อพยพเข้ามาในพื้นที่จึงเริ่มทยอยกลับภูมิลำเนาเดิมของตนเอง

¹² ศรีศักร วัลลิโภดม, เรือนไทย บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, มีนาคม 2543), หน้า 57.

¹³ ประยงค์ ยวนานนท์, “แควอ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ”, หน้า 278.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁴ คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์, “ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวิไล)”, หน้า 125 - 127.

¹⁵ ประยงค์ ยวนานนท์, “แควอ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ”, หน้า 118.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

- พ.ศ.2486 โรงเรียนอานวยวิทย์ เปิดกิจการ

โรงเรียนอานวยวิทย์ เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่ก่อตั้งขึ้นเป็นแห่งแรก ในเขตท้องที่อำเภอบางคนที อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และเขตอำเภอวัดเพลง อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ตลอดจนจังหวัดใกล้เคียงที่มีเขตติดต่อบางท้องที่ ซึ่งท้องที่ดังกล่าวข้างต้นในสมัยก่อนนั้น สภาพการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดราชบุรี อันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาประจำจังหวัดทั้ง 2 แห่ง เป็นไปด้วยความยากลำบาก ทั้งการสัญจรทางน้ำและทางบก หากเป็นการเดินทางด้วยเรือ ต้องอาศัยน้ำขึ้นลง ส่วนทางบกนั้นไม่มีถนนหนทางใด ๆ หากเดินทางด้วยเท้าต้องใช้เวลาเป็นครึ่งค่อนวันขึ้นไป ด้วยเหตุนี้เมื่อเด็ก ๆ จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประชาบาลที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดแก้วเจริญ วัดประดู่ วัดเพลง วัดศรัทธาราษฎร์ วัดปราโมทย์ และอีกหลายวัดตามลำน้ำแควอ้อม รวมถึงลี้กเข้าไปในคลองวัดประดู่ จึงไม่มีโอกาสจะศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาในตนเอง โรงเรียนอานวยวิทย์ในระยะแรกนี้ได้ใช้อาคารและสถานที่ของ “ศาลเจ้าล่าง” หรือ โรงเจียนเต็กตั่ว เป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอน จนกระทั่ง พ.ศ.2488 จึงได้ย้ายจากอาคาร ศาลเจ้าล่าง มาใช้ศาลาหลังใหญ่ของวัดแก้วเจริญ เนื่องจากมีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น และเพื่อให้พี่น้องชาวจีนได้ใช้อาคารประกอบพิธีศาสนกิจได้สะดวกสบายขึ้น¹⁶

- พ.ศ.2495 เริ่มมีเรือโดยสารวิ่งรับส่งผู้โดยสารจากปลายคลองหลักสายต่าง ๆ เช่น คลองแควอ้อม คลองบางแค คลองประชาชมชื่น แล้วไปออกปากคลองไปถึงท่าเรือที่ตลาดอัมพวา

การเดินทางสัญจรทางน้ำในช่วงก่อนหน้านั้น ชาวบ้านบริเวณปากคลองวัดประดู่ทุกครัวเรือนจะมีเรือ ชนิดและขนาดต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเรือแจว หรือเรือพาย เรือยนต์นั้นมีน้อยเต็มที ส่วนเรือรับจ้างนั้นยังเป็นเรือแจว คือเป็นเรือสำปั้นท้ายตัด มีประทุนติดตั้งอยู่กลางลำเรือ ตั้งแต่กระทั่งท้ายเรือถึงกระทั่งหัวเรือ ทำยว่งไว้สำหรับคนยืนแจวเรือ เรือแจวรับจ้างนี้จะมีเป็นประจำทุกวัน และออกเดินทางตั้งแต่เวลาตี 4 - 5 โดยมารับถึงหัวกระไดบ้านที่เดียว เรือนี้รับคนโดยสารได้ลำละประมาณ 10 คน¹⁷ และต่อมาใน พ.ศ.2495 จึงเริ่มมีเรือโดยสารวิ่งรับส่งผู้โดยสารจากปากคลองแควอ้อม แล้วไปออกปากคลองไปถึงท่าเรือที่ตลาดอัมพวา ซึ่งในระยะแรกจะเป็นเรือเมล์ขนาดใหญ่ ต่อมาจึงได้เปลี่ยนเป็น “เรือหางยาว” วิ่งในเส้นทางเดิม ในช่วงที่ชุมชนยังใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก เรือโดยสารในคิวท่าเรือหน้าวัดแก้วเจริญจะออกเรือทุกครั้งชั่วโมง เริ่ม

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

ตั้งแต่วเวลาเช้า ประมาณตี 5 ก็เริ่มมีบางลำให้บริการแก่ผู้โดยสารแล้ว ซึ่งเรือเมล์หางยาวในสมัยนั้น จะมีจำนวนเยอะมากเฉพาะที่อยู่ตรงท่าเรือหน้าวัดแก้วเจริญ มีประมาณ 15 -20 ลำ¹⁸

- พ.ศ.2499 ถนนสายแม่กลอง – ปากท่อ และถนนสายสมุทรสงคราม – บ้านแพ้ว ดำเนินการแล้วเสร็จ

การตัดถนนสายแม่กลอง – ปากท่อ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3093) และถนนสายสมุทรสงคราม – บ้านแพ้ว (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3092) แล้วเสร็จได้ส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่ทางตอนล่างในแถบตำบลบางนางลี่ บางแค วัดประดู่ และปลายโพรงพาง สามารถเดินทางไปยังตัวเมืองแม่กลองและจังหวัดอื่นๆ เช่น ราชบุรี เพชรบุรี กรุงเทพฯ ได้สะดวกขึ้น แต่การเดินทางระหว่างชุมชนยังลำบากอยู่ แม้การพัฒนาโครงข่ายถนนดังกล่าวจะไม่ได้เข้าถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่โดยตรง แต่การลดบทบาทความสำคัญของแม่น้ำลำคลองลง โดยถนนเข้ามาทำหน้าที่แทนคลองในการคมนาคมขนส่งต่าง ๆ นั้นได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนในทางอ้อม แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำโดยรวมยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังพึ่งพาอาศัยแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิตเป็นหลัก แต่สันนิษฐานว่าตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ ที่มีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำจะเริ่มซบเซาลงในช่วงเวลานี้ เนื่องจากตลาดบกที่มีพ่อค้าแม่ค้าเป็นคนลาวจากแถวบ่อกระดาน บ่อตาคร้อ ห้วยชินสีห์ ฝั่งราชบุรีหาบของมาขายนั้นได้เปลี่ยนไปขายสินค้าชนิดอื่นซึ่งมีการคมนาคมสะดวกกว่าตลาดนัดปากคลองวัดประดู่นี้ ประกอบกับพ่อค้าแม่ค้าบางส่วนก็หันไปประกอบอาชีพอื่นแทน ตลาดบกที่เคยคึกคักจึงเริ่มซบเซาลง แต่นัดทางเรื่อนั้นก็ยังคงความคึกคักอยู่พอสมควร¹⁹

ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนบริเวณพื้นที่ศึกษาในช่วงที่ชุมชนริมน้ำต่าง ๆ ขยายตัวมีลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง รวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปในยุคนี้ มีการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องจากการขุดคลองต่าง ๆ ในยุคแรก โดยพื้นที่ซึ่งเคยเป็นป่ากร้างได้ถูกปรับสภาพเพื่อตั้งบ้านเรือน และทำการเกษตร นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองย่อย ๆ แยกออกจากคลองที่ทางรัฐได้ดำเนินการไปอีก เพื่อให้้ำสามารถเข้าถึงพื้นที่การเกษตรได้ ประกอบกับระบบเครือข่ายลำน้ำเดิมที่เชื่อมโยงถึงกันอยู่แล้ว ระบบการไหลเวียนของน้ำภายในพื้นที่จึงมีการถ่ายเทได้อย่างสะดวกตลอดเวลา และมีฤดูน้ำหลาก คือ มีน้ำ

¹⁸ สัมภาษณ์ ศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์ อายุ 57 ปี, ร.ร.วัดแก้วเจริญ(เพื่อ บำรุง) ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 3 สิงหาคม 2550.

¹⁹ สัมภาษณ์ สอาด กัมพลศักดิ์ อายุ 71 ปี, อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 12 กันยายน 2550.

เหนือไหลหลากมาท่วมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง ต้นมะพร้าวและต้นไม้ต่าง ๆ ถูกน้ำท่วมหมด ในช่วงเวลานี้พื้นที่โดยทั่วไปจึงมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก สัตว์น้ำมีปริมาณมากมายและหลากหลายชนิด ดินอุดมไปด้วยธาตุอาหารจากตะกอนและปุ๋ยธรรมชาติที่มาทับถม ขณะเดียวกันน้ำเหนือที่หลากมาจะพัดพาพวกปลวก มด และแมลงตัวอ่อนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินไปกับน้ำ ถือเป็นกระบวนการควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ ปัญหาโรคแมลงระบาดจึงไม่ค่อยมี

ส่วนรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในยุคนี้จะมีการตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวหนาแน่นบริเวณปากคลอง และริมคลองหลักสายต่าง ๆ เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีผู้อยู่อาศัยในชุมชนค่อนข้างหนาแน่น มีการปลูกบ้านเรือนอยู่ติดกัน มีลักษณะคล้ายศูนย์กลางความเจริญของชุมชนขนาดเล็กในบริเวณนั้น ๆ อย่างเช่น ชุมชนปากคลองวัดแก้วเจริญ ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปชุมชนเริ่มมีการขยายตัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจหนาแน่นขึ้น ชาวจีนที่ทำมาค้าขายและอาศัยอยู่บริเวณนี้จึงได้เริ่มตั้งถิ่นฐานอย่างชัดเจน โดยมีทั้งการสร้างศาลเจ้า และเรือนแถวขึ้น ซึ่งการสร้างเรือนแถวนี้เป็นการย้ายเรือนแพที่เคยจอดอยู่ในน้ำตามริมฝั่งมาตั้งอยู่บนบกปักเสาอยู่ในบริเวณเดิมนั่นเอง หลังจากนั้นจึงเริ่มมีการทยอยปลูกเรือนตามริมตลิ่งเช่นเดียวกับเรือนแพเหล่านั้น ซึ่งเรือนที่ปลูกใหม่นี้หากอยู่ในพื้นที่เขตวัดแก้วเจริญจะมีลักษณะกึ่งถาวร หลังคามุงด้วยจาก และมีการซ่อมแซมปรับปรุงตามสภาพมาโดยตลอด ส่วนเรือนแถวไม้ทางฝั่งอำเภอวัดเพลง การปลูกสร้างตั้งแต่แรกจะมีลักษณะเป็นเรือนถาวรมากกว่า นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่อย่างต่อเนื่องในยุคนี้เพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนของชุมชนและชุมชนรอบข้าง

ทางด้านการคมนาคมขนส่ง แม่น้ำลำคลองถือเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรภายในชุมชนระหว่างบ้านเรือน รวมถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างออกไป แม่น้ำลำคลองจึงมีความสำคัญอย่างมากในการเดินทางทั่วไป การสัญจรทางน้ำในสมัยนั้นจะสะดวกสบาย มีแม่น้ำลำคลอง คลองซอย คลองลัดต่าง ๆ กระจายเป็นโครงข่ายอยู่ทั่วไป พาหนะที่ใช้ก็คือเรือ ซึ่งมีอยู่ทุกบ้าน รวมถึงเรือจ้าง ส่วนในช่วงปลายยุคการขยายตัวของชุมชนนี้ ได้มีการตัดถนนสายแม่กลอง – ปากท่อ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3093) และถนนสายสมุทรสงคราม – บ้านแพ้ว (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3092) แล้วเสร็จใน พ.ศ.2499 ซึ่งได้ส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่ทางตอนล่างในแถบตำบลบางนางลี่ บางแค วัดประดู่ และปลายโพรงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม สามารถเดินทางไปยังตัวเมืองแม่กลองและจังหวัดอื่นๆ เช่น ราชบุรี เพชรบุรี กรุงเทพฯ ได้สะดวกขึ้น แต่การเดินทางระหว่างชุมชนยังลำบากอยู่ แม้การพัฒนาโครงข่ายถนนดังกล่าวจะไม่ได้เข้าถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่โดยตรง แต่การลดบทบาทความสำคัญของแม่น้ำลำคลองลง โดยถนนเข้ามาทำหน้าที่แทนคลองในการคมนาคมขนส่งต่าง ๆ นั้นได้ส่งผลกระทบกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนในทางอ้อม ตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ ที่มีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำอาจมีความคึกคักลดลงบ้าง

เล็กน้อยในช่วงทำยของยุคนี้ แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังพึ่งพาอาศัยแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิตเป็นหลัก

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ

การพัฒนาระบบเครือข่ายลำน้ำของพื้นที่ในแถบนี้ดังที่กล่าวไว้แล้ว มีผลให้สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำทั่วไปมีการขยายตัวอย่างเห็นได้ชัด มีตลาดนัดทางน้ำเกิดขึ้นมากมาย อย่างเช่น ตลาดปากคลองวัดประดู่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีชัยภูมิดีเหมาะสำหรับทำการค้าขาย เมื่อพื้นที่แถบนี้เริ่มมีคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนและทำมาหากินมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากช่วงก่อตั้งชุมชน โดยเฉพาะพื้นที่ด้านในที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร การค้าของชุมชนตรงปากคลองวัดประดู่จึงมีการขยายตัว กิจกรรมทางการค้าหนาแน่นขึ้น มีการเปิดกิจการโรงสี และเรือนแถวร้านค้าเรียงรายอยู่สองฝั่งบนตลิ่ง ตลาดปากคลองวัดประดู่จึงได้พัฒนาเป็นตลาดที่มีทั้งการค้าขายบนบกและตลาดที่ค้าขายกันบนเรือ ทำให้ตลาดนี้มีความคึกคักมาก โดยเฉพาะในวันที่เรียกว่า “นัด” ที่ตลาดปากคลองวัดประดู่นี้ได้แก่ วันข้างขึ้นและข้างแรม 3 ค่ำ 9 ค่ำ และ 14 ค่ำ รวมเป็นเดือนละ 6 ครั้ง เมื่อถึงวันนัดจะมีผู้คนจำนวนมากทั้งคนจากนอกพื้นที่และภายในพื้นที่ ต้องมาแลกเปลี่ยนผลผลิตและจับจ่ายสินค้ากันบริเวณปากคลองวัดประดู่ นอกจากนี้ยังมีเรือพายขายของตามลำคลองที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ การบริโภคในยุคนี้ชาวชุมชนส่วนมากจะนิยมซื้อของใช้ทั่วไปประเภทต่าง ๆ จากตลาดนัดปากคลองวัดประดู่และร้านค้าริมน้ำตรงตลาดปากคลองวัดประดู่ ส่วนข้าวปลาอาหารต่าง ๆ ชาวชุมชนบางส่วนยังนิยมระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตกันอยู่ ดังนั้นสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้จึงถือได้ว่าอยู่ในระดับที่ดีขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด ในยุคนี้คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงมีฐานะค่อนข้างดีมีกินมีใช้ แต่ชาวบ้านสามารถส่งเสียบุตรหลานให้เรียนหนังสือในระดับสูงได้แทบทั้งสิ้น

3) ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง

ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณปากคลองวัดประดู่นี้มีทั้งชาวไทยและชาวจีน โดยบ้านเรือนริมน้ำทั้งสองฝั่งตรงปากคลองวัดประดู่เลยไปจนถึงริมคลองแควอ้อมจะเป็นชาวจีนอาศัยอยู่แทบทั้งหมด ส่วนชาวไทยส่วนใหญ่จะสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณถัดจากริมน้ำเข้าไปหรือลึกเข้าไปในคลองวัดประดู่และคลองบางนางสุญ ซึ่งแม้ชาวชุมชนจะมีเชื้อชาติที่แตกต่างกันแต่ก็นับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน โดยเฉพาะชาวจีนที่แม้จะมีการรวมกันสร้างศาลเจ้าและโรงเจ แต่คนจีนก็ทำบุญใส่บาตรเช่นเดียวกับชาวไทย และยังมีวัดที่ดิน เงินทองเพื่อบำรุงกิจการต่าง ๆ ของวัดมากมาย ในช่วงนี้วัดและศาลเจ้ามีความเป็นศูนย์กลางชุมชนมากขึ้น นอกจากการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีแล้ว โรงเรียนที่ตั้งขึ้นยังได้ใช้พื้นที่และอาคารของศาสนสถานเป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอนอีกด้วย โครงสร้างของชุมชนสมัยนี้จึงเป็นโครงสร้างที่อิงอยู่กับสถาบันพื้นฐานของ

ชุมชน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน นอกจากนี้ลักษณะครอบครัวในยุคนี้ยังเป็นครอบครัวขนาดใหญ่เหมือนในอดีต มีเพียงบางครอบครัวที่เริ่มส่งบุตรธิดาออกไปศึกษาต่อนอกพื้นที่

ด้านการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองในอดีตตำบลต่าง ๆ ในเขตอำเภอบางคนที่จะขึ้นตรงกับอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ต่อมาทางราชการได้จัดระบบการปกครองใหม่ จนถึง พ.ศ. 2454 อำเภอบางคนก็ จึงแยกจากจังหวัดราชบุรีมาขึ้นอยู่กับจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งขณะนั้นมีอยู่ 2 อำเภอ ส่วนลักษณะการปกครองในช่วงที่สองยังเหมือนกับในยุคที่ 1 จนกระทั่ง มีการแก้ไข พรบ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 ระบบการปกครองต่าง ๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลง เช่น มีผู้ว่าราชการเมืองเป็นตำแหน่งสูงสุดแทนเจ้าเมืองภายใต้การบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล และการจัดรูปการปกครองตำบลและหมู่บ้าน ได้มีการกำหนดให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าปกครองตามลำดับ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเลือกตั้งตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทย โดยการให้ราษฎรเลือกผู้ใดผู้หนึ่งที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านนั้นที่เห็นว่าเป็นผู้บำบัตทุกข์บำรุงสุขในหมู่บ้านได้ขึ้นเป็นหัวหน้าคนหนึ่ง เป็นต้น โดยรวมลักษณะการเมือง - การปกครองในยุคที่สองนี้มีการปรับปรุงรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของบ้านเมืองอยู่ตลอด การมีส่วนร่วมทางการเมือง - การปกครองของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนโดยรอบยังไม่ปรากฏชัดเจนนักในช่วงเวลานี้

4) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ชุมชนริมน้ำแทบทั้งหมดในบริเวณโดยรอบพื้นที่ศึกษาและชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคนี้ มีการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมน้ำหนาแน่นขึ้น ประชาชนทั่วไปมีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำไร่ทำสวนมากขึ้น ผลผลิตจึงเพิ่มขึ้นเช่นกัน รวมถึงชาวจีนที่ขยายกิจการ ค้าขายสินค้าหลากหลายมากขึ้นตามความต้องการของผู้บริโภค และแม่น้ำลำคลองที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงครอบคลุมทั้งพื้นที่ยังเป็นทางสัญจรหลักของชุมชนโดยทั่วไปอยู่ ชุมชนปากคลองวัดประดู่กับพื้นที่โดยรอบจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากที่สุด ทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่าง ๆ และการซื้อขายสินค้า ในขณะที่เดียวกันชุมชนที่อยู่ไกลออกไปได้เข้ามาติดต่อกับค้าขายในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่มากขึ้นเช่นกัน ส่งผลให้ตลาดน้ำปากคลองวัดประดู่ขยายความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่แถบนี้มากขึ้น นอกจากนี้การสร้างโรงเรียนขึ้นในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ โดยเฉพาะโรงเรียนอำนวยการวิทยที่เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในพื้นที่แถบนี้ ได้ส่งผลให้ชุมชนมีความเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้วย

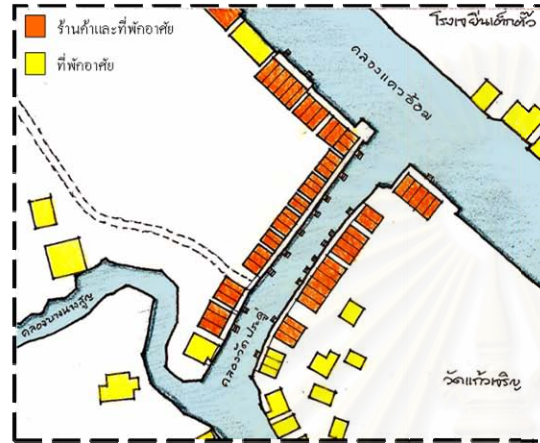

ภาพ 5.3 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2495

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

แผนที่แสดงโครงข่ายแม่น้ำลำคลอง พ.ศ.2495

แผนที่ขยายบริเวณ ตลาดปากคลองวัดประดู่

แผนที่แสดงโครงสร้างชุมชน ในขั้นตอนการช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2450 - 2500)

▲ เจียนพุกฤทธิสารณ์ วัดแก้วเจริญ ได้รับการปฏิสังขรณ์ในศตวรรษที่ ๑๗ ออกเป็นเจ้าอาวาส และอาคารปริศิทธิธรรม วัดแก้วเจริญ สร้างเจ้าเมืองเมื่อ พ.ศ.2488

▲ ศาลาการเปรียญ วัดแก้วเจริญ ได้รับการปฏิสังขรณ์ในศตวรรษที่ ๑๗ ออกเป็นเจ้าอาวาส

▲ โรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพ็ชรบุรุษ) สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ.2498

▲ เจียนเทพคำ ปากคลองวัดประดู่ นิอาดูไม่ต่ำกว่า 80 ปี

◀ ฝาไม้ของเรือนแพคัมที่ปัจจุบันกลายเป็นเรือนแถวริมน้ำ ปากคลองวัดประดู่

▲ บ้านริมน้ำ บริเวณปากคลองวัดประดู่ ในอดีตมีกันที่ขนำบ้าน

◀ แผงสังกะสีที่ประตูแบบเก่าของเรือนแถวริมน้ำ ปากคลองวัดประดู่

ภาพ 5.4 แสดงโครงสร้างของชุมชนและพื้นที่รอบข้าง ยุคที่ 2 (พ.ศ.2450 - 2500)

5.1.3 ช่วงที่ 3 : ยุคเปลี่ยนผ่าน พื้นที่ริมน้ำสบเซา (พ.ศ.2501 - 2541)

ในช่วงที่สามนี้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองมากมาย ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างต่างได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม และนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ จากภาครัฐ ซึ่งเป็นผลจากการที่รัฐนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 3 มาใช้ในการพัฒนาประเทศ โดยสภาพทั่วไปและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และชุมชนรอบข้าง มีรายละเอียดดังนี้

- พ.ศ.2507 “เขื่อนแม่กลอง” ได้เริ่มต้นการก่อสร้าง และเปิดดำเนินการใน พ.ศ.2512

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่แถบอัมพวาและบริเวณเกี่ยวเนื่องเป็นการพัฒนาในลักษณะการขุดคลองใหม่และขยายคลองสายต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรไปยังกรุงเทพฯ แต่ภายหลังเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกประสบภาวะขาดแคลนอาหารอย่างหนัก จำเป็นต้องมีการเร่งรัดพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มผลผลิตข้าวในเขตพื้นที่การชลประทาน รัฐบาลได้เล็งเห็นทุ่งราบภาคกลาง เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญจึงได้ขอกู้เงินจากธนาคารโลก เพื่อลงทุนในการพัฒนาระบบชลประทานที่ถูกต้องตามหลักวิชาการมากขึ้น²⁰ โดยมีลักษณะการดำเนินงานเป็นโครงการขนาดใหญ่ภายใต้ชื่อ “โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่” เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2507 มีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมและจัดสรรน้ำในลุ่มน้ำแม่กลอง เพื่อตอบสนองการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ มีการดำเนินโครงการที่สำคัญ คือ เปิดดำเนินการเขื่อนแม่กลอง (เดิมก่อตั้งชื่อ เขื่อนนวชิราลงกรณ์) เป็นเขื่อนแรกซึ่งทำหน้าที่กักเก็บน้ำในแม่น้ำแม่กลองที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมามีการสร้างเขื่อนที่อยู่เหนือขึ้นไปอีกคือ เขื่อนศรีนครินทร์ เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2521 เขื่อนท่าทุ่งนา เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2525 และเขื่อนเขาแหลม (ปัจจุบันชื่อ เขื่อนนวชิราลงกรณ์) เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2528 ซึ่งต่างทำหน้าที่กักเก็บน้ำสำหรับการเกษตรและผลิตกระแสไฟฟ้า ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนในภาคกลางเป็นอย่างมาก แต่ชาวอัมพวาและชาวแม่กลองไม่เพียงจะไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่แล้ว ซ้ำยังได้ผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำแม่กลองอย่างมาก กล่าวคือ ระบบน้ำจืดน้ำเค็มไม่สอดคล้องกันเป็นธรรมชาติเหมือนในช่วงก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ “น้ำเหนือ” ที่หลากมาเป็นประจำทุกปีก่อนสร้างเขื่อน ซึ่งได้พัดพาเอาดินตะกอนที่อุดมด้วยอินทรีย์วัตถุมาทับถม ทำให้ดินในแถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์โดยไม่ต้องใส่ปุ๋ย รวมทั้งยังทำลายพืชน้ำ ปลา มด แมลง และตัวอ่อนที่อาศัยอยู่ในดิน ส่งผลให้วงจรชีวิตของพืชและสัตว์มีความสมดุล และมักไม่เกิดปัญหาโรค

²⁰ ประวัติเขื่อนแม่กลอง, การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย,

แมลงระบาด แต่หลังจากสร้างเขื่อนและไม่มี “หนาน้ำ” แล้ว อินทรียวตฤที่มากับถมก็น้อยลง การควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยชีววิธีไม่สามารถทำได้ ชาวสวนจึงต้องหันมาพึ่งปุ๋ยเคมีในการบำรุงดิน และใช้สารเคมีในการกำจัดแมลงชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงครามอย่างไม่สามารถกลับคืนมาได้ และนับเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของกลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง²¹

- พ.ศ.2508 มีการตัดถนนสายบางแพ – สมุทรสงคราม (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 325)

การพัฒนาพื้นที่แถบจังหวัดสมุทรสงครามได้เริ่มจากการก่อสร้างถนนสายบางแพ – ดำเนินสะดวกเชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษม ต่อมาใน พ.ศ.2508 ถนนจากอำเภอดำเนินสะดวกถึงจังหวัดสมุทรสงครามได้เชื่อมต่อถึงกันโดยสมบูรณ์ ส่งผลให้ชาวแม่กลองและชาวอัมพวาหันมาสัญจรทางถนนมากขึ้น

- พ.ศ.2510 จังหวัดสมุทรสงครามมีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น

การดำเนินตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 2 เป็นต้นมา ได้เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจและกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ แม้ว่า จ.สมุทรสงครามจะมีการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมค่อนข้างต่ำ เนื่องจากข้อจำกัดทางพื้นที่ แต่ก็ยังเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันตกที่มีบทบาทสำคัญต่อการรองรับการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมที่ออกมาจากกรุงเทพฯ ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ ที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากตลาดใหญ่ที่สุดคือ กรุงเทพฯ และบริเวณทล มีวัดฤติบเพียงพอ การคมนาคมขนส่งสะดวก และมีแรงงานจำนวนมาก ส่งผลให้ในช่วง พ.ศ.2510 เป็นต้นมา จ.สมุทรสงครามมีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นโดยเฉพาะอุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง รวมถึงการถูกแวดล้อมไปด้วยจังหวัดที่พัฒนาไปสู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรม เช่น สมุทรสาคร ราชบุรี และนครปฐม ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุน การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม นอกจากส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมจนทำให้เกิดภาวะน้ำเสียในแม่น้ำแม่กลองอย่างต่อเนื่องดังที่กล่าวไปแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตน้ำตาลมะพร้าวในพื้นที่แถบอัมพवादด้วย จากการดูดซับแรงงานชาวสวนออกไปจากสวนตลอดเวลา²²

- พ.ศ.2515 มีการตัดถนนสายราชบุรี –ปากท่อ

การพัฒนาในระดับพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่เริ่มจากการตัดถนนสาย

²¹ วิลาวัณย์ ภมรสุวรรณ, “การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม,” หน้า 134 - 135.

²² เรื่องเดียวกัน , หน้า 135.

ราชบุรี –ปากท่อ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3088) ใน พ.ศ.2515 ซึ่งในช่วงแรกยังเป็นถนนดิน กว้างประมาณ 2 เมตรกว่าเท่านั้น ต่อมา พ.ศ.2520 จึงได้มีการปรับปรุงเป็นถนนลูกรัง กว้างประมาณ 3 เมตร รถไถนาพอแล่นสวนกันได้ จนกระทั่ง พ.ศ.2525 ถนนสายนี้จึงได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลาดยาง แต่สภาพก็ยังไม่ดีนักเป็นหลุมเป็นบ่อแทบตลอดเส้นทาง²³

ภายหลังการตัดถนนสายราชบุรี –ปากท่อ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3088) ในปีต่อมา คือ พ.ศ.2516 กิ่งอำเภอวัดเพลงก็ได้รับการยกฐานะเป็น อำเภอวัดเพลง และใช้อาคารที่ว่างหลังใหม่ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ.2499 ซึ่งเป็นอาคารหลังปัจจุบันนี้

- พ.ศ.2516 -2517 พื้นที่ตอนล่างของจังหวัดสมุทรสงครามกลายเป็นพื้นที่เปิด

พ.ศ.2516 มีการสร้างถนนสายธนบุรี –ปากท่อ (ปัจจุบันคือถนนพระราม 2) และใน พ.ศ. 2517 สะพานพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ข้ามแม่น้ำแม่กลองได้สร้างแล้วเสร็จ การเปิดใช้ถนนและ สะพานดังกล่าวเสริมขึ้นจากโครงข่ายถนนทางตอนบนของจังหวัดได้ส่งผลให้พื้นที่ตอนล่างของ จังหวัดสมุทรสงครามกลายเป็นพื้นที่เปิด เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯกับจังหวัดอื่น ๆ ทาง ภาคตะวันตกและภาคใต้ การคมนาคมทางถนนมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ประชาชนสามารถ เดินทางถึงกรุงเทพฯภายในระยะเวลาไม่กี่ชั่วโมง

- พ.ศ.2518 -2520 มีการพัฒนาโครงข่ายถนนเข้าถึงชุมชนต่าง ๆ

เนื่องจากสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช มีนโยบายการสร้างงานในชนบทหรือช่วง “เงินผัน” ได้มีการตัดถนนเข้าถึงชุมชนต่าง ๆ โดยว่าจ้างแรงงานชาวบ้านในการก่อสร้าง ถนนที่สร้างส่วนใหญ่เป็นถนนสายหลักของชุมชน (ปัจจุบันคือ ถนนทางหลวงชนบท) ที่สร้างมาเชื่อมต่อกับทาง หลวงแผ่นดินสายต่าง ๆ เช่น การตัดถนนจากวัดอมรวดีไปเชื่อมกับถนนแม่กลอง – ปากท่อ และ ตัดถนนจากวัดอมรวดีเข้าไปยังตำบลบางนางลี่ เป็นต้น ส่งผลให้การสัญจรทางถนนระหว่างชุมชน มีความสะดวกมากขึ้น สำหรับถนนสายแม่กลอง – วัดแก้วเจริญ ในช่วงแรกนี้จะเป็นทางดินตาม ร่องสวนที่มีมาแต่เดิม บางช่วงจึงมีแผ่นคอนกรีตปูเท่านั้น ต่อมาประมาณ พ.ศ.2532 ชาวบ้านได้ ร่วมกันบริจาคที่ดิน ถนนนี้จึงได้เริ่มสร้างเป็นลูกรัง²⁴

- พ.ศ.2520 วัดศรัทธาราษฎร์ เปิดตลาดนัดบริเวณลานโล่งหน้าวัด

วัดศรัทธาราษฎร์ตั้งอยู่ริมถนนสายราชบุรี – ปากท่อหรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3088 เป็นตลาดนัดทางบก ใช้พื้นที่บริเวณลานโล่งด้านหน้าวัดที่อยู่ริมถนน เปิดเป็นตลาดนัดให้ชาวบ้าน ได้มาซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากัน ในช่วงแรกจะมีนัดเฉพาะวันจันทร์และวันพฤหัสบดี ต่อมาเมื่อ

²³ สัมภาษณ์ พระครูไพศาล วัฒนการ อายุ 55 ปี, เจ้าอาวาสวัดศรัทธาราษฎร์ อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี, 12 กันยายน 2550.

²⁴ สัมภาษณ์ อารยา แก้วสมภักดิ์ อายุ 55 ปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม, 26 สิงหาคม 2550.

เริ่มได้รับความนิยมมากขึ้นจึงได้เปิดนัดเพิ่มในวันอาทิตย์ด้วย ตลาดนัดวัดศรัทธาราษฎร์นี้เปิดขายกันตั้งแต่เช้าจนกระทั่งสาย ๆ ในอดีตชาวบ้านจะเดินทางมาตลาดนัดนี้กันทางเรือ สินค้าที่ซื้อขายกัน จะเป็นสินค้าชนิดและประเภทเดียวกับที่ขายในตลาดนัดปากคลองวัดแก้วเจริญ พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่ก็คือผู้ที่เคยขายของที่ตลาดนัดปากคลองวัดแก้วเจริญมาก่อนนั่นเอง²⁵ ต่อมาเมื่อมีการสร้างบ้านเรือนตามแนวถนนมากขึ้น เริ่มมีสัญจรทางถนนระหว่างชุมชนเกิดขึ้น พ่อค้าแม่ค้าจึงย้ายมาค้าขายที่ริมถนนแทนพื้นที่ริมน้ำ ชาวบ้านบางส่วนจึงมาจับจ่ายซื้อข้าวของที่ตลาดนัดทางบกแทนตลาดนัดทางน้ำที่ค่อย ๆ เริ่มซบเซาลง

- พ.ศ.2521 วัดแก้วเจริญสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

พระอุโบสถหลังเก่าของวัดแก้วเจริญ ที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ในยุคพระอธิการฟักเป็นเจ้าอาวาสนั้น ได้ผ่านการใช้งานมานาน พระครูสุนทรธรรมกิจซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญในสมัยนั้นจึงได้จัดให้มีการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ขึ้นทดแทนหลังเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมมาก ซึ่งในการก่อสร้างพระอุโบสถเป็นรูปเป็นร่างอย่างรวดเร็วด้วยความร่วมมือร่วมใจอย่างแข็งขันจากทั้งคณะสงฆ์ในวัดและประชาชนผู้มีจิตศรัทธา²⁶ นอกจากนี้การสร้างพระอุโบสถวัดแก้วเจริญครั้งนี้ยังได้ส่งผลให้บ้านเรือนจำนวนประมาณ 20 หลังคาเรือน ที่เคยอาศัยอยู่บริเวณหลังโบสถ์นี้ได้ย้ายออกจากพื้นที่วัดไปโดยปริยาย²⁷

- พ.ศ.2521 -2523 เขื่อนศรีนครินทร์สร้างเสร็จและเริ่มกักเก็บน้ำ

ในช่วงเวลานี้จังหวัดสมุทรสงครามประสบภาวะน้ำเค็มหนุนสูงเป็นเวลา 2 -3 ปีติดต่อกัน เนื่องจากเกิดภาวะฝนตกน้อยติดต่อกัน ประกอบกับการที่เขื่อนศรีนครินทร์เริ่มกักเก็บน้ำสำหรับการผลิตกระแสไฟฟ้า เขื่อนยังกักเก็บน้ำไม่พอที่จะปล่อยน้ำจืดลงมาผลักดันน้ำเค็มให้สอดคล้องกับธรรมชาติเหมือนในช่วงก่อนหน้านี้ สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้น้ำเค็มรุกเข้าพื้นที่สวนในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นรัศมี 30 กิโลเมตรจากชายฝั่งทะเล มะพร้าวและไม้ผลต่าง ๆ ล้มตายเป็นจำนวนมาก และมะพร้าวตาลไม่สามารถให้น้ำตาลในปริมาณที่มากพอที่จะทำตาลได้คุ้มต้นทุน ชาวสวนตาลจำนวนมากต้องเลิกทำน้ำตาลและหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น ปลูกสวนส้มโอสวนลิ้นจี่ เป็นต้น²⁸

²⁵ สัมภาษณ์ พระครูไพศาล วัฒนการ อายุ 55 ปี, เจ้าอาวาสวัดศรัทธาราษฎร์ อ.วัดเพลง ราชบุรี, 12 กันยายน 2550.

²⁶ ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ, หน้า 124.

²⁷ สัมภาษณ์ ศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์ อายุ 57 ปี, ร.ร.วัดแก้วเจริญ(เพื่อบำรุง) ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 3 สิงหาคม 2550.

²⁸ วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ, "การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม,"

- พ.ศ.2525 เริ่มมีรถโดยสารสองแถววิ่งให้บริการในจังหวัดสมุทรสงคราม

รถโดยสารสองแถวนี้มีต้นทางอยู่ที่เมืองแม่กลอง และปลายทางมักจะเป็นวัดสำคัญ ๆ ที่อยู่ในแต่ละตำบล เช่น เส้นทางแม่กลอง – วัดประดู่ เส้นทางแม่กลอง – วัดสาธุ เป็นต้น นอกจากนี้รถโดยสารที่วิ่งในจังหวัดแล้วยังมีรถโดยสารที่วิ่งระหว่างจังหวัดด้วย การให้บริการนี้เกิดขึ้นหลังจากการมีถนนตัดเข้ามายังชุมชนต่าง ๆ ส่งผลให้ชาวบ้านหันไปใช้รถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารประจำทางมากขึ้น

นอกจากนี้ประมาณ พ.ศ.2525 ถนนสายราชบุรี –ปากท่อ ได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลาดยาง กว้างประมาณ 5 เมตร เป็นการแสดงให้เห็นถึงการลดบทบาทความสำคัญของแม่น้ำลำคลอง โดยถนนเข้ามาทำหน้าที่แทนในการคมนาคมและขนส่งผลผลิตทางการเกษตร ในช่วงนี้แม้ยังไม่ส่งผลกระทบต่อด้านการคมนาคมกับชุมชนปากคลองวัดประดู่โดยตรง แต่ก็ส่งผลกระทบต่อลาดน้ำปากคลองวัดประดู่อย่างมาก ตลอดจนตลัดน้ำเกือบทุกแห่งในอัมพวาและบริเวณใกล้เคียง ต่างมีสภาพที่ค่อย ๆ ชบเซาลงจนแทบไม่เหลือบรรยากาศของตลัดน้ำให้เห็น และได้ยกเลิกนัดไปในที่สุด

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางการสัญจรแล้ว วิถีการดำเนินชีวิตเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปด้วย โดยผู้คนนิยมไปวัดทำบุญในวันเสาร์อาทิตย์มากกว่าวันพระ เนื่องจากเป็นวันหยุดงาน และเวลาจัดงานมักเลือกให้ตรงกับวันเสาร์อาทิตย์ ส่วนวันสำคัญทางศาสนาจะมีคนไปร่วมประกอบพิธีกรรมน้อยลง ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไปกัน และงานประเพณี และการละเล่นดั้งเดิมบางอย่างเริ่มสูญหายไป เช่น ประเพณีชักพระและทอดกฐินทางน้ำ และการจัดแข่งเรือประเภทต่าง ๆ เป็นต้นซึ่งประเพณีดังกล่าวไม่ได้จัดมานานกว่า 20 ปีแล้ว²⁹ เพราะสภาพสังคมและระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับไม่มีฤดูน้ำหลากเหมือนก่อน เหลือแต่การประกอบพิธีกรรมหลัก ๆ ทางศาสนาที่ยังมีการปฏิบัติกัน

- พ.ศ.2530 วัดแก้วเจริญ ดำเนินการสร้างสะพานน้อมเกล้า

สะพานน้อมเกล้า เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กสำหรับข้ามคลองแควอ้อม เชื่อมที่ดินของวัดแก้วเจริญในเขตหมู่ 10 ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา และเขตอำเภอบางคนที สร้างขึ้นทดแทนสะพานเดิมที่วัสดุเป็นไม้กระดาน ใช้ท่อนไม้ตีเป็นลูกระนาดเพื่อกันลื่น สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2506³⁰ ต่อมาเมื่อประชาชนหันมาใช้การคมนาคมทางถนนมากขึ้น ประกอบกับสะพานไม้เดิมเริ่ม

²⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 145.

³⁰ สัมภาษณ์ พระครูปลัดเกษม อาภาสุสโร อายุ 81 ปี, เจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม, 14 กรกฎาคม 2550.

เสื่อมสภาพ ทางวัดแก้วเจริญ ในยุคที่พระครูสุนทรธรรมกิจเป็นเจ้าของ จึงได้เป็นผู้ดำเนินการสร้างสะพานคอนกรีตนี้ขึ้น มีขนาดกว้าง 6 เมตร มีทางเท้าข้างละ 1 เมตร ยาว 80 เมตร

- พ.ศ.2535 เรือเมล์ (เรือหางยาว) ที่ทำน่าน้ำหน้าวัดแก้วเจริญ เลิกวิ่งท่า

เมื่อเส้นทางถนนมีบทบาทในการเดินทางของประชาชนมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากการสัญจรทางถนนใช้เวลาน้อยกว่า และมีความสะดวกสบายมากกว่าการสัญจรทางแม่น้ำ ลำคลอง ประชาชนจึงหันมาใช้รถยนต์ และรถโดยสารเป็นพาหนะในการสัญจรแทนการใช้เรือ กิจการเรือโดยสารที่เคยจอดเรียงรายอยู่ตรงทำน่าน้ำหน้าวัดแก้วเจริญ ริมฝั่งคลองแค่อ้อม จึงค่อยๆ ชบเซาลงเรือเมล์โดยสารน้อยลงตามลำดับ ประกอบกับเริ่มมีรถโดยสารสองแถววิ่งให้บริการ เรือเมล์จึงเหลือวิ่งเพียงรับส่งเด็กนักเรียนเฉพาะช่วงเวลาเช้าและเวลาเย็น และในที่สุดก็ไม่มีเรือโดยสารวิ่งออกจากทำน่าน้ำหน้าวัดประจำเวลาอีกต่อไป เหลือเพียงเรือโดยสารที่รับจ้างเหมาลำเท่านั้น

นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านคมนาคมแล้วใน พ.ศ.2535 วัดแก้วเจริญ ได้มีนโยบายปรับปรุงวัดเพื่อเป็น “วัดพัฒนา” วัดจึงต้องการที่ดินริมน้ำบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่คืนจากชาวบ้านที่เช่าที่วัดอาศัยอยู่ โดยมีการออกหนังสือให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่นี้ แต่ในที่สุดชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ย้ายออกไปจากพื้นที่ มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ย้ายบ้านเรือนออกไปเช่นบริเวณริมน้ำที่สร้างเป็นเขื่อนกันดินในปัจจุบัน และพื้นที่ด้านหลังถัดจากริมน้ำเข้าไปใกล้กับแนวรั้วของวัดแก้วเจริญปัจจุบัน สำหรับชุมชนที่เหลืออยู่นั้นทางวัดแก้วเจริญได้อนุญาตให้สามารถอาศัยอยู่ไปได้ตลอด แต่การอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตวัดจะต้องมีกฎคือ ห้ามสิ่งผิดกฎหมายและศีลธรรม ห้ามเล่นการพนัน และห้ามขายน้ำมัน³¹ เป็นแนวปฏิบัติในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในเขตวัด

- พ.ศ.2536 โรงเรียนอานวยวิทย์ เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนวัดแก้วเจริญอานวยวิทย์”

โรงเรียนอานวยวิทย์ เปิดกิจการโดยใช้อาคาร “ศาลเจ้าล่าง” เป็นสถานที่สำหรับการเรียนและการสอน ต่อมาจึงได้ย้ายมาใช้อาคารปริยัติธรรม และหอฉันภัตตาหารของวัดแก้วเจริญแทน เนื่องจากมีนักเรียนเป็นจำนวนมากจนทำให้ชั้นเรียนไม่เพียงพอ จนกระทั่งพระครูสุนทรธรรมกิจ ได้ดำเนินการจัดซื้อที่ดินเพิ่มและได้ก่อสร้างอาคารเรียนในที่ดินนั้นจนแล้วเสร็จ คณะครูและนักเรียนจึงได้ย้ายมาใช้อาคารหลังนี้มาตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปีนี้โรงเรียนได้โอนสังกัดไปเป็นโรงเรียนในกรมสามัญศึกษา และได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนวัดแก้วเจริญอานวยวิทย์” ตั้งแต่นั้น

³¹ สัมภาษณ์ โพรซ ลิ้มโสภารธรรม อายุ 55 ปี. บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ตำบลเหมืองใหม่ อำเภออัมพวา สมุทรสงคราม. 4 สิงหาคม 2550.

- พ.ศ.2538 สถานีบริการน้ำมันแห่งแรก เปิดให้บริการในพื้นที่หมู่ 6 ตำบลวัดเพลง อำเภอ
วัดเพลง ราชบุรี

เป็นสถานีบริการน้ำมันแห่งแรกของชุมชนบริเวณนี้ ตั้งอยู่บนถนนสายราชบุรี –ปากท่อ ซึ่ง
เป็นถนนสายหลักของชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่ฝั่งอำเภอวัดเพลงในสมัยนั้น³² หลังจากมี
สถานีบริการน้ำมัน การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณรอบข้างจึงได้เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรม เป็น
พื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรม โดยมีการสร้างอาคารพาณิชย์เกิดขึ้น และใช้พื้นที่ริมถนนเพื่อกิจกรรม
ในเชิงพาณิชย์กรรมมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณที่อยู่ใกล้กับสถานีบริการน้ำมันนี้

ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนและพื้นที่รอบข้างในช่วงที่ผ่านมา ล้วน
ส่งผลให้ชุมชนริมน้ำทั่วไป รวมถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่ซบเซาลงที่ละน้อย ชุมชนริมน้ำต่าง ๆ
ได้ผ่านความเจริญ รุ่งเรืองถึงขีดสุดไปแล้ว ช่วงยุคนี้จึงนับเป็นยุคเปลี่ยนผ่านจากอดีตอันรุ่งเรือง
ของชุมชนริมน้ำที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับลำน้ำ กลายเป็นชุมชนชาวบกที่มีวิถีชีวิตห่างเหิน
จากลำน้ำ ในช่วงที่ 3 ชุมชนปากคลองวัดประดู่ มีสภาพการตั้งถิ่นฐาน ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ

สภาพภูมิประเทศโดยรวมของพื้นที่ในแถบนี้ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ยกเว้น
บริเวณที่มีการตัดถนนผ่าน จะมีการถมลำน้ำสายย่อยในบางบริเวณ ส่วนลักษณะชุมชนจะมีทั้ง
การตั้งถิ่นฐานตามแนวริมน้ำ และการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน โดยในช่วงต้นของยุคนี้พื้นที่ริมน้ำ
ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ชุมชนจึงตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำ แม้จะมีการ
สร้างถนนเข้ามาในพื้นที่ใกล้กับชุมชน แต่พื้นที่ริมน้ำยังมีกิจกรรมต่าง ๆ หนาแน่นเหมือนเดิม
เนื่องจากสมัยนั้นการสัญจรทางน้ำด้วยเรือยังได้รับความนิยมมากกว่าการสัญจรทางถนนที่ยังไม่มี
ยานพาหนะใช้มากนัก และสภาพเส้นทางก็ยังเป็นถนนดิน ถนนลูกรังอยู่ จนกระทั่งมีการเปลี่ยน
แปลงสภาพแวดล้อมจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเส้นทางถนนเริ่มได้รับการพัฒนาเป็น
โครงข่ายที่สมบูรณ์และมีสภาพดีขึ้น และเริ่มมีรถโดยสารให้บริการมากขึ้น ประชาชนโดยทั่วไป
ได้รับความสะดวกรวดเร็ว และประหยัดเวลาที่ใช้ในการเดินทางมากกว่าการสัญจรทางน้ำ พื้นที่ริม
สองฝั่งถนนจึงเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมต่าง ๆ แทนพื้นที่ริมน้ำ ส่งผลให้ในช่วงต่อมาชุมชนริมน้ำ
จึงเริ่มขยายตัวมาสร้างบ้านเรือน และประกอบอาชีพบริเวณพื้นที่สองฝั่งถนนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง
พื้นที่บริเวณริมน้ำส่วนมากจึงกลายเป็นบ้านเรือนสำหรับอยู่อาศัยอย่างเดียว ซึ่งสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ
ในบริเวณชุมชนและพื้นที่รอบข้างนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย มีทั้งการก่อสร้าง
อาคารใหม่ขึ้นทดแทนอาคารเดิม และการสร้างอาคารรูปทรงสมัยใหม่ขึ้นมา นอกจากนี้สภาพพื้นที่

³² สัมภาษณ์ เป้า เล่าศิริวัฒนพงศ์ อายุ 74 ปี, อดีตประธานสภาวัฒนธรรม อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี, 26 มิถุนายน 2550.

ในอดีตที่เต็มไปด้วยเรือกสวน ถูกปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์มากขึ้น ทั้งเป็นพื้นที่ถนน และอาคารบ้านเรือนที่เพิ่มปริมาณมากขึ้น รวมถึงพื้นที่เกี่ยวกับศาสนาด้วย

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงที่ 3 ตกต่ำลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับสมัยอดีต ในขณะที่สภาพเศรษฐกิจของชุมชนบริเวณใกล้เคียง กลับมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่มีการพัฒนาการคมนาคมทางถนนมากขึ้น เห็นได้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพด้วย เนื่องจากการตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ ซึ่งเป็นตลาดนัดทางน้ำในช่วงเวลาที่มีน้ำเหนือไหลหลากมา เรือนัดจะมีมากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งเรือขายสินค้า เรือที่ผู้คนไปเที่ยว และหาซื้อของกินของใช้ และการเดินทางด้วยเรือในช่วงหน้าน้ำซึ่งมีน้ำท่วมเจิ่งนองท่วมทัน เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วกว่าช่วงเวลาปกติมาก ดังนั้นเมื่อไม่มี “หน้าน้ำ” แล้ว ประกอบกับเริ่มมีการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ การสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลง ตลาดนัดทางน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่จึงค่อย ๆ ชบเซาลงจนกระทั่งเล็กลงไปในที่สุด ต่อมาเมื่อการสัญจรทางถนนสามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลาที่ใช้ในการเดินทางหรือขนส่งผลผลิตและสินค้าจำนวนมากได้ดีกว่าทางเรือ ทำให้การคมนาคมทางถนนเป็นที่นิยมมากขึ้นโดยลำดับ พ่อค้าแม่ค้าและลูกค้าบางส่วนจึงหันไปจำหน่ายและจับจ่ายสินค้าที่ตลาดบกแทนเนื่องจากมีความสะดวกมากกว่า เช่น ตลาดนัดวัดศรัทธาราชวร ที่เปิดขึ้นใน พ.ศ. 2520³³ และร้านค้าตามแนวถนนสายหลัก เป็นต้น ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ร้านค้าเต็มตลอดแนวสองฝั่งคลองวัดประดู่ ตั้งแต่บริเวณปากคลองเลยไปจนถึงริมคลองแควอ้อม ทอยยปิดตัวลง มีร้านค้าบางร้านเท่านั้นที่ยังเปิดกิจการอยู่ และพื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนก็มีร้านค้าเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในยุคนี้เริ่มมีแรงงานหนุ่มสาวออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่เป็นจำนวนมากขึ้น ส่วนการประกอบอาชีพในพื้นที่เริ่มมีการรับราชการ การประกอบกิจการอุตสาหกรรม และงานบริการต่าง ๆ มากขึ้น ในขณะที่อาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง

3) ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง

ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนและพื้นที่โดยรอบเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาที่ 3 นี้ สภาพชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่เดิมมีความคึกคักเพราะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกลับเงียบเหงาลง คนวัยหนุ่มสาวได้ออกนอกพื้นที่เพื่อไปศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้น และไปประกอบอาชีพในพื้นที่ที่มีสภาพเศรษฐกิจดีกว่า บ้านเรือนริมน้ำมี

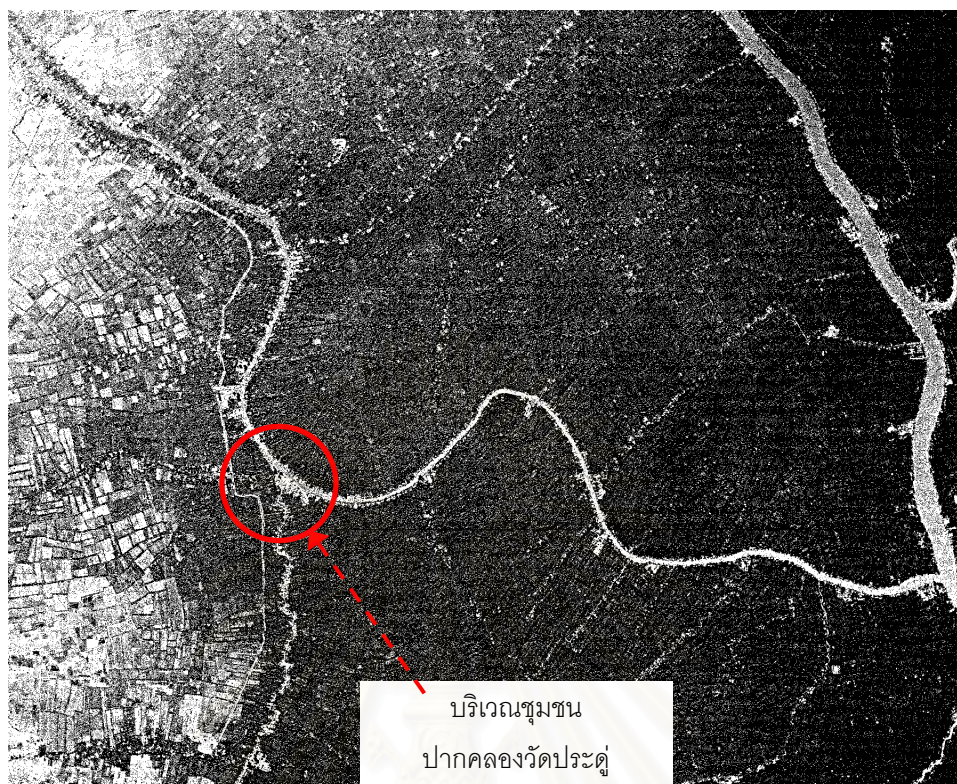
³³ สัมภาษณ์ พระครูไพศาล วัฒนารกร อายุ 55 ปี, เจ้าอาวาสวัดศรัทธาราชวร อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี, 12 กันยายน 2550.

เพียงคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ การพบปะพูดคุยกันบริเวณศาลาทำน้ำหน้าวัดหรือหน้าศาลเจ้าซึ่งเป็นกิจวัตรของชาวชุมชนริมน้ำบริเวณนี้ในอดีตก็เริ่มหายไป เนื่องจากวิถีชีวิตที่ห่างเหินจากแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่กับวัดแก้วเจริญนี้อาจไม่แนบแน่นดังเช่นในอดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ส่วนครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีขนาดครัวเรือนเล็กลง มีเพียงผู้สูงอายุอยู่ที่บ้าน ลูกหลานที่มีครอบครัวได้แยกบ้านออกไป เนื่องจากคนรุ่นบุกเบิกการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่มีอายุมาก และเสียชีวิตลง คนรุ่นลูกหลานบางส่วนจึงได้ย้ายออกจากพื้นที่

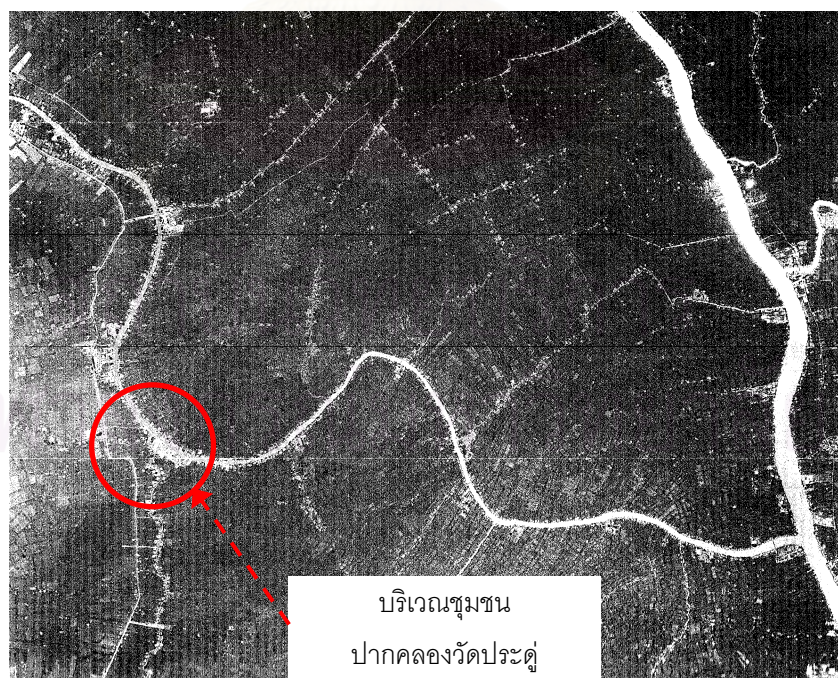
ด้านการเมือง – การปกครองในยุคนี้ กระทรวงมหาดไทยได้หันมามุ่งเน้นงานการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้กับราษฎรมากขึ้น พนักงานฝ่ายปกครองในตำบล หมู่บ้าน จึงต้องสนองนโยบายของกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น ส่งผลให้เริ่มมีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานจากรัฐเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ เป็นต้น และชาวบ้านเริ่มมีเครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือนมากขึ้นเช่นกัน ส่วนโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มาจากรัฐบาลส่วนกลางซึ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาเพื่อชุมชนโดยรวม กลับทำให้ชุมชนแถบนี้ได้รับผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ต่อชุมชนอย่างมากดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

4) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ลักษณะทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพสังคม ตลอดจนรูปแบบการเมือง – การปกครองของชุมชนปากคลองวัดประดู่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายในยุคนี้ดังที่กล่าวข้างต้น การตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นใหม่จึงมีรูปแบบต่างจากอดีต ชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่กับพื้นที่โดยรอบจึงลดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจลงอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งตลาดน้ำปากคลองวัดประดู่เล็กลงไป ในขณะที่ความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ไกลออกไป เช่น แม่กลอง เมืองราชบุรี เป็นต้น กลับมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อกันมากขึ้น อย่างไรก็ตามชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ขยายตัวจากพื้นที่ริมน้ำมาสู่บริเวณสองฝั่งถนนสายหลักได้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพื้นที่โดยรอบมากขึ้นตามลำดับเช่นกัน เริ่มตั้งแต่การเปิดตลาดนัดวัดศรีทธาราษฎร์ การสร้างสถานีบริการน้ำมันใน พ.ศ.2538 รวมถึงการทยอยเปิดร้านค้าต่าง ๆ ตามริมถนนนี้มากขึ้น นอกจากนี้ความเป็นศูนย์กลางทางการศึกษายังได้ลดลงอย่างมาก เนื่องจากการสัญจรทางถนนทำให้นักเรียนเดินทางไปศึกษาในพื้นที่ได้อย่างสะดวกรวดเร็วขึ้นมาก และค่านิยมด้านการเข้าศึกษาในสถาบันที่มีชื่อเสียงที่ตั้งอยู่นอกชุมชน

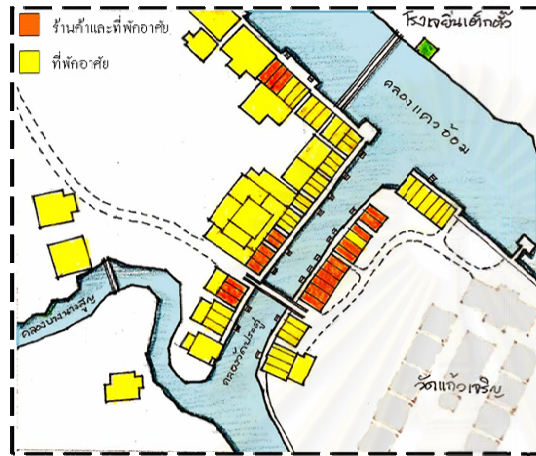
ภาพ 5.5 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2510
(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

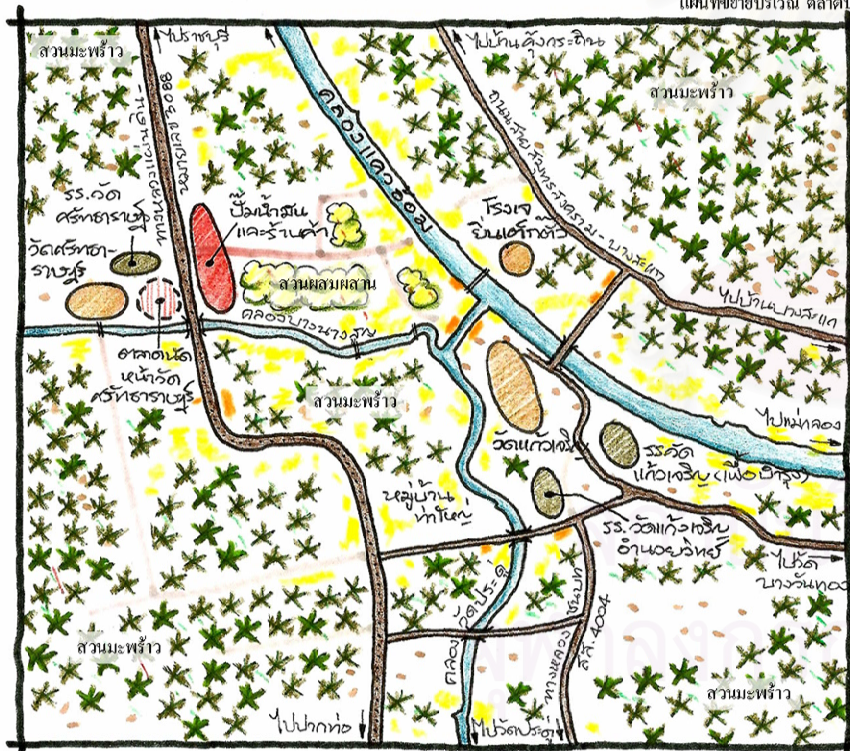
ภาพ 5.6 ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณพื้นที่ศึกษา พ.ศ.2522
(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

แผนที่แสดงโครงข่ายแม่น้ำลำคลอง พ.ศ.2536

แผนที่ชุมชนบริเวณ ตลาดปากคลองวัดประดู่

แผนที่แสดงโครงสร้างชุมชน ในห้วงสนาการช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2501 – 2541)

อาคารมาบาสถาน ของวัดแก้วเจริญ สร้างเมื่อ พ.ศ.2514 และพระอุโบสถใหม่ วัดแก้วเจริญ
บันทึกภาพขณะกำลังก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ.2521

โถงยื่นเติกั่ว หรือ ศาลเจ้าเงาะ ใต้วิหาร
ปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ.2536

เรือนแถวไฉ้ริมน้ำ ปากคลองวัดประดู่ ฟิม อ.อินทพร
จ.สมุทรสงครามปรับปรุงประมาณ พ.ศ.2533

สะพานหินคลอง วัดประดู่ บริเวณตลาดปากคลอง
วัดประดู่ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ.2502

สะพานอิฐมอญ (ข้ามคลองควอ้อม)
หน้าวัดแก้วเจริญ ฝรั่ง เมื่อ พ.ศ.2530

สะพานคอนกรีต ข้าม
คลองควอ้อม สร้างเมื่อ
พ.ศ.2539

ปั้มน้ำมัน ริมถนนสาทรฯบุรี – ปากท่อ สร้างเมื่อ พ.ศ.2538

ทิศเหนือ

ภาพ 5.7 แสดงโครงสร้างของชุมชนและพื้นที่รอบข้าง ยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541)

5.1.4 ช่วงที่ 4 : ยุคกระแสฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ (พ.ศ.2542 – ปัจจุบัน)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่และพื้นที่รอบข้างในยุคนี้ สภาพแวดล้อมโดยรวมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับในยุคแรก ชุมชนปากคลองวัดประดู่ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการค้าขายของชุมชนรอบข้าง ได้กลายเป็นชุมชนที่มีความเป็นอยู่เรียบง่าย มีการประกอบกิจการร้านค้าเล็ก ๆ พอเลี้ยงตนเองได้เท่านั้น ประกอบกับแนวความคิดของผู้ที่มีหน้าที่พัฒนาพื้นที่ที่เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น จึงได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่โดยยังคงสภาพแวดล้อมอย่างในอดีตไว้ได้ตามสมควร โดยสภาพทั่วไปและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกาตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และชุมชนรอบข้าง มีรายละเอียดดังนี้

- พ.ศ.2542 สะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ข้ามแม่น้ำแม่กลองสร้างเสร็จ

ในช่วงก่อนที่สะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ หรือสะพานข้ามวัดนางวังจะสร้างเสร็จ ชาวชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่ที่จะไปตัวเมืองแม่กลอง สามารถนั่งเรือโดยสารรับจ้างที่ทำหน้าวัดหรือหน้าบ้านไปยังท่าเรือที่ตลาดอัมพวา แล้วขึ้นรถโดยสารไปแม่กลองได้ที่นั่น หรือสามารถนั่งรถสองแถวต้นสายวัดแก้วเจริญ ไปลงที่วัดบางนางลี่ใหญ่ แล้วจึงนั่งเรือข้ามฟากไปขึ้นที่ท่าเรือหน้าว่าการอำเภออัมพวา แล้วขึ้นรถโดยสารไปแม่กลองได้ แต่หลังจากที่สะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ หรือสะพานข้ามวัดนางวังจะสร้างเสร็จ ประชาชนจึงหันไปใช้บริการทางรถกันหมด ทั้งรถยนต์ส่วนตัวและรถสองแถว โดยเฉพาะรถสองแถวโดยสารที่มีต้นสายอยู่ที่วัดแก้วเจริญ ได้ขยายเส้นทางวิ่งให้บริการไปส่งผู้โดยสารจนถึงตัวเมืองแม่กลองทีเดียว ผู้โดยสารไม่ต้องนั่งเรือข้ามฟากที่วัดบางนางลี่ใหญ่ การสัญจรทางถนนของประชาชนจึงมีความสะดวกรวดเร็วขึ้น

ในปีนี้มีกาเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นครั้งใหญ่ คือ สุขาภิบาลเมืองใหม่และสุขาภิบาลวัดเพลง ได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมืองใหม่และเทศบาลตำบลวัดเพลง ซึ่งเป็นผลจากพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2542 เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาลมีโครงสร้างไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประกอบกับในขณะนั้นการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบดังกล่าวไม่เหมาะสมที่จะรองรับการกระจายอำนาจที่เพิ่มขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมควรเปลี่ยนแปลงฐานะสุขาภิบาลที่มีอยู่เดิมเป็นเทศบาลตำบล และยกเลิกการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบสุขาภิบาล จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยผลของกฎหมายนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างและการบริหารงาน จากสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลเท่านั้น แต่ปัจจัยในด้านอื่น ได้แก่สภาพพื้นที่ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนยังคงอยู่ในสภาพเดิม เทศบาลตำบลเมืองใหม่และ

เทศบาลตำบลวัดเพลงยังเป็นลักษณะแบบชนบทกิ่งเมือง โดยประชาชนทั่วไปในเขตพื้นที่ของเทศบาลยังคงมีรายได้น้อยอยู่

- พ.ศ.2544 เทศบาลเริ่มดำเนินการพัฒนาถนนและทางเดินต่าง ๆ ในชุมชน

หลังจากมีการตราพระราชบัญญัติกำหนด แผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน พ.ศ.2542 ซึ่งกำหนดให้รายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เคยมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 13 ของรายได้รัฐบาล ต้องเพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 20 และภายในปีงบประมาณ 2549 จะต้องเพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 35 โดยแผนการกระจายอำนาจฯ ได้กำหนดให้มีการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ 6 ด้าน คือ

- 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน
- 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต
- 3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน/สังคม และรักษาความสงบเรียบร้อย
- 4) ด้านการวางแผนการส่งเสริมการลงทุน การพาณิชย์กรรม และการท่องเที่ยว
- 5) ด้านการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 6) ด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้นเทศบาลตำบลเมืองใหม่ จึงได้ปรับปรุงถนนสายแม่กลอง – วัดแก้วเจริญให้เป็นถนนที่ได้มาตรฐาน โดยการขยายขนาด และเป็นถนนลาดยางตลอดทั้งสาย ส่วนถนนสายรองที่เชื่อมกับถนนสายแม่กลอง – วัดแก้วเจริญ เริ่มทยอยปรับปรุงเป็นถนนลาดยางในบางช่วง จนกระทั่งเป็นถนนลาดยางตลอดทั้งเส้น ในขณะที่เทศบาลตำบลวัดเพลง ได้ดำเนินโครงการ “ก่อสร้างสะพานทางเดินเท้าเลียบบคลองแควอ้อม” ในช่วงแรกจะเป็นการปรับปรุงทางเดินหน้าบ้าน ฝั่งคลองแควอ้อม จากทางเดินไม้เป็นทาง เดินคอนกรีตเสริมเหล็ก ต่อมาจึงได้ขยายเส้นทางให้ยาวไปจนถึงบริเวณหน้าว่าการอำเภอวัดเพลง และในปัจจุบันได้ขยายเส้นทางมาถึงหน้าโบสถ์คริสต์แล้ว ซึ่งทางเดินนี้ประชาชนได้ใช้เดินทางสัญจรอย่างสะดวกสบาย และชาวบ้านยังใช้เป็นที่เดิน – วิ่งออกกำลังกายในช่วงเช้าและเย็นด้วย นอกจากนี้ถนนสายรองที่เชื่อมต่อกับถนนสายราชบุรี – ปากท่อ ก็ได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลาดยางจนครบทุกสายในช่วงเวลานี้เช่นกัน

- พ.ศ.2545 -2546 ทางเดินด้านหน้าของเรือนแถวไม้ริมน้ำตลาดปากคลองวัดประดู่ได้รับการปรับปรุงและซ่อมแซมโดยเทศบาลทั้งสองแห่ง

ทางเดินหน้าเรือนแถวไม้ริมน้ำหรือนอกชาน เป็นทางเดินปูด้วยไม้กระดานแผ่นใหญ่ สร้างโดยเจ้าของบ้านแต่ละหลัง ใช้เป็นพื้นที่นั่งเล่น พุดคุยกันระหว่างเพื่อนบ้าน หรือผู้มาเยี่ยมเยียนตลอดจนเป็นพื้นที่วางขายสินค้าหลากหลายชนิด ในสมัยที่ตลาดนัดนี้มีความคึกคักมากๆ เจ้าของเรือนแถวแต่ละหลังจะดูแลนอกชานของตนเองอยู่เสมอ ในอดีตชาวบ้านเป็นผู้สร้างทางเดินนี้

กันเอง รูปแบบจึงเป็นไปตามความเหมาะสมของแต่ละบ้าน ชาวบ้านจึงเป็นผู้รับผิดชอบเฉพาะที่อยู่หน้าบ้านตนเอง ทั้งการรักษาความสะอาดและปรับปรุงซ่อมแซมกันตามสภาพ ซึ่งสมัยก่อนทางเดินจะมีระดับสูงต่ำต่างกันมากกว่าปัจจุบันนี้ จนกระทั่งคณะผู้บริหารเทศบาลได้มีแนวความคิดในการจัดหารายได้ให้เข้าสู่ชุมชนจากการท่องเที่ยว โดยการฟื้นฟูตลาดทางน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่ขึ้น³⁴ จึงได้ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซมทางเดินด้านหน้าเรือนแถวริมน้ำทุกหลังตามความเหมาะสม ในการปรับปรุงนี้ได้เปลี่ยนโครงสร้างที่รองรับพื้นทางเดินจากเดิมที่เป็นเสาไม้กลายเป็นเสาและคานคอนกรีตเสริมเหล็กอย่างสภาพในปัจจุบัน และปรับระดับทางเดินให้เป็นระดับใกล้เคียงกันให้มากที่สุดเพื่อความสะดวกในการเดิน สำหรับการดำเนินการปรับปรุงนั้นเทศบาลทั้งสองแห่งได้ปรับปรุงในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน แต่ต่างก็ดำเนินงานเฉพาะในพื้นที่ตนเองรับผิดชอบ

- พ.ศ.2546 ตลาดนัดลุงเพิ่ม เปิดกิจการ

ตลาดนัดลุงเพิ่ม ตั้งอยู่ริมถนนสายราชบุรี – ปากท่อ เยื้องกับวัดศรีทวาราวงศ์ เป็นตลาดนัดที่มีทุกวันพุธ และวันเสาร์ ในวันที่มีนัดพ่อค้าแม่ค้าจะเริ่มมาตั้งแผงขายสินค้าตั้งแต่เวลาประมาณ 15.00 น.หรือบ่ายสามโมง และขายของไปจนถึงช่วงค่ำประมาณ 19.00 หรือหนึ่งทุ่ม โดยเฉพาะวันพุธตลาดนี้มีผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่มาจำหน่ายสินค้ามากมาย ส่วนผู้มาจับจ่ายเลือกซื้อสินค้าต่าง ๆ ก็มีทั้งคนในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียงเป็นจำนวนมากเช่นกัน พื้นที่ซึ่งเป็นตลาดลุงเพิ่มนี้ในอดีตเป็นพื้นที่สวนมะพร้าว และสวนกล้วย ต่อมาเมื่อถนนสายราชบุรี – ปากท่อ ได้รับการพัฒนา “ลุงเพิ่ม” ซึ่งพื้นเพเป็นคนวัดเพลงจึงได้ซื้อที่ดินนี้และปรับเปลี่ยนเป็นตลาดนัดขึ้นมา

- พ.ศ.2550 เทศบาลตำบลวัดเพลงปรับปรุงทางเดินไม้ด้านหน้าเรือนแถวริมน้ำบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่

ทางเดินหน้าเรือนแถวไม้ริมน้ำ หรือ นอกชาน ที่ได้รับการปรับปรุงไปแล้วนั้นเป็นเพียงบางส่วน ปัจจุบันทางเดินส่วนที่เก่ามากของเรือนแถวริมคลองวัดประดู่ฝั่งอำเภอวัดเพลงได้เสื่อมสภาพตามกาลเวลาอีก เทศบาลตำบลวัดเพลงจึงได้เข้ามาดำเนินการปรับปรุงให้อยู่ในสภาพที่ชาวบ้านสามารถใช้งานได้อย่างเรียบร้อยต่อไป

ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนบริเวณพื้นที่ศึกษาในยุคที่ 4 มีลักษณะทางกายภาพลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง รวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบดังนี้

³⁴ สัมภาษณ์ กัมพล สุจริตรักษ์, นายกเทศบาลตำบลเหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 11 กันยายน 2550.

1) ลักษณะทางกายภาพ

สภาพแวดล้อมในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเลย เนื่องจากสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ได้พัฒนาขึ้นในช่วงที่แล้วแทบทั้งสิ้น ทว่าพื้นที่ภายนอกชุมชนนั้นมีการสร้างสะพานสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ หรือสะพานข้ามวัดนางวังเสรีจเมื่อ พ.ศ.2542 การสัญจรทางถนนของประชาชนจึงสะดวกรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้ชาวชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่ และชุมชนรอบข้างหันไปใช้บริการทางรถกันหมด นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาถนนและการปรับปรุงและซ่อมแซมทางเดินด้านหน้าของเรือนแถวไม้ริมน้ำตลาดปากคลองวัดประดู่โดยเทศบาลตำบลเหมืองใหม่และเทศบาลตำบลวัดเพลง ตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2544 จนถึงปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ส่วนรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคนี้ เห็นได้ว่าอาคารบ้านเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ได้ขยายตัวไปสู่พื้นที่ริมถนนแทบทั้งหมด โดยเฉพาะบริเวณริมถนนสายหลักและสายรอง ซึ่งมีทั้งบ้านเรือนทั่วไป และอาคารที่สร้างเพื่อการพาณิชย์กรรม เช่น ตึกแถวร้านค้า ร้านอาหาร เป็นต้น ส่วนพื้นที่ริมน้ำก็ยังคงมีผู้อาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งพื้นที่ริมน้ำบางส่วนจะมีการรื้อถอนอาคารไปสร้างใหม่บนบก ชุมชนริมน้ำจึงเบาบางลงไม่หนาแน่นเหมือนในสมัยที่เริ่มมีการตั้งชุมชนและช่วงที่ตลาดน้ำมีความรุ่งเรือง แต่รูปแบบอาคารริมน้ำนั้นยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เนื่องจากชาวชุมชนยังเห็นความสำคัญของอาคารแบบดั้งเดิมอยู่ ประกอบกับทางเทศบาลทั้งสองแห่งที่ได้เข้ามาพัฒนาปรับปรุงทางเดินด้านหน้าของเรือนริมน้ำตลอดทั้งแนวยังได้พยายามรักษารูปแบบอาคารเดิมไว้ เช่น ทำการปรับปรุงระดับทางเดินหน้าบ้านริมน้ำให้สามารถเดินต่อเนื่องได้สะดวกขึ้นโดยพยายามคงรูปแบบอาคารให้ใกล้เคียงกับของเดิมที่สุด และเปลี่ยนเสาไม้ที่รองรับพื้นทางเดินด้านหน้าเป็นเสาคอนกรีตที่มีลักษณะคล้ายกับเสาไม้เดิม จึงไม่ทำลายสภาพแวดล้อมโดยรวม เป็นต้น

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่ตลาดน้ำมีความคึกคักอยู่ เนื่องจากในช่วงที่ 4 นี้โครงข่ายการสัญจรทางถนนได้รับการพัฒนาไปอย่างมาก รูปแบบเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำจึงได้รับผลกระทบจากการพัฒนานี้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากย้อนกลับไปในอดีตพื้นที่ริมน้ำจะมีกิจกรรมทางการค้าที่คึกคัก มีผู้มาจับจ่ายใช้สอยแทบตลอดทั้งวัน แต่ปัจจุบันชาวบ้านกลับเปลี่ยนไปจับจ่ายซื้อหาอาหารสด อาหารแห้งเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ตลาดนัดทางบกริมถนนแทน ซึ่งมีทั้งตลาดนัดวัดศรัทธาราษฎร์ที่เปิดนัดมานานแล้ว และตลาดนัดลุงเพิ่มที่เพิ่งเปิดนัดเมื่อ พ.ศ.2546 นี้ และบางครั้งชาวบ้านก็ยังสามารถเดินทางเข้าไปซื้อสินค้าต่าง ๆ ถึงตัวเมืองได้โดยไม่ต้องใช้เวลาในการเดินทางมากมายเช่นในอดีตอีกต่อไป ตลาดปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบันจึงเป็นเพียงร้านค้าขายของอุปโภคบริโภคทั่วไปที่จำเป็น

ในชีวิตประจำวันเท่านั้น ส่วนการประกอบอาชีพของชาวชุมชนโดยทั่วไปมีความหลากหลายขึ้น เช่น การขับรถโดยสาร มอเตอร์ไซด์รับจ้าง การรับราชการ เป็นต้น สำหรับผู้ประกอบกิจการร้านค้า ตามแนวถนนส่วนมากจะเป็นคนวัยแรงงาน ส่วนผู้ประกอบการร้านค้าริมน้ำจะเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม เปิดกิจการอย่างต่อเนื่องมาไม่น้อยกว่า 50 ปี นอกจากนี้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังคงนิยมซื้ออาหารสด อาหารแห้ง และสินค้าทั่วไปประเภทต่าง ๆ จากตลาดนัดและร้านค้าในชุมชน สำหรับสินค้าประเภทของใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีการซื้อบ่อยครั้งจะไปซื้อในเมืองมากกว่าเนื่องจากมีให้เลือกมากกว่าและราคาถูกกว่า ทำให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงมีลักษณะการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด และยังคงความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตอยู่

3) ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรมและการเมือง – การปกครอง

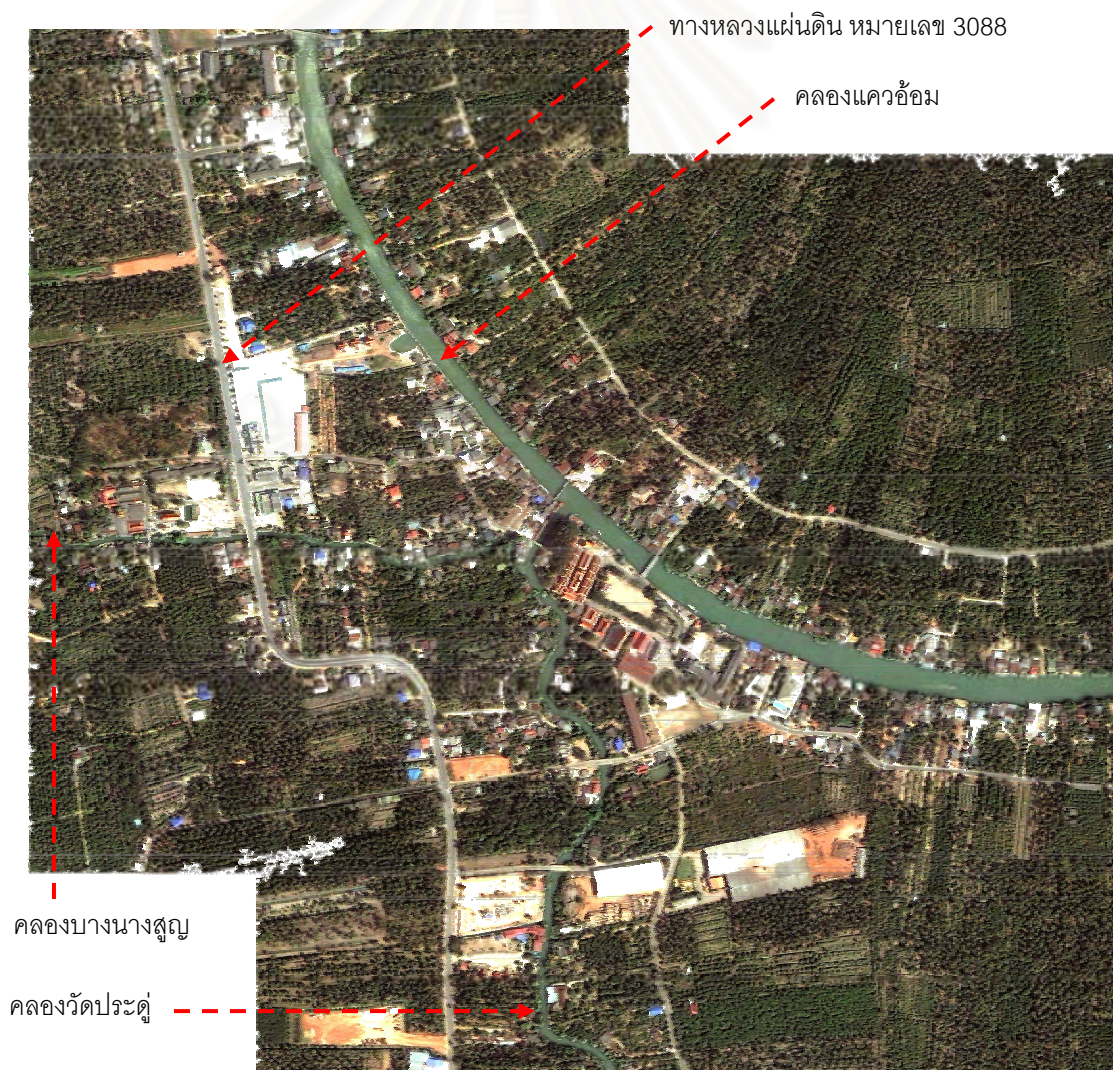
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ มีผลให้สภาพสังคมของชุมชนในช่วงนี้คล้ายกับช่วงที่ 3 ครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนขนาดเล็ก มีเพียงผู้สูงอายุอยู่ที่บ้าน เป็นเรื่องปกติที่คนวัยหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานในยุคนี้ออกไปประกอบอาชีพตามที่ได้เล่าเรียน และไปศึกษาต่อนอกพื้นที่ โดยจะกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดในช่วงหยุดเทศกาลบ้างเท่านั้น ในช่วงวันธรรมดาทั่วไปผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นผู้สูงอายุและเด็กเล็ก มีคนวัยทำงานบ้างเล็กน้อยที่ประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่รอบข้าง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนดั้งเดิมในชุมชนจะยังมีความสนิทสนมกลมกลืนกันดี ยังคงมีการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันตามเทศกาลอยู่เสมอ เช่น การถือศีลกินเจที่โรงเรียนเต็กตัว ในช่วงเทศกาลกินเจเป็นประจำทุกปี และการไปทำบุญที่วัดแก้วเจริญในวันสำคัญทางศาสนา งานบวช งานศพ เป็นต้น ส่วนการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองลดลง เนื่องจากการคมนาคมทางถนนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการสัญจรมากขึ้น และภาวะสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง

ด้านการเมือง - การปกครองในยุคนี้อีกมีการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นโดยสมบูรณ์ คือ ท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการของตนเอง และมีการเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลตำบลใน พ.ศ.2542 เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและบริหารงานชุมชน ให้ท้องถิ่นเป็นไปตามทิศทาง และสามารถตอบสนองการเรียกร้อง และความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง รวดเร็ว และตรงตามความเป็นจริงที่ชุมชนต้องการ แต่เนื่องจากพื้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่นี้เป็นเขตรอยต่อของเขตการปกครองถึง 3 อำเภอ 2 จังหวัด ประกอบด้วยหน่วยงานปกครองท้องถิ่นหลายหน่วยงาน ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่มีลักษณะทางกายภาพเชื่อมโยงเป็นชุมชนเดียวกัน แต่มีมติทางขอบเขตการปกครองจากส่วนกลางนั้นได้แบ่งแยกชุมชนออกจากกัน ส่งผลให้โครงการพัฒนาต่าง ๆ ต้องอาศัยการประสานงานจากหลายหน่วยงาน

โครงการพัฒนาในอดีตจึงไม่ได้มุ่งเน้นที่ชุมชนทั้งสองฝั่งคลองโดยตรงเป็นการดำเนินงานในแต่ละเขตพื้นที่ของตนเองเท่านั้น

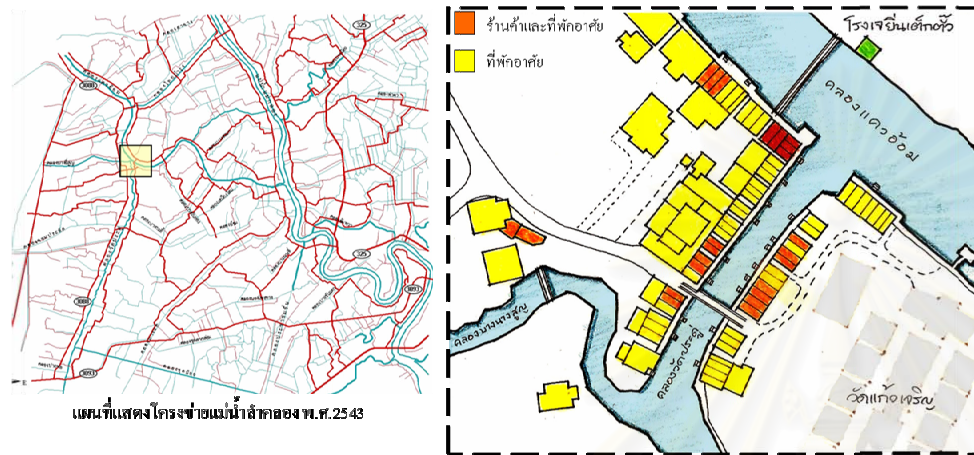
4) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ

ชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ขยายตัวจากพื้นที่ริมน้ำมาสู่บริเวณสองฝั่งถนนสายหลักได้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพื้นที่โดยรอบมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน เนื่องจากการสัญจรทางถนนของประชาชนมีความสะดวกรวดเร็วกว่าในอดีตมาก ชาวชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างหันไปใช้บริการทางรถกันหมด ทั้งรถยนต์ส่วนตัวและรถสองแถว ส่วนชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบน้อยลงมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการค้าขาย ส่วนการประกอบกิจกรรมทางประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างชุมชนยังปรากฏให้เห็นได้บ้าง ทว่านับว่าเหลืออยู่น้อยมาก

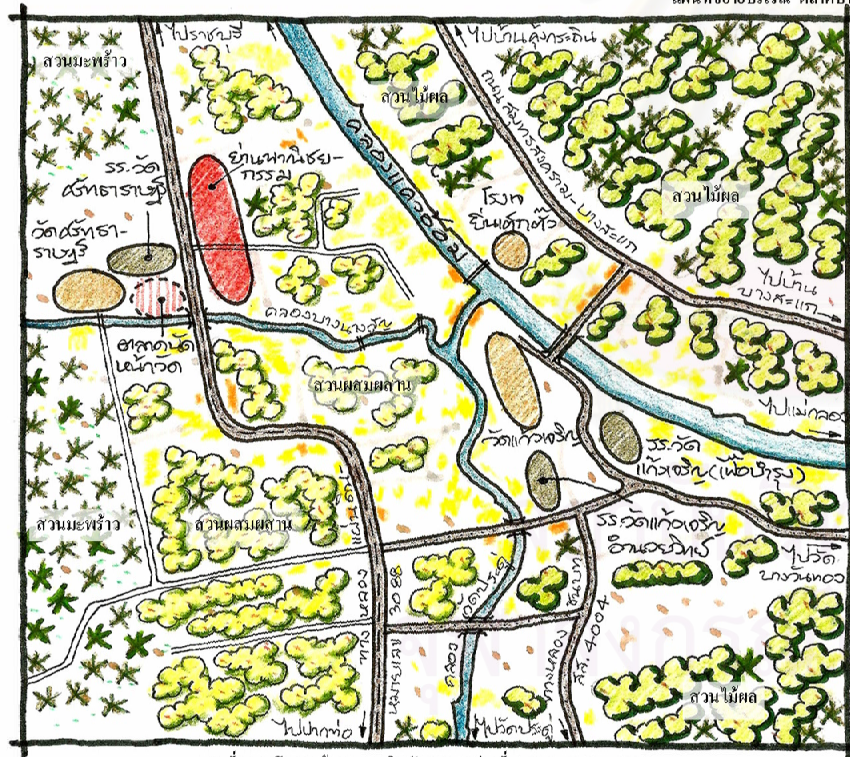
ภาพ 5.8 สภาพภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ศึกษา

(ที่มา : ภาพถ่ายดาวเทียม Quick bird, ปี ค.ศ.2005, สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ)

แผนที่แสดงโครงข่ายแม่น้ำลำคลอง พ.ศ.2543

แผนที่ขยายบริเวณ ตลาดปากคลองวัดประดู่

แผนที่แสดงโครงสร้างชุมชน ในพัฒนาการช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2542 - 2551)

▲ พระศู โบริศวัดแก้วเจริญ ในปัจจุบัน

▲ ศาลาการเปรียญ วัดแก้วเจริญ ในปัจจุบัน

▲ พิพิธภัณฑ์เรือ วัดแก้วเจริญ สร้างเมื่อ พ.ศ.2548

พ.ศ.2545

พ.ศ.2550

▲ พระศู โบริศวัดศรีรัตนาราม ในปัจจุบัน

▲ ทางเดินบริเวณเขื่อนแนวไม้ริมน้ำ ปากคลองวัดประดู่ หลังการปรับปรุง

▲ ทางเดินเขื่อนคลองแควอ้อม สร้างเมื่อ พ.ศ.2544

▲ ตลาดนัดลุงเพิ่ม เปิดกิจการ เมื่อ พ.ศ.2546

▲ เขื่อนแนวไม้ริมน้ำ ฟัง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม ในปัจจุบัน

▲ เขื่อนแนวไม้ริมน้ำ ตลาดปากคลองวัดประดู่ ฟัง อ.วัดหลง จ.ราชบุรี ในปัจจุบัน

ทิศเหนือ

ภาพ 5.9 แสดงโครงสร้างของชุมชนและพื้นที่รอบข้าง ยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 - 2551)

5.2 สรุปการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

การศึกษาถึงพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และพื้นที่โดยรอบ ตั้งแต่ พ.ศ.2310 จนถึงปัจจุบัน โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และคำบอกเล่าของชาวชุมชน ทำให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคม – วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อมโยงของชุมชนกับพื้นที่รอบข้างจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏออกมานั้น ในยุคแรก (พ.ศ. 2310 – 2449) พบว่าโครงสร้างของชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังไม่ซับซ้อน มีเพียงแม่น้ำลำคลอง บ้านเรือน พื้นที่สวน และศาสนสถาน ซึ่งในยุคนี้แม่น้ำลำคลอง และพื้นที่ริมน้ำจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทุกประเภท ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคแรกนี้พื้นที่ส่วนมากจะเป็นพื้นที่สวนปะปนกับพื้นที่ป่า ส่วนการปลูกสร้างบ้านเรือนมีทั้งที่อาศัยอยู่ตามแนวลำน้ำและอยู่ในพื้นที่สวน และศาสนสถานมักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำ ในบริเวณใกล้กับชุมชน

ต่อมาในยุคที่ 2 (พ.ศ.2450 – 2500) เป็นยุคที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวแม่น้ำลำคลอง (River Linear Settlement) อย่างเด่นชัด ชุมชนปากคลองวัดประดู่เริ่มขยายตัว ส่วนหนึ่งเนื่องจากย่านการค้า หรือตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ มีความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนต่าง ๆ ในแถบนี้อย่างมาก ตลาดนัดปากคลองวัดประดู่จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างชุมชนในยุคนี้เห็นได้ชัด สำหรับการให้ประโยชน์ที่ดินในยุคที่ 2 นี้ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นได้ทำการบุกเบิกพื้นที่ป่า เพื่อเพาะปลูกจนกลายเป็นพื้นที่สวนมากขึ้น แทนที่ไม่มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เลย และพื้นที่ริมน้ำได้เพิ่มความเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวชุมชนทั่วไป มีการกระจุกตัวของที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน ตลอดจนสถานศึกษาที่ในอดีตได้ใช้พื้นที่ในศาสนสถานเป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอนบุตรหลานของชาวชุมชนทั่วไป นอกจากนี้สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในยุคนี้จะมีลักษณะที่ถาวรมากขึ้นทั้งบ้านเรือน ศาสนสถาน และสถานศึกษา ซึ่งบ้านเรือนในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่คือ เรือนแถวไม้ริมน้ำนั้นจะมีการใช้ประโยชน์อาคารเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและร้านค้าอยู่ด้วยกันแทบทุกหลังคาเรือน

ส่วนในยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541) เป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของชุมชน เนื่องจากได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ มากมายในช่วงเวลาระหว่างยุคนี้ โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้มีความหลากหลายและซับซ้อนมาก เป็นช่วงเวลาที่เส้นทางสัญจรทางบกเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการสัญจรของชุมชนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสภาพสังคม ได้ส่งผลให้การใช้ประโยชน์ที่ดินมีความหลากหลายมากขึ้น และขนาดพื้นที่ของการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทนั้น พบว่า

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยมีขนาดพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากเดิมที่กระจุกตัวในพื้นที่บริเวณริมน้ำ เริ่มขยายออกมาสู่พื้นที่ริมถนนมากขึ้น และพื้นที่บริเวณริมถนนสายหลักได้เริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมเกิดขึ้น ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกลับมีขนาดพื้นที่ลดลง นอกจากนี้สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ยังได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือประโยชน์ใช้สอยเกิดขึ้น เช่น อาคารในศาสนสถานที่ย่ำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ก็ได้รับการปฏิสังขรณ์ และอาคารบ้านเรือนซึ่งมีทั้งการปรับปรุงโดยใช้วัสดุสมัยใหม่และปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม หรือปรับเปลี่ยนเฉพาะประโยชน์ใช้สอยจากที่พักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมเป็นที่พักอาศัยอย่างเดียว เป็นต้น

สำหรับยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 – 2551) เป็นยุคที่โครงสร้างของชุมชนมีความชัดเจนมากขึ้น สภาพทางกายภาพเกิดการเปลี่ยนแปลงจนมีสภาพค่อนข้างคงที่แล้ว ทว่าโครงสร้างหลักของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่ บ้านเรือนริมน้ำ พื้นที่สวน และศาสนสถาน ยังคงเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนเส้นทางการสัญจรของชุมชนในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นการสัญจรทางบกเป็นหลักอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการสัญจรทางน้ำยังมีปรากฏให้พบอยู่บ้างแต่ทว่าน้อยมาก ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทนั้น พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ริมถนนมีการขยายตัวเล็กน้อย เนื่องจากชาวชุมชนทั่วไปยังนิยมการพักอาศัยอยู่ริมน้ำเช่นเดียวกับในอดีต ในขณะที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในบริเวณริมถนนสายหลักได้ขยายขนาดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกลับมีขนาดพื้นที่ลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นกัน สำหรับการใช้น้ำอาคารในยุคนี้เห็นได้ชัดว่ามีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งอาคารที่สร้างขึ้นใหม่และอาคารเก่าที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งอาคารที่พักอาศัย อาคารพาณิชย์กรรม และอาคารอุตสาหกรรมนั้นส่วนมากจะตั้งอยู่ใกล้กับถนน ส่วนอาคารในพื้นที่ริมน้ำจากเดิมที่มีอาคารประเภทที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมอยู่หนาแน่นได้ลดจำนวนลงเปลี่ยนเป็นอาคารที่อยู่อาศัยอย่างเดียว

ส่วนลักษณะทางเศรษฐกิจโดยรวมของชุมชนในพื้นที่ศึกษาพบว่า ในปัจจุบันมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น ซึ่งอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม และพาณิชย์กรรมยังเป็นอาชีพหลักของชาวชุมชน แม้สัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมจะลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนระบบการแลกเปลี่ยนในปัจจุบันได้ใช้ระบบเงินตราในการจัดหาข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ แทนทั้งสิ้น สำหรับลักษณะการบริโภคนั้นในปัจจุบันมีรูปแบบหลากหลายมากขึ้น อย่างไรก็ตามชาวชุมชนยังคงบริโภคสิ่งของต่าง ๆ จากร้านค้าและตลาดนัดในชุมชนเป็นหลักตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สำหรับลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรม ในปัจจุบันของชุมชนปากคลองวัดประดู่พบว่า ขนาดของครัวเรือนโดยรวมมีขนาดเล็ก และครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ริมน้ำส่วนมากจะเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของพื้นที่ ส่วนครัวเรือนในพื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนส่วนมากจะเป็นครัวเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ มีบางส่วนที่ย้ายมาจากพื้นที่ที่ริมน้ำเพื่อประกอบการค้า และครัวเรือนส่วนใหญ่ยอมรับวิถีชีวิตที่ทันสมัยพอสมควร เป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพตามยุคสมัยเป็นหลัก มิได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเดิมไปจนหมด นอกจากนี้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังคงประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงประเพณีของชาวจีน เช่น การกินเจ การไหว้ตรุษจีน เป็นต้น

สำหรับความสัมพันธ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่กับพื้นที่โดยรอบพบว่า ในช่วงแรกชุมชนยังไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบมากนัก จนกระทั่งในช่วงที่ 2 ได้เกิดตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ขึ้น ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของชุมชนใกล้เคียงและที่ค่อนข้างห่างออกไปบ้าง ทว่าความเป็นศูนย์กลางนี้ได้ค่อย ๆ ลดลงจนสูญหายไปในช่วงที่ 3 ของพัฒนาการชุมชน ส่วนความสัมพันธ์กับเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนปากคลองวัดประดู่ในระยะแรกคือค้าเดินสะดวก และปากท่อ และเริ่มขยายความสัมพันธ์ไปสู่เมืองขนาดใหญ่ขึ้นและอยู่ไกลกว่าคือเมืองราชบุรีและแม่กลองในระยะต่อมา เนื่องจากในยุคที่ 3 มีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางถนน ทำให้ชาวชุมชนสามารถเดินทางได้สะดวกขึ้นและใช้เวลาเดินทางน้อยลง จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่มีความสัมพันธ์กับเมืองราชบุรีและแม่กลองมากที่สุด

เมื่อพิจารณาสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งแต่ช่วงที่ 1 จนถึงช่วงที่ 4 ทำให้พบว่า องค์ประกอบบางส่วนของ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างเกิดการเปลี่ยนแปลงไป จึงได้สรุปองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่แต่ละยุคในตาราง 5.1 ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตาราง 5.1 สรุปพัฒนาการในทางตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ (ต่อ)

ยุคที่ 1 - 2 (พ.ศ.2310 – 2500)	ยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541)	ยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 – 2550)
<p>การโยกย้ายของชุมชน</p> <p>การใช้ประโยชน์ที่ดินจำนวนมากเป็นอาคารที่อยู่อาศัย ส่วนอาคารที่อยู่อาศัยที่พาณิชย์กรรมจะกระจุกตัวอยู่ในบริเวณพื้นที่ริมน้ำ และอาคารสถานที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับอาคารสถานสถาน</p>	 <p>อาคารประเภทที่อยู่อาศัยมีการกระจายตัวลึกลงไป ส่วนอาคารที่อยู่อาศัยที่พาณิชย์กรรมและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมเริ่มเกิดขึ้นบริเวณพื้นที่ริมน้ำ อาคารที่อยู่อาศัยที่พาณิชย์กรรมเริ่มมีบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ลดน้อยลงอย่างมาก</p>	 <p>อาคารประเภทที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นบริเวณพื้นที่ริมน้ำมากขึ้น รวมถึงอาคารที่อยู่อาศัยที่พาณิชย์กรรมและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมที่มีลักษณะกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ตามแนวลดน้อยลงจนเห็นได้ชัด</p>
<p>ลักษณะสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้าง</p> <p>กุฏิสมเด็จพระแก้วเจติย</p> <p>ศาลาการเปรียญ วัดแก้วเจติย</p> <p>อุโบสถวัดแก้วเจติย</p> <p>ศาลเจ้าแม่ก่าของโรงเรียนวัดแก้วเจติย พ.ศ. 2449</p> <p>เรือนไทยโบราณบ้านท่าใหญ่ อ.วัดทอง</p> <p>เรือนแพเดิม บริเวณปากคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง</p> <p>เรือนแถวไม้ริมน้ำ บริเวณปากคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง</p>	 <p>อาคารสถานสถาน ของวัดแก้วเจติย สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514 และพระอุโบสถใหม่ วัดแก้วเจติย อันได้แก่ภาพของพระแก้วเจติยสร้าง เมื่อ พ.ศ. 2521</p> <p>โรงเรียนวัดแก้วเจติย</p> <p>เรือนไทยประยุกต์ริมคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง</p> <p>บ้านเรือนทั่วไป บริเวณพื้นที่ริมน้ำ</p> <p>เรือนแถวไม้ริมน้ำ ปากคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง</p> <p>สะพานข้ามคลองวัดประดู่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2502</p> <p>สะพานคอนกรีต ข้ามคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง พ.ศ. 2539</p>	 <p>กุฏิสมเด็จพระแก้วเจติย</p> <p>ศาลาการเปรียญ วัดแก้วเจติย</p> <p>อุโบสถ วัดแก้วเจติย</p> <p>โรงเรียนวัดแก้วเจติย</p> <p>อุโบสถ วัดศรีมหาโพธิ์</p> <p>บ้านสมัยใหม่ และเรือนไทยประยุกต์ บริเวณพื้นที่ริมน้ำ ที่ลำน้ำประดู่</p> <p>เรือนแถวไม้ริมน้ำ ศาลาปากคลองวัดประดู่ อ.วัดทอง</p> <p>บ้านเรือนริมน้ำเดิม ที่ลำประดู่ได้ดัดแปลงเป็นเรือนแพ</p>

ตาราง 5.1 สรุปพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประจู้ (ต่อ)

ยุคที่ 1 (พ.ศ.2310 – 2449)	ยุคที่ 2 (พ.ศ.2450 – 2500)	ยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541)	ยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 – 2550)
<p>ลักษณะทางเศรษฐกิจ</p> <ul style="list-style-type: none"> ในยุคแรกนี้ ชาวชุมชนปากคลองวัดประจู้แทบทั้งหมด ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ทำไร่ทำสวน และค้าขายกับชุมชนใกล้เคียง ชาวสวนมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในขณะนั้น ไม่มีสิ่งปลูกสร้างถาวรอาศัยอยู่เลยแต่แลกเปลี่ยนผลผลิตกันในลำน้ำ และจะมีกำหนดวันมาพบปะแลกเปลี่ยนกัน จนกลายเป็น "ตลาดนัด" การจับจ่ายใช้สอย ในยุคนั้นค้าขายเกิดขึ้นน้อยมาก ชาวชุมชนจะใช้ทำไร่ทำสวน ชาวบ้านสามารถสร้างขึ้นเองได้ ชาวบ้านสามารถเก็บหาหรือปลาก่อนอาหาร ได้ตามธรรมชาติ หรือนำผลผลิตของตนเองไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของผู้อื่นที่ตนเองต้องการ 	<ul style="list-style-type: none"> ชาวชุมชนปากคลองวัดประจู้แทบทั้งหมดยังมีอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม ทำไร่ทำสวน และค้าขายกับชุมชนใกล้เคียง รวมถึงชุมชนที่ไกลออกไป ซึ่งมีทั้งผู้ทำอาชีพค้าขาย และร้านค้าตามพื้นที่ริมแม่น้ำพื้นที่ตรงปากคลองวัดประจู้กลายเป็นตลาดนัดทางน้ำ ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในแถบนี้ การแลกเปลี่ยนผลผลิตของชาวสวนเริ่มน้อยลง กลายเป็นการค้าขายสินค้าที่มาจากแหล่งต่างๆ มากขึ้น มีการสร้างอาคารเรือนแถวริมแม่น้ำขึ้นเป็นร้านค้า และพื้นที่ด้านหน้าอาคารริมแม่น้ำสินค้าวางขายมากมายกลายเป็น "ตลาดบก" ส่วนเรือที่พาย ชายของในลำคลองมีสภาพเป็น "ตลาดเรือ หรือ ตลาดน้ำ" การบริโภคในยุคนี้ชาวชุมชนส่วนมากจะนิยมซื้อของใช้ทั่วไปประเภทต่างๆ จากตลาดนัดปากคลองวัดประจู้และร้านค้าริมแม่น้ำตรงตลาดปากคลองวัดประจู้ ส่วนข้าวปลาอาหารต่างๆ ชาวชุมชนบางส่วนยังนิยมระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตกันอยู่ 	<ul style="list-style-type: none"> การประกอบอาชีพของชาวชุมชนปากคลองวัดประจู้ มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งค้าขาย เกษตรกรรม รับจ้าง รับราชการอุตสาหกรรม งานบริการต่างๆ ซึ่งอาชีพทางเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนการค้าขายยังมีจำนวนมากอยู่ ทว่าเริ่มมีแรงงานหนุ่มสาวออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่เป็นจำนวนมากขึ้นเช่นกัน ไม่มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชาวสวนอีกต่อไป ผลผลิตและสินค้าต่างๆ ใช้ระบบซื้อขายผ่านพ่อค้าแม่ค้า มีผู้ซื้อบางส่วนที่นำพื้นที่ที่ยังซื้อผลผลิตจากชาวสวนโดยตรง ร้านค้าเริ่มมีเริ่มทยอยปิดกิจการ "ตลาดนัดปากคลองวัดประจู้" ถูกยกเลิกไปในขณะที่บริเวณพื้นที่สองฝั่งถนนมีร้านค้าเปิดเพิ่มขึ้น และมีตลาดนัดทางบกเกิดขึ้นคือ "ตลาดนัดวัดศรีราชราษฎร์" ชาวชุมชนจะนิยมซื้ออาหารและสินค้าทั่วไปประเภทต่างๆ จากตลาดนัดและร้านค้าในชุมชน สำหรับสินค้าประเภทของใช้ในชีวิตประจำวัน เสื้อผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีการซื้อขายคงจะไปซื้อในเมืองมากกว่า เนื่องจากมีให้เลือกมากกว่าและราคาถูกกว่า แต่ชาวบ้านยังคงมีลักษณะการใช้เงินสดอย่างประปราย และยังคงความเยี่ยงงายในการค้าเป็นชีวิตอยู่มาก 	<ul style="list-style-type: none"> การประกอบอาชีพมีความหลากหลายเช่นเดียวกับในช่วงที่ 3 ร้านค้าตามแนวถนนส่วนมากจะเป็นคนวัยแรงงานเป็นผู้ประกอบกิจการ ส่วนร้านค้าริมน้ำจะเปิดกิจการโดยกลุ่มคนดั้งเดิมอย่างค้ำเนื่องมาไม่น้อยกว่า 50 ปี พื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนกลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแทนพื้นที่ริมน้ำ มี "ตลาดนัดลุงพิมพ์" เปิดขึ้นอีกบริเวณหลายหลัก พื้นที่ริมน้ำยังคงมีร้านค้าปิดกิจการอยู่ และยังมีเรือพายขายของตามคลองควยอ้อม และคลองวัดประจู้อยู่ 1 – 2 ลำ ชาวชุมชนยังคงนิยมซื้ออาหารสด อาหารแห้ง และสินค้าทั่วไปประเภทต่างๆ จากตลาดนัดและร้านค้าในชุมชน สำหรับสินค้าประเภทของใช้ในชีวิตประจำวัน เสื้อผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีการซื้อขายคงจะไปซื้อในเมืองมากกว่า เนื่องจากมีให้เลือกมากกว่าและราคาถูกกว่า แต่ชาวบ้านยังคงมีลักษณะการใช้เงินสดอย่างประปราย และยังคงความเยี่ยงงายในการค้าเป็นชีวิตอยู่มาก
<p>ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรม และ การเมือง - การปกครอง</p> <ul style="list-style-type: none"> ครอบครัวขนาดใหญ่ คนในครอบครัว ทุกรุ่นอยู่ด้วยกัน ทั้งพ่อแม่ ลูกหลาน ปู่ย่าตายาย ชุมชนปากคลองวัดประจู้และชุมชนโดยรอบมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างแนบแน่น แม่น้ำลำคลองเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวชุมชนให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย กิจกรรมเกี่ยวกับประเพณี และวัฒนธรรมส่วนมากมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองและพุทธศาสนา ชาวชุมชนแทบทั้งหมดประกอบกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ร่วมกันตามโอกาส ด้านการปกครองในช่วงนี้บ้านเมืองเปลี่ยนผ่านศูนย์การปกครองจากกรุงศรีอยุธยาเป็นกรุงธนบุรีและเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของพื้นที่คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน สันนิษฐานว่าชุมชนปากคลองวัดประจู้เป็นชุมชนหนึ่งของแขวงบางช้างอยู่ในเขตการปกครองแบบหัวเมืองขึ้นกับเมืองราชบุรี 	<ul style="list-style-type: none"> ครัวเรือนส่วนมากจะมีขนาดใหญ่ แต่เริ่มมีบางครอบครัวที่ส่งเสียลูกชายออกไปเรียนหนังสือนอกพื้นที่ แล้วจึงให้กลับมาสืบทอดกิจการต่อ หรือออกไปรับราชการมีตำแหน่งในระดับสูง ชุมชนขยายตัว วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบกิจกรรมต่างๆ วิถีชีวิตชุมชนในช่วงนี้จึงมีความผูกพันกับศาสนสถานของชุมชน และแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพหลักของชุมชน มากขึ้น ประเพณี และวัฒนธรรม มีลักษณะเช่นเดียวกับในช่วงแรก ทั้งยังมีรายละเอียดต่างๆ เพิ่มขึ้นเพื่อความสนุกสนาน ผ่อนคลายของชาวชุมชนที่ปกติมีทำงานตลอดเวลา ชาวชุมชนยังคงประกอบกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ร่วมกันตามโอกาส ลักษณะการปกครองในช่วงนี้มีการแก้ไขระบบการปกครองต่างๆ จึงมีการเปลี่ยนแปลง โดยรวมลักษณะการเมือง - การปกครองในยุคที่สองนี้มีการปรับปรุงรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของบ้านเมืองอยู่ตลอด 	<ul style="list-style-type: none"> ครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กลง เนื่องจากคนรุ่นบุกเบิกการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่มีอายุมาก และเสียชีวิตลง คนรุ่นลูกหลานบางส่วนจึงได้ย้ายออกจากพื้นที่ ชาวชุมชนโดยทั่วไปใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองน้อยลง ทว่าศาสนสถานยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ ประเพณีเกี่ยวกับแม่น้ำลำคลองเริ่มลดน้อยลง ส่วนงานประเพณีและกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาชาวชุมชนยังคงปฏิบัติสืบต่อมาอย่างสม่ำเสมอ กิจกรรมทางประเพณี และวัฒนธรรม เริ่มเปลี่ยนมาปฏิบัติกันในวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าร่วมประเพณีมากขึ้น ในยุคนี้กระทรวงมหาดไทยได้มุ่งเน้นงานกาชาดพัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้กับราษฎรมากขึ้น ส่งผลให้เริ่มมีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานจากภาครัฐเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น มีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากรัฐบาลส่วนกลางซึ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาเพื่อชุมชนโดยรวม ทว่ากลับทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเริ่มทั่วไปในแถบนี้อย่างมาก 	<ul style="list-style-type: none"> ครัวเรือนมีขนาดเล็กเช่นเดียวกับในยุคที่ 3 ทว่าไม่มีครัวเรือนใดย้ายออกอีก ซึ่งครัวเรือนที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ริมน้ำส่วนมากจะอยู่อาศัยอย่างค้ำเนื่องมาเป็นเวลามากกว่า 50 ปี นับเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของพื้นที่ ชาวชุมชนดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองอยู่บ้างแต่ไม่มากเท่าในอดีต ประเพณีเกี่ยวกับแม่น้ำลำคลองเหลืออยู่น้อยมาก ส่วนงานประเพณีและกิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาเริ่มมีชาวชุมชนมาร่วมกิจกรรมน้อยลง ในขณะที่ชาวชุมชนบางส่วนร่วมปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ด้านการเมือง - การปกครองในยุคนี้มีการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นโดยสมบูรณ์ มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลตำบลใน พ.ศ.2542 เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและบริหารงานชุมชน

ตาราง 5.1 สรุปพัฒนาการในภาคตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู (ต่อ)

ยุคที่ 1 (พ.ศ.2310 – 2449)	ยุคที่ 2 (พ.ศ.2450 – 2500)	ยุคที่ 3 (พ.ศ.2501 – 2541)	ยุคที่ 4 (พ.ศ.2542 – 2550)
<p>ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่โดยรอบ</p> <p>ยุคที่ 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความสัมพันธ์ของชุมชนปากคลองวัดประดูกับพื้นที่โดยรอบเป็นไปในลักษณะของชุมชนประจำชื้อรายสินค้ากัน • ในยุคนี้ชาวชุมชนโดยรอบซึ่งส่วนมากเป็นชาวสวนยังได้ลอบเรืออยู่บนลำน้ำบริเวณปากคลองวัดประดูเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ระหว่างกันเองด้วย พื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดูจึงเริ่มมีความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่แถบนี้ 	<p>ยุคที่ 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • ในยุคนี้ชุมชนปากคลองวัดประดูกับพื้นที่โดยรอบมีความสัมพันธ์กันผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากที่สุด ทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่าง ๆ และการซื้อรายสินค้า • ส่วนชุมชนที่อยู่ไกลออกไปได้เข้ามาติดต่อกับชาวโนนบริเวณตลาดปากคลองวัดประดูมากขึ้นเช่นกัน ส่งผลให้ตลาดน้ำปากคลองวัดประดูธรรยาคือเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่แถบนี้มากขึ้น • การสร้างโรงเรียนอานาวุธย์ ที่เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในพื้นที่แถบนี้ ได้ส่งผลให้ชุมชนมีความเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้วย 	<p>ยุคที่ 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • ชุมชนเริ่มนำปากคลองวัดประดูกับพื้นที่โดยรอบมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจลงอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งตลาดน้ำปากคลองวัดประดูเลิกมีต่อไป • ส่วนความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ไกลออกไป เช่น แม่กลอง เมื่อหารฐี เป็นต้น กลับมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อกันมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาเส้นทางถนนและระบบการคมนาคมขนส่ง • ความเป็นศูนย์กลางทางการศึกษายังคงอยู่อย่างมาก เนื่องจากการสัฎยกรรมทางถนนทำให้นักเรียนเดินทางไปศึกษาที่อื่นที่ได้อ่างสะดวกรวดเร็วขึ้นมาก • นอกจากนี้ชุมชนที่ขยายตัวจากพื้นที่ริมน้ำมาสู่บริเวณลุ่มน้ำตอนล่างได้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพื้นที่โดยรอบมากขึ้นตามลำดับแทน 	<p>ยุคที่ 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • ชุมชนปากคลองวัดประดูที่อยู่มิมน้ำนั้นมีความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบน้อยลงมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการค้าขาย • ส่วนการประกอบกิจกรรมทางประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ร่วมกับชุมชนโดยรอบยังคงปรากฏอยู่บ้าง ทว่าลดน้อยลงอย่างมาก • นอกจากนี้ชุมชนปากคลองวัดประดูที่ขยายตัวจากพื้นที่ริมน้ำสู่บริเวณลุ่มน้ำตอนล่างได้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพื้นที่โดยรอบมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากทางสัฎยกรรมทางถนนของประชาชนมีความสะดวกรวดเร็วกว่าในอดีตมาก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทำให้ทราบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคแรกและยุคที่ 2 มีลักษณะการสร้างบ้านเรือนอย่างต่อเนื่องเรียงรายไปตามแนวลำคลอง ทั้งยังมีสิ่งจำเป็นอื่น ๆ เกิดขึ้นอยู่ด้วย ทั้งศาสนสถาน และตลาด ร้านค้า ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) ซึ่งถือเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมก่อนมีการเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบอื่น และเป็นเอกลักษณ์ของการอยู่อาศัยทางน้ำหรือการตั้งถิ่นฐานทางน้ำอีกด้วย ซึ่งในยุคต่อมาแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างมาก มีการขยายการตั้งถิ่นฐานออกไปตามแนวถนนมากขึ้น แต่จากการศึกษาสภาพการตั้งถิ่นฐานโดยรวมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบันทั้งลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม – วัฒนธรรม ทำให้พบว่า ในปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังคงมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) อยู่ ดังนั้นการทราบถึงสภาพการตั้งถิ่นฐานโดยรวมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน จะได้นำไปสู่รายละเอียดของการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ของชุมชนปากคลองวัดประดู่

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยในอดีตกว่าร้อยละ 70 สร้างขึ้นโดยมีความผูกพันใกล้ชิดกับแม่น้ำหรือลำน้ำแทบทั้งสิ้น ซึ่งการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) ถือเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมก่อนมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบอื่น¹ สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคแรกได้อาศัยปัจจัยสำคัญคือ สภาพภูมิประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ และทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมกับการค้าขาย และการสัญจรทางน้ำที่สะดวก เป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ โดยลักษณะของบ้านเรือนจะมีทั้งเรือนแพและเรือนริมน้ำที่อาศัยการสัญจรทางน้ำในการติดต่อสื่อสารกัน และบ้านเรือนจะมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับศาสนสถาน คือวัดจะเป็นศูนย์กลางของชุมชน ต่อมาเมื่อทางรัฐมีโครงการพัฒนาแม่น้ำลำคลอง ส่งผลให้สภาพพื้นที่ทั่วไปในแถบนี้มีระบบเครือข่ายลำน้ำเชื่อมโยงถึงกันได้สะดวกทั่วทั้งบริเวณ ชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบนี้จึงหนาแน่นขึ้น มีการสร้างบ้านเรือนริมน้ำเรียงรายตามแนวสองฝั่งลำน้ำมากมาย และบริเวณที่เป็นจุดบรรจบของลำน้ำสำคัญมักมีตลาดน้ำเกิดขึ้น ในช่วงนั้นพื้นที่แถบนี้มีตลาดน้ำสำคัญเกิดขึ้นหลายแห่ง พื้นที่ริมน้ำเป็นศูนย์กลางทางด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งการอยู่อาศัย การค้าขาย การสัญจร ฯลฯ ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงนี้คือ ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน ระบบเครือข่ายลำน้ำ และโครงการพัฒนาจากรัฐ ในยุคต่อมาสภาพสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ และสภาพสังคม – วัฒนธรรม ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและนโยบายจากภาครัฐ ส่งผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำทั่วไป รวมถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเหตุการณ์สำคัญทั้งการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่บริเวณชุมชน และการสร้างเขื่อนแม่กลองที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำแม่กลองอย่างมาคนั้นล้วนเป็นผลจากนโยบายในการพัฒนาจากรัฐทั้งสิ้น ซึ่งการพัฒนานี้ส่งผลให้พื้นที่ริมน้ำซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนถูกลดความสำคัญลงมาก กิจกรรมทางการค้า และการสัญจรทางน้ำ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยกระจุกตัวหนาแน่นบริเวณพื้นที่ริมน้ำกลับเบาบางลงอย่างเห็นได้ชัด การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีการขยายตัวเข้าสู่พื้นที่ริมถนนอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมต่าง ๆ มีการกระจุกตัวอยู่บริเวณพื้นที่สองฝั่งถนนมากขึ้น

¹ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมตามแผนปฏิบัติการ 21 เสนอต่อคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท แพนวิชั่น อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2543), หน้า 4-17.

ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลต่อชุมชนปากคลองวัดประดู่เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถระบุลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงได้ศึกษาถึงพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งพบว่าเอกลักษณ์ของชุมชนประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ (1) ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ เป็นโครงสร้างทางกายภาพที่แท้จริงของสถานที่ และ (2) จิตวิญญาณของพื้นที่ รวมถึงได้อาศัย “หลักการประเมินความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสถาน”² โดยมีสาระสำคัญที่กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่ปรากฏ (Nature of Significance) ของมรดกทางวัฒนธรรม ว่าประกอบด้วยคุณค่า 4 ประเภท คือ (1) คุณค่าทางความงาม (2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (3) คุณค่าทางหลักวิทยาศาสตร์ และ (4) คุณค่าทางสังคม โดยนำการศึกษาข้างต้นมาพิจารณาประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามอีกด้วย ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น

บ้านเรือนริมน้ำ : ลักษณะของบ้านเรือนริมน้ำที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีสภาพที่แสดงให้เห็นถึงการพักอาศัยอยู่ที่เดิมตั้งแต่อดีตต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำได้มีส่วนทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยด้วยกัน และผู้อยู่อาศัยกับสภาพแวดล้อม ที่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติอีกด้วย ฉะนั้นบ้านเรือนริมน้ำบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงนับว่ามีคุณค่าทางสังคม เนื่องจากเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสะท้อนออกมาเป็นวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ

ศาสนสถาน : วัดและโรงเจหรือศาลเจ้าในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ล้วนมีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่สำคัญของชุมชนมาโดยตลอด และเป็นสถานที่เก่าแก่อยู่คู่กับชุมชนมานาน ทว่าสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในศาสนสถานนั้นได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบจนสูญเสียลักษณะดั้งเดิมไปแทบหมดสิ้นแล้ว เนื่องจากมีความชำรุดทรุดโทรมจนต้องปฏิสังขรณ์ใหม่ นอกจากนี้วัดและโรงเจยังเป็นสถานที่ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันอีกด้วย ฉะนั้นศาสนสถานของชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงคงเหลือเพียงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสังคมเท่านั้น

² Heritage Council of Western Australia, [Information Paper Register of Heritage Places](#).

ภาพ 6.1 บ้านเรือนริมน้ำ

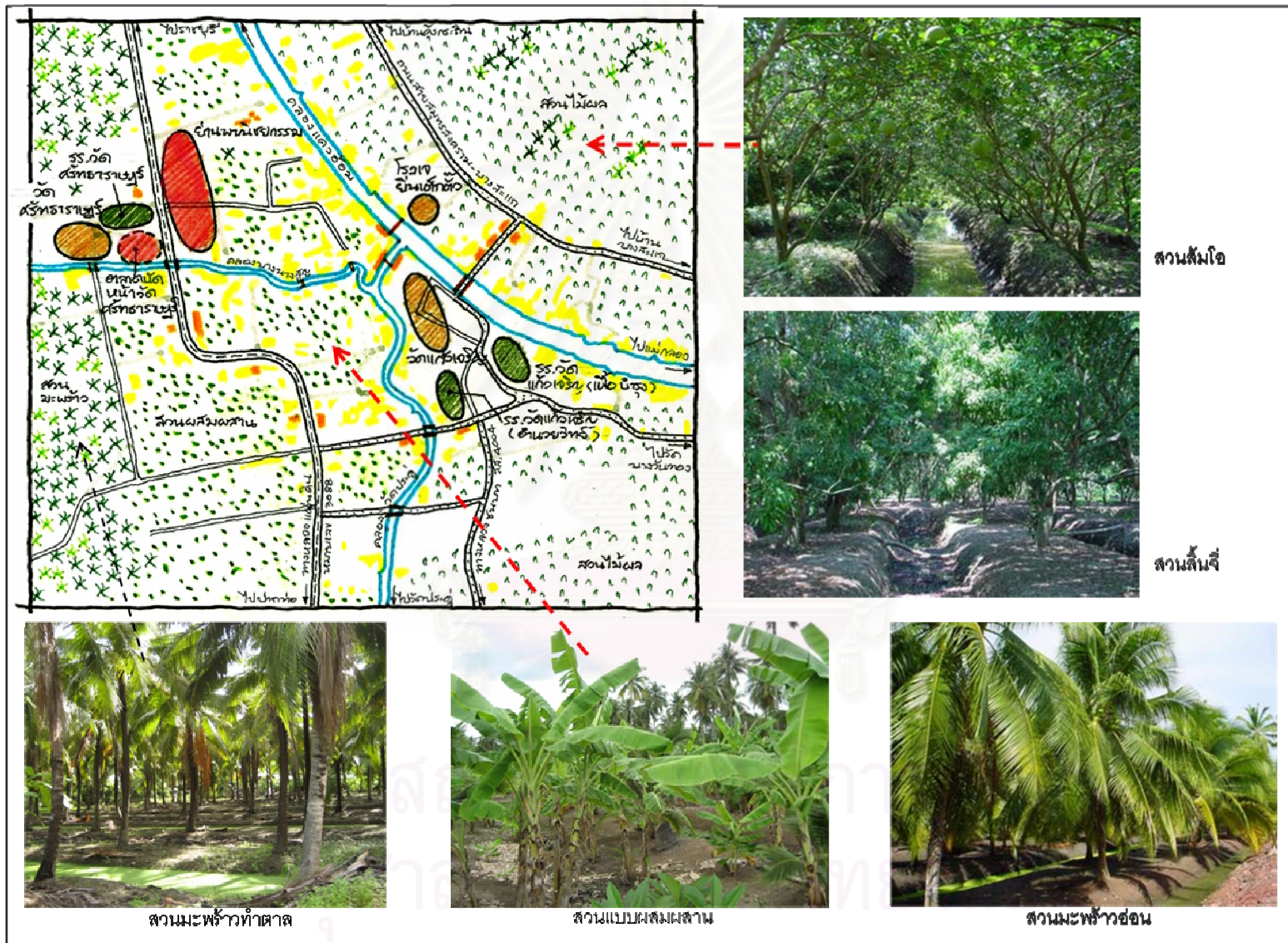

ภาพ 6.2 ศาสนสถาน

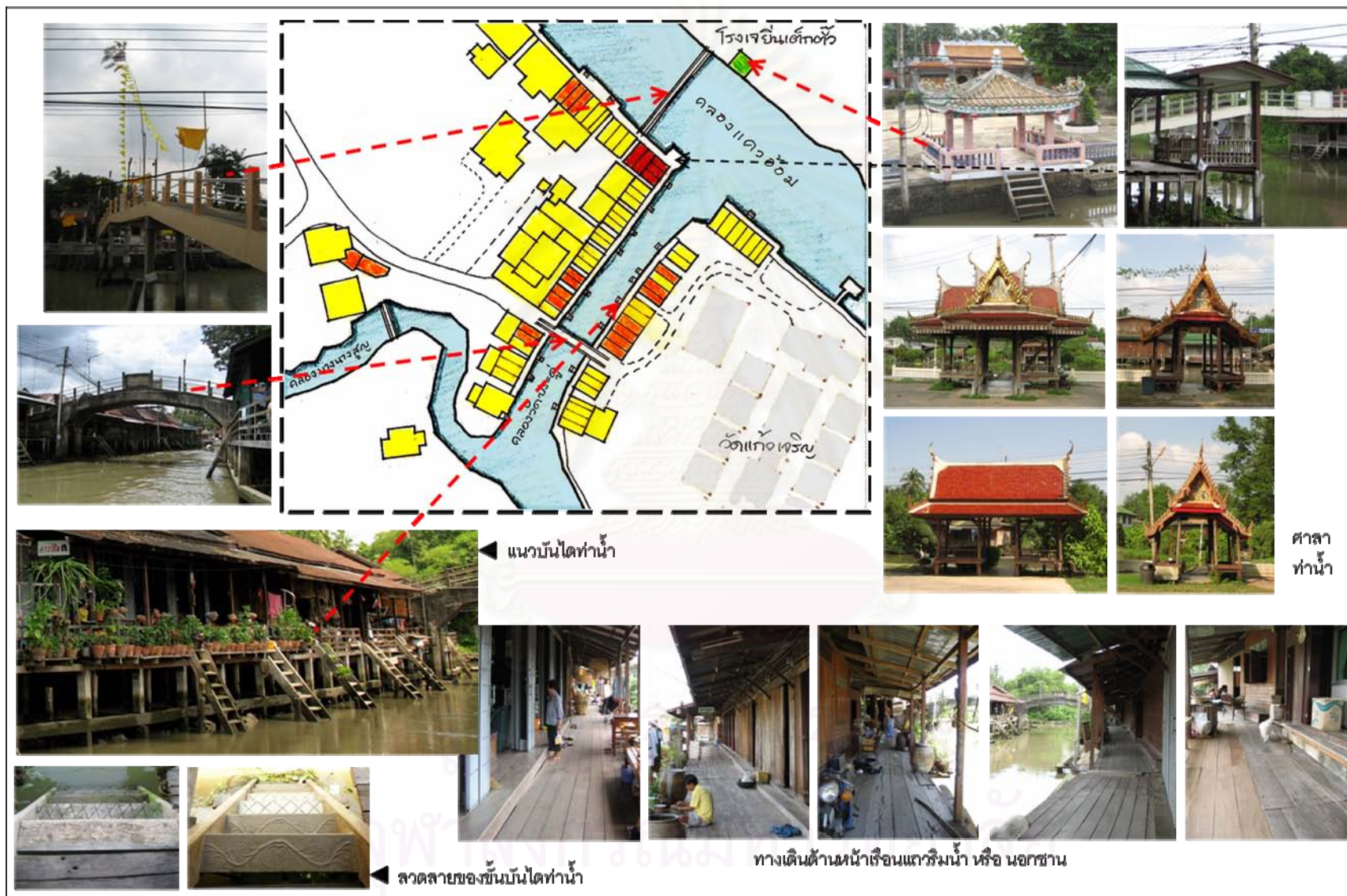
พื้นที่สวน : ตลาดปากคลองวัดประดู่ในอดีตเป็นศูนย์กลางทางการค้าของชุมชนชาวสวน ในแถบนี้ พื้นที่สวนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนเพื่อรักษาสมดุลทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และยังเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับการขยายตัวของ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และชุมชนริมน้ำใกล้เคียงในช่วงเวลานั้น ซึ่งปัจจุบันพื้นที่สวนยังคงเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นกล่าวได้ว่าพื้นที่สวนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากมีความสำคัญต่อวิวัฒนาการของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั่นเอง

ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ : เป็นองค์ประกอบภายนอกอาคารของชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่พบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งองค์ประกอบนี้มีการใช้งานในลักษณะสาธารณประโยชน์ และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง และระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ ทางเดินริมน้ำหรือนอกชาน บันไดทำน้ำ ศาลาริมน้ำ และสะพานข้ามคลอง โดยเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านและยังคงรูปแบบที่ใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมอย่างมาก นับเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่ยังสามารถรักษาองค์ประกอบดั้งเดิมของอาคารไว้ได้อย่างดี ฉะนั้น ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จึงนับว่ามีคุณค่าทางความงาม และคุณค่าทางสังคม

ร้านค้าริมน้ำ : ตลาดปากคลองวัดประดู่ เป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสต้นในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2447 ปรากฏหลักฐานในจดหมายฉบับที่ 4 ของนายทองอรุณภาพเล่าเรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งแรก ส่วนการใช้ประโยชน์บ้านเรือนริมน้ำโดยเฉพาะเรือนแถวไม้บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ ในยุคที่ 2 ของพัฒนาการชุมชนนั้น เรือนแถวดังกล่าวจะเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและร้านค้า แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนจีน ซึ่งปัจจุบันร้านค้าได้ปิดกิจการไปเป็นจำนวนมาก เหลือร้านค้าเพียงบางแห่งเท่านั้นที่ยังเปิดกิจการอยู่ ซึ่งร้านค้าที่เปิดกิจการอยู่นี้มีผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังคงความมีชีวิตชีวาไว้ได้ นอกจากนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแถวไม้ริมน้ำนี้ยังช่วยส่งเสริมให้พื้นที่ในชุมชนมีภูมิทัศน์ที่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติอีกด้วย ฉะนั้นเรือนแถวไม้ริมน้ำบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงเป็นสิ่งที่มียังคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคม และคุณค่าทางความงามอีกด้วย

ภาพ 6.3 พื้นที่สวน

ภาพ 6.4 ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ

ภาพ 6.5 ร้านค้าริมน้ำ

2) สภาพทางสังคม – วัฒนธรรม

กลุ่มคนดั้งเดิม : ปัจจุบันกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนคือ คนสูงวัย และเป็นกลุ่มคนที่มีพื้นเพในพื้นที่แถบนี้ หรือเป็นผู้ที่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งกลุ่มคนบางส่วนเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้เข้ามาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ฉะนั้นกล่าวได้ว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังคงมีกลุ่มคนดั้งเดิมอาศัยอยู่ในพื้นที่

วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ : ลักษณะเด่นของชุมชนริมน้ำที่คนทั่วไปสามารถสังเกตเห็นได้ คือ กิจกรรมของชาวชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับลำน้ำ ในอดีตชุมชนริมน้ำทั่วไปในแถบพื้นที่ศึกษานี้ล้วนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับลำน้ำทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ มากมาย ชุมชนทั่วไปจึงมีวิถีชีวิตที่เหินห่างจากลำน้ำมากขึ้น เห็นได้จากการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังคงมีกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างคนกับลำน้ำปรากฏให้เห็นอยู่ แม้ว่าประเภทของกิจกรรมจะไม่หลากหลายและหนาแน่นเช่นในอดีต ทำให้กล่าวได้ว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังสามารถรักษาวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

การประกอบประเพณี พิธีกรรม : ชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการมีขนบธรรมเนียมที่นิยมทำสืบต่อกันมา คือ การใส่บาตรประจำทุกวัน และทำบุญในวันพระ งานทำบุญขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ และเข้าพรรษา รวมถึงชาวชุมชนยังเป็นผู้มีความกตัญญูต่เวทีสูงเห็นได้จากการประกอบพิธีทำบุญให้บรรพบุรุษที่ยังคงมีการจัดอย่างต่อเนื่องคือ การไหว้เจ้าและบรรพบุรุษในช่วงตรุษจีน และการทำบุญอุทิศบุญบารมีในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยกิจกรรมต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีส่วนให้ชาวชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากขึ้นอีกด้วย

การประกอบอาชีพดั้งเดิม : ชุมชนริมน้ำทั่วไปในแถบพื้นที่ศึกษานี้ในอดีต มีทั้งผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือการทำสวน และผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งแทบทั้งหมดจะมีคนรุ่นต่อไปมาสืบทอดอาชีพของครอบครัว ทว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการศึกษา ได้ส่งผลให้ค่านิยม ทักษะคติ ทางเลือกในการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ที่ได้สืบทอดอาชีพดั้งเดิมลดน้อยลงอย่างมาก ชุมชนปากคลองวัดประดู่ก็เช่นกัน ซึ่งการประกอบอาชีพดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่ขณะนี้ ทั้งการประกอบอาชีพทำสวน และร้านค้าริมน้ำนั้นได้ดำเนินการโดยคนรุ่นเก่าแทบทั้งสิ้น

ภาพ 6.6 กลุ่มคนดั้งเดิม การประกอบอาชีพดั้งเดิม วิถีชีวิต และประเพณีของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษาสภาพการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ได้นำมาสู่การวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมนี้สามารถดำรงอยู่ได้ และปัจจัยที่มีผลให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้อาศัยการวิเคราะห์จากเหตุและผลที่ตอบสนองซึ่งกันและกันตามสภาพความเป็นจริง ประกอบการพิจารณาข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้ทั้งหมด โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้พิจารณาตามประเด็นปัจจัยที่ได้แสดงในกรอบแนวคิดในการศึกษา นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำความคิดเห็นจากชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม มานำเสนอประกอบการวิเคราะห์ไว้ด้วย โดยปัจจัยต่าง ๆ สามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้านหลัก ดังนี้

6.1.1 ปัจจัยด้านกายภาพ

ชุมชนปากคลองวัดประดู่มีลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมอย่างชัดเจน ในการวิเคราะห์ปัจจัยทางกายภาพที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมนั้น มีรายละเอียดดังนี้

1) สภาพทางธรรมชาติ

ลักษณะที่ตั้ง และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของบริเวณพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มใกล้ปากแม่น้ำ และอยู่ใกล้ทะเล มีแม่น้ำแม่กลองและลำคลองจำนวนมากเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ทำให้น้ำสามารถแผ่กระจายเข้ามายังพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ได้อย่างทั่วถึง ไม่ขาดแคลนน้ำ และได้รับอิทธิพลจากการขึ้นลงของน้ำทะเลวันละ 2 ครั้ง ทำให้ระบบน้ำภายในพื้นที่ไหลถ่ายเทตลอดเวลา รวมถึงการที่ชุมชนตั้งอยู่อยู่ในเขตระบบนิเวศน้ำกร่อย มีผลให้สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ ในอดีตสภาพพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นป่ารกปะปนกับพื้นที่สวน มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นบริเวณที่ดอน อันเกิดจากการทับถมของลำน้ำที่คดเคี้ยวไปมาก่อนที่จะออกทะเล ประกอบกับระบบเครือข่ายลำน้ำที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงหลังจากที่มีการปรับปรุงเครือข่ายลำน้ำโดยการขุดคลองสายต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจากคลองที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้จึงได้อาศัยที่ดอนเหล่านั้นเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเรือสวน และใช้แม่น้ำลำคลองเพื่อการ

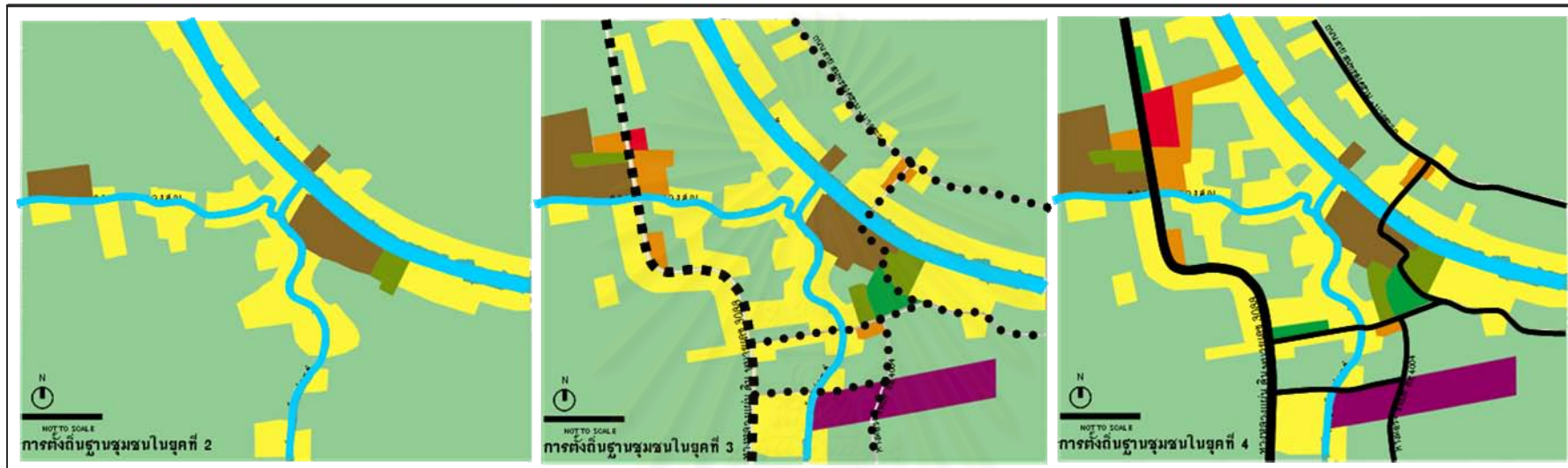
คมนาคมและอุปโภคบริโภค รวมทั้งการทำสวนด้วย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงแรกจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างมาก พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่ากรู้ง และดงต้นมะพร้าว ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง แม้โครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ศึกษาหรือบริเวณใกล้เคียงโดยตรง แต่พื้นที่นี้ก็มักได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอยู่เรื่อยมา ดังเหตุการณ์ในการเปิดดำเนินการเขื่อนแม่กลอง (เดิมก่อตั้งชื่อ เขื่อนวชิราลงกรณ์) เป็นเขื่อนแรกซึ่งทำหน้าที่กักน้ำในแม่น้ำแม่กลองที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมา มีการสร้างเขื่อนที่อยู่เหนือขึ้นไปอีกคือ เขื่อนศรีนครินทร์ เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2521 เขื่อนท่าทุ่งนา เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2525 และเขื่อนเขาแหลม (ปัจจุบันชื่อ เขื่อนวชิราลงกรณ์) เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ.2528 ซึ่งต่างทำหน้าที่กักเก็บน้ำสำหรับการเกษตรและผลิตกระแสไฟฟ้า ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนในภาคกลางเป็นอย่างมาก แต่ชาวอัมพวาและชาวแม่กลองไม่เพียงจะไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่แล้ว ช้ำยังได้ผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำแม่กลองอย่างมาก กล่าวคือ ระบบน้ำจืดน้ำเค็มไม่สอดคล้องกันเป็นธรรมชาติเหมือนในช่วงก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ “น้ำเหนือ” ที่หลากมาเป็นประจำทุกปีก่อนสร้างเขื่อน ซึ่งได้พัดพาเอาดินตะกอนที่อุดมด้วยอินทรีย์วัตถุมาทับถม ทำให้ดินในแถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์โดยไม่ต้องใส่ปุ๋ย รวมทั้งยังทำลายพวงปลวก มด แมลง และตัวอ่อนที่อาศัยอยู่ในดิน ส่งผลให้วงจรชีวิตของพืชและสัตว์มีความสมดุล และมักไม่เกิดปัญหาโรคแมลงระบาด แต่หลังจากสร้างเขื่อนและไม่มี “หน้าน้ำ” แล้ว อินทรีย์วัตถุที่มากับน้ำก็น้อยลง การควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยชีววิธีไม่สามารถทำได้ ชาวสวนจึงต้องหันมาพึ่งปุ๋ยเคมีในการบำรุงดิน และใช้สารเคมีในการกำจัดแมลงชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนชาวสวนในแถบพื้นที่ศึกษาและพื้นที่รอบข้างอย่างไม่สามารถกลับคืนมาได้

นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในช่วงที่ 2 ของชุมชนนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพด้วย เนื่องจากการตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ ซึ่งเป็นตลาดนัดทางน้ำนั้นช่วงเวลาที่มีย่านน้ำเหนือไหลหลากมา เรือยนต์จะมีมากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งเรือขายสินค้า เรือที่ผู้คนไปเที่ยว และหาซื้อของกินของใช้ และการเดินทางด้วยเรือในช่วงหน้าน้ำซึ่งมีน้ำท่วมเจ็บนองท่วมท้น เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วกว่าช่วงเวลาปกติมาก ดังนั้นเมื่อไม่มี “หน้าน้ำ” แล้ว ประกอบกับเริ่มมีการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ การสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลง ตลาดนัดทางน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่จึงค่อย ๆ ชบเซาลงจนกระทั่งเล็กลงไปในที่สุด เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงจนส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจ ชบเซาลง ชุมชนบริเวณปากคลองวัดประดู่จึงเริ่มเบาบางลงด้วย ฉะนั้นกล่าวได้ว่า การที่ธรรมชาติเปลี่ยนแปลง รวมถึงการสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำทำให้สมดุลของสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาใน

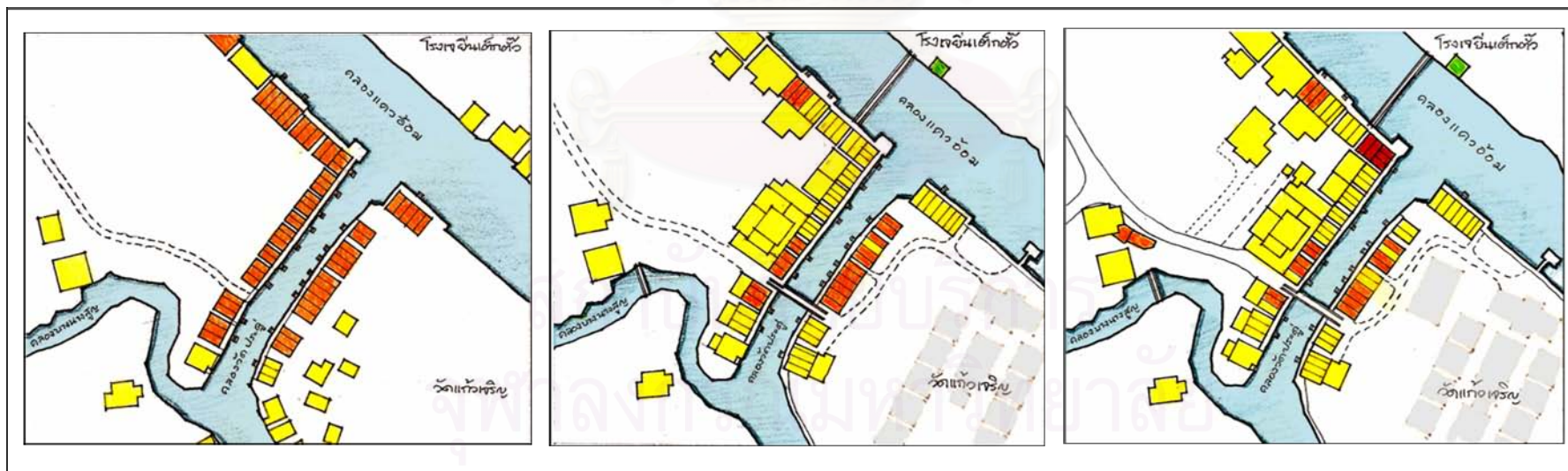
ลุ่มน้ำถูกทำลาย ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนริมน้ำทั่วไปเกิดการเปลี่ยนแปลง สภาพการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำทั่วไปจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไป

จากการศึกษาพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทำให้ทราบว่า ในอดีตก่อนมีการพัฒนาเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง ผู้คนที่อาศัยและทำมาหากินในพื้นที่แถบนี้ต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเรื่อยมา โดยเฉพาะกับแม่น้ำลำคลองหรือเครือข่ายลำน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดแหล่งที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำมาหากิน แบบแผนอาชีพ และกิจกรรมต่าง ๆ ในอาชีพนั้น ทำให้เกิดเป็นภาพลักษณะของวิถีชีวิตและการทำมาหากินที่มีความผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลอง ดังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปโดยรอบพื้นที่ศึกษาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ลักษณะบ้านเรือน ระบบสวนยกร่อง ระบบอาชีพ และการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เป็นต้น

จากการพิจารณาภาพ 6.7 แสดงลักษณะแม่น้ำลำคลอง เส้นทางถนน และการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณพื้นที่ศึกษา ตั้งแต่ยุคที่ 2 จนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ลำน้ำสายหลักของชุมชนปากคลองวัดประดู่ คือ คลองแควอ้อม คลองวัดประดู่ และคลองบางนางสุญ มีรูปแบบเหมือนเดิม แม้ว่าหลังจากยุคที่ 2 ได้มีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกเข้ามาในพื้นที่แถบนี้ และได้ขยายเส้นทางเข้าสู่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ในที่สุด ส่งผลให้ผู้คนหันมาใช้ถนนและรถในการเดินทางสัญจรกันมาก มีผลให้ลำน้ำสายย่อยต่าง ๆ คือ คลองรอง คลองซอย และลำประโดงบางสายในพื้นที่ศึกษา ถูกปล่อยทิ้ง ขาดการดูแลบำรุงรักษา และบางส่วนมีสาหร่ายและต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น ไม่สามารถใช้สัญจรได้ เป็นเพียงทางระบายน้ำทิ้งจากชุมชน เกิดการทับถมของตะกอนในลำน้ำมากขึ้น จนความลึกของร่องน้ำลดลงและมีสภาพตื้นเขิน และยังถูกบุกรุกจากการตัดถนนผ่านหรือการถมทับเพื่อเป็นพื้นที่ถนนก็ตาม แต่ทว่าลำน้ำสายหลักของพื้นที่ยังมีสภาพทางกายภาพของลำน้ำที่สมบูรณ์ มีลักษณะตามธรรมชาติ ไม่มีการตัดแปลงใด ๆ (ดูภาพ 6.9 ประกอบ) และจากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ในแถบนี้ ได้ส่งผลให้พื้นที่ริมน้ำถูกลดบทบาทความเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ แต่ทว่าเมื่อพิจารณาถึงการให้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพักอาศัยในแต่ละยุคจากภาพ 6.7 จะพบว่า พื้นที่ริมน้ำยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพักอาศัยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับจากการสนทนากลุ่มว่าชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ส่วนใหญ่ มีความเคยชินกับการพักอาศัยในบ้านที่อยู่ริมน้ำมากกว่าบ้านที่อยู่ริมถนน เนื่องจากพื้นที่บริเวณริมน้ำมีบรรยากาศดีกว่า นอกจากนี้เมื่อพิจารณาภาพ 6.8 ประกอบกับการศึกษาลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้พบว่า ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำในปัจจุบันไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปมากนัก และยังสามารถรองรับการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภาพ 6.7 แสดงลักษณะแม่น้ำลำคลอง เส้นทางถนน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตั้งแต่ยุคที่ 2 ถึงยุคปัจจุบัน

ภาพ 6.8 แสดงลักษณะแม่น้ำลำคลอง และส่วนประกอบภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ (ทางเดินริมน้ำ บ้านไต้ทำน้ำ สะพานข้ามคลอง) ตั้งแต่ยุคที่ 2 ถึงยุคปัจจุบัน

คลองแควอ้อม

คลองวัดประดู่

คลองบางนางสุญ

ลำราง

ร่องสวน

ภาพ 6.9 สภาพลำน้ำและการใช้ประโยชน์จากลำน้ำในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ในปัจจุบัน

ลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เป็นองค์ประกอบภายนอกอาคารของชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่พบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งองค์ประกอบนี้มีการใช้งานในลักษณะสาธารณประโยชน์ และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย

- บันไดทำน้ำ เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงให้ “คน” เข้าถึง “น้ำ” ได้ ซึ่งบันไดทำน้ำนี้ส่วนมากมีไว้เพื่อประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น ซักผ้า ล้างชาม ขึ้นลงเรือ ซื่อถ้วยเตี้ยวเรือ เป็นต้น โดยจากการสำรวจภาคสนามพบว่า อาคารที่มีบันไดทำน้ำนี้แทบทั้งหมดมีทางเดินอยู่ด้านหน้าระหว่างอาคารกับลำคลอง บันไดส่วนใหญ่จะทอดตัวหันหน้าลงสู่ลำคลอง รูปแบบบันไดจะเหมือนกันทั้งหมด แต่บางส่วนจะมี “ขั้นบันได” ที่มีลวดลายสวยงามต่างจากลายธรรมดาทั่วไป

- ศาลาทำน้ำ เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำเช่นกัน โดยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน เช่น เป็นที่นั่งเล่นพักผ่อน พบปะพูดคุย ขึ้นลงเรือ เป็นต้น โดยศาลาทำน้ำจะมีทั้งศาลาสาธารณะที่ชาวชุมชนและคนทั่วไปสามารถใช้ได้และศาลาทำน้ำของแต่ละบ้าน ศาลาทำน้ำจะมีรูปแบบโดยรวมเป็นศาลาโล่ง ประกอบด้วย เสา หลังคาคลุมและที่นั่ง มีรายละเอียดแตกต่างกันไปในแต่ละหลัง โดยศาลาที่ตั้งในเขตวัดแก้วเจริญส่วนมากจะสร้างด้วยไม้ เป็นศาลาทรงไทยเดิม รูปทรงกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม มีรายละเอียดประดับประดาสวยงาม ตัวอาคารตั้งอยู่บนพื้นดินบริเวณริมน้ำ และด้านที่อยู่ติดกับน้ำไม่มีบันได ตัวบันไดที่เดินลงสู่ลำน้ำจะทอดลงจากตลิ่งริมน้ำ ส่วนศาลาทำน้ำในโรงเรียนเด็กตัวจะมีหลังคาแบบทรงจีน สร้างด้วยปูน และมีบันไดทอดลงสู่ลำคลองโดยตรงจากพื้นศาลา

ภาพ 6.10 บันไดทำน้ำในพื้นที่ศึกษา

ภาพ 6.11 ศาลาทำน้ำในพื้นที่ศึกษา

ภาพ 6.12 ทางเดินริมน้ำในพื้นที่ศึกษา

ภาพ 6.13 สะพานข้ามคลองในพื้นที่ศึกษา

- ทางเดินริมน้ำ มีลักษณะเป็นทางสาธารณะที่เชื่อมต่อหน้าบ้านของเรือนแถวหรือบ้านที่ตั้งอยู่ริมน้ำเข้าด้วยกันตามแนวคลอง ทางเดินริมน้ำนี้มีทั้งที่เป็นทางคอนกรีตและที่เป็นพื้นไม้ ส่วนที่เป็นคอนกรีตนั้นจะสร้างขึ้นใหม่ แต่ส่วนที่เป็นพื้นไม้กระดานนั้นส่วนใหญ่จะเป็นของเก่าที่สร้างพร้อมกับบ้านริมน้ำหลังนั้น ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “นอกชาน” และเจ้าของบ้านจะถือว่านอกชานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน สังเกตได้จากความสะอาดเป็นมันของแผ่นไม้ที่ได้รับการขัดถู ดูแลรักษาอยู่เสมอ รวมถึงชาวบ้านจะไม่สวมรองเท้าขณะเดินเข้าออกบ้าน หรือเวลาเดินไปบ้านใกล้เคียงที่มีนอกชานนี้เหมือนกัน จากคำบอกเล่าของนางอารีย์ ลิ้มไพบูลย์ อายุ 57 ปี ร้านโชติพานิช เล่าว่า “เมื่อก่อนพื้นนอกชานจะสูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่เท่ากัน นี่ทางเทศบาลเขามาปรับปรุงให้” นอกจากนอกชานจะเป็นทางเดินแล้วชาวบ้านยังทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่นอกชานนี้ด้วย นอกชานจึงเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านและยังคงรูปแบบที่ใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมอย่างมาก นับเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ที่ยังสามารถรักษาองค์ประกอบดั้งเดิมของอาคารไว้ได้อย่างดี

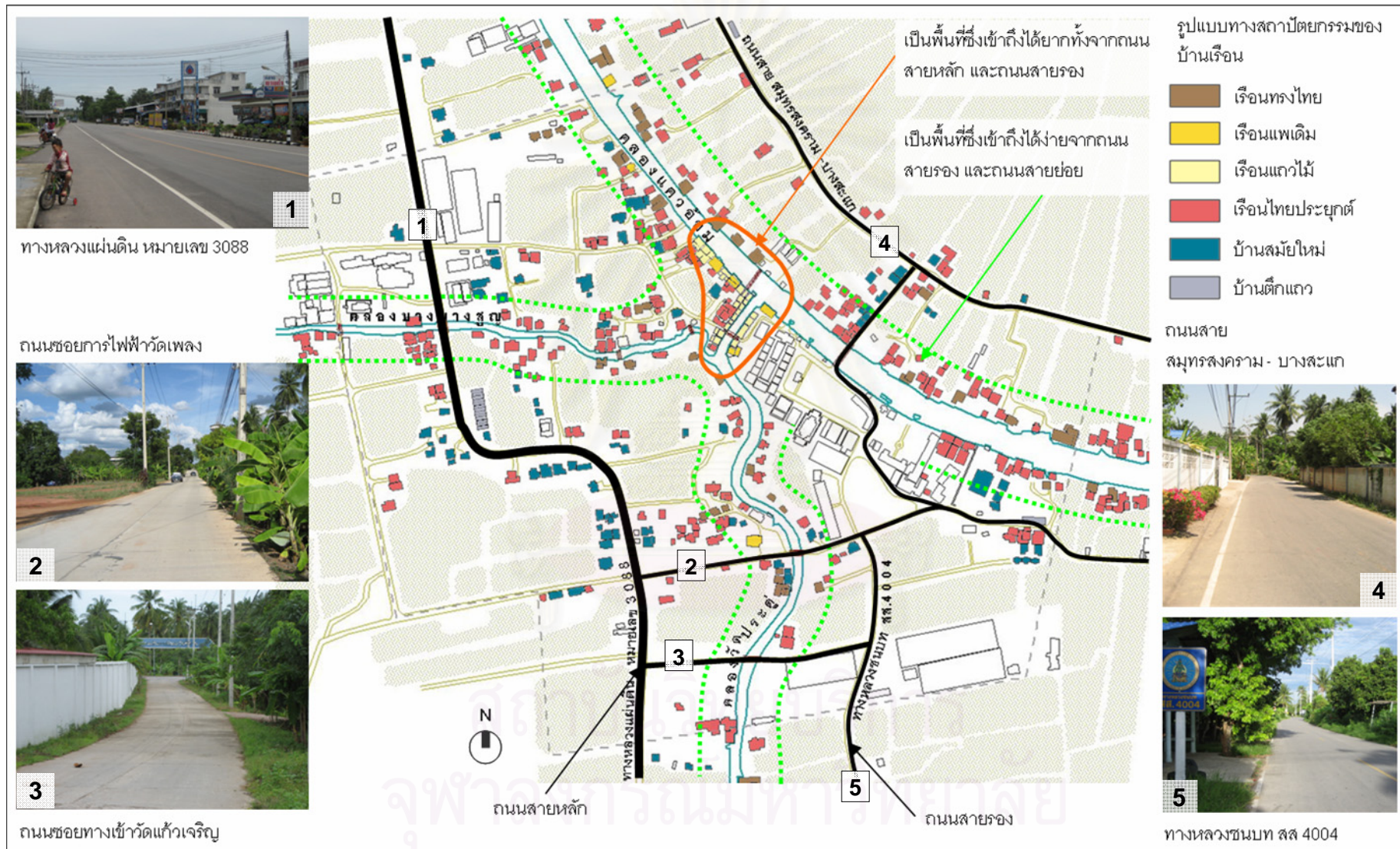
- สะพานข้ามคลอง มีทั้งสะพานไม้และคอนกรีต บางแห่งมีลักษณะสูงชันและมีบันไดขึ้นลง เนื่องจากในอดีตมีเรือวิ่งผ่านจึงต้องสร้างให้สะพานมีความสูงพอที่จะให้เรือลอดผ่านไปได้ ในอดีตสมัยที่ยังไม่มีถนนนั้นสะพานข้ามคลองจะเป็นสะพานสำหรับคนเดินข้ามเท่านั้น และส่วนมากจะสร้างด้วยไม้ แต่เมื่อเริ่มมีถนนและมีการใช้รถยนต์มากขึ้น จึงมีการสร้างสะพานเพื่อให้อัตโนมัติสัญจรข้ามคลองได้ด้วย ประกอบกับการใช้คอนกรีตในก่อสร้างปัจจุบันมีความสะดวก และได้รับความนิยมนมากกว่าไม้ สะพานที่สร้างใหม่ (หลังจาก พ.ศ.2530) จึงเป็นสะพานคอนกรีต

ดังนั้นกล่าวได้ว่าลักษณะทางกายภาพของเครือข่ายลำน้ำที่ยังไม่ถูกทำลาย ได้ส่งผลให้บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมน้ำเพื่อการอยู่อาศัย และยังคงมีบ้านเรือนตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ริมน้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงมีผลให้ลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ริมน้ำยังสามารถคงอยู่ได้เช่นกัน ส่วนการที่ธรรมชาติเปลี่ยนแปลง รวมถึงการสร้างเขื่อนบริเวณต้นน้ำทำให้สมดุลของสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในลุ่มน้ำเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำโดยทั่วไปเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

2) โครงการสัญจร

ในอดีตแม่น้ำลำคลองถือเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรภายในชุมชน ระหว่างบ้านเรือน รวมถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างออกไป แม่น้ำลำคลองจึงมีความสำคัญอย่างมากในการเดินทางทั่วไป ส่วนการสัญจรทางบกในอดีตผู้คนทั่วไปมักจะใช้ทางเกวียนหรือทางเดินเท้า ซึ่งส่วนมากจะเป็นคันดินตามร่องสวนหรือท้องนาที่มีขนาดไม่กว้างนัก การเดินทางด้วยเรือจึงเป็นการสัญจรหลัก การเดินทางจากพื้นที่บริเวณปากคลองวัดประดู่ไปยังที่ต่าง ๆ ได้แก่ ตัวเมืองราชบุรี และแม่กลองต้องนั่งเรือไป โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้บริการเรือจ้างซึ่งเป็นเรือแจว นั่งได้ลำละประมาณ 8 คน มีบริการวันละประมาณ 10 ลำ³ นอกจากนี้บางคนจะแจวเรือไปเอง ในการเดินทางไปตัวเมืองราชบุรีด้วยเรือแจวนี้หากเป็นฤดูน้ำหลาก จะใช้เวลาไป-กลับประมาณ 10 ชั่วโมง หากไปอำเภอปากท่อสามารถไปได้ทั้งการนั่งเรือไป และการเดินทางเกวียนไปขึ้นรถไฟที่บ่อตาคร้อ ส่วนการเดินทางเข้าไปในคลองวัดประดู่ชาวบ้านส่วนมากจะนิยมใช้เรือสำปั้นหรือเรือพาย และหากต้องการไปกรุงเทพส่วนใหญ่จะนิยมนั่งเรือไปตัวเมืองราชบุรีแล้วนั่งเรือหรือรถไฟต่อ แต่ก็สามารถนั่งเรือไปแม่กลองแล้วต่อรถไฟไปกรุงเทพได้เช่นกัน การสัญจรทางน้ำจึงมีความสำคัญอย่างมาก ทั้งจากอำเภอปากท่อ ตัวเมืองราชบุรี แม่กลอง ซึ่งเป็นการติดต่อเพื่อการส่งสินค้าเข้ามาค้าขายในพื้นที่ และการติดต่อราชการต่างๆ เช่น การเสียภาษี การแจ้งความ เป็นต้น รวมถึงการคมนาคมสัญจรทั่วไป จนกระทั่งเมื่อเส้นทางถนนเริ่มได้รับการพัฒนาเป็นโครงข่ายที่สมบูรณ์และมีสภาพดีขึ้น และเริ่มมีรถโดยสารให้บริการมากขึ้น ประชาชนโดยทั่วไปได้รับความสะดวกรวดเร็ว และประหยัดเวลามากกว่าการสัญจรทางน้ำ ความสะดวกสบายในการเดินทางด้วยรถยนต์มีมากกว่าการเดินทางโดยเรือ ตลอดจนเส้นทางคมนาคมทางบกได้รับการพัฒนา ปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์ขึ้น การสัญจรทางแม่น้ำลำคลองจึงลดบทบาทลง การใช้เรือเพื่อเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าวจึงลดลงอย่างมากจนแทบสูญหายไปหมด การสัญจรทางบกกลายเป็นที่นิยมมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ริมสองฝั่งถนนจึงเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมต่าง ๆ แทนพื้นที่ริมน้ำ ส่งผลให้ในช่วงต่อมาชุมชนริมน้ำจึงเริ่มขยายตัวมาสร้างบ้านเรือน และประกอบอาชีพบริเวณพื้นที่สองฝั่งถนนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง พื้นที่บริเวณริมน้ำส่วนมากจึงกลายเป็นบ้านเรือนสำหรับอยู่อาศัยอย่างเดียว ซึ่งสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในบริเวณชุมชนและพื้นที่รอบข้างนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย มีทั้งการก่อสร้างอาคารใหม่ขึ้นทดแทนอาคารเดิม และการสร้างอาคารรูปทรงสมัยใหม่ขึ้นมา นอกจากนี้สภาพพื้นที่ในอดีตที่เต็มไปด้วยเรือกสวน ถูกปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์มากขึ้น ทั้งเป็นพื้นที่ถนน และอาคารบ้านเรือนที่เพิ่มปริมาณมากขึ้น รวมถึงพื้นที่เกี่ยวกับศาสนาด้วย

³ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิ์เกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 22 กรกฎาคม 2550.

แผนที่ 6.1 แสดงการพิจารณา ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน และการเข้าถึงบ้านเรือนจากถนนสายหลักและสายรอง

ปัจจุบันถนนสายหลักในชุมชนปากคลองวัดประดู่ คือ ทางหลวงแผ่นดินสาย 3088 เป็นถนนที่เชื่อมต่อพื้นที่ อ.เมือง อ.วัดเพลง และอ.ปากท่อ จ.ราชบุรี ซึ่งปัจจุบันมีขนาดความกว้างประมาณ 12 เมตร จำนวน 2 ช่องทาง มีไหล่ทางทั้งสองฝั่ง เป็นถนนลาดยางได้มาตรฐาน ทำให้การสัญจรติดต่อกับชุมชนโดยรอบโดยเฉพาะทางฝั่ง จ.ราชบุรีเป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว สำหรับอาคารตามแนวสองฝั่งถนนสายหลักนี้ส่วนมากเป็นอาคารประเภทพาณิชยกรรม และพาณิชยกรรมกึ่งที่พักอาศัย ส่วนอาคารที่พักอาศัยนั้นพบได้บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ทั้งสิ้น ส่วนถนนสายรองดังแสดงในแผนที่ 6.1 เป็นถนนภายในชุมชน และสามารถเชื่อมต่อไปถึงชุมชนใกล้เคียงได้ ส่วนใหญ่จะเป็นถนนคอนกรีตกว้างประมาณ 6 เมตรจำนวน 2 ช่องทาง ไม่มีไหล่ทาง เป็นถนนที่ชาวชุมชนใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไป มีสภาพการจราจรเบาบาง ส่วนใหญ่จะเป็นรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ รวมทั้งรถจักรยาน และการเดินเท้าบ้างเล็กน้อย อาคารตามแนวสองฝั่งถนนสายรองมีอาคารประเภทพาณิชยกรรมที่พักอาศัย ปะปนกับอาคารที่พักอาศัย ซึ่งส่วนมากเป็นบ้านแบบประยุกต์ สำหรับถนนสายย่อย เป็นถนนที่เชื่อมต่อกันเฉพาะภายในชุมชน ซึ่งถนนสายย่อยนี้มีทั้งถนนคอนกรีตและถนนหินคลุก มีความกว้างประมาณ 3 เมตร รถจักรยานยนต์แล่นสวนกันได้ เป็นถนนที่แยกจากถนนสายรองเพื่อให้เข้าถึงที่พักอาศัยด้านในที่เป็นพื้นที่ถัดจากริมน้ำ และเป็นทางเข้าสู่อาณาเขตแต่ละบ้าน รวมถึงเป็นถนนในบริเวณศาสนสถาน ยานพาหนะที่ใช้ถนนนี้ส่วนใหญ่จะเป็นรถจักรยานยนต์ และการเดินเท้า

เมื่อพิจารณาแผนที่ 6.1 แสดงโครงข่ายถนนในพื้นที่ศึกษา ประกอบกับการจำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน ทำให้พบว่า แนวถนนสายหลักและถนนสายรองบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ค่อนข้างขนานกับแนวลำคลองแควอ้อมและคลองวัดประดู่ โดยเว้นระยะห่างจากลำน้ำประมาณ 200 เมตร เนื่องจากพื้นที่ระหว่างแนวถนนและแนวลำน้ำนั้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งลักษณะแนวถนนสายหลักและสายรองนี้ส่งผลให้ชาวชุมชนที่ยังคงอาศัยอยู่ริมน้ำสามารถสัญจรทางถนนได้สะดวก ประกอบกับเมื่อพื้นที่บริเวณริมน้ำมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นแล้ว แต่ทว่าสภาพเศรษฐกิจซบเซาลง ศูนย์กลางความเจริญใหม่ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยระบบเครือข่ายทางบก ชาวชุมชนทั่วไปจึงได้ขยายการตั้งถิ่นฐานมาสู่พื้นที่ริมถนนที่ตัดผ่านเข้ามาในชุมชนของตนเอง โดยไม่มีความรู้สึกว่าได้ย้ายออกจากถิ่นฐานของครอบครัว เช่น บางครอบครัวที่ย้ายกิจการค้าขายจากบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ไปเปิดร้านค้าที่ริมถนนสายหลักแทน ส่วนร้านค้าเดิมที่ตลาดปากคลองวัดประดู่ได้กลายเป็นที่พักอาศัย

เท่านั้น⁴ เป็นต้น นอกจากนี้จากการสนทนากลุ่มยังพบว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังอาศัยอยู่ที่เดิม เนื่องจากมีการสัญจรที่สะดวกสบาย แม้ว่ารูปแบบการสัญจรได้เปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบกก็ตาม ฉะนั้นโครงข่ายการสัญจรที่สะดวกจึงส่งผลให้พื้นที่ริมน้ำจึงมีผู้พักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ทำให้ทราบว่าพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตและค่านิยมของชาวชุมชน ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบที่อยู่อาศัยด้วย จากการสำรวจภาคสนามทำให้สามารถแบ่งประเภทของบ้านเรือนได้ดังนี้

- เรือทรงไทย มีทั้งประเภทที่ตั้งอยู่ริมน้ำ และตั้งอยู่บนฝั่ง การวางตัวเรือไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน มีทั้งหันหน้าจั่วเข้าสู่คลอง และหันด้านยาวของเรือเข้าสู่คลอง ลักษณะทั่วไปของเรือประเภทนี้หากเป็นประเภทตั้งอยู่ริมน้ำ ส่วนมากจะเป็นเรือชั้นเดียว ตัวเรือตั้งอยู่บนเสาที่มีความสูงพื้นระดับขึ้นลงปกติของน้ำในลำคลองเสมอ ส่วนประเภทที่ตั้งอยู่บนฝั่งจะเป็นเรือชั้นเดียวที่มีใต้ถุนโล่ง โดยรวมแทบทั้งหมดเป็นเรือเดี่ยว หลังคามีทั้งทรงจั่ว ทรงมนิลาและปั้นหยา มีชายคาปีกนกทั้งตัวยาวจากหลังคาหลัก ส่วนวัสดุผนังหลังคามีทั้งหลังคาสังกะสี หลังคากระเบื้องแบบเก่า องค์กรประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือมีรายละเอียดที่น่าสนใจ ทว่าบางส่วนได้รับการต่อเติมและปรับปรุงไปบ้างตามสภาพ นอกจากนี้เรือประเภทนี้ส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัยอย่างเดียว

- เรือแพเดิม ลักษณะทั่วไปจะเป็นเรือไทยตั้งอยู่ริมน้ำ หลังคามีทั้งทรงจั่วและปั้นหยา โครงสร้างแทบทั้งหมดเป็นไม้ พื้นไม้กระดานของเดิมแผ่นใหญ่ ประตูบานเพี้ยมด้านหน้าบ้านเป็นไม้สักมีลายลูกฟัก และวัสดุผนังหลังคามีทั้งหลังคาสังกะสี หลังคากระเบื้องแบบเก่า และกระเบื้องแบบใหม่สีสด โดยเรือแพเดิมนี้นในอดีตมักจะเป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัย และโดยมากเมื่อได้ปรับจากเรือแพที่ลอยอยู่ในน้ำนำขึ้นมาตั้งบนเสาอยู่บริเวณริมน้ำแล้วก็มักมีการต่อเติมหลังคาเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยของบ้านมากขึ้น ตลอดจนซ่อมแซมส่วนต่าง ๆ ที่ชำรุดผุพังตามกาลเวลาด้วยช่างก่อสร้างพื้นถิ่น ปัจจุบันเรือแพเดิมนี้นแทบทั้งหมดมีอายุมากกว่า 75 ปี แต่ยังมีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และดูแลรักษาเป็นอย่างดีเพื่อเป็นมรดกให้แก่คนรุ่นต่อไป⁵

⁴ สัมภาษณ์ สายพิณ ลัมโสภาธรรม อายุ 53 ปี, บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 10 ตุลาคม 2550.

⁵ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 10 ตุลาคม 2550.

เรือนทรงไทย

เรือนแพเดิม

เรือนแถวไม้

เรือนไทยประยุกต์

ภาพ 6.14 บ้านเรือนจำแนกตามประเภทสถาปัตยกรรม

- เรือนแถวไม้ เรือนประเภทนี้พบได้ในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่เท่านั้น ลักษณะส่วนมากเป็นเรือนไทยชั้นเดียว ปลูกติดกันหลายหลังจนกลายเป็นกลุ่มเรือนแถวไม้เรียงรายตามสองฝั่งปากคลอง ทรงแหล่งคาโดยมากเป็นทรงจั่วหันด้านยาวเข้าสู่คลองหน้าบ้าน มีชายคาปีกนกลดระดับจากหลังคาหลักทั้งด้วยยาวลงมาคลุมทางเดินหน้าบ้าน ทั้งความสูงของหลังคาและระดับชายคาของอาคารกลุ่มนี้จะไล่เลี่ยกัน และวัสดุของตัวอาคารส่วนใหญ่จะเป็นวัสดุแบบเดิม แม้จะมีการซ่อมแซมในบางส่วนไปบ้าง แต่จะเป็นการซ่อมแซมตามสภาพเท่านั้น เนื่องจากการเช่าที่ดิน ฉะนั้นการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเรือนจึงเกิดขึ้นน้อยมาก⁶ ปัจจุบันเรือนแถวไม้ริมน้ำแทบทั้งหมดนี้มีอายุมากกว่า 70 ปี และยังมีการอยู่อาศัยตลอดจนประกอบกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องจากอดีตจนปัจจุบัน แม้ว่าชุมชนสองฝั่งคลองจะอยู่ในเขตปกครองต่างเทศบาลกัน และมีการปรับปรุงสภาพพื้นที่แตกต่างกัน ทว่าสภาพโดยรวมของเรือนแถวไม้ทั้งสองฝั่งคลองยังมีความกลมกลืนกัน เรือนแถวไม้จึงมีความงามอันเกิดจากความต่อเนื่องของตัวสถาปัตยกรรมตลอดจนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ทางเดินริมน้ำ บันไดทำน้ำ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในส่วนรายละเอียดของส่วนประกอบบ้านเรือน

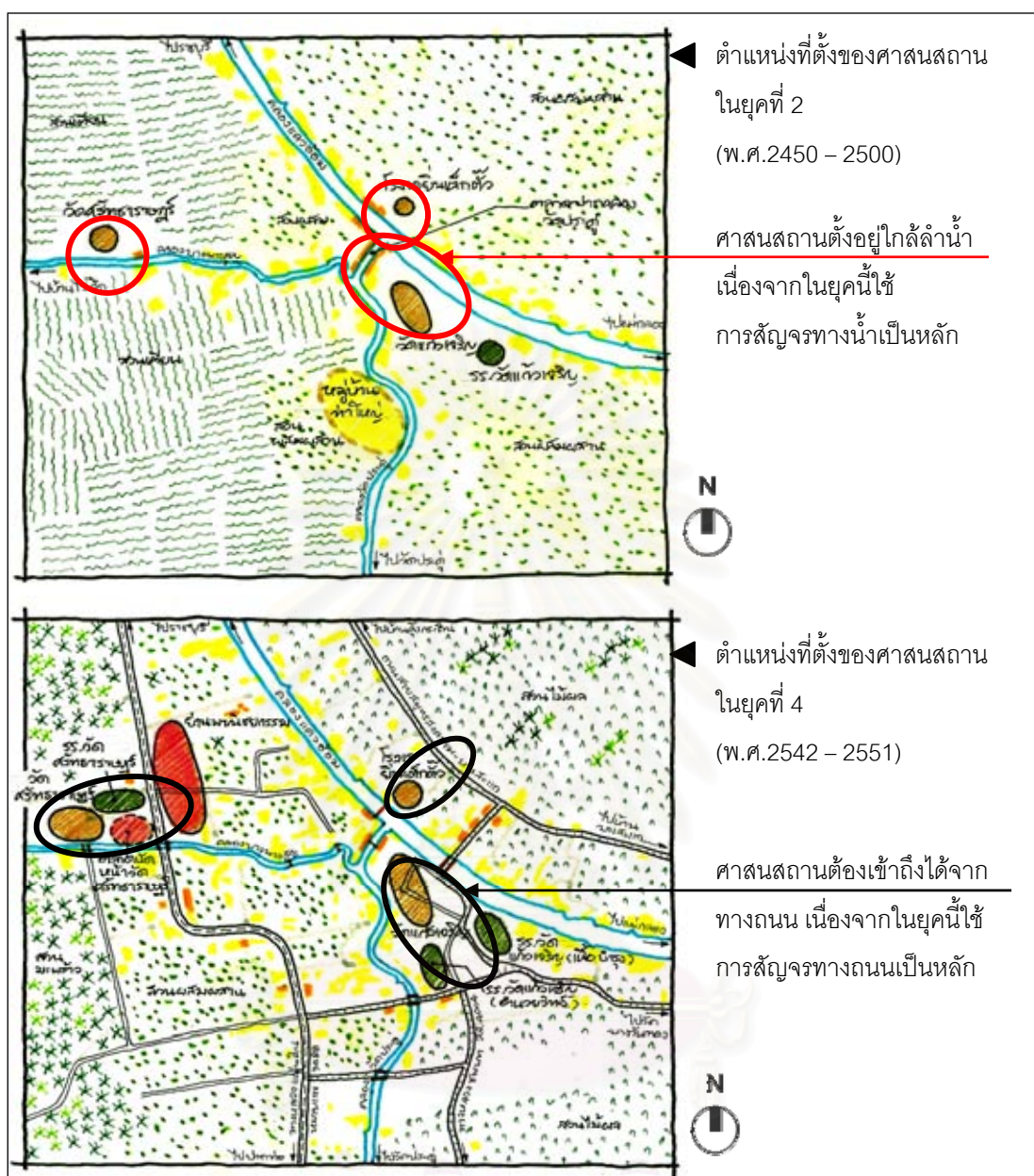
- เรือนไทยประยุกต์ เรือนทรงไทยประยุกต์มีทั้งประเภทที่ตั้งอยู่ริมน้ำ และตั้งอยู่บนฝั่ง การวางตัวเรือนไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน มีทั้งหันหน้าจั่วเข้าสู่คลอง และหันด้านยาวของเรือนเข้าสู่คลอง ส่วนมากจะเป็นเรือนสองชั้น ตัวเรือนชั้นบนมีรูปทรงแบบบ้านไทยภาคกลาง มีทั้งหลังคาทรงจั่ว และปั้นหยา ส่วนชั้นล่างมีทั้งสร้างแบบบ้านสมัยใหม่ และกันพื้นที่ใต้ถุนเป็นห้องต่าง ๆ โดยรวมแทบทั้งหมดเป็นบ้านเดี่ยว ส่วนวัสดุผนังหลังคามีทั้งหลังคาสังกะสี หลังคากระเบื้องแบบเก่า และกระเบื้องแบบใหม่ นอกจากนี้เรือนไทยประยุกต์ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งติดกับถนนสายย่อยในชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงขนาดของถนนสายหลักและถนนสายรองเปรียบเทียบกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน (ดูแผนที่ 6.1 และรายละเอียดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน ประกอบ) ทำให้พบว่า บ้านเรือนบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่แทบทั้งหมดเป็นเรือนแถวไม้และเรือนแพเดิม ส่วนบ้านเรือนในบริเวณพื้นที่ริมน้ำทั่วไปมีรูปแบบเป็นเรือนทรงไทยและเรือนไทยประยุกต์ และบ้านเรือนทั่วไปที่ไม่มีพื้นที่ติดกับน้ำมีรูปแบบบ้านสมัยใหม่มากที่สุด และทำให้พบว่า พื้นที่ซึ่งเข้าถึงได้ยากจากถนนสายหลักและสายรอง คือบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ นั้น มีบ้านเรือนที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่คงอยู่อย่างหนาแน่น เป็นกลุ่มอาคารที่

⁶ สัมภาษณ์ อารยา แก้วสมภักดิ์ อายุ 55 ปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 4 สิงหาคม 2550.

โดดเด่นมาก ส่วนพื้นที่ริมน้ำทั่วไปที่มีถนนสายรองและถนนสายย่อยเข้าถึงนั้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนโดยรวมจะมีการประยุกต์รูปทรงไปจากเดิมเป็นจำนวนค่อนข้างมาก มีบ้านเรือนบางส่วนเท่านั้นที่ยังคงรักษารูปแบบเป็นเรือนทรงไทยแบบเดิมไว้ได้ และสำหรับบ้านทั่วไปที่ไม่มีพื้นที่ติดริมน้ำและสามารถเข้าถึงได้สะดวกจากถนนสายหลักนั้น โดยมากจะเป็นบ้านแบบสมัยใหม่ ฉะนั้นกล่าวได้ว่าลักษณะของทางสัญจรมีอิทธิพลต่อการคงอยู่ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ โดยบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เส้นทางสัญจรทางน้ำจะมีรูปแบบบ้านแบบดั้งเดิมมากกว่าบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เส้นทางถนน ซึ่งบ้านเรือนที่เข้าถึงได้ง่ายจากถนนสายรองมากกว่าถนนสายหลัก จะมีรูปแบบบ้านที่เก่าแก่กว่าบ้านเรือนที่เข้าถึงได้ง่ายจากถนนสายหลักอีกด้วย ทำให้เห็นว่าขนาดของถนนมีผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนเช่นกัน

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาภาพ 6.15 แสดงโครงสร้างของชุมชนในยุคที่ 2 เปรียบเทียบกับยุคที่ 4 จะเห็นได้ว่า ศาสนสถานต่าง ๆ ในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ล้วนตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่ใกล้กับเส้นทางสัญจรหลักในแต่ละยุค ซึ่งในอดีตที่การเดินทางทั่วไปใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรหลักนั้น ศาสนสถานในพื้นที่ ได้แก่ วัดแก้วเจริญ วัดศรัทธาราษฎร์ และโรงเรียนเต็กตึ้ว ล้วนตั้งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถเข้าถึงได้จากการสัญจรทางน้ำได้อย่างสะดวก จนถึงยุคที่ 4 ที่การเดินทางได้เปลี่ยนเป็นการสัญจรทางถนนเป็นหลัก ศาสนสถานทั้ง 3 แห่งยังคงมีการเข้าถึงจากเส้นทางถนนได้อย่างสะดวกเช่นเดิม ฉะนั้นนับว่าโครงข่ายการสัญจรที่ทำให้สามารถเข้าถึงศาสนสถานได้สะดวกมีผลต่อการคงอยู่ของศาสนสถานเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า ในอดีตที่ใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก กิจกรรมต่าง ๆ กระจุกตัวอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำนั้น วัดแก้วเจริญจะมีความเป็นศูนย์กลางทางด้านต่าง ๆ มากมาย ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากตำแหน่งที่ตั้งของวัดแก้วเจริญตั้งอยู่ตรงบริเวณที่มีลำน้ำสำคัญมาสบกัน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการสัญจรหลักเป็นการใช้เส้นทางถนนแทนแม่น้ำลำคลอง กิจกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนมากระจุกตัวอยู่ในพื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนมากขึ้น ส่งผลให้วัดศรัทธาราษฎร์ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีถนนสายหลักตัดผ่าน มีความเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น

ภาพ 6.15 เปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถานและโครงข่ายการสัญจร
ในยุคที่ 2 และ 4 ของการตั้งถิ่นฐานชุมชน

ดังนั้นขนาดและแนวเส้นทางโครงข่ายการสัญจรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชนจึงมีผลต่อการคงอยู่ของทั้งบ้านเรือนริมน้ำ และศาสนสถานเช่นกัน ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมโดยการพัฒนาระบบถนน มีผลให้พื้นที่ริมน้ำซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ถูกลดความสำคัญลง ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงเปลี่ยนเป็นพื้นที่ริมถนน ความหนาแน่นของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยกระจุกอยู่ในพื้นที่ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่จึงเบาบางลงอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับความคึกคักที่เคยปรากฏเมื่อในอดีต

3) การถือครองที่ดิน

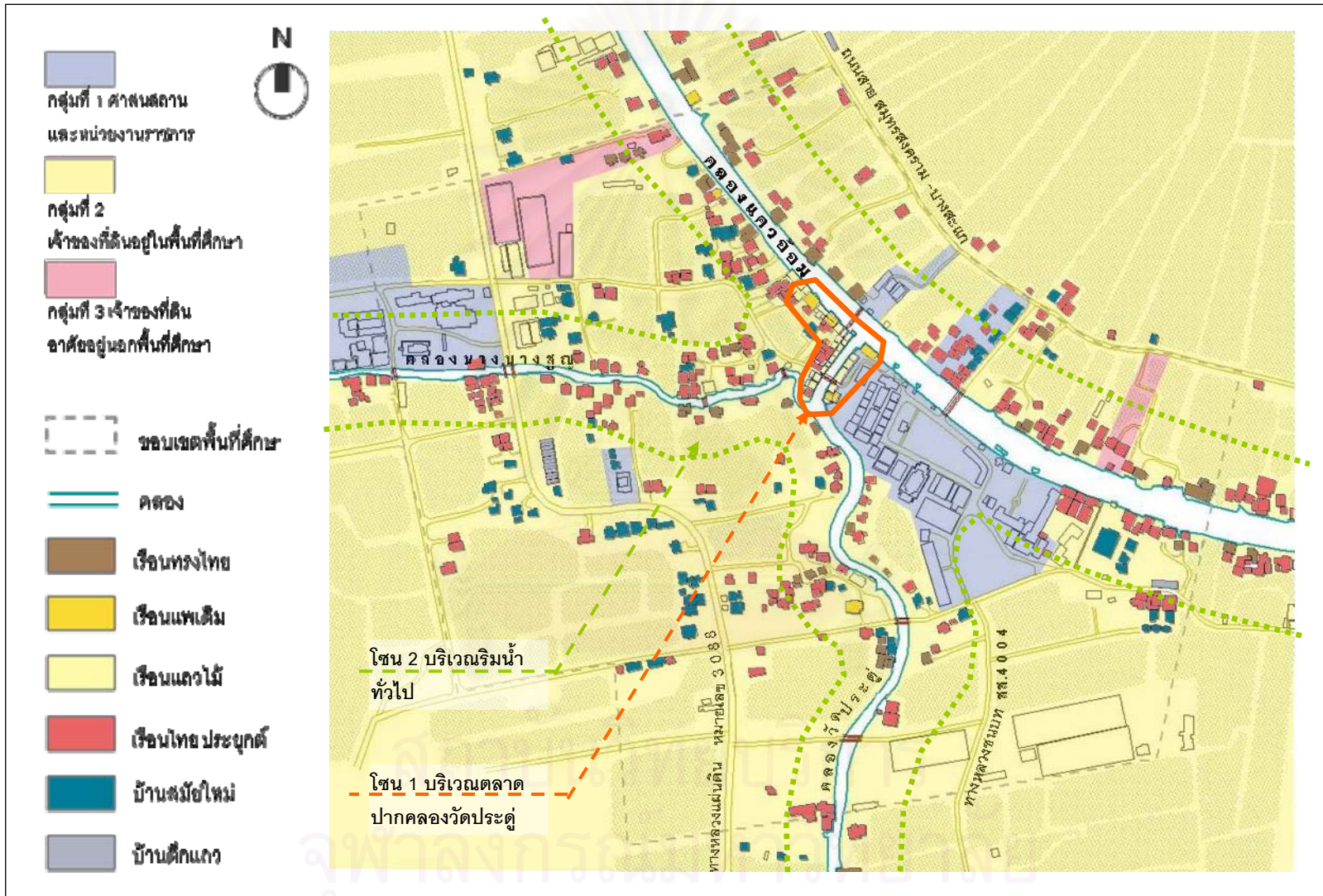
ผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน แบ่งเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกคือ หน่วยงานราชการและสถาบันศาสนา กลุ่มที่สองคือ เจ้าของที่ดินที่เป็นประชาชนทั่วไป ที่ยังอาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี และกลุ่มที่สามคือ เจ้าของที่ดินที่ย้ายไปอยู่ในกรุงเทพมหานคร เมื่อพิจารณาแผนที่ 6.2 ซึ่งแสดงการถือครองที่ดินและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ทำให้พบว่า บ้านเรือนในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ (โซน 1) แทบทั้งหมดจะเป็นเรือนแพเดิมที่สร้างด้วยไม้ และเรือนแถวไม้ ส่วนบ้านเรือนในบริเวณริมน้ำทั่วไป (โซน 2) โดยมากจะเป็นเรือนไทยประยุกต์ วัสดุหลักของบ้านคือ ไม้และปูน จะเห็นได้ว่าบ้านเรือนในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ มีรูปแบบอาคารที่แทบจะไม่เปลี่ยนแปลงไปเลย ส่วนบ้านเรือนในบริเวณริมน้ำทั่วไป บางส่วนได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นเรือนไทยประยุกต์ ในขณะที่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ทั้งสองบริเวณ (โซน 1 และโซน 2) ส่วนใหญ่ผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นประชาชนทั่วไป ที่ยังอาศัยอยู่ในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีบ้านเรือนอยู่บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ (โซน 1) เกี่ยวกับการดูแลรักษาบ้าน เรือนทำให้ทราบว่า บ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ ในพื้นที่ฝั่ง อ. อัมพวา ได้ตั้งอยู่ในที่ดินของวัดแก้วเจริญ ชาวชุมชนที่พักอาศัยอยู่นี้เป็นเพียงผู้เช่าอาศัย การดูแลรักษาหรือปรับปรุงบ้านเรือนจึงเป็นการซ่อมแซมไปตามสภาพเท่านั้น เพราะทางวัดแก้วเจริญไม่ได้กำหนดระยะเวลาที่แน่นอนในการให้เช่าอาศัย⁷ ส่วนเรือนแถวไม้ทางฝั่งตรงกันข้ามที่อยู่ในเขต อ. วัดเพลงนั้นก็เป็นการเช่าที่ดินส่วนบุคคลอาศัยอยู่เช่นกัน การปรับปรุงใหญ่หรือขยับขยายบ้านเรือนจึงไม่ปรากฏ จะมีเพียงการซ่อมแซมไปตามสภาพเท่าที่จำเป็น⁸ เช่นเดียวกันทั้งสองฝั่ง

ดังนั้นกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินจึงเป็นปัจจัยที่มีผลให้มีบ้านเรือนบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ยังคงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำในชุมชนไว้ได้

สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷ สัมภาษณ์ ไพรัช ลิ้มไถลาธรรม อายุ 55 ปี, บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 4 สิงหาคม 2550.

⁸ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 10 ตุลาคม 2550.

แผนที่ 6.2 การถือครองที่ดิน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนของชุมชนปากคลองวัดประดู่

6.1.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชนมีผลให้ชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างในการขยายตัวและความมั่นคงของแหล่งตั้งถิ่นฐาน เพื่อทราบถึงลักษณะทางเศรษฐกิจที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังรักษาเอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้ จึงได้พิจารณาถึงการประกอบอาชีพ การแลกเปลี่ยน และการบริโภคของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- การประกอบอาชีพ

จากการรวบรวมและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรายได้เฉลี่ยและแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนในชุมชนพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชน (หมู่บ้าน) มีรายได้จากหลายทาง ซึ่งครัวเรือนส่วนมากจะมีรายได้หลักจากรายได้อื่น ๆ เช่น ค่าเช่า ลูกหลานส่งเงิน เป็นต้น และมีรายได้จากการทำสวนของตน ส่วนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลักมีจำนวนมารองลงมา

ตาราง 6.1 รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีและที่มาของรายได้ของครัวเรือนในชุมชน (หมู่บ้าน)

ชุมชนในพื้นที่ศึกษา	รายได้เฉลี่ย (บาทต่อคนต่อปี)	ที่มาของรายได้ (จำนวนครัวเรือน)		
		การเกษตร	การค้าขาย	อื่น ๆ ⁽¹⁾
ชุมชนวัดแก้วเจริญ – บางวันทอง (หมู่ 10) ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม	35,000 ถึง 50,000 ⁽²⁾	190	10	12
ชุมชนบ้านวัดประดู่ (หมู่ 1) ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม	41,633	36	15	78
ชุมชนบ้านบางสะแก (หมู่ 3) ต.บ้าน- ปราโมทย์ อ.บางคนที สมุทรสงคราม	43,112	6	9	54
ชุมชนบ้านบางสะแก (หมู่ 4) ต.บ้าน- ปราโมทย์ อ.บางคนที สมุทรสงคราม	42,498	21	10	81
ชุมชนศรัทธาร่วมใจ (หมู่ 5) ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี	55,000 ⁽³⁾	82	45	95
ชุมชนบึงท่าใหญ่ (หมู่ 6) ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี	46,185	248	98	294

(ที่มา : ข้อมูล จปฐ.2 ปี2550 -2554 ของกรมการพัฒนาชนบท และการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, 2551)

หมายเหตุ : (1) หมายถึง ครัวเรือนที่มีรายได้จากเงินเดือน ค่าจ้างฯ ธุรกิจอุตสาหกรรม/ บริการ และ
รายได้อื่นๆ (เช่น ค่าเช่า ลูกหลานส่งเงิน ดอกเบี้ย)

(2) สัมภาษณ์นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเหมืองใหม่ อ.อัมพวา

(3) ข้อมูลจากแผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2550 – 2552 ของเทศบาลตำบลวัดเพลง อ.วัดเพลง

ส่วนแนวโน้มของอาชีพหลัก และความเป็นไปได้ในการรับช่วงอาชีพทำสวนและการค้าขายของลูกหลานในอนาคต จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า อาชีพทั้งสองอย่างนั้นมีสัดส่วนการรับช่วงในการประกอบอาชีพเดิมต่ำมาก เนื่องจากกิจการค้าขายของร้านค้าในปัจจุบันนี้ไม่เฟื่องฟูและไม่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้มากเหมือนในอดีต และการทำสวนนั้นหากประกอบเป็นอาชีพหลักอาจมีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว เพราะเมื่อแบ่งที่ดินให้ลูกหลานแล้วพื้นที่สวนจะมีขนาดเล็กลง ประกอบกับลูกหลานส่วนใหญ่ได้หันไปประกอบอาชีพด้านอื่นตามที่ได้ไปศึกษาเล่าเรียนแล้ว อาชีพทั้งสองอย่างมีแนวโน้มจะกลายเป็นอาชีพเสริมของครัวเรือน ในกรณีการทำสวนจะเป็นลักษณะให้คนอื่นเช่าทำสวน กลายเป็นรายได้จากค่าเช่าแทน ส่วนการค้าขายอาจเป็นในลักษณะเปิดขายในช่วงที่หยุดจากงานประจำมากกว่า

ตาราง 6.2 การรับช่วงต่อของลูกหลานในอาชีพการทำสวนและอาชีพค้าขาย

ความคิดเห็น	การทำสวน	ค้าขาย / บริการ
ทำต่อ	15	25
ไม่ทำต่อ	75	60
ไม่แน่ใจ	10	15
รวม (ร้อยละ)	100	100

(ที่มา : การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการอาชีพทำสวนและค้าขาย, 2550)

- การแลกเปลี่ยน (Exchange)

การแลกเปลี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ที่เกิดจากผู้คนนำผลผลิตหรือสินค้าและบริการมาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน หรือการแลกเปลี่ยนโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง และมี “ตลาด” เป็นสถานที่รองรับกิจกรรมนี้ ซึ่งกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ในอดีตมีลักษณะที่โดดเด่นถือเป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ คือ “ตลาดนัดปากคลองวัดประดู่” จนกระทั่ง พ.ศ.2510 เมื่อถนนเริ่มตัดเข้ามายังพื้นที่โดยรอบ และเข้ามาทำหน้าที่แทนแม่น้ำลำคลอง มีผลให้ตลาดน้ำเริ่มซบเซาและทยอยเลิกไปในที่สุด ร้านค้าห้องแถวริมคลองแควอ้อมและคลองวัดประดู่ส่วนใหญ่ทยอยปิดกิจการลง และบางส่วนย้ายบ้านและเปิดร้านใหม่อยู่ริมถนนแทน ประกอบกับมีรถโดยสารประจำทางเกิดขึ้น ผู้คนจึงนิยมไปซื้อของจากตลาดในเมืองราชบุรี และเมืองแม่กลองมากขึ้น ต่อมาใน พ.ศ.2520 ได้มีตลาดรูปแบบใหม่เกิดขึ้นนั่นคือ “ตลาดนัดบนบก” ที่อาศัยลานโล่งของวัดศรัทธาราษฎร์ เป็นที่ตั้ง

ของตลาด มีการกำหนดวันและเวลาดำเนินงานซึ่งไม่ได้ขึ้นกับข้างขึ้นข้างแรมดังเช่นตลาดน้ำในอดีต⁹ และตามมาด้วยตลาดลุ่มเพิ่ม เปิดนัดเมื่อประมาณ พ.ศ.2547 เป็นตลาดนัดตอนเย็นตอบสนองวิถีชีวิตแบบใหม่ ลักษณะของตลาดนัดทางบกเป็นการค้าเร่ พ่อค้าแม่ค้ามักนำสินค้าที่ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันใส่รถมาตั้งขายกันที่ตลาด ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการจับจ่ายมากขึ้น ส่วนเรือเร่ขายสินค้าตามคลองมีจำนวนลดลงมาก ปัจจุบันยังพบเห็นได้บ้าง อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะการแลกเปลี่ยนในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีตเป็นอย่างมาก แม้ตลาดนัดบกจะยังทำหน้าที่เป็นที่นัดพบของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น แต่ผู้คนในชุมชนเป็นฝ่ายมาซื้อสินค้ามากกว่าที่จะเป็นผู้ค้าด้วยตนเองเหมือนในอดีต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนอกจากสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาของระบบกลไกตลาดที่ผ่านมาจากพ่อค้าแม่ค้า ยังสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสะดวกสบายขึ้น โดยตลาดทำหน้าที่เข้ามาบริการเสนอขายสินค้าจนถึงที่ วัฒนธรรมการบริโภคสมัยใหม่จึงเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น

- การบริโภค

การบริโภคของครัวเรือนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมและค่านิยมในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชน อันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ และความทันสมัยที่เข้ามาถึงชุมชน ลักษณะการจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน ในอดีตครัวเรือนส่วนใหญ่มีการบริโภคเป็นลักษณะพอเพียงเพื่อยังชีพ ชาวชุมชนจะนิยมซื้อสินค้าทั่วไปประเภทต่าง ๆ จากตลาดนัดปากคลองวัดประดู่และร้านค้าในชุมชน ในขณะที่สินค้าบางประเภทที่ไม่ได้ซื้อบ่อยครั้งหรือไม่ขายในชุมชนจะซื้อจากร้านค้าในเมือง และชาวชุมชนจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด ไม่นิยมสิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ส่วนในปัจจุบันครัวเรือนส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษานิยมซื้ออาหารสด อาหารแห้ง และของใช้ส่วนตัวจากตลาดนัดในชุมชน ส่วนร้านค้าในชุมชนนั้นจะเป็นการซื้อสินค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ใช้เฉพาะหน้า หรือเป็นสินค้าที่บริการมาส่งหรือมาขายถึงหน้าบ้าน เช่น ข้าวสาร น้ำปลา ผัก เนื้อหมู ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมีการบริโภคสินค้าที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นอยู่มาก สำหรับสินค้าประเภทของใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้า และเครื่องใช้ไฟฟ้าซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่ได้มีการซื้อบ่อยครั้งจะไปซื้อในเมืองมากกว่าเนื่องจากมีให้เลือกมากกว่าและราคาจะถูกกว่า ซึ่งลักษณะการจับจ่ายใช้สอยของครัวเรือนปัจจุบันไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก แม้ปัจจุบันการเดินทางเข้าเมืองจะใช้เวลาไม่มากนัก แต่ชาวบ้านยังคงมีลักษณะการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด และยังคงความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตอยู่มาก เห็นได้จากการจับจ่ายใช้สอยที่ยังคง

⁹ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิ์เกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 22 กรกฎาคม 2550.

ซื้อจากร้านค้าและตลาดนัดในชุมชนอยู่เป็นหลัก ไม่ได้เดินทางเข้าไปซื้อสินค้าในเมืองบ่อยครั้งนัก ทั้งที่สามารถกระทำได้ ซึ่งชาวชุมชน เล่าว่า “เมื่อก่อนจะไปซื้อของในเมืองที่ต้องออกจากบ้านแต่มีด ไปถึงโน่นเช้า แล้วก็ต้องรีบซื้อ รีบกลับ ถ้าออกจากที่โน่นช้า ก็จะมาถึงบ้านดึก เดี่ยวนี้สบาย เข้าเมืองแต่ละครั้งไปกลับใช้เวลาไม่นาน แต่ก็ไม่ค่อยได้ไปหรอก มีอะไรก็ซื้อหากันแถวบ้านนี่แหละ ใช้ได้เหมือนกัน บางครั้งลูก ๆ เค้าก็ซื้อมาให้ใช้”¹⁰

เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น ทำให้พบว่า ในปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังมีผู้ประกอบการอาชีพทำสวน และสืบทอดกิจการร้านค้าเดิมอยู่ แม้ว่าลักษณะการแลกเปลี่ยนแบบตลาดนัดทางน้ำของชาวชุมชนจะสูญหายไปแล้ว ซึ่งการประกอบอาชีพดั้งเดิมและค่านิยมในการบริโภค นี้ได้มีส่วนทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา เช่น การซื้อขายสินค้าต่าง ๆ จากร้านค้าริมน้ำซึ่งเป็นร้านค้าใกล้บ้าน กิจการล้างมะพร้าวซึ่งกระทำในบริเวณบ้าน ที่อยู่ใกล้กับพื้นที่สวน ฯลฯ นอกจากนี้ข้อมูลที่น่าสนใจที่ได้รับจากการสนทนากลุ่มคือ มีผู้เห็นว่าการที่เศรษฐกิจบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ไม่มีการขยายตัวนั้น เป็นสิ่งที่มีผลให้ร้านค้าริมน้ำ และอาคารบริเวณริมน้ำไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอีกด้วย ฉะนั้นกล่าวได้ว่าการประกอบอาชีพดั้งเดิม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ที่ปรากฏขึ้นในบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ จึงนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้พื้นที่สวนและร้านค้าริมน้ำสามารถดำรงอยู่ เป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในแถบนี้ได้อย่างชัดเจน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰ สัมภาษณ์ ชนลีย์ สวัสดิเกียรติ อายุ 70 ปี. ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ที่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี. 22 กรกฎาคม 2550.

แผนที่ 6.3 แสดงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ในปัจจุบัน

6.1.3 ปัจจัยด้านสังคม – วัฒนธรรม

สภาพสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน มีลักษณะเป็นพลวัตที่สามารถส่งผลกระทบต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรม ที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังรักษาเอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้ จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะประชากรและโครงสร้างครอบครัว รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ลักษณะประชากรและโครงสร้างครอบครัว

จากการพิจารณาลักษณะประชากรในเขตพื้นที่ศึกษา พบว่า ปัจจุบันประชากรในชุมชนปากคลองวัดประดู่ส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่มานาน ส่วนมากอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลา ระหว่าง 41 – 60 ปี คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 28 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา และครัวเรือนส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษามีขนาดของครอบครัวเล็กลงเมื่อเทียบกับอดีต โดยเฉพาะมีสมาชิกที่อาศัยอยู่ในบ้านเพียง 3 – 4 คน เนื่องด้วยสภาพเศรษฐกิจของชุมชนที่ซบเซา มีผลให้สมาชิกส่วนหนึ่งในครอบครัวต้องออกไปหางานทำและอยู่อาศัยนอกพื้นที่ ขณะเดียวกันครัวเรือนจำนวนมากมีค่านิยมที่อยากให้ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น จึงส่งให้ไปเรียนหนังสือนอกพื้นที่ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เมื่อคนกลุ่มดังกล่าวมีการศึกษาสูงขึ้น ทำให้มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพมากขึ้น ซึ่งโดยมากจะออกไปทำงานนอกชุมชนตามจังหวัดต่าง ๆ ที่มีงานในลักษณะที่เรียนมารองรับ มีผลให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนมีสมาชิกอยู่กันไม่ครบ สมาชิกที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่ที่มีอายุมาก และลูกหลาน และครัวเรือนบางส่วนที่มีสมาชิกเหลือเพียงพ่อและแม่อยู่ดูแลบ้านและสวนตามลำพัง¹¹ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพดังที่ได้กล่าวในการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน มีผลให้แหล่งที่มาหากินของคนส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับความเสียหาย เป็นแรงผลักดันให้คนเลือกที่จะออกไปแสวงหาประโยชน์นอกชุมชนมากกว่าการทำสวนหรือทำงานอยู่ในชุมชน ประกอบกับการพัฒนาถนนที่มีผลให้การเข้าถึงยังชุมชนมีความสะดวกมากขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีทางเลือกใหม่ในการออกไปแสวงหาหรือเปิดรับการพัฒนาและความเจริญในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่บางส่วนจึงเกิดการย้ายออกนอกพื้นที่ชุมชน

¹¹ สัมภาษณ์ อารยา แก้วสมภักดิ์ อายุ 55 ปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 25 สิงหาคม 2550.

ตาราง 6.3 ลักษณะของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษา

การอยู่อาศัยในชุมชน	รวม (ร้อยละ)
<u>พื้นที่อยู่อาศัยในอดีต :</u>	
อยู่ที่นี้ตั้งแต่เกิด	31
ย้ายมาจากพื้นที่ใกล้เคียง (อัมพวา / บางคนที / วัดเพลง)	41
ย้ายมาจากต่างพื้นที่	28
รวม (ร้อยละ)	100
<u>ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชน :</u>	
0 – 10 ปี	6
11 – 25 ปี	24
26 – 40 ปี	25
41 – 60 ปี	28
มากกว่า 60 ปี	17
รวม (ร้อยละ)	100

(ที่มา : สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ทะเบียนในเขตพื้นที่และผู้นำชุมชน, 2550)

นอกจากนี้จากการพูดคุยกับชาวชุมชนเกี่ยวกับการพักอาศัยอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่และบริเวณใกล้เคียง ได้พบว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่มานานแล้ว เช่น เจ้าของร้านเสริมสวยแห่งหนึ่งในตลาดปากคลองวัดประดู่ กล่าวว่า “อยู่ที่นี้มาตั้งแต่เกิดนะ ไม่อยากย้ายไปไหน เพราะที่นี่อยู่สบาย บรรยากาศดี เพราะอยู่ริมน้ำ ไปอยู่ที่อื่นไม่สบายเหมือนที่นี่”¹² ส่วนเจ้าของร้านคาริมน้ำแห่งหนึ่ง กล่าวว่า “ป่าเกิดที่นี่แหละ เลยชอบอยู่ที่นี้ มันสบาย อากาศดี เพื่อนบ้านดี แต่บางคนเค้าก็ย้ายมาจากที่อื่น แต่ก็อยู่มานานนะ ไม่ต่ำกว่า 30 ปีหรอก”¹³ และอาแปะซง เจ้าของร้านขายยาโบราณ เล่าว่า “เตี้ยผมอยู่ที่นี้ตั้งแต่ก่อนผมเกิดนะ ตอนผม 6 ขวบ เตี้ยก็เริ่มปลูกบ้าน ผมอยู่ที่นี้สบายนะ มีพอกินพอใช้ก็พอ อายุมากแล้ว ไม่อยากไปที่อื่น เพื่อนบ้านก็ดี อะไรก็ดี อยู่ที่นี้สบายที่สุด ลูก ๆ ผมเค้าก็บอกว่าอีกหน่อยแก่แล้วจะมาอยู่ที่นี้เหมือนกัน”¹⁴ เป็นต้น

¹² สัมภาษณ์ นิพรรณ อธิสกุลชัย อายุ 48 ปี, ร้านดาววิไล เลขที่ 24 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม, 10 ตุลาคม 2550.

¹³ สัมภาษณ์ อารีย์ ลัมไพบุลย์ อายุ 57 ปี, ร้านโชติพานิช หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 18 ตุลาคม 2550.

¹⁴ สัมภาษณ์ สุทัศน์ สวัสดิเกียรติ อายุ 78 ปี, ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง ราชบุรี, 1 มีนาคม 2551.

ตาราง 6.4 ลักษณะของครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือน

ลักษณะครัวเรือน	รวม (ร้อยละ)
ลักษณะครอบครัว :	
ครอบครัวที่สมาชิกอยู่กันครบ	40.5
ครอบครัวที่สมาชิกอยู่กันไม่ครบ	59.5
รวม (ร้อยละ)	100
ลักษณะสมาชิกในครัวเรือน :	
สมาชิกทำงานที่บ้าน	32
สมาชิกออกไปทำงานนอกพื้นที่ (แบบเข้าไปเย็นกลับ)	45
สมาชิกออกไปทำงานและอยู่อาศัยนอกพื้นที่	16.5
สมาชิกออกไปเรียนหนังสือและอยู่อาศัยนอกพื้นที่	6.5
รวม (ร้อยละ)	100

(ที่มา : สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ทะเบียนในเขตพื้นที่และผู้นำชุมชน, 2550)

การที่ประชากรย้ายออกนอกพื้นที่นั้น ในขั้นแรกเกิดจากสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงาน และอยู่อาศัยนอกพื้นที่หรือใกล้บริเวณแหล่งงาน รวมถึงการออกไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ต่อมาเมื่อสภาพเศรษฐกิจซบเซา ประกอบกับกลุ่มคนที่ออกไปศึกษานอกพื้นที่เป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างมีการศึกษาและมีฐานะดี จึงมีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพมากกว่า จึงไม่ได้กลับมาประกอบอาชีพที่ภูมิลำเนาเดิม เมื่อได้ไปประกอบอาชีพที่ต่างถิ่นเป็นเวลานานเข้าจึงได้จัดการอพยพย้ายครอบครัวไปอยู่อาศัยที่อื่นด้วย แม้ว่ามีกลุ่มคนบางส่วนที่ไม่ได้ย้ายออกไปจากพื้นที่ ทว่าส่วนมากเป็นผู้สูงอายุที่มีวัยล่วงลับไปตามลำดับ นอกจากนี้พื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัด ประดูยังมียุทธการเกิดของเด็กทารกน้อยอีกด้วย นักเรียนในโรงเรียนแต่ละแห่งมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง¹⁵ มีผลให้ประชากรในชุมชนมีจำนวนลดลงอย่างมาก ซึ่งการที่ประชากรย้ายออกนอกพื้นที่ และการไม่มีประชากรเกิดใหม่นั้นอาจส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัด ประดูเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคตได้

- ความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชนปากคลองวัด ประดูและชุมชนในพื้นที่ศึกษา โดยอาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต

¹⁵ สัมภาษณ์ ศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์ อายุ 57 ปี, ร.ร.วัดแก้วเจริญ(เพื่อ บำรุง) ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา สมุทรสงคราม, 3 สิงหาคม 2550.

กิจกรรมและการใช้พื้นที่ ซึ่งมีการเชื่อมโยงกันจากวัฒนธรรม โลกทัศน์ ค่านิยม วิถีชีวิต ระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้งมาประยุกต์ เพื่อแสดงความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแห่งนี้ ทำให้เกิดมุมมองที่สามารถสะท้อนเห็นถึงวิถีชีวิตชุมชนได้อย่างชัดเจน ซึ่งในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชน มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาและช่วงอายุเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถจำแนกถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคน กิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในชุมชนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยในการศึกษาได้แบ่งช่วงเวลาและช่วงอายุออกเป็น 3 ช่วง คือ

- ช่วงเวลา (วันธรรมดาจันทร์-ศุกร์ และวันหยุดเสาร์-อาทิตย์)
 - ตอนเช้า เริ่มตั้งแต่เวลา 6.00 น. ถึงเวลา 10.00 น.
 - ตอนกลางวัน เริ่มตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึงเวลา 17.00 น.
 - ตอนค่ำ เริ่มตั้งแต่เวลา 17.00 น. ถึงเวลา 21.00 น.
- ช่วงอายุ
 - วัยเด็กและวัยรุ่น อายุไม่เกิน 20 ปี
 - วัยทำงาน อายุ 21 ปี ถึง 55 ปี
 - วัยชรา อายุ 55 ปีขึ้นไป

1) กลุ่มวัยกับระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวชุมชนตามครัวเรือนพบว่า ในภาพรวมของการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมแต่ละประเภทส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับอาชีพและเวลาว่างของแต่ละคน ซึ่งสามารถสรุปโดยแยกตามกลุ่มอายุได้ดังนี้

- กลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) กิจกรรมหลักของคนกลุ่มนี้คือ การเรียนหนังสือ และจะทำกิจกรรมอื่น ๆ ในช่วงเวลาหลังเลิกเรียนและในช่วงวันหยุด ซึ่งกิจกรรมส่วนมากจะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในบ้าน บริเวณใกล้บ้าน และภายในโรงเรียน เช่น การเล่นกีฬาหลังเลิกเรียน การไปรวมกลุ่มพูดคุยหรือวิ่งเล่นกันกับเพื่อนแถวละแวกบ้าน ตลอดจนการช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำธุระส่วนตัว จากนั้นจึงกินข้าว เริ่มทำการบ้าน และดูโทรทัศน์ในช่วงหัวค่ำเป็นต้นไป

- กลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงาน (อายุ 21 – 55 ปี) เนื่องจากปัจจุบันชาวชุมชนในพื้นที่ศึกษามีอาชีพที่หลากหลาย กิจกรรมหลักของคนกลุ่มนี้จึงเกิดขึ้นในพื้นที่แหล่งงานตามอาชีพ เช่น เป็นครูกิจกรรมหลักจึงมักอยู่ในบริเวณสถานศึกษา เป็นเกษตรกรกิจกรรมหลักเกิดขึ้นที่พื้นที่สวน และ

ตลาดที่นำผลผลิตไปขาย ส่วนอาชีพค้าขายโดยมากกิจกรรมหลักจะเกิดขึ้นในย่านพาณิชย์กรรม เป็นต้น ส่วนเวลาหลังเลิกงานนอกเหนือจากผู้ประกอบอาชีพค้าขายแล้วจะกลับบ้านพักผ่อน อาจมีการพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านในบางครั้ง หากเป็นวันที่มีตลาดนัดก็จะไปจับจ่ายซื้อสินค้ากันอย่างหนาแน่น

- กลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 55 ปีขึ้นไป) ส่วนใหญ่จะทำงานเล็กๆ น้อยๆ อยู่แถวบ้านเรือนหรือภายในชุมชนของตนเอง เนื่องจากมีอายุเยอะแล้วการเดินทางออกนอกบ้านหรือนอกพื้นที่จึงลดลง โดยมอบภาระหน้าที่ส่วนใหญ่ให้กับคนรุ่นหลังดำเนินการต่อ ดังนั้นกิจกรรมที่พบละแวกบ้านของคนกลุ่มนี้นอกจากคนที่อาชีพค้าขายอยู่ในบ้านแล้ว จะเป็นการพักผ่อนอยู่ในบ้าน และบางครั้งก็พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ซึ่งส่วนมากบ้านริมน้ำจะมีที่นั่งริมน้ำหน้าบ้านเป็นที่พบปะพูดคุยกันเป็นประจำในแต่ละวัน บางคนก็จะปลูกต้นไม้ จัดสวนในบ้านเป็นงานอดิเรก

2) ความถี่ในการทำกิจกรรม

เนื่องจากลักษณะนิสัยของคนในพื้นที่แถบนี้เป็นคนขยัน สมถะ ใช้ชีวิตเรียบง่าย ฉะนั้นกิจกรรมที่มีความถี่มากที่สุดคือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตนเอง เช่น ผู้ที่เป็นเกษตรกร จะเข้าสวนแทบทุกวันเพื่อไปดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ ส่วนคนค้าขาย ก็จะเปิดร้านแทบทุกวัน จะปิดร้านเฉพาะวันที่มีธุระจำเป็นเท่านั้น เป็นต้น ส่วนกิจกรรมนอกเหนือจากนั้นได้แก่

- การพักผ่อนอยู่ที่บ้าน เช่น การดูโทรทัศน์ การทำงานบ้านต่าง ๆ และการพูดคุยกับคนในบ้าน เป็นต้น เป็นกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนทำบ่อยที่สุดรองจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตน โดยจะทำอยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งความถี่ในการประกอบกิจกรรมจะมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเวลาว่าง ความพอใจของผู้ทำกิจกรรมเป็นหลัก

- การจับจ่ายซื้อสินค้า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะซื้ออาหารสด -แห้งและของใช้จำเป็นทั่วไปในวันที่มีการเปิดตลาดนัดในชุมชน และบางครั้งจะซื้อสินค้าทั่วไปจากร้านค้าที่ชุมชน ส่วนการไปซื้อของจากร้านค้าในเมืองนั้นจะกระทำเป็นครั้งคราว เฉพาะข้าวของเครื่องใช้บางอย่าง ทั้งนี้มิใช่ว่าการเดินทางเข้าเมืองนั้นไม่มีความสะดวกหากแต่เป็นเพราะค่านิยมในการใช้จ่ายที่ยังคงความประหยัด และสมถะเรียบง่ายในการใช้ชีวิตอยู่ของตนเอง

- การพบปะพูดคุยกันกับเพื่อนบ้าน เป็นกิจกรรมที่มีความถี่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ประกอบของแต่ละบุคคล เนื่องจากการพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านของชาวชุมชนในแถบนี้จะเกิดขึ้นในเวลาที่มีกิจกรรมปรึกษาหารือกัน เช่น การไปร่วมกันทอดกฐิน ไปงานบวช ไปงาน

แต่งงานของลูกหลาน เป็นต้น หากไม่มีกิจกรรมอันใดชาวบ้านก็ต่างทำกิจวัตรประจำของแต่ละครัวเรือนไป

- กิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี เป็นกิจกรรมที่คนในกลุ่มผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุเป็นผู้กระทำ เช่น การตักบาตรตอนเช้า ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับวัดจะกระทำทุกวัน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ยกเว้นวันพระที่ไม่มีพระออกมาบิณฑบาต และกิจกรรมที่กระทำประจำในช่วงวันสำคัญทางศาสนา คือ การทำบุญต่าง ๆ

3) ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม

ในภาพรวมที่พบโดยแยกตามการทำกิจกรรมประจำวันทั้งในวันธรรมดาและวันหยุดพบว่า การเรียนหนังสือของกลุ่มเด็กและวัยรุ่นจะเลิกเรียนประมาณ 16.00 น.เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ใหญ่บางคนที่มีอาชีพรับราชการ ซึ่งโดยมากจะเดินทางกลับถึงบ้านภายใน 1 ชั่วโมง เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำกิจกรรมหลักในแต่ละวันของกลุ่มคนดังกล่าว ก็จะเป็นช่วงเวลาทำกิจกรรมทั่วไปที่เหลือ (ตั้งแต่ 17.00 น.เป็นต้นไป) ได้แก่ การทำงานบ้าน โดยกลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) จะช่วยทำงานบ้านในตอนเย็นหลังกลับจากโรงเรียน ในขณะที่กลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานจะทำงานบ้านตั้งแต่ช่วงเช้าที่ตื่นนอน และช่วงเย็นหลังจากกลับถึงบ้าน และเมื่อทำงานบ้านเสร็จแล้ว ก็จะเป็นการพักผ่อน การทำธุระส่วนตัวของแต่ละคน ส่วนการดูโทรทัศน์และฟังวิทยุ นั้นเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนทุกวัยมักจะทำในช่วงเวลาหัวค่ำเพื่อดูข่าวสารและความบันเทิงต่าง ๆ ส่วนร้านค้าต่าง ๆ ในพื้นที่นั้นมักทยอยปิดร้านตั้งแต่ช่วงหัวค่ำหลังจากที่ชาวบ้านทั่วไปเริ่มกลับถึงบ้านกันแล้ว จากนั้นจึงเป็นเวลาพักผ่อนและทำกิจกรรมต่าง ๆ ของคนที่ประกอบอาชีพค้าขาย สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุจะทำกิจกรรมในบ้านในช่วงตื่นนอน คือเก็บกวาดบ้าน ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเช่นนี้ทุกวันไม่ว่าวันธรรมดาหรือวันหยุด จะมีแตกต่างกันบ้างก็เฉพาะกลุ่มเด็กและวัยรุ่น กับกลุ่มผู้ใหญ่บางคนที่มีอาชีพรับราชการ ที่มีกิจกรรมหลักในช่วงวันธรรมดาคือ เรียนหนังสือ และทำงานราชการ ดังนั้นในช่วงวันหยุดก็จะเป็นวันพักผ่อนอยู่กับบ้านเป็นส่วนมาก ในส่วนช่วงเวลาของการทำกิจกรรมอื่นที่น่าสนใจ ได้แก่

- การพักผ่อน พบปะพูดคุย มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มวัยคือ กลุ่มเด็กและวัยรุ่น(อายุไม่เกิน 20 ปี) มักจะได้เล่นหรือพูดคุยกับคนใกล้ชิดเกือบทั้งวัน เพราะมีกิจกรรมส่วนใหญ่ที่โรงเรียนซึ่งเต็มไปด้วยเพื่อนฝูง พอเลิกเรียนก็จะชวนกันไปวิ่งเล่น จนเมื่อกลับถึงบ้านส่วนผู้ใหญ่จะไปจับคุยกลุ่มและเล่นกับเพื่อนที่อยู่ในละแวกบ้านจนถึงเวลาทานอาหารเย็น พอวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็จะออกไปวิ่งเล่นเกือบทั้งวัน ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงาน (อายุ 21 – 55 ปี) โดยมากมักจะมีเวลาพูดคุยกับเพื่อนบ้านในช่วงกลับจากการทำงานมาแล้ว และในช่วงเย็นที่ทุกคนในบ้าน

กลับมาแล้วจะเป็นการพูดคุยกันพร้อมกับกินข้าวไปด้วย และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 55 ปีขึ้นไป) มักจะมีเวลาพูดคุยกับคนใกล้ชิดตั้งแต่ในช่วงเวลาเข้าไปตลอดทั้งวันเนื่องจากไม่มีภาระที่ต้องรับผิดชอบในการทำงาน ดังนั้นจึงพักผ่อนหรือ ทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ที่บ้าน

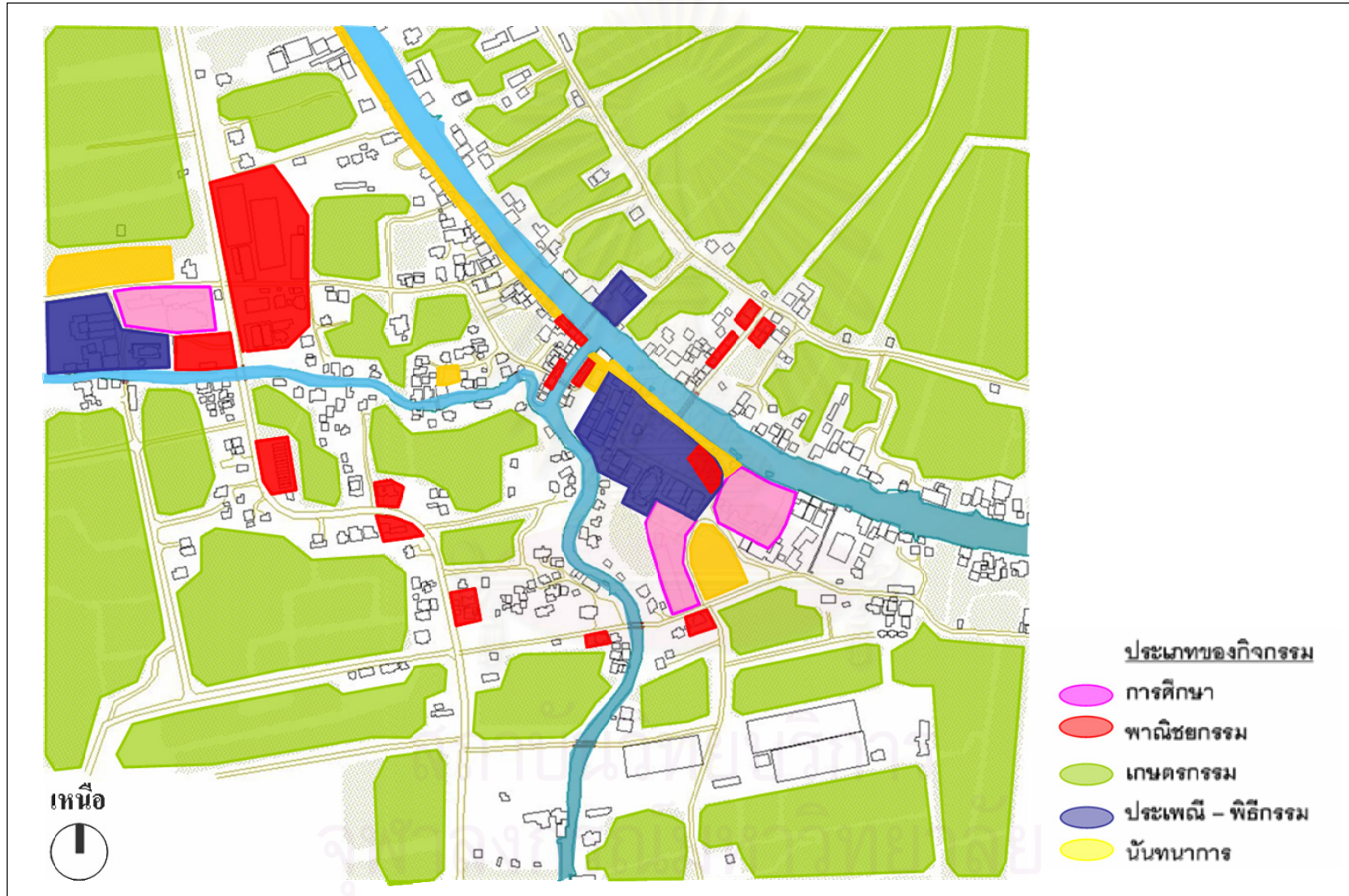
- โดยมักจะมีการจับกลุ่มพูดคุยกับคนรุ่นราวคราวเดียวกันในบริเวณใกล้ ๆ หรือ เพื่อนจะเดินมาคุยด้วยที่บ้าน หากไม่ได้พูดคุยกับใครผู้สูงอายุก็จะนอนพักผ่อนอยู่กับบ้าน

- การจับจ่ายซื้อข้าวของ ส่วนมากจะเป็นช่วงเช้าและช่วงเย็นขึ้นอยู่กับวันที่มีตลาดนัด เนื่องจากตลาดนัดที่เปิดในชุมชนนี้มีทั้งตลาดนัดตอนเช้าและตลาดนัดตอนเย็น ซึ่งตลาดนัดนี้จะมีทั้งช่วงวันธรรมดา และวันอาทิตย์

- การไปร่วมงานบุญ ประเพณีต่าง ๆ การทำกิจกรรมประเภทนี้ส่วนมากจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา กิจกรรมต่าง ๆ จึงเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงเช้าจนถึงช่วงเที่ยงวันเช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การฟังเทศน์ เป็นต้น ส่วนกิจกรรมบางอย่างก็จะปฏิบัติในช่วงค่ำเช่น การลอยกระทง การเวียนเทียนในวันสำคัญ เป็นต้น และมีประเพณีบางอย่างที่มีกิจกรรมปฏิบัติอย่างต่อเนื่องหลายวันด้วย เช่น การถืออุโบสถศีลที่วัดในช่วงเข้าพรรษา การถือศีลกินเจ เป็นต้น

นอกจากนี้จากการสนทนากลุ่มทำให้ทราบว่า กลุ่มคนที่ออกไปประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อที่นอกพื้นที่นั้น เมื่อถึงช่วงเทศกาลต่าง ๆ ได้มีการเดินทางกลับสู่ชุมชนเสมอ และกลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าร่วมประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณี – วัฒนธรรม อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังได้ร่วมกันทำนุบำรุงศาสนสถานในพื้นที่ศึกษาตามโอกาสอีกด้วย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชนในพื้นที่ศึกษา จะพบว่า ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีระบบการใช้พื้นที่บริเวณบ้าน พื้นที่ทำกิน และศาสนสถาน เป็นพื้นที่หลัก ส่วนรายละเอียดของพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมนั้นจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะอาชีพและบ้านเรือนของแต่ละคน โดยเฉพาะผู้ที่พักอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำ และผู้ที่ต้องประกอบอาชีพอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำนั้นจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับลำน้ำมากกว่าคนกลุ่มอื่น นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงความถี่และลักษณะของกิจกรรมที่มีผลให้ชาวชุมชนปะทะสัมพันธ์กันจะพบว่า ในช่วงเวลาปกติชาวชุมชนจะได้พบปะพูดคุยกันเวลานอกเหนือจากการทำงาน และมักเกิดขึ้นขณะที่นั่งพักผ่อนหรือทำงานอดิเรกเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่บริเวณบ้าน ซึ่งโดยมากจะเป็นบ้านที่มีพื้นที่อยู่ติดริมน้ำ ส่วนในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ชาวชุมชนมักมีการประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณี - วัฒนธรรม และการทำบุญ ร่วมกันเสมอ ฉะนั้นศาสนสถานจึงยังเป็นสถานที่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่

แผนที่ 6.4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม และการใช้พื้นที่

ดังนั้นจากการศึกษาลักษณะโครงสร้างครอบครัวของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ของชุมชน จะพบว่า กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่องมานานกว่า 40 ปี มีบางส่วนเป็นทายาทที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษในอดีต นับว่าเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของพื้นที่ นั้นปัจจุบันยังมีทัศนคติ และวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย นิยมการอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และต้องการใช้ชีวิตในบั้นปลายอย่างสงบอยู่ในสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ผูกพันมาตั้งแต่อดีต จึงอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะประชากรที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม และวิถีชีวิตชุมชนดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลให้ บ้านเรือนริมน้ำ พื้นที่สวน ร้านค้าริมน้ำ และศาสนสถาน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หรือระบบสังคมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ที่ได้แสดงออกมาเป็นการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันยังนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ ศาสนสถานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันอีกด้วย แต่ทว่าจากลักษณะสมาชิกของครัวเรือนที่ส่วนมากจะออกไปทำงาน ศึกษาต่อ ตลอดจนอาศัยอยู่นอกพื้นที่มากกว่า ซึ่งเป็นผลจากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่พัฒนาการของชุมชนในช่วงที่ 3 นั้นอาจส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากการขาดกลุ่มคนที่สืบทอดวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

6.1.4 ปัจจัยด้านการเมือง – การปกครอง

การวิเคราะห์ปัจจัยด้านการเมือง - การปกครองที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ มีรายละเอียดดังนี้

1) แนวนโยบายของรัฐในระยะที่ผ่านมา

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐ พบว่านโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในแถบชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่

1.1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นเรื่องที่มีความสืบเนื่องเกี่ยวพันกันมาโดยตลอด ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ซึ่งในระยะ 35 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่า มีบางเรื่องประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ แต่ขณะเดียวกันก็มีปัญหาในหลายเรื่อง สำหรับผลของการพัฒนาที่

สำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำสรุปผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2504 - 2539)¹⁶ ที่สืบค้นได้มานำเสนอ ดังนี้

1.1.1) การพัฒนาที่มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ ทำให้สังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคมคือ การย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบ วินัย การเอาตัวเอาเปรียบ ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดั้งงามของไทยเริ่มจางหายไปพร้อม ๆ กับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมของท้องถิ่น การเจ็บป่วยของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่โรคสมัยใหม่ รวมทั้งการบาดเจ็บล้มตายจากอุบัติเหตุและอุบัติเหตุที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

1.1.2) การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ ในช่วง 2 ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ป่าไม้ยังคงถูกทำลายลงถึงปีละ 1 ล้านไร่ ที่ดินทำกินถูกชะล้างพังทลายจนไม่สามารถจะนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป ปัญหาความเสื่อมโทรมของอากาศปริมาณฝุ่นละออง รวมทั้งเสียงในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองหลักในภูมิภาค ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของไทยอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ การพัฒนาที่ไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนและการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการมองข้ามการพัฒนาคุณค่าของความเป็นคนละเลยต่อภูมิปัญญา และความเป็นไทย จะมีส่วนส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว

ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนา จากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายหลักแต่เพียงอย่างเดียว เป็นการเน้นให้ “คน” เป็นศูนย์กลางหรือเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา เพราะคนเท่านั้นที่เป็นปัจจัยชี้ขาดถึงความสำเร็จของการพัฒนาในทุกเรื่อง โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยทำให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอีกต่อไป รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิธี การวางแผน จากการวางแผนแบบแยกส่วนรายสาขาเศรษฐกิจ หรือสังคมที่ขาดความเชื่อมโยงเกื้อกูลต่อกัน มาเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นที่จะให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทุกชั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ คือ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามผล ร่วมปรับปรุงวิธีการดำเนินงาน และร่วมได้รับประโยชน์จากการพัฒนา การพัฒนาที่เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางหรือเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา เรียกอีกนัยหนึ่ง

¹⁶ สมบัติ ชูตินันท์, “สาระสำคัญและผลการดำเนินการของแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับ” ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 24, (กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2550).

ก็คือ เป็นการพัฒนาของคน โดยคน และเพื่อคนซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศไทยก้าวเข้าสู่การพัฒนาที่พึงปรารถนาในระยะยาว คือ เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา และการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งมียุทธศาสตร์การพัฒนากำหนดไว้เกี่ยวกับการศึกษาครั้งนี้คือ

1.1.3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม ให้ความสำคัญกับ

- การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยปฏิรูประบบสุขภาพ ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เน้นการป้องกัน ปฏิรูปการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ยกกระดับทักษะฝีมือของคนไทยให้ได้มาตรฐานและสอดคล้องกับโครงสร้างการผลิตและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถคิดเป็น ทำเป็น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ

- การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัคร และสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาสมาชิกในทุกด้าน สร้างและปลูกจิตสำนึกในความรักชาติและความเป็นไทยอย่างจริงจัง สนับสนุนบทบาทสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในการทำนุและพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาคณาจารย์ทางศาสนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาสื่อมวลชนทุกประเภทให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

1.1.4) ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับ

- การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เน้นการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เป็นฐานรากที่มั่นคงของสังคม มีการระดมพลังแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม มีการพัฒนาเมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ โดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ดีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของคนในเมืองและชุมชน ให้เกิดความสงบ สะอาด ปลอดภัย และมีระเบียบวินัย รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ตลอดจนสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่อย่างต่อเนื่อง

- การจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม และเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีคนดีและระบบดี เพื่อรองรับการกระจายอำนาจ โดยปรับกลไกการจัดการพื้นที่และสร้างเครือข่าย เพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมร่วมกันทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้

1.1.5) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความสำคัญกับ

- การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเอื้อต่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ โดยปรับกลไกและกระบวนการจัดการเชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไทยให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของชาติ เพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และมีการจัดทำฐานข้อมูลระดับพื้นที่ เพื่อการติดตาม ตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ

- การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว ให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน โดยรักษาสภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปกรรม โบราณคดี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และใช้ผังเมืองเป็นกลไกประสานการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง ให้เกิดความน่าอยู่และยั่งยืน

1.2) นโยบายและแผนงานการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม แม่น้ำ คู คลอง

โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม(ปัจจุบัน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้เสนอเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมแม่น้ำ คู คลอง เสนอคณะรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2544 ประกาศให้วันที่ 20 กันยายน ของทุกปี เป็นวันอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมแม่น้ำ คู คลอง แห่งชาติ และประกาศให้ พ.ศ. 2544-2546 เป็นปีแห่งการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมแม่น้ำ คู คลอง และคณะรัฐมนตรียังเห็นชอบกับนโยบายและแผนงานการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมแม่น้ำ คู คลอง และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปดำเนินการ ซึ่งนโยบายหลัก 7 ข้อ ดังนี้

- นโยบายการกำหนดแนวทางและการควบคุมการใช้ที่ดินริมแม่น้ำ คู คลอง ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ ไม่ให้มีผลกระทบต่อสภาพแม่น้ำ คู คลอง แหล่งโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรม

- นโยบายควบคุมและจัดระเบียบชุมชนริมแม่น้ำ คู คลอง

- นโยบายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรม มรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำ เพื่อให้คงเอกลักษณ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของท้องถิ่น
- นโยบายฟื้นฟูคุณภาพน้ำของแม่น้ำ คู คลอง
- นโยบายส่งเสริมการใช้ประโยชน์แม่น้ำ คู คลองอย่างเหมาะสมให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ คู คลอง
- นโยบายเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้ทุกฝ่ายได้รับรู้ ความตระหนักต่อคุณค่าและความสำคัญของแม่น้ำ คู คลอง และได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา
- นโยบายกำหนดองค์กรและปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาแม่น้ำ คู คลอง

1.3) นโยบายและโครงการจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น

หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นของเขตพื้นที่ศึกษา ได้แก่ เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นตนเอง เพื่อให้หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และแนวทางในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน และสะดวกต่อการนำไปปฏิบัติ ตลอดจนสามารถคัดเลือกโครงการที่เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน งบประมาณ และทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ท้องถิ่น ซึ่งนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางการพัฒนา ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา มีสาระที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคั้งนี้โดยรวมนดังนี้

- นโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน
- นโยบายส่งเสริมความมั่นคง ปลอดภัยของชุมชน
- นโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และปลูกจิตสำนึกชาวชุมชนให้รักท้องถิ่น
- นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- โครงการด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงสะพานและทางเท้า การสร้างท่าเทียบเรือ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น
- โครงการด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การอบรมเพื่อเพิ่มความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การปรับปรุงสภาพชุมชน การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นต้น

- โครงการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การอบรมให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณวัดและโรงเรียน เป็นต้น
- โครงการด้านการส่งเสริมวัฒนธรรม และพัฒนาสังคม เช่น การสนับสนุนการจัดงานเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา และประเพณีต่าง ๆ การจัดบรรพชาสามเณรหมู่ภาคฤดูร้อน การฝึกอบรมให้ความรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนของชุมชน การแข่งขันกีฬาชุมชนสัมพันธ์ การจัดสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นต้น
- โครงการด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยของชาวชุมชน เช่น การเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการป้องกันและระงับอัคคีภัยให้แก่ประชาชน การฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน เป็นต้น
- โครงการด้านการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น การสนับสนุนให้มีการสร้างที่พักแบบเรือนแรม (Home stay) การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำ การอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

จากการศึกษาพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ประกอบกับการพิจารณานโยบายข้างต้น พบว่า การที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนริมน้ำทั่วไปในพื้นที่แถบนี้เกิดการขยายตัวในยุคที่ 2 นั้นเป็นผลจากการพัฒนาระบบเครือข่ายลำน้ำ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายจากรัฐ จนกระทั่งยุคที่ 3 ของพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ สภาพสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ และสภาพสังคม - วัฒนธรรม ของชุมชนริมน้ำทั่วไปรวมถึงชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จากโครงการขนาดใหญ่ภายใต้ชื่อ “โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่” (โครงการนี้เกิดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฯ 1 - 2) รวมถึงการพัฒนาเส้นทางถนนอย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างถนนสายธนบุรี - ปากท่อ (ปัจจุบันคือถนนพระราม 2 และเกิดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฯ 3) และการสร้างสะพานพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ข้ามแม่น้ำแม่กลอง (โครงการนี้เกิดขึ้นในช่วงแผนพัฒนาฯ 3) ซึ่งการเปิดใช้ถนนและสะพานดังกล่าวเสริมขึ้นจากโครงข่ายถนนทางตอนบนของจังหวัดได้ส่งผลให้พื้นที่ตอนล่างของจังหวัดสมุทรสงครามกลายเป็นพื้นที่เปิด เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯกับจังหวัดอื่น ๆ ทางภาคตะวันตกและภาคใต้ การคมนาคมทางถนนมีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ประชาชนสามารถเดินทางถึงกรุงเทพฯภายในระยะเวลาไม่กี่ชั่วโมง เป็นต้น โครงการต่าง ๆ ข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำทั่วไป รวมถึงสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนปากคลองวัดประดู่อย่างเห็นได้ชัด และยังสามารถส่งผลกระทบต่อไปยังลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่อีกด้วย ซึ่งโครงการดังกล่าวล้วนเป็นผลจากนโยบาย

การพัฒนาประเทศที่เป็นไปตามการชี้แจงจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 7 ซึ่งกล่าวได้ว่าเกิดจากการดำเนินงานและตัดสินใจโดยภาครัฐอย่างแท้จริง จนกระทั่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนจากการวางแผนแบบแยกส่วนรายสาขาเศรษฐกิจ หรือสังคมที่ขาดความเชื่อมโยงเกื้อกูลต่อกัน มาเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นที่จะให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทุกชั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบ ในการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ตลอดจนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่ยังคงมีการดำเนินการต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในด้านแนวคิดที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับ อันจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริง ส่วนนโยบายและแผนงานการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม แม่น้ำ คู คลอง จากหน่วยงานรัฐส่วนกลางมีนโยบายที่แคบลงมา เริ่มมีนโยบายที่มุ่งเน้นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรม มรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำชัดเจนขึ้น และเมื่อพิจารณาจากนโยบายและโครงการพัฒนาจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา ที่เน้นนโยบายและโครงการที่ชัดเจน สำหรับการปฏิบัติงานจริงให้แก่ท้องถิ่น จะเห็นว่าเป็นนโยบายและโครงการที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างมาก เนื่องจากมีการมุ่งเน้นให้ชาวชุมชนได้อาศัยอยู่ในท้องถิ่นที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นชุมชนที่มั่นคงและปลอดภัย และเป็นนโยบายที่ไม่ขัดแย้งกับนโยบายและแผนงานจากหน่วยงานรัฐส่วนกลางอีกด้วย

2) การวางแผนและการควบคุมจากภาครัฐ

จากการศึกษาตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้อง พบว่าประเทศไทยมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมมากมาย ในส่วนที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ รวมถึงพื้นที่รอบข้าง ประกอบด้วย

2.1) พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาคุณภาพน้ำและลำน้ำ

- พระราชบัญญัติรักษาคลอง ร.ศ.121 มาตรา 6 และ9
- พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 มาตรา 116,117, 118 และ121
- พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 มาตรา 119 และ204
- พระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พ.ศ.2485 มาตรา 23,24,27,28 และ37
- พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 มาตรา 50 และ 51

- พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ.2518
- พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 กฎกระทรวงฉบับที่ 33 ข้อ 32, 33, 34 และ 35
- พระราชบัญญัติรักษาคคลองประปา พ.ศ.2526 มาตรา 14,15,16 และ17
- พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 มาตรา 25,26 และ27
- พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 มาตรา 23,30 และ33
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 9,32(1) (2)และ(3) ,46,55,69,70,96 และ97
- พระราชบัญญัติสภาพาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 มาตรา 67,68
- 2.2) พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลการใช้พื้นที่ริมน้ำ
- พระราชบัญญัติการจัดสรรที่ดิน พ.ศ.2543 มาตรา 14 และ16
- พระราชบัญญัติคันและคูน้ำ พ.ศ.2505 มาตรา 8,9 และ14
- 2.3) กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชนและรัฐในการดูแลท้องถิ่น
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 66, 67, 78, 80, 87, 283 และ 289

จากการพิจารณากฎหมายข้างต้น พบว่า ตัวบทกฎหมายดังกล่าวได้ประกาศใช้สำหรับพื้นที่ทั่วไปในประเทศไทย ซึ่งรายละเอียดตามมาตราที่ได้แสดงไว้นั้นมีทั้งการห้ามการกระทำที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ลำน้ำประเภทต่าง ๆ และการกำหนดให้ดูแลรักษาพื้นที่บริเวณลำน้ำของตนเอง รวมถึงการกำหนดหน้าที่ของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ทำกิจการต่าง ๆ เพื่อให้บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเป็นอยู่ที่ดี ดังนั้นรายละเอียดของกฎหมายที่ได้ระบุไว้ข้างต้นจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ลำน้ำและพื้นที่บริเวณริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีสภาพดี และบ้านเรือนตามแนวริมน้ำไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงสามารถรักษาองค์ประกอบที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ไว้ได้

นอกจากนั้นนโยบายหรือโครงการจากรัฐบาลที่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานจากรัฐบาลกลางและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้เครือข่ายลำน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีคุณภาพดี ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำและบ้านเรือนตามแนวริมน้ำไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงสามารถรักษาองค์ประกอบที่แสดงถึงการตั้งถิ่น

ฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ไว้ได้ ทว่าหากเป็นนโยบายการพัฒนาที่มาจากภาครัฐที่มีได้คำนึงถึงมิติทางสังคมและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น ก็อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนดังที่ได้ปรากฏในอดีตที่นโยบายการพัฒนาประเทศเป็นไปตามการชี้แนะจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 7 ได้ส่งผลให้ระบบนิเวศและสภาพสังคม-วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบางส่วนในแถบพื้นที่ศึกษาถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

จากการวิเคราะห์ปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่า *ลักษณะทางกายภาพ* ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ 1) เครือข่ายลำน้ำ คือ คลองแควอ้อม คลองวัดประดู่ และคลองบางนางสุญ ที่ยังไม่ถูกทำลาย 2) ขนาดและแนวเส้นทางโครงข่ายการสัญจรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ 3) การถือครองที่ดินโดยคนในชุมชน ล้วนส่งผลให้บ้านเรือนริมน้ำมีการพักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ศาสนสถานยังคงอยู่ในบริเวณที่ตำแหน่งเดิม และลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่ยังคงสามารถตอบสนองวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำได้ ฉะนั้นลักษณะทางกายภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังสามารถคงอยู่ได้ แต่ทว่าเมื่อพิจารณาถึงระบบนิเวศที่ถูกทำลาย และสภาพทางธรรมชาติบางส่วนที่เปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าลักษณะทางกายภาพบางส่วนนั้นเป็นสิ่งที่ส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากคลองวัดประดู่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป และได้ส่งผลกระทบต่อไปถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่เช่นกัน ดังรายละเอียดที่ได้แสดงในพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคที่ 3 สำหรับ *ลักษณะทางเศรษฐกิจ* ได้แก่ 1) การประกอบอาชีพดั้งเดิม และ 2) กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ที่ปรากฏขึ้นบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ทำให้พื้นที่สวนและร้านค้าริมน้ำยังเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่สวนและร้านค้าริมน้ำนี้เป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในแถบนี้ได้ชัดเจน

ส่วน *ลักษณะทางสังคม - วัฒนธรรม* ได้แก่ 1) ประชากรที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม 2) วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ รวมถึง 3) ระบบสังคม และ 4) การประกอบประเพณี - พิธีกรรม ได้ส่งผลให้บ้านเรือนริมน้ำมีการพักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนพื้นที่สวน และร้านค้าริมน้ำ ยังเป็นพื้นที่หลักในการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ตลอดจนศาสนสถานที่ยังคงเป็นศูนย์กลางในการปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตชุมชน

ริมน้ำได้ ฉะนั้นลักษณะทางสังคม - วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้การตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ลักษณะสมาชิกของครัวเรือนที่ส่วนมากจะออกไปทำงาน ศึกษาต่อ ตลอดจนอาศัยอยู่นอกพื้นที่มากกว่านั้นอาจส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากการขาดกลุ่มคนที่สืบทอดวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

ลักษณะด้านการเมือง – การปกครอง ที่ได้ทำการวิเคราะห์นั้น พบว่า นโยบายการพัฒนาประเทศจากภาครัฐ ที่ประสานสอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานจากรัฐบาลกลางและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น มีผลให้ในปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่มีเครือข่ายลำน้ำที่มีคุณภาพดี ส่งผลให้ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำและบ้านเรือนตามแนวริมน้ำ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำสามารถดำรงอยู่ได้ ทว่าหากเป็นนโยบายการพัฒนาที่มาจากภาครัฐที่มีได้คำนึงถึงมิติทางสังคมและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น ก็อาจส่งผลกระทบทางด้านลบต่อชุมชนดังที่ได้ปรากฏในอดีต ส่วนการวางแผนและการควบคุมของรัฐ ซึ่งหมายถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ลำน้ำและพื้นที่บริเวณริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีสภาพดี และบ้านเรือนตามแนวริมน้ำไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงสามารถรักษารูปแบบที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ไว้ได้

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างที่แสดงถึงการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จะเห็นได้ว่ามีทั้ง บ้านเรือนริมน้ำ พื้นที่สวน ศาสนสถาน ร้านค้าริมน้ำ และภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ ที่ล้วนได้รับอิทธิพลจากลักษณะทางด้านต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวในการวิเคราะห์ให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ทว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดำรงอยู่ดังกล่าวนี้ได้ออมรับอิทธิพลที่มีผลต่อการดำรงอยู่มากและน้อยแตกต่างกัน โดยประเด็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดำรงอยู่หลายส่วน นับว่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในระดับมากถึงมากที่สุด เช่น กลุ่มคนดั้งเดิมเป็นปัจจัยที่มีผลให้บ้านเรือนริมน้ำ พื้นที่สวน ร้านค้าริมน้ำ และศาสนสถาน สามารถดำรงอยู่ได้ กลุ่มคนดั้งเดิมจึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในระดับมากที่สุด เป็นต้น ส่วนประเด็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดำรงอยู่บางส่วน นับว่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในระดับปานกลางถึงน้อย

ดังนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถสรุปได้ดังตาราง 6.6

ตาราง 6.5 แสดงระดับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

ปัจจัย		ระดับที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่					หมายเหตุ
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ด้านกายภาพ	- สภาพทางธรรมชาติ			O	X		ระบบนิเวศที่ถูกทำลาย และสภาพทางธรรมชาติบางส่วนที่เปลี่ยนแปลง ได้ส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนปากคลองวัดประดู่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน
	- โครงข่ายการสัญจร			O	X		
	- การถือครองที่ดิน				O	X	
ด้านเศรษฐกิจ	- การประกอบอาชีพดั้งเดิม		OX				
	- กิจกรรมทางเศรษฐกิจ		X	O			
ด้านสังคม - วัฒนธรรม	- กลุ่มคนดั้งเดิม	OX					
	- วิถีชีวิตชุมชน		O	X			
	- ระบบสังคม		X	O			
	- การประกอบประเพณี - พิธีกรรม		X	O			
ด้านการเมือง - การปกครอง	- นโยบายการพัฒนาประเทศจากภาครัฐ				O	X	นโยบายการพัฒนาที่มาจากภาครัฐที่มีได้คำนึงถึงมิติทางสังคมและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น ได้ส่งผลให้ระบบนิเวศ และสภาพสังคม - วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำบางส่วนถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก
	- การวางแผนและการควบคุมของรัฐ				OX		

หมายเหตุ : O ค่าระดับจากการวิเคราะห์ X ค่าระดับจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

จากการพิจารณาตาราง 6.6 พบว่าปัจจัยที่มีค่าระดับว่ามีผลมากที่สุดต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่คือ กลุ่มคนดั้งเดิม ส่วนปัจจัยที่มีค่าระดับรองลงมาคือ การประกอบอาชีพดั้งเดิม กิจกรรมทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตชุมชน ระบบสังคม และการประกอบกิจกรรมประเพณี – พิธีกรรม ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในระดับน้อยที่สุด คือ การถือครองที่ดิน นโยบายการพัฒนาประเทศ และนโยบายด้านการเมืองของรัฐ ซึ่งเมื่อพิจารณาระดับของปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมที่ได้จากการวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับค่าระดับที่ได้จากความคิดเห็นของชุมชน (จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม) จะพบว่าในบางปัจจัยมีค่าระดับอยู่ในระดับเดียวกัน คือ การประกอบอาชีพดั้งเดิม กลุ่มคนดั้งเดิม และการวางแผนและการควบคุมของรัฐ และเมื่อพิจารณาปัจจัยทางด้านกายภาพจะพบว่าระดับของปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ที่ได้จากการวิเคราะห์จะมีระดับที่สูงกว่าระดับที่ได้จากความคิดเห็นของชุมชน ในขณะที่เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม – วัฒนธรรม พบว่าระดับของปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ที่ได้จากความคิดเห็นของชุมชนจะมีระดับที่ไล่เลี่ยกับระดับที่ได้จากการวิเคราะห์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและพื้นที่โดยรอบ และมีกลุ่มคนที่ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนเองเป็นจำนวนมาก โดยชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่จะมีความเข้าใจและให้ความสำคัญเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพสังคม – วัฒนธรรม ของชุมชนมากที่สุดว่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งปัจจัยที่ได้จากการวิเคราะห์และจากความคิดเห็นของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่นี้ สามารถใช้พิจารณาประกอบการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนต่อไป

6.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และปัญหาทางกายภาพของชุมชน

6.2.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

จากการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ทำให้ทราบว่าในปัจจุบันชุมชนปากคลองวัดประดู่มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานทั้งตามแนวสองฝั่งลำน้ำ และตามแนวสองฝั่งถนน เนื่องจากพื้นที่สองฝั่งริมน้ำยังคงมีการพักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนทิศทางการขยายตัวของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีแนวโน้มขยายตัวออกไปตามแนวทางถนนเป็นหลัก ซึ่งจากสภาพพื้นที่บริเวณริมน้ำปัจจุบันแทบจะไม่สามารถเข้าไปตั้งถิ่นฐานได้อีก จึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่วางตัวเป็นแนวยาวไปกับถนนสายราชบุรี - ปากท่อทั้งสองฝั่ง รวมทั้งมีการกระจายตัวอยู่ทั่วไป โดยรอบตรงบริเวณที่เป็นพื้นที่สวนถัด

เข้าไปจากสองฝั่งถนนสายหลักและสายรอง และจากการที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกอย่างมากในปัจจุบันทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ในส่วนที่อยู่ติดกับริมน้ำได้ดีขึ้น ส่งผลให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เป็นแนวยาวตามลำคลองที่ดำรงอยู่มาแต่อดีตจะยังคงมีอยู่ต่อไปในอนาคต เพราะหากยังมีการพัฒนาและปรับปรุงให้มีเส้นทางสัญจรที่เข้าถึงบ้านเรือนริมน้ำอยู่ ย่อมทำให้เกิดการรื้อถอน ปล่อยให้บ้านเรือน เพื่อที่จะโยกย้ายออกมาสู่พื้นที่ที่ด้านนอกน้อยลง

สำหรับกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่บริเวณริมน้ำนั้นส่วนมากคือ คนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับลำน้ำ ซึ่งโดยมากเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม ที่มีแนวโน้มจะลดจำนวนลง เนื่องจากผู้อาศัยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และลูกหลานส่วนใหญ่จะออกไปศึกษาต่อในระดับสูงและย้ายออกจากพื้นที่เพื่อไปทำงาน จนกระทั่งสร้างครอบครัวในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตประจำวันตามหน้าที่การงานขึ้นมาใหม่แทนการกลับมาอาศัยอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่ ซึ่งกลุ่มคนดั้งเดิมนี้อาจมีส่วนทำให้ วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ และระบบสังคมยังคงปรากฏให้ผู้คนในปัจจุบันได้รับทราบและเรียนรู้ถึงลักษณะการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติต่อกันระหว่างชาวชุมชนในอดีตที่ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากสภาพสังคม – วัฒนธรรมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ที่ประกอบด้วย กลุ่มคนดั้งเดิม วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ การประกอบประเพณี – พิธีกรรม และการประกอบอาชีพดั้งเดิม ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และสภาพสังคม – วัฒนธรรมดังกล่าวยังเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมอีกด้วย ส่วนเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่เป็นลักษณะทางกายภาพนั้น พบว่าบ้านเรือนริมน้ำมีแนวโน้มที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากอายุของอาคาร และการใช้วัสดุสมัยใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับรูปแบบบ้านเดิม

ส่วนศาสนสถานในพื้นที่ศึกษานั้น วัดแก้วเจริญ และโรงเรียนเด็กตัวมีแนวโน้มที่จะต้องมีการบพาทเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาสู่ชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่สาธารณะที่อยู่บริเวณริมน้ำ และอยู่ติดกับชุมชน วัดแก้วเจริญ และโรงเรียนเด็กตัวจึงเป็นเสมือนประตูสู่ชุมชนที่มีการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม สำหรับวัดศรัทธาราษฎร์นั้นมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะกิจกรรมที่ปรากฏขึ้นในบริเวณนั้น สำหรับร้านค้าริมน้ำในชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่เปิดกิจการอยู่ในปัจจุบันนับว่ามีจำนวนน้อยมาก และร้านค้าทั้งหมดยังดำเนินการโดยกลุ่มคนดั้งเดิม ซึ่งมีแนวโน้มที่จะสูญหายไปจากชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว และพื้นที่สวนในบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั้น จากการศึกษานโยบายการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ พบว่าพื้นที่สวนมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมประเภทอื่นเกิดการขยายขนาด ประกอบ

กับผู้ประกอบอาชีพทำสวนมีจำนวนลดลงอีกด้วย สำหรับลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ ที่แสดงให้เห็นทั่วไปได้เห็นถึงเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั้น จากการศึกษานโยบายในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ทำให้พบว่า มีแนวโน้มที่จะคงอยู่ได้ เนื่องจากปัจจุบันชาวชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ เริ่มมีความเข้าใจถึงการดูแลรักษา และพัฒนาชุมชนของตนเองได้มากกว่าในอดีต ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในอนาคตจึงมีความเป็นไปได้สูงที่จะยังคงดำรงอยู่ และรักษาเอกลักษณ์ทางพื้นที่ไว้ได้ แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในบทบาททางด้านเศรษฐกิจ จากที่เคยเป็นตลาดค้าขายสินค้า จะได้รับการปรับเปลี่ยนให้มีการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น การค้าขายมีได้เป็นกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้แล้ว แต่จะเป็นส่วนประกอบให้ชุมชนมีชีวิตชีวา มีบรรยากาศใกล้เคียงกับตลาดนัดในอดีต เป็นการสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการเรียนรู้จากวัฒนธรรมอื่น ๆ เพื่อให้เกิดโลกทัศน์ใหม่ที่กว้างไกล จากการมีประสบการณ์ในแหล่งวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ฉะนั้นการท่องเที่ยวลักษณะนี้จึงเป็นการช่วยให้คนในชุมชนได้มีรายได้พอสมควร และทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีตของพื้นที่ ที่แสดงออกมาในลักษณะทางสถาปัตยกรรม และวิถีชีวิต รวมไปถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยชุมชนปากคลองวัดประดู่มีลักษณะเด่นทางกายภาพ สังคม และประวัติศาสตร์อยู่แล้ว จึงมีความเป็นไปได้ที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปตามลักษณะที่ได้กล่าวถึงข้างต้น

6.2.2 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน

จากการศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนแห่งนี้ พบว่าสามารถจัดประเภทของปัญหาได้เป็น ปัญหาทางกายภาพ และปัญหาที่เกิดกับคน จากแผนที่สภาพปัญหาทางกายภาพภายในพื้นที่ ทำให้พบว่าปัญหาทางกายภาพมีผลกระทบต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ส่วนปัญหาที่เกิดกับคนมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการประกอบกิจกรรมประจำวันของชาวชุมชนอย่างมาก ซึ่งสภาพปัญหาทั้งหมดมีรายละเอียดดังนี้

- ความเสื่อมโทรมของอาคารและสิ่งปลูกสร้าง

อาคารและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ริมน้ำส่วนมากมีอายุมากกว่า 50 ปี ซึ่งกลุ่มอาคารที่มีความเก่าแก่มากที่สุดคือ บริเวณเรือนแถวริมน้ำ ที่เคยเป็นตลาดนัดปากคลองวัดประดู่ เป็นอาคารเรือนแถวสร้างด้วยไม้ และเรือนแถวบางห้องยังมีการประกอบกิจกรรมค้าขายอยู่ในปัจจุบัน และบางห้องเป็นเพียงบ้านพักอาศัย ในชั้นตอนของ

การรักษาสภาพดั้งเดิมของอาคารให้คงอยู่ไว้ จำเป็นต้องมีการซ่อมแซม แต่ในการซ่อมแซมหรือปรับปรุงต้องไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อเอกลักษณ์โดยรวมของสถาปัตยกรรมในอดีต โดยในการซ่อมแซมอาคารนั้นสามารถดัดแปลงส่วนต่าง ๆ ภายในตัวบ้านได้พอสมควร แต่ไม่ควรทำการเปลี่ยนแปลงลักษณะด้านนอกมากนัก เพราะอาจจะทำให้รูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเกิดการแปรเปลี่ยนได้ จึงควรเพียงแค่รักษาไว้ให้อยู่ในสภาพดีเสมอ รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้มีความเก่าแก่ทั้งยังทำมาจากไม้ จึงต้องมีการดูแลและมัดระวังอย่างยิ่งในเรื่องของการเกิดอัคคีภัย เพราะหากไม่มีการเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับปัญหาของความเสื่อมโทรมทางสถาปัตยกรรมแล้ว สิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่คงสูญหายไปไม่ช้า

- กรรมสิทธิ์ในการถือครองพื้นที่

พื้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ส่วนใหญ่จะเป็นการเช่าที่ดินอาศัย ผู้อยู่อาศัยจะเป็นเพียงเจ้าของอาคารบ้านเรือน ทำให้ขาดแรงจูงใจในการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารที่ทรุดโทรมให้มีความแข็งแรงมั่นคง การดูแลรักษาเป็นเพียงการซ่อมแซมตามสภาพเท่านั้น รวมทั้งความมั่นใจในการประกอบอาชีพดั้งเดิมก็น้อย และยังไม่รู้ว่าในอนาคตจะได้อยู่ในพื้นที่แห่งนี้เช่นเดิมหรือไม่ เพราะถ้าหากว่าเจ้าของที่ดินต้องการใช้พื้นที่ทำกิจการอย่างอื่น อาจเกิดการให้เลิกเช่า การขึ้นค่าเช่า หรือการรื้อถอนที่ อาคารบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ออกก็เป็นได้ ฉะนั้นกรรมสิทธิ์ในการถือครองพื้นที่จึงมีส่วนทำให้ความเป็นอยู่มีความไม่แน่นอน

- วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนที่เลือนหายอันเนื่องมาจากวัฒนธรรม และค่านิยมสมัยใหม่

ปัญหาเรื่องวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สูญหายไป เป็นปัญหาทางสังคมที่สำคัญ เห็นได้จากชุมชนริมน้ำบางแห่งที่เหลืออยู่เพียงแคชื่อเท่านั้น ซึ่งชุมชนริมน้ำเหล่านั้นมีสาเหตุของการเสื่อมสลายไป เพราะการขาดเอกลักษณ์และวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมในอดีต โดยที่ถูกค่านิยมและวัฒนธรรมสมัยใหม่แพร่เข้ามาและทำลายชุมชนริมน้ำเหล่านั้นไปในที่สุด ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้ประสบกับปัญหานี้ เนื่องมาจากเส้นทางคมนาคมทางน้ำได้ลดความสำคัญลงมาก เป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมรวมทั้งเอกลักษณ์บางอย่างของชุมชนริมน้ำเกิดการสูญหาย ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากต่อ การเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงความเป็นอยู่ของชุมชนริมน้ำในอดีต ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน วิถีการดำเนินชีวิต สิ่งของเครื่องใช้ ฯลฯ ในรักษาสภาพการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ จึงมีความจำเป็นต้องอนุรักษ์สิ่งดั้งเดิมต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เหล่านี้ไว้ด้วย เพราะลักษณะทั้งหมดล้วนมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง

- ปัญหาความยากจนและการย้ายถิ่น

ปัญหานี้นับว่าเกิดขึ้นอย่างมากในสังคมปัจจุบันโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง กระแสแห่งการพัฒนาที่รุนแรงมากขึ้น เกิดการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดภาวะค่าครองชีพสูง ทำให้

ประชาชนมีรายได้น้อย โดยผลกระทบจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศไทย โดยชุมชนปากคลองวัดประดู่ ก็ได้รับผลกระทบนี้เช่นกัน แม้ว่าชุมชนริมน้ำแห่งนี้จะมีความข้องเกี่ยวกับกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจน้อยมาก รวมทั้งการมีค่านิยมฟุ่มเฟือยก็มิได้เข้ามาในพื้นที่อย่างมากเหมือนในสังคมหรือชุมชนอื่นๆ แต่เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจในชุมชนที่มีการประกอบอาชีพค้าขาย จึงได้รับผลกระทบในการที่ค่าครองชีพสูงขึ้น ซึ่งสิ่งของต่างๆ ราคาสูงขึ้น ทำให้ประชาชนในพื้นที่จากแต่ก่อนที่เคยมีพอกินพอใช้ก็มีการขาดแคลนเกิดขึ้น ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ คือการที่บทบาทการใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำลดลง และการคมนาคมทางถนนมีความสะดวกมากขึ้นทำให้ผู้บริโภคสามารถเข้าตลาดทางบกได้มากขึ้น เมื่อสภาพเศรษฐกิจซบเซา ทำให้คนวัยหนุ่มสาวต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพรับจ้างทำงานโรงงาน หรืออาชีพอื่น ๆ แทนการค้าขาย เนื่องจากมีรายได้ที่ดีกว่าจนกระทั่งมีการย้ายถิ่นออกไปเพื่อไปทำงานด้านอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการค้าขายเช่นอดีต รวมไปถึงในด้านของการศึกษาก็มีส่วนที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นออกนอกพื้นที่ด้วยเช่นกัน และยังส่งผลต่อจำนวนประชากรในวัยรุ่นที่เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะต้องสืบทอดกิจการจากบรรพบุรุษของตนเอง ทำให้ในพื้นที่ศึกษาจึงมีคนในวัยชราและเด็กอยู่เป็นจำนวนมากกว่าวัยรุ่นอีกด้วย

ดังนั้นการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และปัญหาทางกายภาพของชุมชน ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของชุมชนปากคลองวัดประดู่ รวมทั้งทราบถึงศักยภาพของชุมชน บทบาทที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับพื้นที่โดยรอบที่เชื่อมต่อกัน และยังทราบถึงสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนปากคลองวัดประดู่ว่ามีลักษณะใดบ้าง โดยที่การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม แนวโน้มการดำรงอยู่ และศักยภาพของชุมชนนี้จะมีผลอย่างยิ่งสำหรับการวางแผนเพื่อให้เกิดการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถรองรับการเติบโตในอนาคตได้อย่างถูกต้องรวมทั้งในส่วนของการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่มีเกิดขึ้นกับชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ถ้าหากขาดการวางแผนและจัดการที่เหมาะสมอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมากแก่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในอนาคตอันใกล้

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

เนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วยสรุปผลการศึกษา การอภิปรายผลการศึกษา และการนำข้อค้นพบจากการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน มารวบรวมเป็นข้อมูลประกอบการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนปากคลองวัดประดู่และพื้นที่โดยรอบ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ และเข้าใจแนวทางในการพัฒนาชุมชนโดยยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำภาคกลางไว้ได้สืบไป

7.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนและชุมชนมีการขยายตัว จนถึงการดำรงอยู่ของชุมชนและพื้นที่โดยรอบตั้งแต่ พ.ศ.2310 จนถึง พ.ศ.2551 โดยการแบ่งพัฒนาการของชุมชนเป็น 4 ช่วง ทำให้ทราบถึงภาพรวมเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่และพื้นที่โดยรอบในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนค้นหาลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมที่ยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันได้ ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าในช่วงที่ 1 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะมีลักษณะเป็นหมู่บ้านอุ้มริมคลอง มีการสร้างบ้านเรือนตามแนวลำคลองบ้าง จนถึงช่วงที่ 2 ซึ่งเป็นยุคที่ชุมชนริมน้ำทั่วไปในแถบอัมพวามีตลาดน้ำที่คึกคักมาก ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงมีความโดดเด่นในการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจมาก จนกระทั่งตลาดนัดทางน้ำถูกยกเลิกไป ชุมชนปากคลองวัดประดู่จึงซบเซาลงจนดูคล้ายกับว่าชุมชนได้สูญหายไปพร้อมกับตลาดน้ำ ทว่าจากการศึกษาสภาพทั่วไปทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม - วัฒนธรรม และการเมือง - การปกครองของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในยุคปัจจุบัน จึงพบว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมอย่างต่อเนื่อง และได้รับการพัฒนาระบบบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐไม่ต่างจากชุมชนทั่วไป เพียงแต่ไม่มีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจดังเช่นในอดีต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม สภาพสังคมและเศรษฐกิจตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานชุมชน นอกจากนี้การศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้ทำให้ทราบว่า การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ประกอบด้วย

1) สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้าง คือ ลักษณะทางกายภาพทั้งหมดที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่า แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำแบบดั้งเดิม สังเกตได้จากการพิจารณารูปร่าง รูปทรง ลักษณะภายนอก ได้แก่

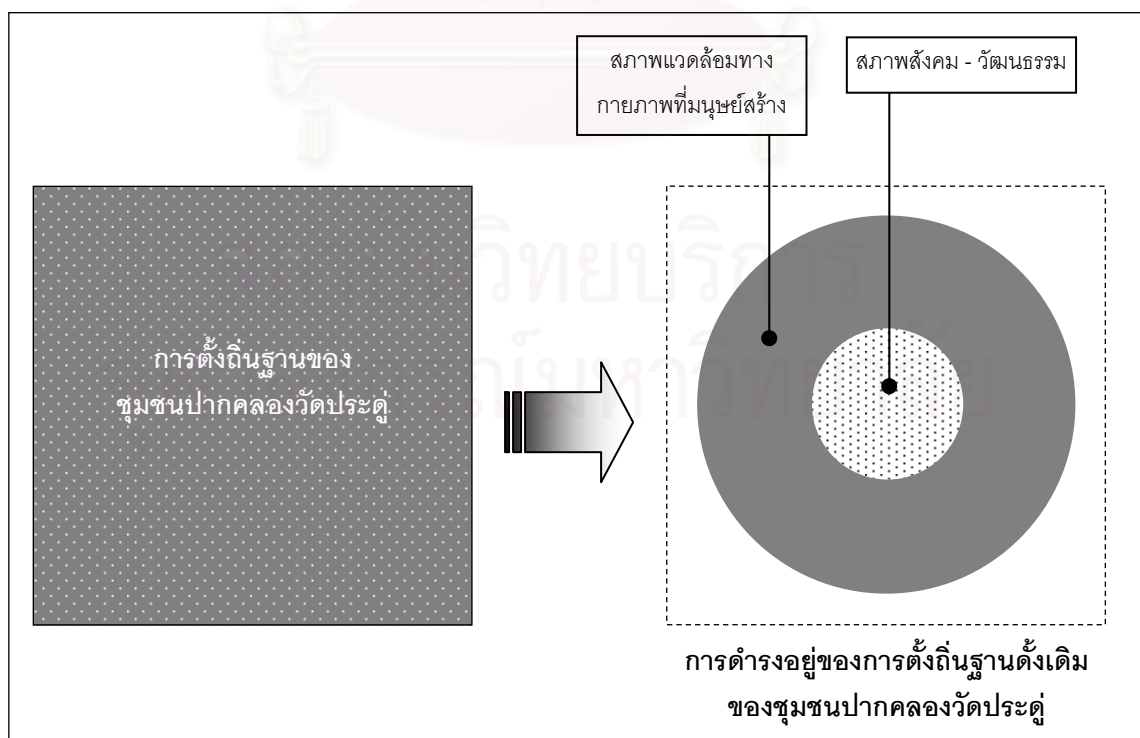
- บ้านเรือนริมน้ำ
- พื้นที่สวน
- ศาสนสถาน
- ร้านค้าริมน้ำ
- ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ

2) สภาพทางสังคม - วัฒนธรรม คือ สิ่งสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของชุมชนปากคลองวัดประดู่ สามารถสังเกตได้จากการพูดคุยกับชาวชุมชน และการประกอบกิจกรรมของชาวชุมชน รวมถึงการใช้พื้นที่ในบริเวณชุมชน ได้แก่

- กลุ่มคนดั้งเดิม
- วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ
- การประกอบประเพณี พิธีกรรม
- การประกอบอาชีพดั้งเดิม

การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถอธิบายได้จาก

ภาพ 7.1

ภาพ 7.1 การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในขณะที่ชุมชนริมน้ำอื่นในพื้นที่แถบเดียวกันนี้สูญเสียดังกล่าวการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมไปแล้ว มีผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นชุมชนที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมน้ำอย่างเด่นชัดมากขึ้น โดยเอกลักษณ์ส่วนหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ในส่วนหนึ่งสังเกตได้จากการพิจารณารูปร่าง รูปทรง ลักษณะภายนอก ซึ่งก็คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น และเอกลักษณ์อีกส่วนหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่จะเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากการพูดคุยกับคนในชุมชน และการประกอบกิจกรรมของชาวชุมชน คือ สภาพสังคม – วัฒนธรรมดังที่กล่าวไว้ข้างต้นเช่นเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Burke¹ ที่กล่าวว่าเอกลักษณ์ของชุมชนสามารถปรากฏหรือสื่อออกมาให้รับรู้ได้ทั้งที่เป็น รูปธรรมและนามธรรม นั่นเอง

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลให้สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่า และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ให้สามารถดำรงอยู่ได้จนกระทั่งปัจจุบันนั้น พบว่าปัจจัยต่าง ๆ สามารถแบ่งได้เป็น 4 ด้านหลัก ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ ประกอบด้วย

- เครื่องข่ายลำน้ำ คือ คลองแควอ้อม คลองวัดประดู่ และคลองบางนางสุญ ที่ยังไม่ถูกทำลาย
- ขนาดและแนวเส้นทางโครงข่ายการสัญจรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชน
- การถือครองที่ดินโดยคนในชุมชน

ลักษณะทางกายภาพดังกล่าวล้วนส่งผลให้บ้านเรือนริมน้ำมีการพักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ศาสนสถานยังคงอยู่ในบริเวณที่ตำแหน่งเดิม และลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย

- การประกอบอาชีพดั้งเดิม
- กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ

ลักษณะทางเศรษฐกิจที่ปรากฏขึ้นบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ทำให้พื้นที่สวนและร้านค้าริมน้ำยังเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนได้จนถึงปัจจุบัน

¹ Gerald Burke, *Townscape*, (Great Britain: Pelican Book Ltd., 1976), p. 83- 85.

3) ลักษณะทางสังคม – วัฒนธรรม ประกอบด้วย

- ประชากรที่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิม
- วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ
- ระบบสังคม
- การประกอบประเพณี – พิธีกรรม

ลักษณะทางสังคม - วัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้บ้านเรือนริมน้ำมีการพักอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนพื้นที่สวน และร้านค้าริมน้ำ ยังเป็นพื้นที่หลักในการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนตลอดจนศาสนสถานที่ยังคงเป็นศูนย์กลางในการปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำได้

4) ลักษณะทางการเมือง – การปกครอง ประกอบด้วย

- นโยบายการพัฒนาประเทศจากภาครัฐ ที่ประสานสอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานจากรัฐบาลกลางและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น มีผลให้ในปัจจุบัน
- ส่วนการวางแผนและการควบคุมของรัฐ

นโยบายการพัฒนาจากรัฐดังกล่าวทำให้เครือข่ายลำน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีคุณภาพดี ส่งผลให้ภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำและบ้านเรือนตามแนวริมน้ำ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำสามารถดำรงอยู่ได้ ส่วนกฎหมายต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ลำน้ำและพื้นที่บริเวณริมน้ำของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีสภาพดี และบ้านเรือนตามแนวริมน้ำไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

นอกจากนี้การวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม – วัฒนธรรม และด้านการเมือง – การปกครอง ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ประกอบกับการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานชุมชนปากคลองวัดประดู่ ทำให้ทราบว่าลักษณะทางด้านต่าง ๆ ดังกล่าวนอกจากเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่แล้ว ยังพบว่ายังมีลักษณะบางประการเป็นปัจจัยที่มีผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่สูญเสียลักษณะบางส่วนที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไป โดยปัจจัยเหล่านั้นได้แก่

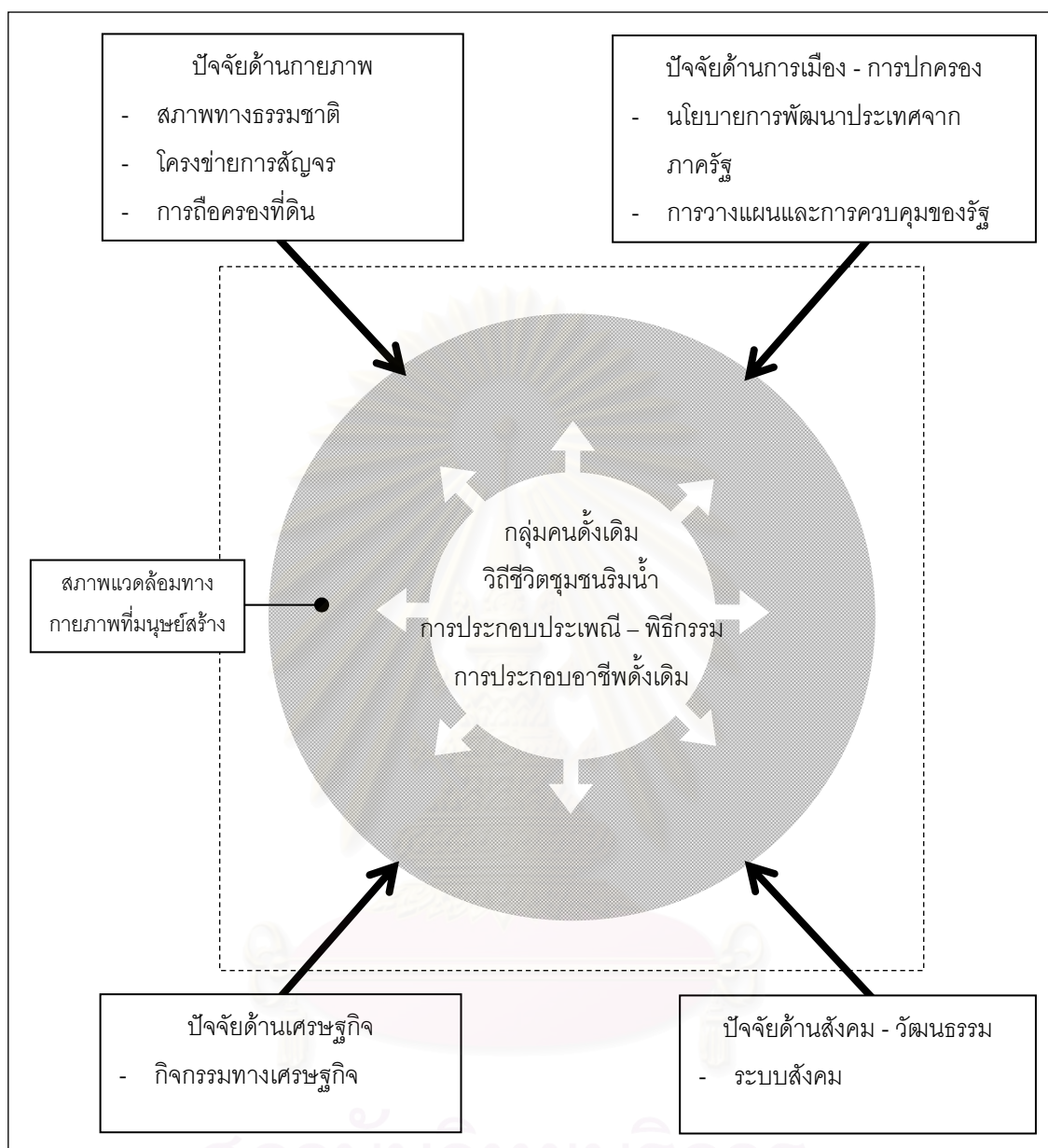
- สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลง
- การพัฒนาระบบถนน
- ประชากรย้ายออกนอกพื้นที่
- การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่โดยการตัดสินใจของภาครัฐ

ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า การดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั้นอาศัยปัจจัยหลายประการประกอบกันดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ทั้งส่วนที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมและนามธรรม เปรียบเทียบกับลักษณะทางด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าการดำรงอยู่ของสภาพทางสังคม – วัฒนธรรมของชุมชนที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่ 1) กลุ่มคนดั้งเดิม 2) วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ 3) การประกอบประเพณี พิธีกรรม 4) การประกอบอาชีพดั้งเดิม ก็คือลักษณะด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม – วัฒนธรรม บางประการที่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั่นเอง

ฉะนั้นสมมติฐานในการศึกษาที่ได้เสนอไว้เบื้องต้นว่า วิถีชีวิตที่ผูกพันกับลำน้ำและกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนปากคลองวัดประดู่ เป็นสิ่งที่มีผลให้องค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน จึงมีความสอดคล้องกับแนวความคิดของ Rapoport² ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับลักษณะทางกายภาพของชุมชน โดยการพิจารณาถึงลักษณะทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงไปถึงการใช้พื้นที่ภายในชุมชน และการจัดองค์ประกอบทางพื้นที่ เนื่องจากวิถีชีวิตริมน้ำและกลุ่มคนดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ก็คือ ส่วนหนึ่งของลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ได้สะท้อนออกมาสู่ลักษณะทางกายภาพของชุมชนโดยผ่านระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ที่ส่งผลให้สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่า และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ให้สามารถดำรงอยู่ได้จนกระทั่งปัจจุบัน

โดยความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แสดงใน ภาพ 7.2 ดังนี้

² Rapoport Amos, *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity Culture and Social Life*, Edited by Tim Ingold, (London: Routledge, 1994), p. 479 - 480.

ภาพ 7.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่

ดังนั้นการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อทั้งการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม สามารถนำไปสู่การวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นได้สืบไป

7.2 ข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชน

การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนปากคลองวัดประดู่มีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงหรือให้ความสำคัญเป็นอย่างมากคือ องค์ประกอบที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในอดีต และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนดังกล่าว เพื่อให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่รวมถึงชุมชนริมน้ำต่าง ๆ สามารถรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชุมชนนั้น ๆ ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายไปอย่างรวดเร็วก่อนเวลาอันควร โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ชุมชน ดังนี้

7.2.1 การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ชุมชน

จากการศึกษาที่พบว่า กลุ่มคนดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มานานและมีวิถีชีวิตแบบเดียวกับในอดีต ตลอดจนยังคงมีจิตสำนึกและค่านิยมในการพักอาศัยและดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ นั้น จะเห็นว่ากลุ่มคนดั้งเดิมดังกล่าวแทบทั้งหมดเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ส่วนคนรุ่นหลังที่มีอายุน้อยกว่านั้น บางส่วนจะเริ่มมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำในอดีต และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนค่อนข้างน้อย ฉะนั้นเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้สามารถรักษาเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชนไว้ได้อย่างยั่งยืนนั้น จึงควรจัดให้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ ตลอดจนการพัฒนาสภาพแวดล้อม คุณครอง ได้แก่

- 1) จัดโครงการอบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่า ความสำคัญ และแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติของชุมชน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่สมาชิกเครือข่ายและประชาชนในชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาและดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางด้านต่าง ๆ ของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้าง

- 2) ปรับปรุงการเรียนการสอนในโรงเรียน ให้ทุกโรงเรียนในพื้นที่สอนนักเรียนของตนให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติของท้องถิ่น

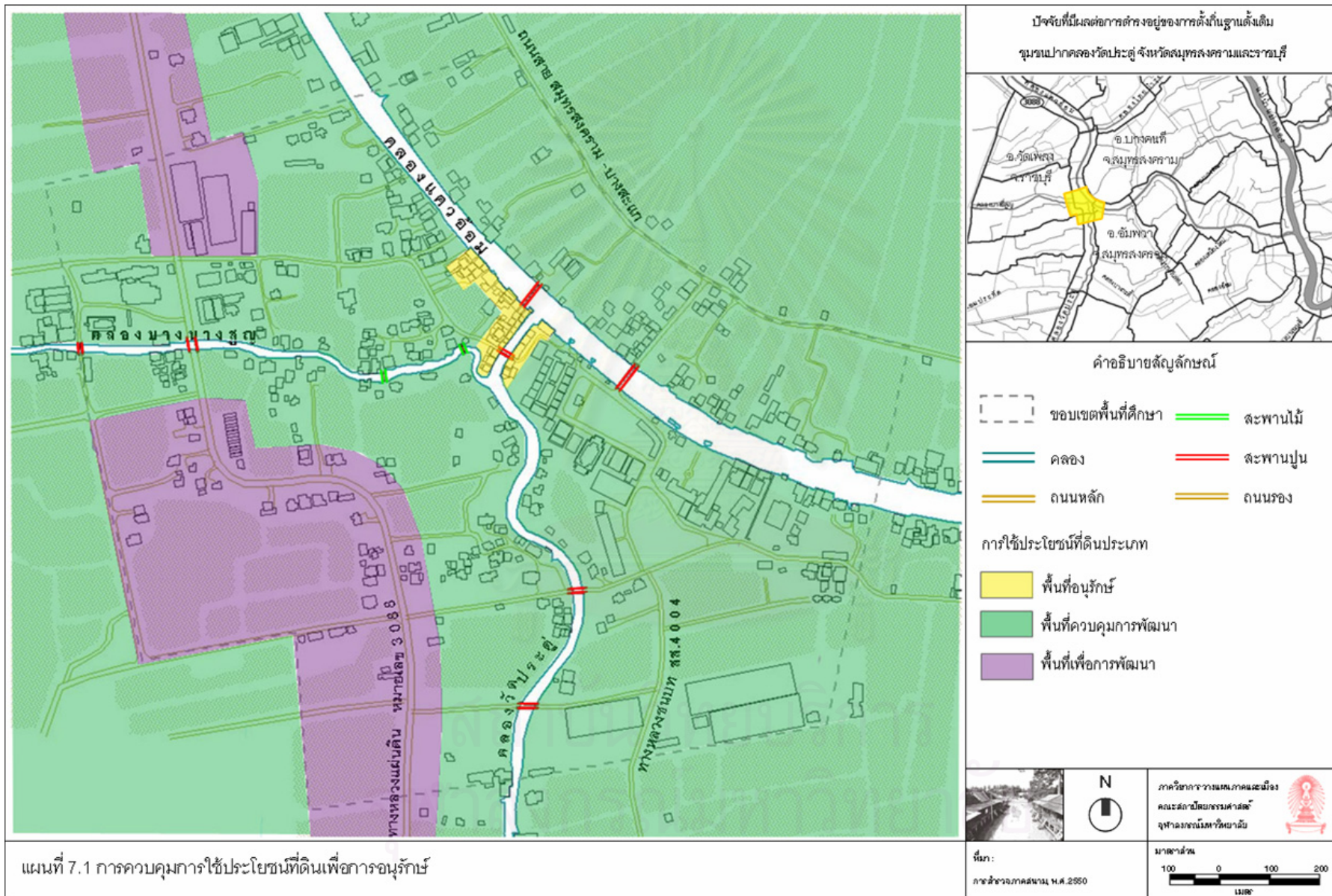
- 3) พัฒนาและขยายเครือข่ายการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม คุณครอง และชุมชนริมน้ำ ให้ครอบคลุมสมาชิกจากกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม และเพิ่มจำนวนสมาชิกในเครือข่ายให้มากขึ้น โดยอาศัยการประชาสัมพันธ์และการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายและประชาชนในชุมชน

7.2.2 การเสนอรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ชุมชน

พื้นที่ชุมชนปากคลองวัดประดู่ในปัจจุบันอยู่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ ดังได้กล่าวไว้แล้ว ซึ่งขณะนี้ภายในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงนั้น ยังไม่มีการวางแผนหรือผังควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่อย่างใด ดังนั้นในการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ จึงควรมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงอย่างมีระบบ และเพื่อป้องกันจากผลกระทบทางด้านลบที่จะมากจากการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ ซึ่งแนวทางหนึ่งในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินก็คือ การกำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์

จากแผนที่ 7.1 แสดงการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนาของชุมชนปากคลองวัดประดู่ โดยได้จำแนกพื้นที่ออกเป็น 3 บริเวณ ซึ่งมีความเข้มของการอนุรักษ์และพัฒนาเรียงลำดับกันซึ่งได้จากการประเมินศักยภาพแต่ละพื้นที่ย่อย โดยการซ้อนทับพื้นที่ที่มีคุณค่าในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1) พื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ ที่มีเรือนแถวไม้ริมน้ำเรียงรายอยู่ และมีต้นยางนาสูงใหญ่เป็นที่หมายตาของพื้นที่ โดยในพื้นที่บริเวณนี้ควรจะมีการอนุรักษ์และควบคุมอย่างเข้มงวดในการใช้พื้นที่ ทั้งรูปแบบของอาคาร และกิจกรรมในพื้นที่ เพื่อให้เอกลักษณ์และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมได้คงอยู่ โดยในพื้นที่บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่นี้เป็นพื้นที่ที่ถือได้ว่ามีความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างมาก เนื่องจากตลาดปากคลองวัดประดู่เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และยังสามารถสะท้อนบรรยากาศและสถาปัตยกรรมในอดีตได้อย่างชัดเจนที่สุด อาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 5 ความกลมกลืนกันของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมน้ำอันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทยในที่ราบลุ่มแม่น้ำ ในการอนุรักษ์ควรกำหนดให้บริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ เป็นเฉพาะที่อยู่อาศัย และที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม รวมทั้งไม่ให้มีการดัดแปลงหรือต่อเติมภายนอกอาคารเด็ดขาด แต่อาจให้มีการปรับปรุง ซ่อมแซมได้เพื่อให้คงสภาพดีอยู่ ส่วนภายในอาคารหากไม่มีผลกระทบต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ก็สามารถปรับเปลี่ยนและดัดแปลงบางส่วนได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็นของผู้อยู่อาศัย ตลอดจนบริเวณทางสัญจรเชื่อมระหว่างชุมชนสองฝั่งเข้าด้วยกัน ควรมีการปรับปรุง ซ่อมแซม ให้อยู่ในสภาพที่ดีเหมาะแก่การอยู่อาศัยหรือการค้าขาย และให้มีลักษณะที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้คุณค่าของพื้นที่อนุรักษ์นี้ยังสื่อออกมาทางวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ทางธรรมชาติอีกด้วยซึ่งคุณค่าอีกสิ่งหนึ่งของชุมชนคือ ลำคลอง และวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้

แผนที่ 7.1 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์

พื้นที่อนุรักษ์ : เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าทั้งทางสถาปัตยกรรม วิถีชีวิตดั้งเดิม รวมทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โดยในส่วนของพื้นที่อนุรักษ์ก็คือบริเวณพื้นที่ส่วนที่เป็นตลาดปากคลองวัดประดู่ รวมทั้งบริเวณต้นยางนาที่เป็นจุดหมายตาของชุมชน โดยพื้นที่อนุรักษ์นี้จำเป็นต้องมีมาตรการที่ดีเพื่อจะได้รักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางพื้นที่และทางสังคมสืบไป

ภาพ 7.3 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่อนุรักษ์

(ที่มา : การศึกษา, ผู้วิจัย, 2549)

2) พื้นที่ควบคุมการพัฒนา ได้แก่ พื้นที่สวนโดยรอบชุมชน และบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสำคัญรอง ลงมาจากพื้นที่อนุรักษ์ ในพื้นที่ควบคุมพัฒนานี้สามารถที่จะพัฒนาได้ แต่ต้องมีการสอบถาม สัมภาษณ์จากหลาย ๆ ฝ่ายทั้งภาครัฐ และจากประชาชนในพื้นที่ โดยในพื้นที่ควบคุมนี้มีศาสนสถานที่สำคัญ ได้แก่ โรงเรียนเด็กดี วัดแก้วเจริญ วัดศรัทธาราษฎร์ โดยสถาบันทางศาสนาและความเชื่อเหล่านี้เป็นสถานที่เก่าแก่ของชุมชน ซึ่งควรได้รับการทำนุบำรุงให้อยู่ในสภาพดีเสมอ และในการบูรณะซ่อมแซมก็ควรที่จะคำนึงถึงจิตใจของผู้ที่นับถือ รวมทั้งหากเป็นไปได้ควรมีการปรึกษาหารือ ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันก่อน นอกจากนี้พื้นที่ศาสนสถานแล้วบริเวณต่าง ๆ โดยรอบที่ปรากฏอยู่ในแผนที่ 7.1 ที่เป็นพื้นที่ควบคุมการพัฒนา ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ควรที่จะให้เป็นส่วนของพื้นที่ที่สามารถพัฒนาได้บ้าง แต่ต้องเป็นไปโดยไม่ทำลายมุมมองที่มีเอกลักษณ์ทางพื้นที่ด้วย รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชน โดยพื้นที่ส่วนนี้จะมีส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรม สถาบันการศึกษา ซึ่งการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินพื้นที่บริเวณนี้

สมควรมีความสัมพันธ์กันกับพื้นที่อนุรักษ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงต้องมีการจำกัดการพัฒนาเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ทั้งในทางตรงและทางอ้อมได้

ภาพ 7.4 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ควบคุมการพัฒนา

(ที่มา : การศึกษา, ผู้วิจัย, 2549)

3) พื้นที่เพื่อการพัฒนา ได้แก่ พื้นที่บริเวณส่วนต่อเนืองจากพื้นที่ควบคุมการพัฒนา โดยมี แนวทางกำหนดให้พื้นที่เหล่านี้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเป็นระเบียบและอยู่ห่างออกมาจาก คลองแควอ้อม คลองวัดประดู่ และคลองบางนางสุณ ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ควบคุมการ อนุรักษ์พอสมควร โดยพื้นที่พัฒนาควรมีการวางแผนกำหนดพื้นที่เป็นบริเวณแนวถนนสายหลัก และที่โล่งว่าง หรือพื้นที่เกษตรบางส่วนที่ห่างออกมาจากชุมชน เพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินในการรองรับ การขยายตัวของชุมชน รวมทั้งการรองรับแผนพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต เช่น การสร้างบ้าน การ สร้างถนน การปรับปรุงทัศนียภาพ เป็นต้น

พื้นที่เพื่อการพัฒนา : เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับสองพื้นที่ข้างต้น โดยที่พื้นที่พัฒนาจะเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด พื้นที่พัฒนาที่สำคัญคือ บริเวณอาคารพาณิชย์ริมถนนสายราชบุรี - ปากท่อ โดยสามารถทำการพัฒนาที่ดินให้มีการใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ ได้ เพื่อที่จะได้เป็นการเพิ่มศักยภาพทางพื้นที่แก่ชุมชนริมน้ำปากคลองวัดประดู่ เพื่อให้ประโยชน์ที่ดินในการรองรับการขยายตัวของชุมชน รวมทั้งการรองรับแผนพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต

ภาพ 7.5 การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่เพื่อการพัฒนา

(ที่มา : การศึกษา, ผู้วิจัย, 2549)

นอกจากนี้ในส่วนของมาตรการในการอนุรักษ์นอกเหนือจากการแบ่งโซนพื้นที่เป็นสามส่วนข้างต้นแล้ว ทางหน่วยงานของท้องถิ่นและจังหวัดควรมีการร่วมมือกันในการจัดวางผังเมืองรวมและผังเฉพาะให้พื้นที่ส่วนนี้และโดยรอบที่มีความต่อเนื่องกัน เป็นพื้นที่มีการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตเพื่อที่จะส่งเสริมให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญต่อไปในภายภาคหน้า

7.2.3 การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำบริเวณชุมชน

จากการนำเสนอรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในหัวข้อ 7.2.2 พื้นที่ริมน้ำบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ จึงเป็นพื้นที่สำหรับควบคุมการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำนี้จะเป็นการพัฒนาเพื่อให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีคุณค่าทั้งในทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคม และคุณค่าทางความงาม ซึ่งคุณค่าต่าง ๆ ได้สะท้อนออกมาเป็น

ลักษณะทางรูปธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฉะนั้นแนวนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำบริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่

1) ส่งเสริมให้ประชาชนริมน้ำและผู้มาเยี่ยมเยือนเกิดสำนึกที่ดีและให้ความร่วมมือในการรักษาแม่น้ำลำคลอง

2) ส่งเสริมให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับลำน้ำที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของชุมชน

3) สนับสนุนการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่ริมน้ำ

จากข้อเสนอในเชิงนโยบาย ได้ถ่ายทอดมาเป็นแนวทางพัฒนาพื้นที่ริมน้ำที่ตอบสนองต่อนโยบายดังกล่าว ได้แก่

- ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และคุณประโยชน์ของแม่น้ำลำคลอง รวมถึงปลูกสร้างจิตสำนึกให้ชาวชุมชนและผู้มาเยี่ยมเยือนเห็นความสำคัญของแม่น้ำลำคลอง

- รณรงค์ให้ชาวชุมชนและผู้มาเยี่ยมเยือนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาแม่น้ำลำคลอง

- จัดตั้งเครือข่ายพิทักษ์สภาพแวดล้อมริมน้ำ เพื่อดูแลและตรวจสอบ การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่ริมน้ำ

- สนับสนุนให้บ้านริมน้ำมีผู้มาพักอาศัยเป็นประจำ เนื่องจากบ้านที่มีผู้พักอาศัยเป็นประจำจะได้รับการดูแล มีสภาพไม่ทรุดโทรม และส่งผลให้บรรยากาศริมน้ำดูมีชีวิตชีวา

- พื้นฟูทำน้ำ – ทำเรือ เป็นการจัดพื้นที่สำหรับการรวมและกระจายคนเพื่อเปลี่ยนระบบการคมนาคม และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้คนหันมาสัญจรทางน้ำมากขึ้น ตลอดจนสามารถใช้ทำเรือนี้เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาทางน้ำได้อีกด้วย

- สนับสนุนการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ ลำคลอง เช่น ร้านค้า ร้านอาหารริมน้ำ เรือพายขายของ เรือจ้าง เป็นต้น นอกจากนี้กิจกรรมการค้ายังเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวชุมชน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนอีกด้วย

- พื้นฟูเทศกาลหรือประเพณีที่เกี่ยวกับลำน้ำขึ้นใหม่

- ปรับปรุงรูปแบบของเขื่อนริมน้ำ จากเดิมที่มีลักษณะเป็นกำแพงสูงชัน ให้เป็นพื้นที่ชันบันไดกว้าง ๆ ที่ทอดลงไปในลำน้ำ เพื่อเปิดมุมมองของพื้นที่บนฝั่ง รวมถึงการกำหนดการใช้วัสดุให้มีภูมิทัศน์ที่กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติ เช่น ปัจจุบันพื้นผิวด้านหน้าของเขื่อนกันดินบริเวณริมตลิ่งเป็นคอนกรีตที่แข็งกระด้าง ให้ปรับเปลี่ยนพื้นผิวด้านหน้าเป็นก้อนหินหรือพื้นผิวแบบธรรมชาติทดแทนเพื่อให้ทัศนียภาพสองฝั่งคลองมีความเป็นธรรมชาติที่งดงาม เป็นต้น

- สนับสนุนการปรับปรุงบ้านเรือนริมน้ำให้คงรูปแบบเดิมไว้ เนื่องจากบ้านเรือนริมน้ำหลายแห่งชำรุดทรุดโทรมมาก

7.2.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับชุมชน

รูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำและภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่และนับเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับลำน้ำที่ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่มีคุณค่า ซึ่งหากไม่มีการเสนอแนะการควบคุมและการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมสำหรับชุมชนปากคลองวัดประดู่แล้วในอนาคตรูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำและภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่มีเอกลักษณ์เหล่านี้อาจสูญหายไปจากชุมชน ดังนั้นในระยะยาวจึงควรได้มีการจัดทำ “ผังเฉพาะ” ภายในบริเวณพื้นที่ชุมชน สำหรับในเบื้องต้น การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงบ้านเรือนริมน้ำและภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ (Design Guidelines) ไว้โดยแบ่งเป็น

- 1) การฟื้นฟูบ้านเรือนริมน้ำ และภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำ ในรูปแบบดั้งเดิม
- 2) การฟื้นฟูและการสร้างบ้านเรือนริมน้ำ และภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำขึ้นใหม่ ให้กลมกลืนกับรูปแบบดั้งเดิม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำและภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่จะทำการฟื้นฟูในรูปแบบดั้งเดิม ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ส่วนบ้านเรือนริมน้ำและภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่จะทำการฟื้นฟูและสร้างขึ้นใหม่ให้กลมกลืนกับรูปแบบดั้งเดิมนั้น เป็นส่วนที่สำคัญในการช่วยสร้างความต่อเนื่องกลมกลืนของการตั้งถิ่นฐานโดยรวมเช่นกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

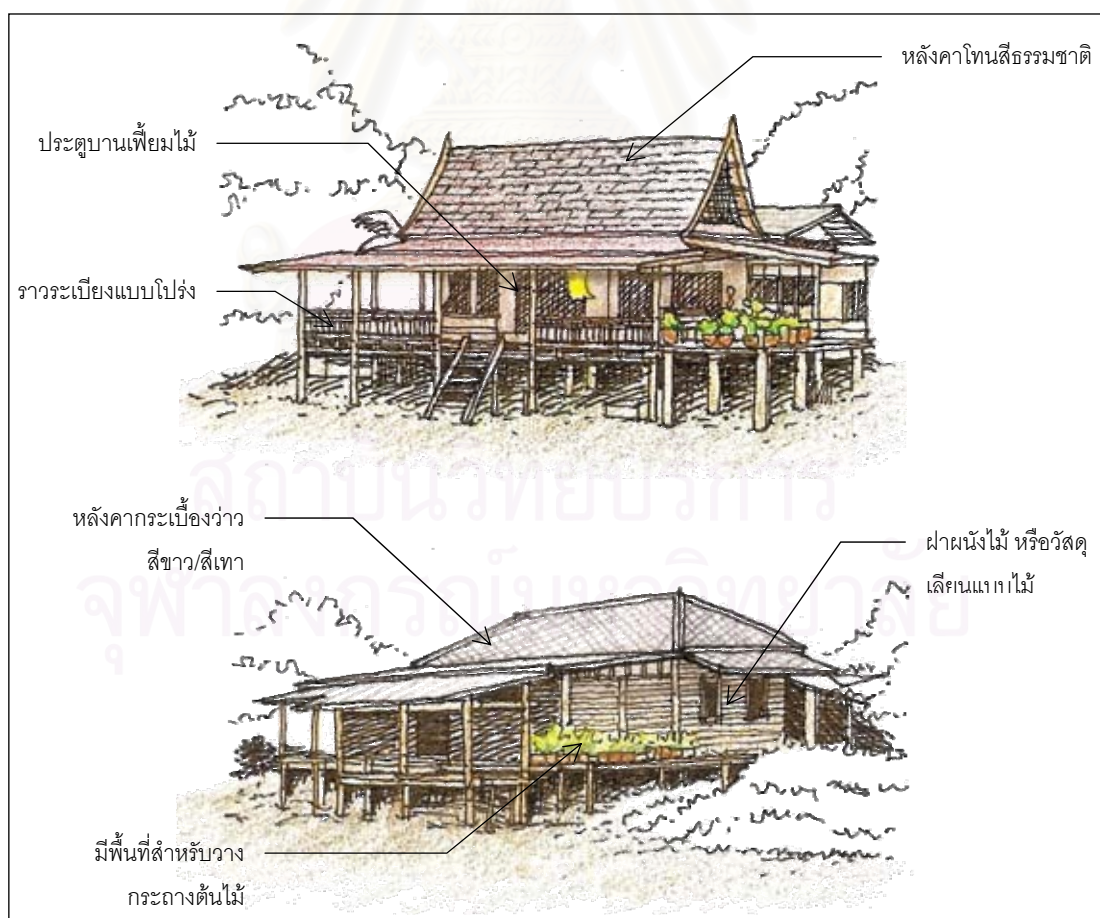
1.1) รูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำแบบดั้งเดิม จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนในชุมชนปากคลองวัดประดู่ สามารถแบ่งประเภทของบ้านเรือนริมน้ำดั้งเดิมในชุมชนได้เป็น 2 ประเภทหลักคือ

- 1.1.1) บ้านเดี่ยว ควรมีการควบคุมรูปแบบและรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมดังนี้
 - ความสูงอาคาร นับจากระดับน้ำในคลองชั้นสูงสุดปกติถึงยอดหลังคาเฉลี่ยประมาณ 2.40 เมตร ลักษณะควรเป็นเรือนทรงไทยยกใต้ถุนสูงพื้นระดับน้ำขึ้น – ลง
 - ฝาเรือน วัสดุควรเป็นไม้ และมีลักษณะฝาปะกนแบบเรือนไทยภาคกลาง
 - หลังคา ควรมีรูปทรงเป็นทรงจั่วแบบเรือนไทยภาคกลาง หรือทรงปั้นหยา แบบใดแบบหนึ่งในบ้านหลังเดี่ยว วัสดุที่ใช้มุงหลังคาควรเป็นกระเบื้องว่าว (สีเหลืองขมอมเขียวปน) กระเบื้องลูกฟูกลอนเล็กหรือกระเบื้องคอนกรีตที่อยู่ในโทนสีธรรมชาติ เช่น สีขาว สีขาว-เทา สีน้ำตาล สีน้ำตาลอมส้ม หรือสีอิฐ เป็นต้น ส่วนสีหลังคาที่ไม่สมควรใช้อย่างมาก

ได้แก่ สีฟ้า สีแดง เพราะทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในชุมชน

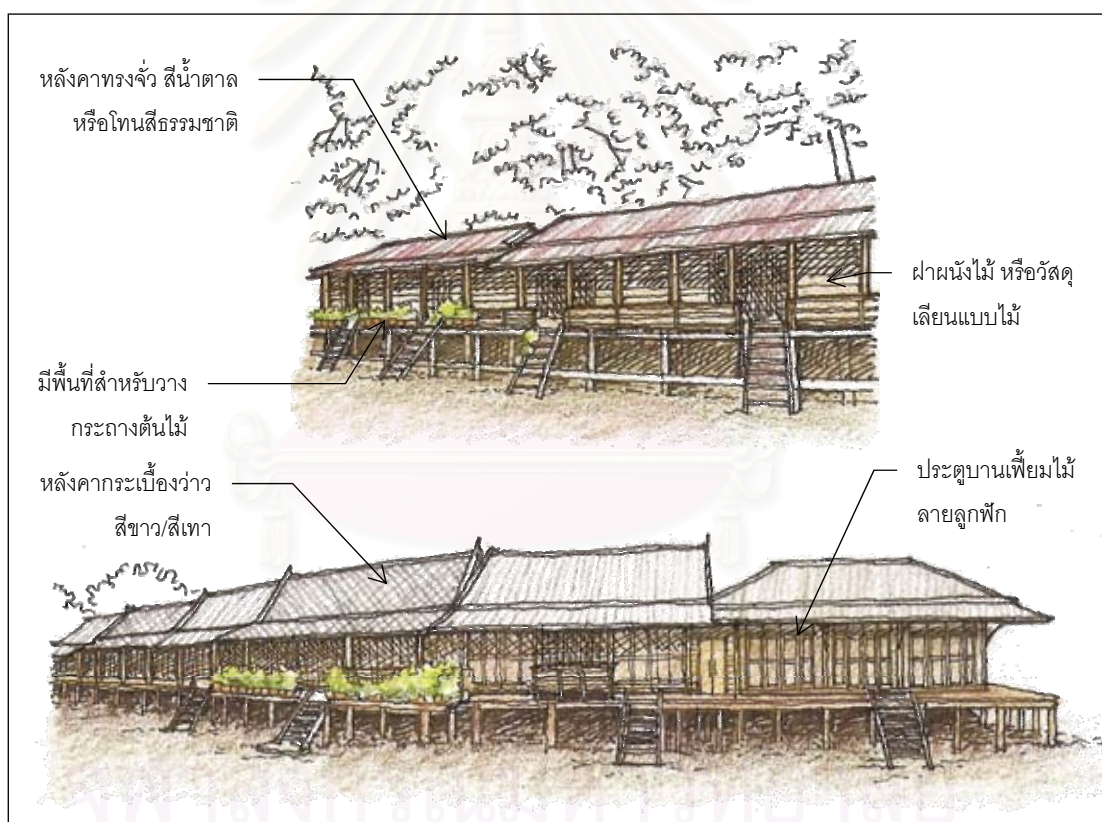
- วัสดุโครงสร้าง และสี หากจะใช้วัสดุที่ไม่ใช่วัสดุที่ทำมาจากธรรมชาติ ควรมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับวัสดุหรือสีของไม้ เช่น ฝาไม้ดำเรีจรูปสังเคราะห์ที่เน้นสีต้นของเนื้อไม้ตามธรรมชาติ เป็นต้น ตลอดจนโทนสีอาคารแต่ละหลังควรเป็นโทนสีธรรมชาติ เช่น สีครีม สีน้ำตาล สีน้ำตาลอมส้ม หรือสีอิฐ สีเขียวตองอ่อน เป็นต้น

- องค์ประกอบอื่น ๆ สำหรับเรือนประเภทนี้ ส่วนมากจะมีทางเข้าบ้าน 2 ทางคือ ทางถนนและทางน้ำ ประตูบ้านด้านที่ติดกับคลองควรเป็นบานเฟี้ยมกรอบไม้ มีลายลูกฟักหรือตีเกล็ดเล็ก ๆ แนวนอน นอกจากนี้หากมีระเบียงริมน้ำยื่นออกมาจากตัวบ้าน ระเบียงนี้ต้องปูพื้นด้วยไม้หรือวัสดุเลียนแบบไม้ หากมีราวระเบียงควรเป็นราวโปร่ง ไม่ปิดทึบ มีโทนสีธรรมชาติ นอกจากนี้ควรจัดให้มีพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้หรือไม้ประดับในกระถางเพื่อสร้างความสดชื่นแก่ทัศนียภาพริมน้ำ

ภาพ 7.6 รูปแบบบ้านเดี่ยวริมน้ำแบบดั้งเดิม

- 1.1.2) เรือนแถว ควรมีการควบคุมรูปแบบและรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมดังนี้
- ความสูงอาคาร เป็นลักษณะเรือนทรงไทยยกใต้ถุนสูงพื้นระดับน้ำขึ้น – ลง ความสูงจากระดับน้ำในคลองขึ้นสูงสุดปกติถึงยอดหลังคาเฉลี่ยประมาณ 2.40 เมตร
 - ฝาเรือน วัสดุควรเป็นไม้ และมีลักษณะฝาปะกนแบบเรือนไทยภาคกลาง
 - หลังคา ควรมีรูปทรงเป็นทรงจั่วแบบเรือนไทยภาคกลาง หรือทรงปั้นหยา แบบใดแบบหนึ่งในบ้านหลังเดียว วัสดุที่ใช้มุงหลังคาควรเป็นกระเบื้องว่าว (สีเหลี่ยมขนมเปียกปูน) กระเบื้องลูกฟูกลอนเล็กหรือกระเบื้องคอนกรีตที่อยู่ในโทนสีธรรมชาติ เช่น สีขาว สีขาว-เทา สีน้ำตาล สีน้ำตาลอมส้ม หรือสีอิฐ เป็นต้น ส่วนสีหลังคาที่ไม่สมควรใช้อย่างมาก ได้แก่ สีฟ้า สีแดง เพราะทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่กลมกลืนกับกลุ่มอาคารส่วนรวมและขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในชุมชน

ภาพ 7.7 รูปแบบเรือนแถวริมน้ำแบบดั้งเดิม

- วัสดุโครงสร้าง และสี ส่วนประกอบหลักของเรือนควรทำจากไม้ หากจำเป็นต้องใช้วัสดุที่ไม่ใช่ไม้จริง ควรใช้วัสดุที่มีลักษณะพื้นผิวหรือโทนสีที่ใกล้เคียงกับไม้จริง เช่น ฝาไม้สำเร็จรูปสังเคราะห์ที่เน้นสีสันทันของเนื้อไม้ตามธรรมชาติ เป็นต้น และโทนสีโดยรวมของอาคารแต่ละหลังควรเป็นโทนสีเนื้อไม้เช่นกัน

- องค์ประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญได้แก่ ประตูบ้านด้านที่ติดกับคลองควรเป็นบานเพี้ยมกรอบไม้ มีลายลูกฟัก หรือตีเกล็ดเล็ก ๆ แนวนอน บานเพี้ยมแต่ละแผ่นมีขนาดสูงประมาณ 1.80 เมตร กว้างประมาณ 0.35 เมตร และเหนือบานประตูอาจมีช่องแสงหรือช่องลม ควรรักษาลักษณะแบบเดิมไว้ ไม่ควรปิดทึบ

1.2) รูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำแบบดั้งเดิม ควรมีการควบคุมรูปแบบและรายละเอียดดังนี้

- ทางเดินไม้หน้าบ้าน หรือนอกชาน ควรใช้วัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งอย่างดีเท่านั้น ไม้เนื้อไม้ตามธรรมชาติ และไม่สร้างยื่นล้ำออกจากแนวพื้นเดิม ส่วนหลังคาคลุมทางเดินควรปรับปรุงโครงสร้างและวัสดุมุ่งให้มีความต่อเนื่องกับหลังคาหลักของบ้าน และควรปรับปรุงรอยต่อหลังคาระหว่างบ้านให้เรียบร้อย นอกจากนี้ควรมีการตั้งกระถางต้นไม้หรือแขวนกระถางที่ปลูกไม้ประดับชนิดต่าง ๆ บริเวณนอกชาน เพื่อเพิ่มความสดชื่น สวยงามให้แก่ทัศนียภาพของเรือนแถวสองฝั่งคลอง

- บันไดทำน้ำ ควรีรูปทรงและสีสันทึบเหมือนของเดิม แต่ขั้นบันไดควรมีการเลือกใช้หินที่มีลวดลายสวยงามแทนลายตารางทั่วไป นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้บ้านริมน้ำทุกหลังมีบันไดทำน้ำหรือศาลาท่าน้ำ เพื่อให้ชาวชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับลำน้ำมากขึ้น และเป็นการเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้แก่บรรยากาศสองฝั่งคลอง

- ศาลาท่าน้ำ ควรเป็นศาลาที่มีรูปทรงโปร่ง โล่ง ลมสามารถพัดผ่านได้สะดวก มีที่นั่ง และไม่ควรมีส่วนที่ปิดทึบ บังทางลม ส่วนรูปทรงหลังคาควรเป็นทรงจั่วแบบเรือนไทยภาคกลาง โครงหลังคา และเสา ควรใช้ไม้ หรือวัสดุที่มีพื้นผิวคล้ายไม้จริง วัสดุคุมหลังคาควรเป็นกระเบื้องว่าว หรือกระเบื้องดินเผา สีโทนธรรมชาติ

- สะพานข้ามคลอง ควรมีโทนสีที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชน เช่น สีขาวอมเทา สีฟ้าวันบุหรี เป็นต้น ไม่สมควรใช้สีในโทนร้อนหรือสีเข้ม เช่น สีส้ม สีเหลืองจัด สีน้ำเงิน เป็นต้น เนื่องจากสีที่เด่นเกินไปอาจจะดึงความสนใจของผู้สัญจรไปจากการชื่นชมบรรยากาศสภาพธรรมชาติสองฝั่งคลอง

ภาพ 7.8 รูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำแบบดั้งเดิม

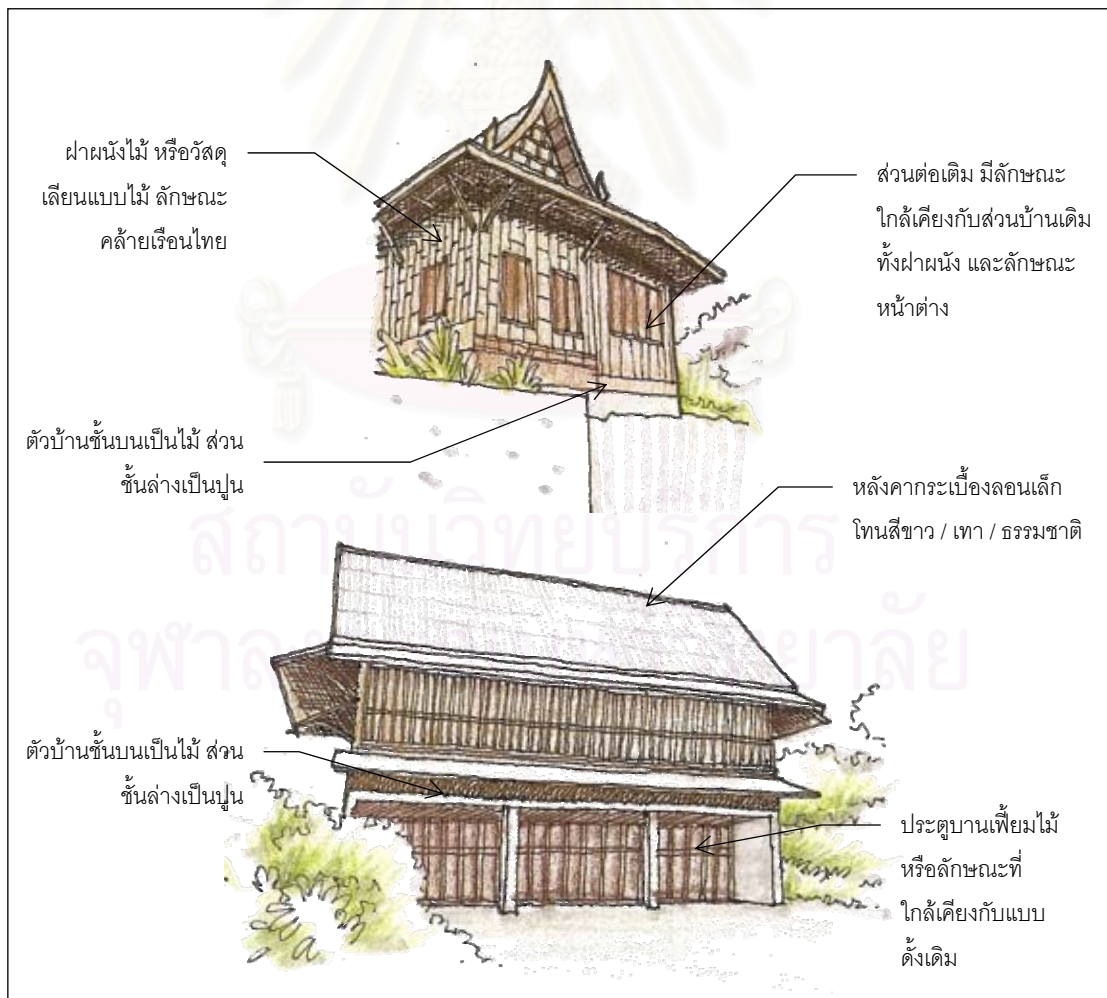
2.1) รูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำที่กลมกลืนกับรูปแบบดั้งเดิม ควรมีการควบคุมรูปแบบและรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมดังนี้

- ความสูงอาคาร บ้านเรือนประเภทนี้อาจมีทั้งบ้านชั้นเดียว และบ้านสองชั้น แต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมควรเป็นเรือนทรงไทยหรือทรงไทยประยุกต์เท่านั้น และควรยกพื้นชั้นล่างสูงพ้นระดับน้ำขึ้น – ลง ความสูงจากระดับน้ำในคลองขึ้นสูงสุดปกติถึงยอดหลังคาไม่ควรเกิน 5 เมตร
- ฝาเรือน วัสดุควรเป็นไม้ หรือวัสดุที่มีพื้นผิวคล้ายไม้จริง
- หลังคา ควรีรูปทรงเป็นทรงจั่วแบบเรือนไทยภาคกลาง หรือทรงปั้นหยา แบบใดแบบหนึ่งในบ้านหลังเดียว วัสดุที่ใช้มุงหลังคาควรเป็นกระเบื้องว่าว (สีเหลี่ยมขนมเปียก

ปูน) กระเบื้องลูกฟูกลอนเล็กหรือกระเบื้องคอนกรีตที่อยู่ในโทนสีธรรมชาติ เช่น สีขาว สีขาว-เทา สีน้ำตาล สีน้ำตาลอมส้ม หรือสีอิฐ เป็นต้น ส่วนสีหลังคาที่ไม่สมควรใช้อย่างมาก ได้แก่ สีฟ้า สีแดง เพราะทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในชุมชน

- วัสดุโครงสร้าง และสี หากจะใช้วัสดุที่ไม่ใช่วัสดุที่ทำมาจากธรรมชาติ ควรมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับวัสดุหรือสีของไม้ เช่น ฝาไม้สำเร็จรูปสังเคราะห์ที่เน้นสีสันทันของเนื้อไม้ตามธรรมชาติ เป็นต้น

- องค์ประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญได้แก่ ประตูบ้านด้านที่ติดกับคลองควรเป็นบานเพี้ยมกรอบไม้ นอกจากนี้หากมีระเบียงริมน้ำยื่นออกมาจากตัวบ้าน ระเบียงนี้ควรมีโทนสีกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติโดยรอบ หากมีราวระเบียงควรเป็นราวโปร่ง ไม่ปิดทึบ นอกจากนี้ควรจัดให้มีพื้นที่สำหรับปลูกต้นไม้หรือไม้ประดับในกระถางเพื่อสร้างความสดชื่นแก่ทัศนียภาพริมน้ำอีกด้วย

ภาพ 7.9 รูปแบบบ้านริมน้ำที่กลมกลืนกับแบบดั้งเดิม

2.2) รูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมริมน้ำที่กลมกลืนกับรูปแบบดั้งเดิม ควรมีการควบคุมรูปแบบและรายละเอียดดังนี้

- ทางเดินริมน้ำทั่วไป ไม่ควรสร้างยื่นล้ำออกจากแนวตลิ่งมากนัก และควรมีโทนสีธรรมชาติ และไม่ควรมีหลังคาคลุม เนื่องจากจะเป็นการทำลายทัศนียภาพตามธรรมชาติที่มีความสวยงาม และเรียบง่ายของพื้นที่ริมน้ำ นอกจากนี้ควรมีการตั้งกระถางต้นไม้ที่ปลูกไม้ประดับชนิดต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความสดชื่น สวยงามให้แก่ทัศนียภาพของสองฝั่งคลอง

- บ้านไต้ทำน้ำ ควรมีรูปทรงและสีสันทันเหมือนของเดิม แต่ชั้นบันไดควรมีการเลือกใช้หินที่มีลวดลายสวยงามแทนลายตารางทั่วไป นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้บ้านริมน้ำทุกหลังมีบันไดทำน้ำหรือศาลาทำน้ำ เพื่อให้ชาวชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับลำน้ำมากขึ้น และเป็นการเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้แก่บรรยากาศสองฝั่งคลอง

- ศาลาทำน้ำ ควรเป็นศาลาที่มีรูปทรงโปร่ง โล่ง ลมสามารถพัดผ่านได้สะดวก มีที่นั่ง และไม่ควรมีส่วนที่ปิดทึบ บังทางลม ส่วนรูปทรงหลังคาควรเป็นทรงจั่วแบบเรือนไทยภาคกลาง โครงหลังคา และเสา ควรใช้ไม้ หรือวัสดุที่มีพื้นผิวคล้ายไม้จริง วัสดุคุมหลังคาควรเป็นกระเบื้องว่าว หรือกระเบื้องดินเผา สีโทนธรรมชาติ

- สะพานข้ามคลอง ควรมีความสูงจากระดับน้ำขึ้นสูงสุดปกติเพียงพอที่เรือสามารถสัญจรลอดผ่านไปได้อย่างสะดวก และควรมีโทนสีที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชน เช่น สีขาวอมเทา สีฟ้าวันนุหรี เป็นต้น ไม่สมควรใช้สีในโทนร้อนหรือสีเข้ม เช่น สีส้ม สีเหลืองจัด สีน้ำเงิน เป็นต้น

7.2.5 การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นชุมชนยังสามารถรักษาลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในแถบนี้ไว้ได้อย่างเหนียวแน่น นับเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ซึ่งมีทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนริมน้ำ ร้านค้าริมน้ำ พื้นที่สวน สถาปัตยกรรมที่ศรมน้ำ รวมถึงสภาพสังคม – วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำในอดีต เมื่อนำเอกลักษณ์ดังกล่าวมาพิจารณาประกอบกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทำให้พบว่า ชุมชนปากคลองวัดประดู่มีแนวโน้มในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืนสำหรับชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเสริมสร้างรายได้ กระจายผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในพื้นที่รวมถึงพื้นที่รอบข้างได้ โดยในการจัดการก็จะให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม

ร่วมในการคิด การปฏิบัติ มีหน้าที่ร่วมกันดูแล และรับผิดชอบรวมทั้งการรับผลตอบแทนด้วยกัน ซึ่งทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวลักษณะนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1) สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งวัฒนธรรม คือ พื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ และพื้นที่โดยรอบซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับชุมชนปากคลองวัดประดู่ ได้แก่ วัดประดู่ ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม เป็นวัดเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ และวัดพระฤทธิ (วัดเพลง) อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี ซึ่งโบสถ์วัดพระฤทธินี้ได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น ด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรม ปี พ.ศ. 2549 ประเภทปูชนียสถานและวัดวาอาราม จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมอีกด้วย

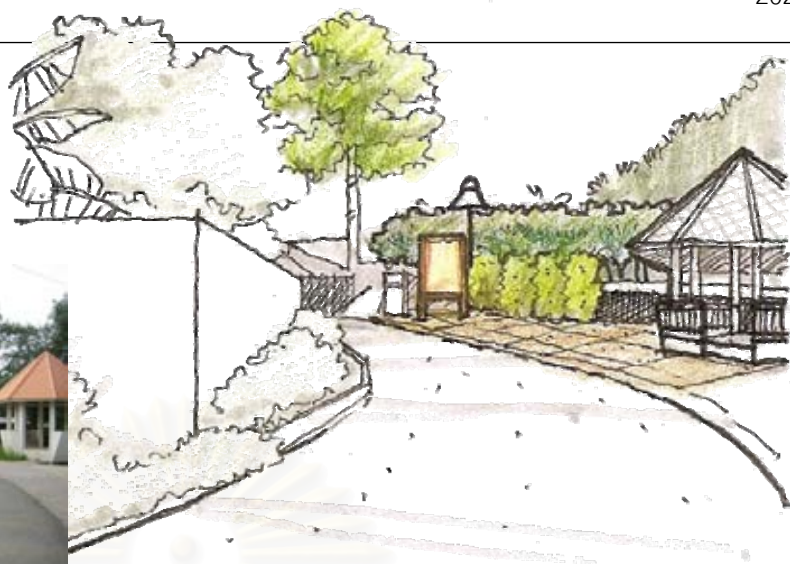
2) กิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ การพักอาศัยอยู่ริมน้ำ การประกอบอาชีพดั้งเดิม การประกอบประเพณี - พิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวชุมชน

แม้ว่าชุมชนปากคลองวัดประดู่จะมีศักยภาพที่จะพัฒนาพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืนสำหรับชุมชนได้ แต่ปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางกายภาพส่วนใหญ่ยังขาดการพัฒนาและดูแลรักษาให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่สะดวกและปลอดภัย ซึ่งจากสภาพที่เกิดขึ้นจึงควรมีการปรับปรุงและฟื้นฟูเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางที่จะพัฒนาให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน ทั้งนี้ควรดำเนินการไปพร้อมกันกับการฟื้นฟูกิจกรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตแบบชุมชนริมน้ำดั้งเดิม รวมถึงกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อทำให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ดังนี้

- การปรับปรุงถนนเพื่อเข้าสู่พื้นที่ริมน้ำ โดยเฉพาะถนนสายย่อย และทางเดินเท้า ควรปรับปรุงพื้นผิวถนนให้สามารถสัญจรได้สะดวกขึ้น ทว่าควรรักษาขนาดของถนนไว้เท่าเดิม เพื่อรักษาสภาพตามธรรมชาติของพื้นที่ไว้ให้มากที่สุด นอกจากนี้ควรจัดให้มีโคมไฟให้แสงสว่างในเวลากลางคืน และมีป้ายบอกทางที่ชัดเจน สื่อความหมายเข้าใจได้ง่าย ติดตั้งไว้ในตำแหน่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ง่าย และที่สำคัญคือต้องไม่มีลักษณะที่ขัดแย้งกับเอกลักษณ์ของชุมชน

- การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์พื้นที่ด้านหลังบ้านเรือนริมน้ำ โดยการดูแลรักษาบ้านเรือนให้อยู่ในสภาพที่ดี มีความสะอาด เรียบร้อย และมีโครงสร้างที่มั่นคงแข็งแรง รวมถึงปรับปรุงสภาพแวดล้อมในบริเวณดังกล่าวซึ่งมักเป็นพื้นที่รกร้างหรือสิ่งปลูกสร้างที่ไม่มีผู้อาศัย ให้ความสะอาดและเป็นระเบียบมากขึ้น

ทางเข้าสู่ตลาดปากคลองวัดประดู่
ทางฝั่ง อ.วัดเพลง

ทางเข้าสู่วัดแก้วเจริญ
ทางฝั่ง อ.อัมพวา

ทางเข้าสู่ตลาดปากคลองวัดประดู่
ในบริเวณวัดแก้วเจริญ อ.อัมพวา

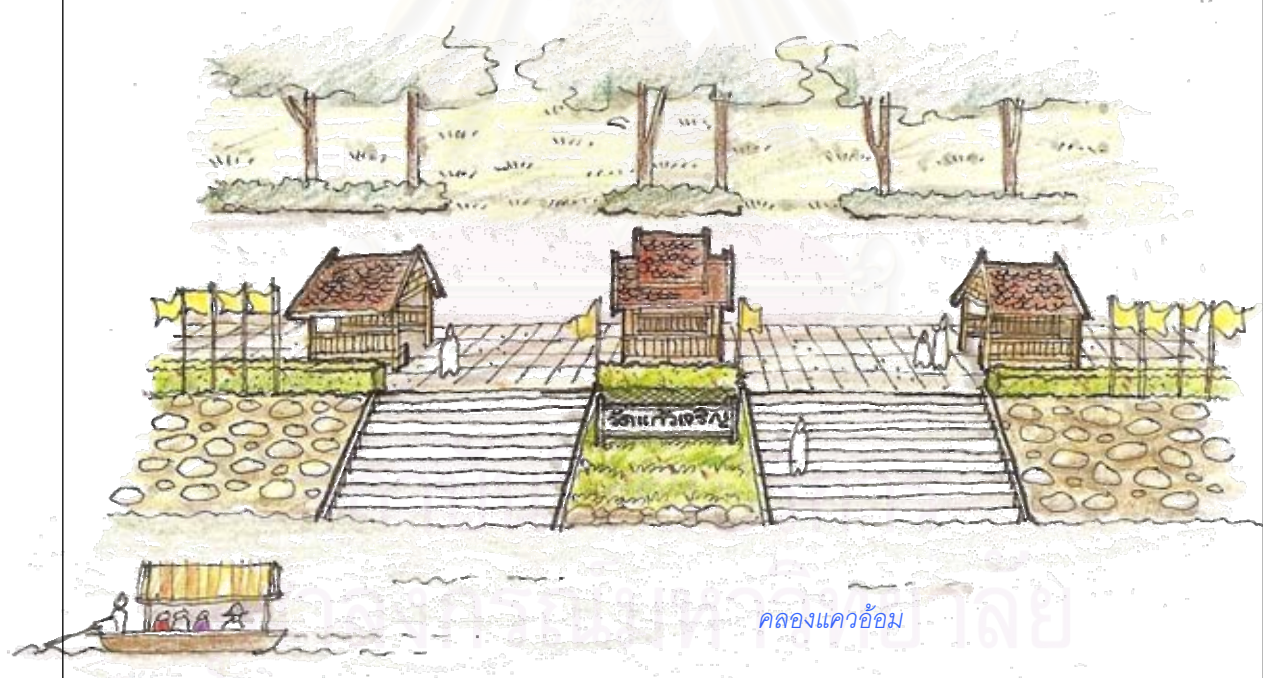

ภาพ 7.10 บริเวณที่มีการปรับปรุงถนนที่จะเข้าสู่พื้นที่ริมน้ำ

- ฟันฟูกำน้ำ - ทำเรือสาธารณะ เพื่อให้บริการแก่ชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนโดยรอบให้หันกลับมาใช้การสัญจรทางน้ำมากขึ้น และยังได้ประโยชน์ทำให้สามารถรองรับเรือท่องเที่ยวจากต่างที่เข้ามาจอดได้ รวมทั้งมีการจัดเรือท่องเที่ยวล่องไปตามคลองแควอ้อม คลองวัดประดู่ รวมทั้งแม่น้ำแม่กลองเพื่อชมทิวทัศน์ทางธรรมชาติ และเยี่ยมชมศาสนสถานต่าง ๆ ตามเส้นทางสัญจร

ทัศนียภาพทำเรือที่ปรับปรุงแล้ว ในบริเวณวัดแก้ว
เจริญ อ.อัมพวา

ภาพ 7.11 บริเวณที่มีการปรับปรุงทำเรือ

- สนับสนุนให้ประชาชนที่อยู่อาศัยช่วยกันปรับปรุงอาคารบ้านเรือนริมน้ำที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพที่ดีสอดคล้องไปกับเอกลักษณ์ของชุมชน รวมทั้งให้มีการเปิดบ้านทุกบ้านร้านค้าทุกร้านในตลาดปากคลองวัดประดู่ เพื่อให้เกิดความมีชีวิตชีวาภายในพื้นที่

- จัดทำปฏิทินกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่ให้รับทราบ และเกิดความเข้าใจ จนกระทั่งตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมเหล่านั้น ทั้งนี้อาจครอบคลุมการสร้างความรู้ความเข้าใจ และการตระหนักรู้ให้ไปถึงกลุ่มคนวัยผู้ใหญ่ด้วย

- รื้อฟื้นกิจกรรมที่มีในอดีต ที่สูญหายไป เช่น วิถีชีวิตริมน้ำบางส่วน การพายเรือ การแข่งเรือ เป็นต้น รวมทั้งให้มีการบริการเรือแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการชมชุมชนริมน้ำและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างทั่วถึง

- สนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมทางน้ำร่วมกันระหว่างชุมชนและชุมชนต่าง ๆ

- มีการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และชุมชน ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ของท้องถิ่นที่มีอยู่แต่เดิม และจัดกิจกรรมใหม่ๆ ที่คงมีความสอดคล้องไปกับเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่มีความเหมาะสมกับชุมชนแห่งนี้ ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีลักษณะของการท่องเที่ยวที่พัฒนาโดยประชาชน เพื่อประโยชน์ของประชาชนและดำเนินการโดยประชาชนในพื้นที่ โดยเมื่อได้ปฏิบัติตามแนวทางของการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว ผลกระทบต่อกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ คือ

- ในส่วนของชุมชนและท้องถิ่น การท่องเที่ยวลักษณะนี้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างตรงประเด็นมากที่สุด คือ การได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ มีรายได้มากขึ้น มีความภาคภูมิใจ เกิดความต้องการที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และหวงแหนวิถีชีวิตดั้งเดิม ส่งผลให้มีลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้น

- ในส่วนของนักท่องเที่ยว ได้รับความรู้ มีประสบการณ์มากขึ้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม และได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ของชุมชน และควมมีคุณค่าของสถาปัตยกรรมในสมัยก่อน รวมทั้งได้รับความประทับใจและความพึงพอใจ

- ในส่วนของภาครัฐ ได้รับความร่วมมือจากชุมชนในการดำเนินงานตามแผนพัฒนาในโครงการต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีขึ้น

7.2.6 แนวทางการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ (Intergovernmental Cooperation)

ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ตั้งอยู่บริเวณที่ลำน้ำสำคัญสองสายมาบรรจบกัน คือ คลองแควอ้อมและคลองวัดประดู่ การแบ่งเขตการปกครองด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ จึงมีผลให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่ที่ตั้งถิ่นฐานสองฝั่งริมน้ำประกอบด้วยพื้นที่เขตการปกครอง 3 อำเภอ 2 จังหวัด และอยู่ภายใต้หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดเล็ก 5 หน่วยงาน คือ เทศบาลตำบลเหมืองใหม่ เทศบาลตำบลวัดเพลง องค์การบริหารส่วนตำบลวัดเพลง องค์การบริหารส่วนตำบลวัดประดู่ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางสะแก - บ้านปราโมทย์ ซึ่งการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐในการนำเสนอครั้งนี้หมายถึง การสนับสนุนให้เกิดการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนปากคลองวัดประดู่ดังกล่าว เนื่องจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญหลายประการที่มีผลต่อประชาชนในชุมชนโดยตรง โดยเฉพาะการจัดทำบริการสาธารณะสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นให้ตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ³ ฉะนั้นเพื่อให้ชุมชนสามารถรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชุมชนปากคลองวัดประดู่ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายไปอย่างรวดเร็วก่อนเวลาอันควร หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าวจึงควรมีความร่วมมือประสานงานกันในการควบคุมดูแลกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือส่งผลกระทบต่อคุณค่าและเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนปากคลองวัดประดู่ เนื่องจากนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาจากรัฐเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนเช่นกัน โดยแนวทางในการสร้างร่วมมือระหว่างหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่

- 1) นายกเทศมนตรีของแต่ละหน่วยงานมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
- 2) หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นจัดให้มีการประชุมหรือสัมมนาเชิงปฏิบัติการเป็นระยะ ซึ่งทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความรู้จักคุ้นเคยและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นระหว่างกัน
- 3) จัดตั้งหน่วยงานกลางสำหรับพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่ เพื่อบริหารจัดการในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนหรือพื้นที่ข้างเคียง
- 4) จัดทำข้อตกลงร่วมกันในการอนุรักษ์ชุมชนปากคลองวัดประดู่
- 5) ดำเนินโครงการร่วมกัน เช่น การร่วมลงเงินจัดทำโครงการฟื้นฟูการสัญจรทางน้ำ โครงการรักษาความสะอาดแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น

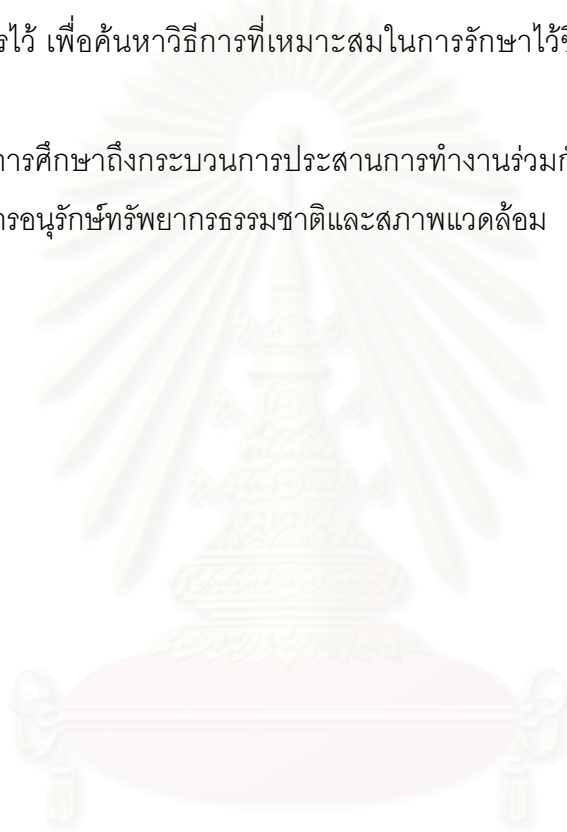
³ ประหยัด หงษ์ทองคำ และพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ปัญหาและแนวทางปรับปรุงประสิทธิภาพของการบริหารเทศบาลไทย, (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2529), หน้า 266.

7.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาถึงรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนใกล้เคียงโดยละเอียดเพื่อไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวทำลายเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานที่ยังคงอยู่ของชุมชนปากคลองวัดประดู่ และผลการศึกษานำไปปฏิบัติอย่างเป็นระบบได้จริง

2) ควรมีการศึกษาและรวบรวมแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นแต่ละแห่ง และจัดทำเป็นรายการไว้ เพื่อค้นหาวิธีการที่เหมาะสมในการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชนแต่ละแห่ง

3) ควรมีการศึกษาถึงกระบวนการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. แผนที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ, 2548.

คณะกรรมการและศิษยานุศิษย์. ชีวิตและผลงาน พระครูสุนทรธรรมกิจ(หลวงปู่หยอด ชินวิไล). พิมพ์ครั้งที่ 1, 2542. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการและแนวโน้ม. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร. การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง. สารະศาสตรศึกษาปีที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ประยิน ยุวานนท์. แคว้อ้อม เขียนจากประสบการณ์และความทรงจำ. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) ประหยัด หงษ์ทองคำ และพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. ปัญหาและแนวทางปรับปรุงประสิทธิภาพของการบริหารเทศบาลไทย. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2529.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชชิตติ. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน”. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

พัชรินทร์ เวียงชัย. แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไท-โคราช กรณีศึกษา:หมู่บ้านพระเพลิง.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ฤทัย ใจจรงค์. เรือนไทยเดิม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518.

วรรณศิลป์ ฟิรพันธ์ุ. องค์ประกอบเมือง, 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

- วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ. การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภอ
อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาการวางแผน
ภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย “ห้องถื่นวัฒนา”. เอกสารประกอบการ
ประชุมทางวิชาการ เสนอที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 22 – 23
มิถุนายน 2540. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “ห้องถื่นสมุทรสงคราม” ใน วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, มีนาคม 2543.
- สมเด็จพระยามหาราชราชนาถ. เสด็จประพาสต้น. กรุงเทพฯ: หจก.บรรณกิจ เทรดิง, 2539.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำรายงานสถานการณ์
สิ่งแวดล้อมตามแผนปฏิบัติการ 21 เสนอต่อ คณะกรรมาธิการว่าด้วยการพัฒนาแบบ
ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แพนวิชั่น อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2543.
- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการจัดตั้ง
ถิ่นฐานมนุษย์และสิ่งแวดล้อม วันที่ 2- 5 กันยายน 2521 : ภูเก็ต, 2521.
- สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิตกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
หมู่บ้าน, 2533.
- อรศิริ ปาณินท์. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.

ภาษาอังกฤษ

- C.A Doxiadis. Action for Human Settlements. New York: W.W.Norton & Company, 1976.
- Chaweewan Denpaiboon. Transformation by Modernization of the Traditional Waterfront
Settlements in the Context of their Coexistence with Aquatic Environment:
A Case Study of Raft Houses and Pillar House of Thailand. Doctor of Philosophy,
Kyoto University, Japan, 2001.
- Gerald Burke. Townscape. Great Britain: Pelican Book, 1976.
- Glenn T. Trewartha. Geography of Population World Pattern. New York: John Wiley &
Sons, 1969.

- Harry L. Garnham. Maintaining The Spirit of Place: A Process for The Preservation of Town Character. Mesa Arizona: PDA Publishers Corporation, 1985.
- Heritage Council of Western Australia, Information Paper Register of Heritage Places, [Online] .Available from:
www.heritage.wa.gov.au/pdfs/pubList/section2/Assess_crit.pdf
- J.E. Spencer and W.L. Thomas. Introduction Culture Geography. 2nd New York: John Wilky & Sons, 1978.
- Leong G.C. and Morgan G. Human and Economic Geography. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1982.
- Lewis Keeble. Principles and practice of town and country planning. London: The Estates Gazette, 1972.
- Michael Carr. Patterns : Process and Change in Human Geography. London : Memillan Education, 1989.
- Rapoport Amos. Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity Culture and Social Life. Edited by Tim Ingold. London: Routledge, 1994.
- Robinson. Geography for Business Studies. London : Macdonald & Evan, 1972.
- Rossi Aldo. The Architecture of The City. U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999.
- Stephen Boyden. An Interactive ecological approach to the study of human settlements. Paris: Unesco, 1972.
- UN Department of Economic and Social Affairs. Human Settlement: The Environment Challenge. A compendium of UN papers for the Conference on the Human Settlement 1972. Paris.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

รายชื่อบุคคลสำคัญ (Key informants) ผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ชื่อ - นามสกุล	อายุ	อาชีพ / ตำแหน่ง และ สถานที่ติดต่อ
พระครูปลัดเกษม อาภาสุสโร	81	เจ้าอาวาสวัดแก้วเจริญ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายสุทัศน์ สวัสดิเกียรติ	78	ร้านอึ้งยงจวิน (ขายยาโบราณ) บ้านเลขที่ 76 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นายเป้า เล้าศิริวัฒนพงศ์	74	อดีตประธานสภาวัฒนธรรม อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี และอดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ต.บ้านปราโมทย์ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
นายสอาด กำพลศักดิ์	71	ร้านมิตรชาย บ้านเลขที่ 84 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นางชุนล้อย สวัสดิเกียรติ	70	ร้านอึ้งยงจวิน (ขายยาโบราณ) บ้านเลขที่ 76 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นายเพย สุจริตรักษ์	66	อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม
นายศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์	57	ข้าราชการครู โรงเรียนวัดแก้วเจริญ(เพื่อ บำรุง)
พระครูไพศาล วัฒนากร	55	เจ้าอาวาสวัดศรีทวาราวงศ์ อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นางอารยา แก้วสมภักดิ์	55	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม

แนวคำถามในการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key informants) แบบเจาะลึก

ผู้วิจัยได้แบ่งคำถามออกเป็นหัวข้อย่อย เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของประเด็นข้อมูลที่ต้องการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

- แม่น้ำลำคลอง ลำน้ำต่าง ๆ และธรรมชาติในบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- พื้นที่สวนในอดีตมีลักษณะอย่างไร พื้นที่ตรงไหนเป็นสวนประเภทใด (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- บ้านเรือนบริเวณปากคลองวัดประดู่สร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ (ถามต่อ : บ้านไหนเก่าแก่ มากน้อยเท่าใด)
- บ้านเรือนบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ตลาดและร้านค้าบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)

- ถนนหนทางในอดีตมีลักษณะอย่างไร และถนนตัดเข้าสู่พื้นที่ตรงไหนในช่วงเวลาใด
- ในอดีตชาวบ้านเดินทางสัญจรอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- กลุ่มผู้ถือครองที่ดินในชุมชน (3กลุ่ม) ถือครองที่ดินบริเวณใดบ้าง (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน

- ในอดีตชาวบ้านบริเวณปากคลองวัดประดู่และพื้นที่โดยรอบทำอาชีพอะไร (ถามต่อ : มีการสืบทอดอาชีพดังกล่าวหรือไม่ และเพราะอะไร)
- ในอดีตชาวสวนจัดการกับผลผลิตจากสวนตนเองอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการผลผลิตเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ในอดีตชาวบ้านมีรายได้จากทางไหนบ้าง แตกต่างจากปัจจุบันหรือไม่ (ถามต่อ : รายได้ในอดีตมากหรือน้อยกว่ารายได้ในปัจจุบัน และเพราะอะไร)
- ในอดีตสินค้าต่าง ๆ ในตลาดปากคลองวัดประดู่มีมาจากที่ไหน และมาอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- การแลกเปลี่ยนซื้อขายของชาวบ้านในอดีตเป็นอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- พ่อค้า แม่ค้า และคนที่มาซื้อขายแลกเปลี่ยนข้าวของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ตลาดปากคลองวัดประดู่มีมาจากที่ไหน (ถามต่อ : ทำไมคนเหล่านั้นจึงมาที่นี่)
- ในอดีตชาวบ้านแควนซื้อข้าวปลาอาหาร เสื้อผ้า เครื่องใช้จากที่ไหน (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ถ้ามีเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร)

3) สภาพสังคม – วัฒนธรรมของชุมชน

- ชาวบ้านบริเวณปากคลองวัดประดู่มีความเป็นมาอย่างไร
- ชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณปากคลองวัดประดู่ในยุคแรก ๆ คือใคร (ถามต่อ : มีผู้สืบทอดที่ยังอาศัยอยู่ที่นี่หรือไม่)
- ในอดีตแต่ละบ้าน (ครัวเรือน) มีใครอาศัยอยู่บ้าง และมีคนอยู่ประมาณกี่คน (ถามต่อ : ปัจจุบันมีคนอยู่ในบ้านมากขึ้นหรือน้อยลง และเพราะอะไร)
- ปัจจุบันชาวบ้านปากคลองวัดประดู่รู้จักกับเพื่อนบ้านมากน้อยแค่ไหน (ถามต่อ : แตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และอย่างไร)
- ปัจจุบันชาวบ้านมีการทำกิจกรรมอะไรร่วมกันบ้าง (ถามต่อ : กิจกรรมที่ชาวบ้านทำร่วมกันในปัจจุบันนี้แตกต่างจากอดีตหรือไม่ และเพราะอะไร)

- ปัจจุบันชาวบ้านใช้สถานที่ใดทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ที่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันหรือไม่ และอย่างไร)
- ประเพณีหรือกิจกรรมอะไรที่ชาวบ้านปากคลองวัดประดู่ได้ทำต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันบ้าง
- ปัจจุบันนอกเหนือจากเวลาทำงานชาวบ้านมักทำอะไร (ถามต่อ : กิจกรรมดังกล่าวแตกต่างจากในอดีตอย่างไร)
- ชาวบ้านได้รับบริการขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ เป็นต้น ตั้งแต่เมื่อไหร่

4) สภาพการเมือง – การปกครองของชุมชน

- ในอดีตกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ดูแล ปกครองชาวบ้านอย่างไร (ถามต่อ : มีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร และเพราะอะไร)
- นโยบายการพัฒนาชุมชนในอดีตเป็นอย่างไร (ถามต่อ : มีความแตกต่างจากนโยบายในปัจจุบันอย่างไร และเพราะอะไร)
- ในอดีตชาวบ้านปากคลองวัดประดู่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และพัฒนาชุมชนของตนเองหรือไม่ (ถามต่อ : มีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร และเพราะอะไร)

5) ความคิดเห็น ทักษะคติ และความต้องการที่มีต่อชุมชน

- คิดว่าสิ่งใดหรืออะไรเป็นเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของชุมชน ปากคลองวัดประดู่
- สิ่งใดหรืออะไรที่อยากเก็บรักษาหรืออนุรักษ์ไว้ให้อยู่กับชุมชน และเพราะอะไร
- สิ่งใดหรืออะไรของชุมชนที่อยากปรับปรุงหรือพัฒนา และเพราะอะไร
- ในอนาคตอยากให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นอย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	อายุ	อาชีพ / ตำแหน่ง และ สถานที่ติดต่อ
นางมาลัย ทับทิมแดง	89	บ้านเลขที่ 16 หมู่ 8 ต.คิ่งกระถิน อ.เมือง จ.ราชบุรี
นางสมหมาย แซ่ลิ่ม	84	บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายทุเรียน พนาวัลย์	80	บ้านเลขที่ 52/2 หมู่ 2 ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายเทียม แซ่เอี้ยว	79	บ้านเลขที่ 25 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางสาววนิดา ตั้งคณานุรักษ์	76	บ้านเลขที่ 21 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางประคอง รสหวาน	69	บ้านเลขที่ 26 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายไพรัช แซ่ลิ่ม	58	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นางสาวอารีย์ ลิ่มไพบูลย์	57	ร้านโชติพานิช บ้านเลขที่ 85 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นางอุไรวรรณ พงษ์พิทักษ์	55	บ้านเลขที่ 23 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายไพรัช ลิ่มโสภารธรรม	55	บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางสุพรรณิ ลิ่มโสภารธรรม	54	บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางอารมย์ สัมพันธ์อำนาจ	54	รองผู้อำนวยการโรงเรียนวัดแก้วเจริญอำนาจวิทย์
นางสายพิณ ลิ่มโสภารธรรม	53	บ้านเลขที่ 14 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายสะอาด อยู่ชาติ	49	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ต.วัดประดู่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางสาวนิพรรณ อธิธิสกุลชัย	48	ร้านเสริมสวยดาววิไล บ้านเลขที่ 24 หมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นางโสภา สุขอาษา	45	สมาชิกเทศบาลตำบลวัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นายสมชัย ญาณประภาศิริ	45	ผู้ขับรถโดยสารคิวรถสองแถวแม่กลอง - วัดแก้วเจริญ
นายกำพล สุจริตรักษ์	43	นายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลเหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายยุทธการ กำพลศักดิ์	42	ร้านมิตรชาย บ้านเลขที่ 84 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นายสุเทพ เพ็งอุดม	40	กำนันตำบลเหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายสุวัฒน์ เล้าศศิวัฒน์พงศ์	39	รองนายกเทศมนตรี เทศบาลตำบลวัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งคำถามออกเป็นหัวข้อย่อย เพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของประเด็นข้อมูลที่ต้องการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

- แม่น้ำลำคลอง ลำน้ำต่าง ๆ และธรรมชาติในบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)

- พื้นที่สวนในอดีตมีลักษณะอย่างไร พื้นที่ตรงไหนเป็นสวนประเภทใด (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- บ้านเรือนบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ตลาดและร้านค้าบริเวณปากคลองวัดประดู่ในอดีตมีลักษณะอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ถนนหนทางในอดีตมีลักษณะอย่างไร และถนนตัดเข้าสู่พื้นที่ตรงไหนในช่วงเวลาใด
- ในอดีตเดินทางสัญจรอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ที่ดินที่อาศัยอยู่นี้ใคร (กลุ่มใด) เป็นผู้ถือครอง (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน

- ในอดีตครอบครัวตนเองและเพื่อนบ้านทำอาชีพอะไร (ถามต่อ : มีการสืบทอดอาชีพดังกล่าวหรือไม่ และเพราะอะไร)
- ในอดีตครอบครัวมีรายได้จากทางไหนบ้าง แตกต่างจากปัจจุบันหรือไม่ (ถามต่อ : รายได้ในอดีตมากหรือน้อยกว่ารายได้ในปัจจุบัน และเพราะอะไร)
- การแลกเปลี่ยนซื้อขายบริเวณตลาดปากคลองวัดประดู่ในอดีตเป็นอย่างไร (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ และเปลี่ยนแปลงอย่างไร)
- ทำไมจึงมีคนมาซื้อขายแลกเปลี่ยนข้าวของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ตลาดปากคลองวัดประดู่ (ถามต่อ : ก่อนที่ตลาดนัดปากคลองวัดประดู่จะเลิกไป ทำไมจึงไม่มาที่นี่หรือมาน้อยลง)
- ในอดีตซื้อข้าวปลาอาหาร เสื้อผ้า เครื่องใช้จากที่ไหน (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ถ้ามีเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร)

3) สภาพสังคม – วัฒนธรรมของชุมชน

- ในอดีตแต่ละบ้าน (ครัวเรือน) มีใครอาศัยอยู่บ้าง และมีคนอยู่ประมาณกี่คน (ถามต่อ : ปัจจุบันมีคนอยู่ในบ้านมากขึ้นหรือน้อยลง และเพราะอะไร)
- ปัจจุบันรู้จักกับเพื่อนบ้านมากน้อยแค่ไหน (ถามต่อ : แตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และอย่างไร)
- ปัจจุบันมีการทำกิจกรรมอะไรร่วมกับคนบ้านใกล้เคียงบ้าง (ถามต่อ : กิจกรรมที่ทำร่วมกันในปัจจุบันนี้แตกต่างจากอดีตหรือไม่ และเพราะอะไร)

- ปัจจุบันใช้สถานที่ใดทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน (ถามต่อ : มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ที่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันหรือไม่ และอย่างไร)
- ประเพณีหรือกิจกรรมอะไรบ้างที่ได้ทำต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
- ปัจจุบันนอกเหนือจากเวลาทำงานมักทำอะไร (ถามต่อ : กิจกรรมดังกล่าวแตกต่างจากในอดีตอย่างไร)

4) สภาพการเมือง – การปกครองของชุมชน

- ในอดีตกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ดูแล ปกครองชาวบ้านอย่างไร (ถามต่อ : มีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร และเพราะอะไร)
- ในอดีตได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และพัฒนาชุมชนของตนเองหรือไม่ (ถามต่อ : มีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร และเพราะอะไร)

5) ความคิดเห็น ทศนคติ และความต้องการที่มีต่อชุมชน

- คิดว่าสิ่งใดหรืออะไรเป็นเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของชุมชน ปากคลองวัดประดู่
- สิ่งใดหรืออะไรที่อยากเก็บรักษาหรืออนุรักษ์ไว้ให้อยู่กับชุมชน และเพราะอะไร
- สิ่งใดหรืออะไรของชุมชนที่อยากปรับปรุงหรือพัฒนา และเพราะอะไร
- ในอนาคตอยากให้ชุมชนปากคลองวัดประดู่เป็นอย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และประเด็นในการสนทนากลุ่ม

ชื่อ - นามสกุล	อายุ	อาชีพ / ตำแหน่ง และ สถานที่ติดต่อ
นายสุทัศน์ สวัสดิเกียรติ	78	ร้านอ้อยง้วน (ขายยาโบราณ) บ้านเลขที่ 76 หมู่ 5 ต.วัดเพลง อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี
นางม้วน ยังมีสุข	71	ชาวสวน / หมู่ 8 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม
นายศักดิ์ไทย พงษ์พิทักษ์	57	ข้าราชการครู โรงเรียนวัดแก้วเจริญ (เพื่อ บำรุง)
นางอารยา แก้วสมภักดิ์	55	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 10 ต.เหมืองใหม่ อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม

การสนทนากลุ่มที่จัดขึ้นนี้เพื่อตรวจสอบ ทำความเข้าใจ และสร้างความชัดเจนในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนปากคลองวัดประดู่ ผู้วิจัยจึงได้กำหนด “ประเด็นการอภิปราย” ให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประเด็นการอภิปราย	คำถาม / ประเด็นซักต่อนื่อง
ปัจจัยด้านกายภาพ	<ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพคลองในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันหรือไม่ และสภาพของคลองมีความเกี่ยวข้องกับบ้านเรือนริมน้ำและพื้นที่ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่อย่างไร (ซัก : การเปลี่ยนแปลงสภาพแม่น้ำลำคลอง, ระบบนิเวศ) 2. ถนนมีความเกี่ยวข้องกับบ้านเรือนริมน้ำและศาสนสถานบริเวณปากคลองวัดประดู่และพื้นที่รอบข้างอย่างไร (ซัก : ความสงบในบริเวณพื้นที่ริมน้ำ, ความสะดวกในการเข้าถึง) 3. การถือที่ดินบริเวณชุมชนในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และการถือครองที่ดินมีความเกี่ยวข้องกับบ้านเรือนริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่และพื้นที่รอบข้างอย่างไร (ซัก : การซ่อมแซม คูแล้รักษา, การเช่าอาศัย)
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. การประกอบอาชีพของชาวชุมชนในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และการสืบทอดอาชีพของครอบครัวมีความเกี่ยวข้องกับร้านค้าริมน้ำและพื้นที่สวนบริเวณปากคลองวัดประดู่และพื้นที่รอบข้างอย่างไร (ซัก : ค่านิยม, วิถีชีวิต) 2. ทำไมปัจจุบันร้านค้าริมน้ำยังเปิดกิจการได้ (ซัก : ความสะดวกของผู้ซื้อ, ความเคยชิน)
ปัจจัยด้านสังคม – วัฒนธรรม	<ol style="list-style-type: none"> 1. คนดั้งเดิมของพื้นที่มีบทบาทอย่างไรต่อชุมชนปากคลองวัดประดู่ (ซัก : การพักอาศัยอยู่ที่บ้านเดิม, วิถีชีวิตแบบเดิม)

ประเด็นการอภิปราย	คำถาม / ประเด็นซักต่อเนื้อง
ปัจจัยด้านสังคม – วัฒนธรรม (ต่อ)	<ol style="list-style-type: none"> 2. กิจวัตรทั่วไปของชาวชุมชนในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และปัจจุบันมีกิจกรรมใดบ้างที่ชาวชุมชนได้ใช้พื้นที่ริมน้ำบริเวณปากคลองวัดประดู่และพื้นที่รอบข้าง (ซัก : การทำงาน, การพักผ่อน, การพูดคุยกับเพื่อนบ้าน) 3. ปัจจุบันคนในชุมชนด้วยกันและคนจากชุมชนรอบข้างมีการพบปะติดต่อกันในโอกาสใด และมากน้อยเท่าใด และแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ (ซัก : การพบปะพูดคุยกัน, การช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อกัน, ความสนิทสนมคุ้นเคย) 4. ศาสนสถานมีความเกี่ยวข้องกับการประกอบประเพณี และกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของชาวชุมชนปากคลองวัดประดู่และชุมชนรอบข้างเพราะเหตุใด (ซัก : มีความเป็นศูนย์กลางของชุมชน, เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา)
ปัจจัยด้านการเมือง - การปกครอง	<ol style="list-style-type: none"> 1. นโยบายหรือแผนการพัฒนาต่าง ๆ จากรัฐบาลมีผลต่อพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่อย่างไร (ซัก : โดยรัฐบาลกลาง, โดยรัฐบาลส่วนท้องถิ่น) 2. กฎหมาย และข้อกำหนดต่าง ๆ ของรัฐมีผลต่อพื้นที่บริเวณชุมชนปากคลองวัดประดู่อย่างไร (ซัก : การใช้ประโยชน์ที่ดิน, การปลูกสร้างอาคารต่าง ๆ)

ภาคผนวก ข

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร
ตราไว้ ณ วันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐
เป็นปีที่ ๖๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

หมวด ๓

สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

ส่วนที่ ๑๒

สิทธิชุมชน

มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

หมวด ๕

แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

ส่วนที่ ๓

แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา ๗๘ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ดังต่อไปนี้

(๑) บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศอย่างยั่งยืน โดยต้องส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ

(๒) จัดระบบการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ให้มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบที่ชัดเจนเหมาะสมแก่การพัฒนาประเทศ และสนับสนุนให้จังหวัดมีแผนและงบประมาณเพื่อพัฒนาจังหวัด เพื่อประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่

(๓) กระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดจนทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่น ให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

ส่วนที่ ๔

แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม

มาตรา ๘๐ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

(๑) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปลูกจิตสำนึก และเผยแพร่วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนจรรยาบรรณอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนที่ ๑๐

แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้

- (๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น
- (๒) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ
- (๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น
- (๔) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้ง กองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้ง สนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถ แสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่
- (๕) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิ เลือกรับเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรานี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ ใกล้เคียงกัน

หมวด ๑๔

การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา ๒๘๓ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่โดยทั่วไปในการดูแลและ จัดทำบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น และย่อมมีอำนาจในการ กำหนดนโยบาย การบริหาร การจัดบริการสาธารณะ การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ โดยต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับการพัฒนาของ จังหวัดและประเทศเป็นส่วนรวมด้วย

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความเข้มแข็งในการ บริหารงานได้โดยอิสระและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาระบบการคลังท้องถิ่นให้จัดบริการสาธารณะได้โดยครบถ้วนตามอำนาจหน้าที่ จัดตั้งหรือร่วมกันจัดตั้งองค์การเพื่อการจัดทำบริการสาธารณะตามอำนาจหน้าที่ เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าเป็นประโยชน์ และให้บริการประชาชนอย่างทั่วถึง

ให้มีกฎหมายกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ เพื่อกำหนดการแบ่งอำนาจหน้าที่และจัดสรรรายได้ระหว่างราชการส่วนกลางและราชการส่วนภูมิภาคกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเอง โดยคำนึงถึงการกระจายอำนาจเพิ่มขึ้นตามระดับความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ รวมทั้งกำหนดระบบตรวจสอบและประเมินผล โดยมีคณะกรรมการประกอบด้วยผู้แทนหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีจำนวนเท่ากัน เป็นผู้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย

ให้มีกฎหมายรายได้ท้องถิ่น เพื่อกำหนดอำนาจหน้าที่ในการจัดเก็บภาษีและรายได้อื่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมตามลักษณะของภาษีแต่ละชนิด การจัดสรรทรัพยากรในภาครัฐ การมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่ายตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งนี้ โดยคำนึงถึงระดับขั้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น สถานะทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และความยั่งยืนทางการคลังของรัฐ

ในกรณีที่มีการกำหนดอำนาจหน้าที่และการจัดสรรรายได้ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว คณะกรรมการตามวรรคสามจะต้องนำเรื่องดังกล่าวมาพิจารณาทบทวนใหม่ทุกระยะเวลาไม่เกินห้าปี เพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสมของการกำหนดอำนาจหน้าที่ และการจัดสรรรายได้ที่ได้กระทำไปแล้ว ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการกระจายอำนาจเพิ่มขึ้นให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

การดำเนินการตามวรรคห้า เมื่อได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีและรายงานรัฐสภาแล้วให้มีผลบังคับได้

มาตรา ๒๘๙ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

พระราชบัญญัติ
รักษาคลอง รัตนโกสินทรศก ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๔๕)

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า การเพาะปลูกก็ดี การค้าขายไปมาก็ดี ในพระราชอาณาเขตนี้ ทางน้ำลำคลองเป็นสำคัญ และในเวลานี้คลองก็มีอยู่แล้วเป็นอันมากแต่ชำรุดตื้นเขินไปเสียโดยมาก เหตุเพราะยังมิได้จัดการรักษาให้พอเพียง ทรงพระราชดำริจะบำรุงและรักษาคลองเก่าที่มีอยู่แล้ว และที่จะขุดขึ้นใหม่ให้เรียบร้อยถาวร เพื่อให้เป็นประโยชน์และสะดวกแก่ราษฎรยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา ๖ ถ้าหากว่าสามารถจะทำได้อย่างอื่นแล้ว ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเอาหยากเยื่อฝุ่นฝอยหรือสิ่งโสโครกเททิ้งในคลอง และห้ามมิให้เททิ้งสิ่งของดังกล่าวมาแล้วลงในทางน้ำลำคู ซึ่งเลื่อนไหลมาลงคลองได้ ถ้าผู้ใดกระทำผิดต่อมาตรานี้ ให้ปรับผู้นั้นไม่เกินยี่สิบบาท หรือจำคุกไม่เกินเดือนหนึ่ง หรือทั้งปรับและจำทั้งสองสถาน

มาตรา ๗ ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำให้คลองและฝั้งคลอง หรือถนนหลวงเสียไปด้วยประการใดๆ ถ้าผู้ใดกระทำผิดต่อมาตรานี้ ให้ปรับผู้นั้นไม่เกินยี่สิบบาท หรือจำคุกไม่เกินเดือนหนึ่ง หรือทั้งปรับและจำด้วยทั้งสองสถาน และต้องทำสิ่งซึ่งเสียหายให้คืนดีด้วยอีกโฉดหนึ่ง

พระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองท้องที่
พุทธศักราช ๒๔๕๗

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ขึ้นเมื่อ พระพุทธศักราช ๒๔๔๐ และได้ใช้พระราชบัญญัตินั้นเป็นแบบแผนวิธีปกครองทั่วพระราชอาณาจักร อันอยู่ภายนอกจังหวัดกรุงเทพฯ มาจนบัดนี้ พระราชบัญญัติอื่นๆ อันเนื่องด้วยวิธีปกครองราษฎร ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังต่อมา ได้ยึดพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่นี้เป็นหลักอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ นับว่าเป็นพระราชบัญญัติสำคัญในการปกครองพระราชอาณาจักรอย่างหนึ่ง

ตั้งแต่ได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ในพระพุทธศักราช ๒๔๔๐ มา วิธีปกครองพระราชอาณาจักก็ได้จัดการเปลี่ยนแปลงดำเนินมาโดยลำดับหลายอย่าง ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถึงเวลาอันสมควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ให้ตรงกับวิธีการปกครองที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ ของเดิม แห่งใดที่ยังใช้ได้ให้คงไว้ แห่งใดที่เก่าเกินกว่าวิธีปกครองทุกวันนี้ ก็แก้ไขให้ตรงกับเวลารวบรวมตราเป็นพระราชบัญญัติไว้ สืบไปดังนี้

ตอน ๓

หน้าที่และอำนาจของกรมการอำเภอ

ค. บำรุงการทำนาค้าขายป่าไม้และทางไปมาต่อกัน

มาตรา ๑๑๖ การรักษาผลประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพของราษฎร เช่นการปิดน้ำ และระบายน้ำเช่นกล่าวมาในมาตราก่อนเป็นต้น ตลอดจนอย่างอื่น ๆ ถ้าหากเกิดเกี่ยวแก่กันในเรื่องประโยชน์ที่จะพึงได้ยกตัวอย่างดังเช่นชานาต้องกรวให้ปิดน้ำ ชาวเรือต้องกรวให้เปิดน้ำให้เรือเดินเป็นต้น ให้กรมการอำเภอเรียกกำนันประชุมปรึกษาหาวิธีที่จะรักษาประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือถ้าจะให้ได้ประโยชน์ไม่ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ให้รักษาประโยชน์ใหญ่โดยยอมทิ้งประโยชน์น้อยด้วยความจำเป็น เมื่อเห็นด้วยกันโดยมากประการใด ก็ให้กรมการอำเภอจัดการตามนั้น

มาตรา ๑๑๗ ห้วย คลอง และลำน้ำต่างๆ ย่อมเป็นของที่รัฐบาลปกป้องรักษา เป็นหน้าที่ของกรมการอำเภอจะต้องตรวจตราอย่าให้เสีย และอย่าให้ผู้ใดทำให้เสียสาธารณประโยชน์ ถ้าจะต้องซ่อมแซมตกแต่งให้กรมการอำเภอเรียกราษฎรช่วยกันทำอย่างกันปิดน้ำ ฉะนั้น

มาตรา ๑๑๘ กรมการอำเภอมีหน้าที่จะต้องตรวจตราและจัดการรักษาทางบก ทางน้ำ อันเป็นทางที่ราษฎรไปมาค้าขาย ให้ไปมาโดยสะดวกตามที่จะเป็นได้ทุกฤดูกาลอันนี้ ถ้าจะต้องทำการซ่อมแซม หรือแก้ไขความขัดข้อง ให้กรมการอำเภอเรียกราษฎรช่วยกันทำอย่างว่ามาแล้ว

มาตรา ๑๑๙ ที่น้ำอันเป็นที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นหน้าที่ของกรมการอำเภอที่จะตรวจตรารักษาป้องกันมิให้พืชพันธุ์สัตว์น้ำสูญไป

พระราชบัญญัติ
การเดินเรือในน่านน้ำไทย
พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า ได้ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการเดินเรือในน่านน้ำไทยที่ได้ตราขึ้นไว้ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ นั้น ยังมีบกพร่องอยู่หลายประการ สมควรจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สมกับกาลสมัย เพราะฉะนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้แทน ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๖

ข้อบังคับเบ็ดเตล็ด

(ค) ว่าด้วยการล่องลำลำน่านน้ำ

มาตรา ๑๑๙ ห้ามมิให้ผู้ใดเท ทิ้ง หรือทำด้วยประการใด ๆ ให้หิน กรวด ทวาย ดิน โคลน อับเฉา สิ่งของหรือสิ่งปฏิกูลใด ๆ ยกเว้นน้ำมันและเคมีภัณฑ์ลงในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ หรือทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือทะเลภายในน่านน้ำไทย อันจะเป็นเหตุให้เกิดการตื่นเงิน ตกตะกอนหรือสกปรก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และต้องชดใช้เงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียในการขจัดสิ่งเหล่านั้นด้วย

มาตรา ๑๑๙ ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดเท ทิ้ง หรือทำด้วยประการใด ๆ ให้น้ำมันและเคมีภัณฑ์หรือสิ่งใด ๆ ลงในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ หรือทะเลสาบอันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำไทยอันอาจจะเป็นเหตุให้เกิดเป็นพิษต่อสิ่งมีชีวิตหรือต่อสิ่งแวดล้อมหรือเป็นอันตรายต่อการเดินเรือในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ หรือทะเลสาบดังกล่าว ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และต้องชดใช้เงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปในการแก้ไขสิ่งเป็นพิษหรือชดใช้ค่าเสียหายเหล่านั้นด้วย

หมวดที่ ๒

ข้อบังคับว่าด้วยน้ำมันปิโตรเลียมอย่างบรรทุกในถังระวาง

มาตรา ๒๐๔ ผู้ใดเท ทิ้ง หรือปล่อยให้ น้ำมันปิโตรเลียมหรือน้ำมันที่ปนกับน้ำรั่วไหลด้วยประการใด ๆ ลงในเขตท่า แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ หรือทะเลภายในน่านน้ำไทย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

พระราชบัญญัติ

การชลประทานหลวง

พุทธศักราช ๒๔๘๕

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร

ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐ และวันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔)

อาทิตยทิพอาภา

ปรีดี พนมยงค์

ตราไว้ ณ วันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรส่งเสริมและควบคุมการชลประทานหลวงให้ดำเนินไปด้วยดี จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

หมวด ๓

การบำรุงรักษา

มาตรา ๒๓ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้าง แก้วไข หรือต่อเติมสิ่งก่อสร้าง หรือปลูกปักสิ่งใด หรือทำการเพาะปลูก รุกกล้าทางน้ำชลประทาน ชานคลอง เขตคันคลอง หรือเขตพนัง เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากนายช่างชลประทาน ในกรณีที่มีการฝ่าฝืน นอกจากที่ผู้ฝ่าฝืนจะต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว เมื่อโจทก์ร้องขอก็ให้ศาลสั่งให้รื้อถอนสิ่งที่รุกกล้านั้นด้วย

ในกรณีฉุกเฉินเพื่อป้องกันภัยอันตรายอันอาจเกิดขึ้นแก่การชลประทาน นายช่างชลประทานมีอำนาจดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อให้สิ่งรุกกล้าพ้นไปจากทางน้ำชลประทาน ชานคลอง เขตคันคลองหรือเขตพนังได้

มาตรา ๒๔ ถ้ามีต้นไม้ในที่ดินของผู้ใดรุกกล้าทางน้ำชลประทานหรือทำให้เสียหายแก่ทางน้ำชลประทาน ให้เจ้าพนักงานมีอำนาจสั่งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินนั้นตัดหรือนำต้นไม้ นั้นไปให้พ้นเสียได้

มาตรา ๒๗ ห้ามมิให้ผู้ใดนำหรือปล่อยสัตว์พาหนะลงไปในทางน้ำชลประทานประเภท ๑ และประเภท ๒ หรือเหยียบย่ำคันคลอง ชานคลอง หรือบริเวณสิ่งก่อสร้างอันเกี่ยวกับการชลประทาน เว้นแต่ในที่ได้กำหนดอนุญาตไว้หรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากเจ้าพนักงาน

มาตรา ๒๘ ห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งมูลฝอย ซากสัตว์ ซากพืช ถ้ำถ่าน หรือสิ่งปฏิกูลลงในทางน้ำชลประทานหรือทำให้น้ำเป็นอันตรายแก่การเพาะปลูกหรือการบริโภค ห้ามมิให้ผู้ใดปล่อยน้ำซึ่งทำให้เกิดเป็นพิษแก่น้ำตามธรรมชาติ หรือสารเคมีเป็นพิษลงในทางน้ำชลประทาน จนอาจทำให้น้ำในทางน้ำชลประทานเป็นอันตรายแก่เกษตรกรรม การบริโภค อุปโภค หรือสุขภาพอนามัย

หมวด ๔

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๓๗ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๒๓ วรรคหนึ่ง มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง มาตรา ๒๘ วรรคหนึ่ง มาตรา ๓๐ หรือมาตรา ๓๑ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๒๘ วรรคสอง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

พระราชบัญญัติ

เทศบาล

พ.ศ. ๒๕๙๖

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๙๖

เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการเทศบาลให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๓

หน้าที่ของเทศบาล

บทที่ ๑
เทศบาลตำบล

มาตรา ๕๐ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลตำบลมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

- (๑) รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน
- (๒) ให้มีและบำรุงทางบกและทางน้ำ
- (๓) รักษาความสะอาดของถนน หรือทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
- (๔) ป้องกันและระงับโรคติดต่อ
- (๕) ให้มีเครื่องใช้ในการดับเพลิง
- (๖) ให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรม
- (๗) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ
- (๘) บำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น
- (๙) หน้าที่อื่นตามที่กฎหมายบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของเทศบาล

การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของเทศบาลต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยใช้วิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาล การจัดทำงบประมาณ การจัดซื้อจัดจ้าง การตรวจสอบ การประเมินผลการปฏิบัติงานและการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับว่าด้วยการนั้นและหลักเกณฑ์และวิธีการที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด

มาตรา ๕๑ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลตำบลอาจจัดทำกิจการใดๆ ในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

- (๑) ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา
- (๒) ให้มีโรงฆ่าสัตว์
- (๓) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือและท่าข้าม
- (๔) ให้มีสุสานและฌาปนสถาน
- (๕) บำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร
- (๖) ให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้
- (๗) ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น
- (๘) ให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ
- (๙) เทศพาณิชย์

พระราชบัญญัติ

ควบคุมอาคาร

พ.ศ. ๒๕๒๒

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

เป็นปีที่ ๓๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

กฎกระทรวง

ฉบับที่ ๓๓ (พ.ศ. ๒๕๓๕)

ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

พ.ศ. ๒๕๒๒

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕ (๓) และมาตรา ๘ (๑) (๔) (๖) (๗) และ(๘) แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยโดยคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมอาคารออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

หมวด ๓

ระบบบำบัดน้ำเสียและการระบายน้ำทิ้ง

ข้อ ๓๒ ระบบบำบัดน้ำเสียจะแยกเป็นระบบอิสระเฉพาะอาคารหรือเป็นระบบรวมของส่วนกลางก็ได้ แต่ต้องไม่ก่อให้เกิดเสียง กลิ่น ฟอง กาก หรือสิ่งอื่นใดที่เกิดจากการบำบัดนั้น จนถึงขนาดที่อาจเกิดภัยอันตรายต่อสุขภาพ ชีวิต ร่างกาย หรือทรัพย์สิน กระทบกระเทือนต่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนผู้อยู่อาศัยใกล้เคียง

ข้อ ๓๓ น้ำเสียต้องผ่านระบบบำบัดน้ำเสียจนเป็นน้ำทิ้งก่อนระบายสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้ง โดยคุณภาพน้ำทิ้งให้เป็นไปตามประกาศสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งจากอาคาร

ข้อ ๓๔ ทางระบายน้ำทิ้งต้องมีลักษณะที่สามารถตรวจสอบและทำความสะอาดได้ โดยสะดวก ในกรณีที่ทางระบายน้ำเป็นแบบท่อเปิดต้องมีบ่อสำหรับตรวจการระบายน้ำทุกระยะไม่เกิน ๘.๐๐ เมตร และทุกมุมเล็กน้อย

ข้อ ๓๕ ในกรณีที่แหล่งรองรับน้ำทิ้งมีขนาดไม่เพียงพอจะรองรับน้ำทิ้งที่ระบายจากอาคารในชั่วโมงการใช้น้ำสูงสุด ให้มีที่พักน้ำทิ้งเพื่อรองรับปริมาณน้ำทิ้งที่เกินกว่าแหล่งรองรับน้ำทิ้ง จะรับได้ก่อนที่จะระบายสู่แหล่งรองรับน้ำทิ้ง

พระราชบัญญัติ

รักษาคลองประปา

พ.ศ. ๒๕๒๖

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

เป็นปีที่ ๓๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการรักษาคลองประปา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑๔ ห้ามมิให้ผู้ใดเทหรือทิ้งสิ่งใดๆ หรือระบายหรือทำให้น้ำโสโครกลงไปในคลองประปา คลองรับน้ำ หรือคลองขังน้ำ

มาตรา ๑๕ ห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งซากสัตว์ ขยะมูลฝอย หรือสิ่งปฏิกูลลงในเขตคลองประปา คลองรับน้ำ หรือคลองขังน้ำ

มาตรา ๑๖ ห้ามมิให้ผู้ใดชักผ้า ล้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรืออาบน้ำในเขตคลองประปา

มาตรา ๑๗ ห้ามมิให้ผู้ใดเพาะปลูกพืชชนิดหนึ่งชนิดใดในคลองประปา คลองรับน้ำ หรือเขตหวงห้าม

พระราชบัญญัติ

การสาธารณสุข

พ.ศ. ๒๕๓๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

เป็นปีที่ ๔๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุขและกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการใช้จุลจุลภาวะเป็นปุ๋ย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ดังต่อไปนี้

หมวด ๕

เหตุรำคาญ

มาตรา ๒๕ ในกรณีที่มีเหตุอันอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงหรือผู้ที่ต้องประสบกับเหตุนั้นดังต่อไปนี้ ให้ถือว่าเป็นเหตุรำคาญ

- (๑) แหล่งน้ำ ทางระบายน้ำ ที่อาบน้ำ ส้วม หรือที่ใส่มูลหรือเถ้า หรือสถานที่อื่นใดซึ่งอยู่ในทำเลไม่เหมาะสม สกปรก มีการสะสมหรือหมักหมมสิ่งของมีการเททิ้งสิ่งใดเป็นเหตุให้มีกลิ่นเหม็นหรือละอองสารเป็นพิษ หรือเป็นหรือน่าจะเป็นที่เพาะพันธุ์พาหะนำโรค หรือก่อให้เกิดความเสื่อมหรืออาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- (๒) การเลี้ยงสัตว์ในที่หรือโดยวิธีใด หรือมีจำนวนเกินสมควรจนเป็นเหตุให้เสื่อมหรืออาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- (๓) อาคารอันเป็นที่อยู่ของคนหรือสัตว์ โรงงานหรือสถานที่ประกอบการใดไม่มีการระบายอากาศ การระบายน้ำ การกำจัดสิ่งปฏิกูล หรือการควบคุมสารเป็นพิษหรือมีแต่ไม่มีการควบคุมให้ปราศจากกลิ่นเหม็นหรือละอองสารเป็นพิษอย่างพอเพียงจนเป็นเหตุให้เสื่อมหรืออาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- (๔) การกระทำใดๆ อันเป็นเหตุให้เกิดกลิ่น แสง รังสี เสียง ความร้อน สิ่งมีพิษ ความสั่นสะเทือน ฝุ่น ละออง เขม่า เถ้า หรือกรณีอื่นใด จนเป็นเหตุให้เสื่อมหรืออาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
- (๕) เหตุอื่นใดที่รัฐมนตรีกำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๒๖ ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจห้ามผู้หนึ่งผู้ใดมิให้ก่อเหตุรำคาญในที่หรือทางสาธารณะหรือสถานที่เอกชนรวมทั้งการระงับเหตุรำคาญด้วย ตลอดทั้งการดูแล ปรับปรุง บำรุงรักษา บรธาถนน ทางบก ทางน้ำ รางระบายน้ำ คู คลอง และสถานที่ต่างๆ ในเขตของตนให้ปราศจากเหตุรำคาญ ในกรณีนี้ ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจออกคำสั่งเป็นหนังสือเพื่อระงับ กำจัดและควบคุมเหตุรำคาญต่างๆ ได้

มาตรา ๒๗ ในกรณีที่มีเหตุรำคาญเกิดขึ้นหรืออาจเกิดขึ้นในที่หรือทางสาธารณะให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจออกคำสั่งเป็นหนังสือให้บุคคลซึ่งเป็นต้นเหตุหรือเกี่ยวข้องกับการก่อหรืออาจก่อให้เกิดเหตุรำคาญนั้น ระงับหรือป้องกันเหตุรำคาญภายในเวลาอันสมควรตามที่ระบุไว้ในคำสั่ง และถ้าเห็นสมควรจะให้กระทำโดยวิธีใดเพื่อระงับหรือป้องกันเหตุรำคาญนั้น หรือสมควรกำหนดวิธีการเพื่อป้องกันมิให้มีเหตุรำคาญเกิดขึ้นอีกในอนาคต ให้ระบุไว้ในคำสั่งได้ในกรณีที่ปรากฏแก่เจ้าพนักงานท้องถิ่นว่าไม่มีการปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพนักงานท้องถิ่นตามวรรคหนึ่ง

และเหตุรำคาญที่เกิดขึ้นอาจเกิดอันตรายอย่างร้ายแรงต่อสุขภาพ ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นระงับเหตุรำคาญนั้น และอาจจัดการตามความจำเป็นเพื่อป้องกันมิให้เกิดเหตุรำคาญนั้นขึ้นอีกโดยบุคคลซึ่งเป็นต้นเหตุหรือเกี่ยวข้องกับกรก่อหรืออาจก่อให้เกิดเหตุรำคาญต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดการนั้น

พระราชบัญญัติ

รักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

พ.ศ. ๒๕๓๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

เป็นปีที่ ๔๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ดังต่อไปนี้

หมวด ๑

การรักษาความสะอาดในที่สาธารณะและสถานสาธารณะ

มาตรา ๒๓ ห้ามมิให้ผู้ใดเทหรือทิ้งกรวด หิน ดิน เลน ททราย หรือเศษวัตถุก่อสร้างลงในทางน้ำ หรือกองไว้ หรือกระทำด้วยประการใดๆ ให้วัตถุดังกล่าวไหลหรือตกลงในทางน้ำ ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจสั่งให้ผู้กระทำการตามวรรคหนึ่งจัดการขนย้ายวัตถุดังกล่าวออกไปให้ห่างจากทางน้ำภายในระยะเวลาที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่กำหนดและถ้าการกระทำผิดดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำหรือทำให้ท่อระบายน้ำ คู คลอง ตื้นเขิน ให้มีอำนาจสั่งให้ผู้กระทำการตามวรรคหนึ่งแก้ไขให้ทางน้ำดังกล่าวคืนสู่สภาพเดิม ถ้าละเลยเพิกเฉยนอกจากมีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีสำหรับความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ต่อไป

หมวด ๓

การห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลมูลฝอยในที่สาธารณะและสถานสาธารณะ

มาตรา ๓๐ ห้ามมิให้ผู้ใดเท ปล่อยหรือระบายอุจจาระหรือปัสสาวะจากอาคารหรือยานพาหนะลงในทางน้ำ

มาตรา ๓๑ ห้ามมิให้ผู้ใดเท หรือทิ้งสิ่งปฏิกูล มูลฝอย น้ำโสโครกหรือสิ่งอื่นใดลงบนถนนหรือในทางน้ำ

ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่เจ้าของ หรือผู้ครอบครองเรือหรืออาคารประเภทเรือแพ ซึ่งจอดหรืออยู่ในท้องที่ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นยังไม่ได้จัดสัมมาสาธารณะ หรือภาชนะสำหรับทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย

พระราชบัญญัติ

ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕

เป็นปีที่ ๔๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๙ เมื่อมีเหตุฉุกเฉินหรือเหตุภัยอันตรายต่อสาธารณชนอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติหรือภาวะมลพิษที่เกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษ ซึ่งหากปล่อยไว้เช่นนั้นจะเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อชีวิต ร่างกายหรือสุขภาพอนามัยของประชาชน หรือก่อความเสียหายต่อทรัพย์สินของประชาชนหรือของรัฐเป็นอันมาก ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งตามที่เห็นสมควรให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือบุคคลใด รวมทั้งบุคคลซึ่งได้รับหรืออาจได้รับอันตรายหรือความเสียหายดังกล่าว กระทำหรือร่วมกันกระทำการใดๆ อันจะมีผลเป็นการควบคุม ระวังหรือบรรเทาผลร้ายจากอันตรายและความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นได้อย่างทันที่ ในกรณีที่ทราบว่าคุณใดเป็นผู้ก่อให้เกิดภาวะมลพิษดังกล่าว ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งบุคคลนั้นไม่ให้กระทำการใดอันจะมีผลเป็นการเพิ่มความรุนแรงแก่ภาวะมลพิษในระหว่างที่มีเหตุภัยอันตรายดังกล่าวด้วยอำนาจในการสั่งตาม

วรรคหนึ่ง นายกรัฐมนตรีจะมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดปฏิบัติราชการภายในเขตจังหวัด แทนนายกรัฐมนตรีได้ โดยให้ทำเป็นคำสั่งและประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งตามวรรคหนึ่ง หรือผู้ว่าราชการจังหวัดในการปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรีได้สั่งตามวรรคสองแล้ว ให้ประกาศคำสั่งดังกล่าวในราชกิจจานุเบกษาโดยมิชักช้า

หมวด ๓

การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ ๑

มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม

มาตรา ๓๒ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องต่อไปนี้

- (๑) มาตรฐานคุณภาพน้ำในแม่น้ำลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบ อ่างเก็บน้ำและแหล่งน้ำสาธารณะอื่นๆ ที่อยู่ภายในแผ่นดิน โดยจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละพื้นที่
- (๒) มาตรฐานคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งรวมทั้งบริเวณพื้นที่ปากแม่น้ำ
- (๓) มาตรฐานคุณภาพน้ำบาดาล

ส่วนที่ ๔

การทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

มาตรา ๔๖ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดประเภท และขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่มีผลกระทบสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อเสนอขอความเห็นชอบตามมาตรา ๔๗ มาตรา ๔๘ และมาตรา ๔๙

ในการประกาศตามวรรคหนึ่ง ให้กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ แนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องซึ่งต้องเสนอพร้อม กับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำหรับโครงการหรือกิจการแต่ละประเภทและแต่ละขนาดด้วย

ในกรณีที่โครงการหรือกิจการประเภทหรือขนาดใดหรือที่จะจัดตั้งขึ้นในพื้นที่ใดมีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมไว้แล้ว และเป็นมาตรฐานที่สามารถใช้กับโครงการหรือกิจการ

ประเภทหรือขนาดเดียวกันหรือในพื้นที่ลักษณะเดียวกันได้ รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้โครงการหรือ กิจกรรมในทำนองเดียวกันได้รับยกเว้นไม่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก็ได้ แต่ทั้งนี้ โครงการหรือกิจกรรมนั้นจะต้องแสดงความยินยอมปฏิบัติตามมาตราต่างๆ ที่กำหนดไว้ ในการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการหรือกิจกรรมนั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ รัฐมนตรีกำหนด

หมวด ๔

การควบคุมมลพิษ

ส่วนที่ ๒

มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด

มาตรา ๕๕ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมมลพิษและโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนด มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด สำหรับควบคุมการระบายน้ำทิ้ง การปล่อยทิ้งอากาศ เสีย การปล่อยทิ้งของเสีย หรือมลพิษอื่นใดจากแหล่งกำเนิดออกสู่สิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมให้ได้มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

ส่วนที่ ๕

มลพิษทางน้ำ

มาตรา ๖๙ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมมลพิษมีอำนาจประกาศ ในราชกิจจานุเบกษากำหนดประเภทของแหล่งกำเนิดมลพิษที่จะต้องถูกควบคุมการปล่อยน้ำเสีย หรือของเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อมนอกเขตที่ตั้งแหล่งกำเนิดมลพิษไม่เกิน มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดที่กำหนดตามมาตรา ๕๕ หรือมาตรฐานที่ส่วนราชการใด กำหนดโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายอื่นและมาตรฐานนั้นยังมีผลใช้บังคับตามมาตรา ๕๖ หรือ มาตรฐานที่ผู้ว่าราชการจังหวัดกำหนดเป็นพิเศษสำหรับเขตควบคุมมลพิษตามมาตรา ๕๘

มาตรา ๗๐ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษที่กำหนดตามมาตรา ๖๙ มี หน้าที่ต้องก่อสร้าง ติดตั้งหรือจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียหรือระบบกำจัดของเสียตามที่เจ้า พนักงานควบคุมมลพิษกำหนด เพื่อการนี้ เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษจะกำหนดให้เจ้าของหรือผู้ ครอบครองมีผู้ควบคุมการดำเนินงานระบบบำบัดน้ำเสียหรือระบบกำจัดของเสียที่กำหนดให้ทำ

การก่อสร้าง ติดตั้งหรือจัดให้มีขึ้นนั้นด้วยก็ได้

ในกรณีที่แหล่งกำเนิดมลพิษใดมีระบบบำบัดน้ำเสียหรือระบบกำจัดของเสียอยู่แล้วก่อนวันที่มีประกาศของรัฐมนตริตามมาตรา ๖๙ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษแจ้งต่อเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษเพื่อตรวจสอบ หากเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษเห็นว่าระบบบำบัดน้ำเสีย หรือระบบกำจัดของเสียที่มีอยู่แล้วนั้นยังไม่สามารถทำการบำบัดน้ำเสีย หรือกำจัดของเสียให้ เป็นไปตามมาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดที่กำหนดไว้ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องดำเนินการแก้ไขหรือปรับปรุงตามที่เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษ กำหนด

หมวด ๖

ความรับผิดทางแพ่ง

มาตรา ๙๖ แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกายหรือสุขภาพอนามัย หรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใดๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น ไม่ว่าจะการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตาม เว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นว่านั้นเกิดจาก

- (๑) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม
 - (๒) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ
 - (๓) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเองหรือของบุคคลอื่นซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อม ในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น
- ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นนั้นด้วย

มาตรา ๙๗ ผู้ใดกระทำหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหายหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหาย หรือเสียหายไปนั้น

พระราชบัญญัติ

สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล

พ.ศ. ๒๕๓๗

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๗

เป็นปีที่ ๔๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการจัดระเบียบบริหารของตำบล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๓

อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

มาตรา ๖๗ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

- (๑) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก
- (๒) รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
- (๓) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ
- (๔) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
- (๕) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- (๖) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ
- (๗) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (๘) บำรุงรักษาศิลป ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น
- (๙) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมายโดยจัดสรรงบประมาณหรือบุคลากรให้ตามความจำเป็นและสมควร

มาตรา ๖๘ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

- (๑) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร

- (๒) ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น
- (๓) ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ
- (๔) ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจและสวนสาธารณะ
- (๕) ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรและกิจการสหกรณ์
- (๖) ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว
- (๗) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
- (๘) การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน
- (๙) หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล
- (๑๐) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม
- (๑๑) กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์
- (๑๒) การท่องเที่ยว
- (๑๓) การผังเมือง

พระราชบัญญัติ

การจัดสรรที่ดิน

พ.ศ. ๒๕๔๓

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

เป็นปีที่ ๕๕ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการจัดสรรที่ดิน พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๔๘ และมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

หมวด ๑

คณะกรรมการจัดสรรที่ดิน

มาตรา ๑๔ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการจัดสรรที่ดินภายในจังหวัดให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ รวมทั้งให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (๑) ออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินโดยความเห็นชอบจากคณะกรรมการจัดสรรที่ดินกลาง
 - (๒) พิจารณาเกี่ยวกับคำขออนุญาต การออกใบอนุญาต การโอนใบอนุญาตหรือการเพิกถอนการโอนใบอนุญาตให้จัดสรรที่ดิน
 - (๓) ตรวจสอบการจัดสรรที่ดินเพื่อให้เป็นไปตามแผนผัง โครงการ หรือวิธีการที่ได้รับอนุญาต
 - (๔) ปฏิบัติการอื่นตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น
- ข้อกำหนดตาม (๑) เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

มาตรา ๑๖ การออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินตามมาตรา ๑๔ (๑) ให้คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์การจัดทำแผนผัง โครงการ และวิธีการในการจัดสรรที่ดินเพื่อประโยชน์เกี่ยวกับการสาธารณสุข การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การคมนาคม การจราจร ความปลอดภัย การสาธารณสุขปโภคและการผังเมือง ตลอดจนการอื่นที่จำเป็นในการจัดสรรที่ดินให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของจังหวัดนั้นโดยให้กำหนดเงื่อนไขในสิ่งต่อไปนี้ด้วย คือ

- (๑) ขนาดความกว้างและความยาวต่ำสุด หรือเนื้อที่จำนวนน้อยที่สุดของที่ดินแปลงย่อยที่จะจัดสรรได้
- (๒) ระบบและมาตรฐานของถนนประเภทต่างๆ ทางเดินและทางเท้าในที่ดินจัดสรรทั้งหมด รวมทั้งการต่อเชื่อมกับถนนหรือทางสายนอกที่ดินจัดสรร
- (๓) ระบบการระบายน้ำ การบำบัดน้ำเสีย และการกำจัดขยะสิ่งปฏิกูล
- (๔) ระบบและมาตรฐานของสาธารณสุขปโภคและบริการสาธารณะที่จำเป็นต่อการรักษาสภาพแวดล้อม การส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่ และการบริหารชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชบัญญัติ

คันและคูน้ำ

พ.ศ. ๒๕๐๕

ในพระปรมาภิไธย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

สังวาลย์

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยคันและคูน้ำ พระมหากษัตริย์โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

มาตรา ๘ เมื่อได้ประกาศพระราชกฤษฎีกาตามมาตรา ๒ แล้ว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจทำการสำรวจที่ดินภายในเขตพื้นที่ที่พระราชกฤษฎีกาเพื่อประโยชน์ในการวางแผนและกำหนดลักษณะคูน้ำ

เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ทำการสำรวจที่ดินแล้วทั้งหมดหรือบางส่วน ให้อธิบดีกำหนดผังและลักษณะคูน้ำสำหรับที่ดินที่ได้สำรวจแล้วนั้นและประกาศไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอและที่ทำการของกำนันในท้องที่นั้น

ผังและลักษณะคูน้ำซึ่งได้ประกาศตามวรรคสอง อธิบดีจะประกาศแก้ไขได้ตามความจำเป็นและสมควร

มาตรา ๙ เมื่อได้มีประกาศผังและลักษณะคูน้ำตามมาตรา ๘ วรรคสองแล้ว ให้เจ้าของที่ดินจัดทำคูน้ำตามผังและลักษณะที่ประกาศนั้นให้แล้วเสร็จภายในสองปีนับแต่วันประกาศ

มาตรา ๑๔ เจ้าของที่ดินและผู้ครอบครองที่ดินต้องบำรุงรักษาคัน คูน้ำและประตูกักน้ำหรือสิ่งอื่นที่ใช้ในการบังคับน้ำในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองให้คงอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ดี โดยเฉพาะคูน้ำต้องขุดลอกอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

ถ้าเจ้าของที่ดินและผู้ครอบครองที่ดินละเลยไม่ปฏิบัติการตามวรรคก่อน ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจจัดทำเสียเอง ในกรณีนี้เจ้าของที่ดินและผู้ครอบครองที่ดินต้องชดใช้ค่าใช้จ่ายในการที่พนักงานเจ้าหน้าที่ได้จัดทำนั้น

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอรุณวรรณ ศิริวิชิราภรณ์ เกิดเมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.2520 ภูมิลำเนา กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาหลักสถาปัตยกรรม จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีการศึกษา 2542 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อปีการศึกษา 2548

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย